ADRIANI HEEREBOORD.
Professoris in Academiâ Patriâ
Philosophi,

PHILOSOPHIA,
NATURALIS,
MORALIS,
RATIONALIS.

LUGDUNI BATAVORUM,
Ex Officinâ FRANCISCI MOYARDI,
Bibliopolæ trans Academiam.

CIↃ IↃ C LIV.

MAGNIFICO, AMPLISSIMO, GRAVISSIMO, CONSULTISSIMOQUE

VIRO,

D. GVILIELMO PAETS, J. V. D.

Dn. IN ABSPOEL, ad COMITIA ORDINUM GENERALIUM OLIM DEPUTATO, & ad CONSESSUM CONSILIARIORUM ORD. GENERAL. QUONDAM, NUNC ad CONVENTUM ORDINUM HOLLANDIÆ, DELEGATO, VIRO CONSVLARI REIP. LEYDENSIS, LONGE MERITISSIMO, JUSTITIÆ VINDICI INCORRVPTO, AVITÆ BELGII LIBERTATIS PROPUGNATORI, LITTERARUM AC LITTERATORUM MECÆNATI, PATRIÆ NESTORI, CURIÆ CATONI, CIVIVM LÆLIO, OMNIS GENERIS VIRTVTVM CVMVLO, ORNATISSIMO,

Hæc Meletemata

PHYSICA, ETHICA, LOGICA,

Sacra Facit,

ADRIANUS HEEREBOORD,

Philosoph. in Acad. Leid. Professor.

Magnifi-

MAGNIFICENTISSIME, AMPLISSIME, CONSULTISSIME DOMINE.

Vetus est *Philosophiæ* nostræ, & à PLATONE profecta, in *Naturalem*, *Moralem*, & *Rationalem*, divisio, quarum ista, rerum explicat Naturas, illa Mores instruit hominis, hæc Rationem dirigit & excolit in cognoscendo humanam: Et enim, cum omnis mortalium salus cognitione sui absolvatur ac Dei, hujus quidem ex verbo hauritur Dei; at homo, cum duabus constet partibus, animâ & corpore, ut rite recteque se cognoscat, utriusque indiget notitia: corporis cognitionem humani, imo cujusvis, exponit, *Physica*; animi, *Ethica*; in utroque cognoscendo, rationem sublevat promovetque *Logica*: Hanc triplicem *Philosophiam* vestro inscribo nomini, ob tot beneficia, in Patriam, in me, collata, quæ, si commemorare velim, superant longe captum ingenii ac memoriæ meæ. Quare, ne palpum *Amplit. Vestræ* obtrudere videar à quo vitio sum alienissimus, sisto simpliciter hosce meæ industriæ Fœtus, in grati animi signum,

Magnificentiæ & Amplitudinis Vestræ,
CULTOR & CLIENS,

ADRIANUS HEEREBOORD,
Philos. in Acad. Leidensi
Professor.

COLLE-

PRÆFATIO
AD LECTOREM.

Vid me moverit, Lector benigne, *ut post tot* Physicæ, Logicæ, systemata, syntagmata, ideas, medullas, nucleos, tabulas, methodos, institutiones, compendia, &c. *passus sim meas quoque hîc cogitationes ac* MELETEMATA *in apertam protrudi lucem, paucis exponam. Equidem, non me tenet illud seculi nostri cacoëthes, ista scripturiendi insatiabilis prurigo, quâ,* scribimus indocti doctique volumina passim; *omnes scribendi fere assumunt partes, quæ non nisi paucorum sunt. Paucos hodie invenias memores præcepti Horatiani*, nonumque prematur in annum. *Videas scriptores quosdam otio & litteris intemperanter abuti. Non is mihi genius, nec ea sedet mens. Verum nunquam hæc mea palam prodiissent, nisi vidissem ea nunc esse secula, quibus, sine ullo Philosophiæ studio aut adminiculo, Studiosorum multi, si non plerique, ad disciplinas superiores, Theologiam, Jurisprudentiam, Medicinam, sed imprudenter, ac cum suo, & aliorum, Ecclesiæ, ac Reip. ineffabili damno, præcipiti nimis gradu contendunt. Dicendum est, quod sine dolore dici non potest. Cruda hodie studia, in Ecclesiam, in Rempublicam, in communem hominum societatem, protruduntur, dum neglecto omni Philosophiæ (ut de Linguis & Litteris humanioribus nihil dicam) studio, ad severiores & sublimiores sese conferunt disciplinas, atque ita, non ad solidam ac masculam eruditionem, sed ad caliginosam, magnis passibus, inscitiam, perveniunt. Qui Theologiæ operatur sacris, sine ullo Philosophiæ, ac præsertim Logicæ, subsidio, & modum disputandi ignorat, & terminos, quibus suæ instituì plerumque solent disputationes. Jurisprudentiæ Candidatus, omnis Philosophiæ expers, Juris sui fontes, atque unde illud sit haustum, in totum nescit. Medicinæ Studiosus, Philosophiam uno saltu transiliens, non tam studia sua maturat, quam ægrorum mortem, maturat. Sic ista studiorum compendia, vitæ, honoris, bonorum, atque ipsius denique salutis, existunt dispendia. Atque, cum hanc studiorum pestem & corruptelam, nimiam festinationem ac præcipitantiam, etiam hanc nostram Academiam invasisse atque infecisse animadvertissem, inquisivi in tanti mali causas: deprehendi, esse, prætendi saltem, & obscuritatem, & prolixitatem, & inordinationem, quibus res*

Philoso-

Philosophicæ à multis tractari dicuntur. Clamant enim, hæc Philosophiæ vitia, animos absterrere, quo minus Philosophentur, aut, si qui ad Philosophiam, paulum generosiores, animum adjicere decernunt, Philosophari quidem velint sed, paucis. Studui ergo pro virili, Philosophiæ, aut neglectæ, aut non satis excultæ, sive causas, sive prætextus amovere, ne in posterum manibus pedibusque illotis in adyta superiorum disciplinarum irruatur, & res Physicas, Ethicas, Logicas, clare, breviter, ordinate, hîc tradere, ut saltem primis labris libare eas dignentur, ne plane hospites in rerum divinarum humanarumque rerum notitiâ audiant. Physica quidem & Ethica, propriis, ad claritatem majorem, notis sunt illustratæ: Logica iis caret, quod extent editæ à me ad Synopsin Logicam Burgersdicianam.. Salve Lector, &, si quid nosti rectius istis, Candidus imperti, si non, his utere mecum, *& Errata Typographica, quæ tamen sunt pauca, ipse emenda.*

A. HEEREBOORD,

Professor Philosophiæ Ordinarius.

COLLE-

COLLEGIUM PHYSICVM.

THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS,

Disputatio Prima,

DE

PRINCIPIIS CORPORUM NATURALIUM.

THESIS I.

Hysica est scientia propriè dicta.

Scientia propriè dicta est, quæ gignitur demonstratione τοῦ διότι, estque cognitio rei necessariæ per causam proximam; alioquin quælibet cognitio cujuscunque rei, quocunque modo accepta, scientia dici potest, sed impropriè.

2. Demonstrat enim proprias affectiones de subjecto necessario per causas proximas.

Subjectum Physicæ necessarium dicitur, quia corpora naturalia fiunt & producuntur, vel immediate a Deo, vel à Natura uniuscujusque corporis, quæ vicem Dei gerit; sic ut ea fieri vel non fieri, produci vel non produci, non pendeat ab arbitrio vel potestate hominis: nemo enim hominum, aut nivem, aut lapidem, aut stellas, aut plantam, aut aliquid corpus naturale producere valet.

Per causas proximas intelliguntur materia & forma.

Per affectiones intelliguntur quantitas, qualitas, locus, motus, tempus.

3. Ejusque objectum est materiale vel formale.

Objectum materiale Physicæ ei cum Medicina est commune: objectum formale Physicæ est proprium.

4. Materiale, est corpus naturale, id est, ex materiâ & formâ substantiali compositum.

Corpus naturale dari in Physica præsupponitur, non probatur, quia subjectum in scientiis non probari solet sed præsupponi.

5. Formale, est quatenus naturale, id est, habens in se principium motus & quietis.

Objectum formale sic vocatur, quia est veluti forma sub qua objectum materiale ab unaquaque scientia pertractatur; sic Physica non agit de naturali corpore quatenus curari potest, ut Medicina, sed sub forma alia, scilicet, quatenus naturale est, id est, quatenus moveri potest, aut quiescere: nota vero, objectum formale semper significari per vocem quatenus vel qua, & vocari vulgo rationem formalem.

6. Itaque non pertinent ad Physicam Deus & Angeli.

Deus & Angeli non pertinent ad Physicam; quia sub objecto materiali non comprehenduntur, neque enim sunt corpora.

7. Nec objectum ejus rectè ponitur corpus mobile, multò minùs ens mobile.

Corpus aut ens mobile non est objectum Physicæ, quia pugnat utrumque cum ratione formali objecti Physicæ, quæ est quatenus naturale.

Mobile propriè significat id quod moveri potest, & sic non est objectum Physicæ, sed affectio de eo demonstranda; si mobile dicatur id quod movere potest, jam male loquimur, & clarius hoc exprimitur per vocem naturalem.

8. Definitur ergò rectè Physica scientia corporis naturalis quatenus naturalis.

Definitio ista desumpta est à genere & objecto, tum materiali tum formali.

9. Dividitur rectè in partem communem seu generalem, & propriam seu specialem.

 Divisio

Divisio ista est non generis in species, sed integri in membra.

10. Generalis agit de Corpore naturali in genere ejusque principiis & affectionibus.

11. Specialis agit de Corporis Naturalis speciebus.

12. Physica debet tradi methodo syntheticâ.

Ratio theseos est, quia Physica est disciplina speculativa, qualis semper debet tradi methodo synthetica, de qua videatur ultimum caput Logicę Burgersdic.

13. Itaque faciendum est initium à principiis rerum Physicarum simplicissimis, & progrediendum ad ipsa corpora, quæ ex iis componuntur.

14. Principia alia sunt cognoscendi, alia essendi.

Principium in genere definitur, primum, unde aliquid fit, est, aut cognoscitur: hac thesi sub Principiis essendi comprehenduntur & principia fiendi.

15. Principia essendi sunt, quæ ad ipsum esse corporum naturalium concurrunt.

Ad ipsum esse, scilicet, vel producendum vel constituendum.

16. Suntque vel externa, scil. Efficiens & Finis, vel interna.

Principia externa dicuntur, quæ corpus naturale non ingrediuntur, illud constituendo; interna, contra.

17. Interna corporum naturalium principia sunt, quæ non fiunt ex aliis, quia non essent prima, nec ex se invicem, & ex quibus sunt vel fiunt omnia.

Vocula, *ex*, ter hac thesi ponitur, non semper eodem sensu: interdum *ex* notat partem componentem, sic principia non sunt ex aliis, neque ex se invicem: interdum *ex* significat terminum à quo, hoc sensu simul & priori, ex principiis sunt omnia corpora naturalia.

18. Eaque vel sunt constitutionis & transmutationis, vel transmutationis tantum.

Principia constitutionis aliis dicuntur compositionis, & transmutationis dicuntur generationis vel terminationis Principia.

19. Principia constitutionis & transmutationis sunt, Materia & Forma.

Materia intelligitur hic ex qua, non in qua, non circa quam, vide caput 26. de materia Logicæ Burgersdic.

Forma intelligitur non accidentalis sed substantialis, quæ alteram partem essentiæ corporis naturalis constituit.

20. Principia transmutationis sunt, Materia, Forma & Privatio.

Privatio est Principium transmutationis tantum: at materia & forma insuper constitutionis.

21. Materiam dari ex eo manifestum, quia ex nihilo nihil fit naturaliter, id est, naturali modo, ordine, viribus naturæ, ab agente naturali: actio, quâ ex nihilo quid fit, vocatur creatio, qua ex aliquo aliquid, generatio.

Naturaliter, id est, naturali actione, quæ ab agente naturali, naturæ viribus, secundum naturæ ordinem, instituitur.

22. Materia est prima vel secunda.

Hæc divisio non est generis in species, nec integri in membra, imo nec rei quidem divisio est, sed nominis tantum distinctio, & petita fere à mente seu ratione nostra: Materia enim secunda est materia uniuscujusque corporis Physici singularis: cum vero omnis materia corporum singularium in eo conveniat, ut singula corpora ex illa constituantur, tanquam ex parte componente & subjecto formarum, fit ut communis hæc natura & ratio materiarum singularium, à corporibus singulis per mentem abstracta & concepta, dicatur materia prima.

23. Materia secunda est corpus aliquod naturale variis dispositionibus & qualitatibus vestitum ex quo aliud fit.

Materia secunda est principium non quorumlibet corporum naturalium, sed eorum quæ ex ea tantum nascuntur & producuntur.

24. Materia prima definitur vel positivè vel negativè.

Materia prima, quia ens est imperfectum, & princi-

principium tantum ac pars corporis naturalis, perfecte definire nequit, sed qualicunque descriptione adumbrari tantum potest, idque vel terminis positivis seu affirmatis, vel negatis.

25. Negativè, neque est quid, neque quantum, neque quale, neque aliquid eorum quibus ens determinatur.

Materia prima dicitur non esse quid, non quasi non sit ens aut aliquid, sed quia non est hoc aliquid seu ens certæ speciei: sic neque quantum esse dicitur, non quod nullam habeat quantitatem, sed quia non habet quantitatem determinatam: sic neque est quale, quia nullam habet qualitatem certam aut definitam, imo, si in se spectetur, ex se ne ullam quidem qualitatem habet.

26. Positivè, est primum subjectum uniuscujusque ex quo fit aliquid, id est, corpus naturale, cui insit per se & non secundum accidens, &, si corrumpitur aliquid, in hoc ultimò resolvitur.

Materia prima significat id omne, ex quo aliquid producitur primo, sic ut maneat in producto, & productum in illud, quando corrumpitur, redeat atque revertatur: quod utrumque intelligendum est de productione & corruptione naturali, quæ fit ab agente naturali naturæ viribus, secundum naturæ ordinem; si enim talis materia generationis & corruptionis omnis subjectum non daretur, aliquid ex nihilo fieret naturaliter, quod est absurdum.

27. Hæc propriè est principium generale, de quo hîc agimus.

28. Materia prima non est corpus, neque per formam corporeitatis, neque per simplicem essentiam.

Per corpus intellige Physicum, non Mathematicum, & substantiam constantem materia & forma: nam principium corporis ejusque pars non potest esse ipsum totum corpus.

Forma corporeitatis dicitur, per quam corpus est corpus. Quæ ab aliis dicitur forma mixti, aut, si ab hac distinguatur, merum est figmentum.

29. Est tamen ens, & quidem substantia, licet imcompleta.

Materia prima est ens, quia essentiam habet & existentiam, imo & subsistentiam quæ non est in alio ut in subjecto, distinctas ab essentia, existentia, & substantia formæ, quia principium est distinctum à forma; porro dicitur substantia incompleta, quia ad corpus, tanquam substantiam completam, ut ejus pars & principium ordinatur: unde nec prima nec secunda est substantia, quia hæc est divisio substantiæ completæ, qualis non est materia prima.

Essentia sive esse rei, est id quod definitione exprimitur: quia ergo materia prima definitur, habet quoque essentiam esse sibi propriam. Existentia est id, quo res ponitur extra causas producentes in hoc modo: atqui materia prima producta est, & stat extra causas suas, quia existit in & cum materia secunda; ergo & existentiam habet. Subsistentia est modus, quo substantia non est in alio ut in subjecto: atqui materia prima non est in alio ut subjecto, est quidem in secunda, sed ut pars essentiæ in toto; ergo & subsistentiam habet.

30. Habetque actum ex se entitativum.

31. Et simul est potentia subjectiva.

Actus entitativus vocatur, quo aliquid vere existit in rerum natura, extra causas producentes; ei opponitur potentia objectiva, qua aliquid non vere existit, sed existere potest, atque objectum est potentiæ activæ producentis à quo potest produci: quemadmodum mundus, antequam conderetur, erat in potentia objectiva Dei, postquam conditus est, habet actum entitativum, quo ut ens actu existit. Potentia subjectiva dicitur, qua res, quæ est, potest esse subjectum alicujus formæ, sive substantialis sive accidentalis: huic potentiæ opponitur actus formalis, sive informans, quo res naturalis certam aliquam formam seu substantialem seu accidentalem actu possidet: quando materia prima dicitur esse pura potentia, intelligitur subjectiva, non objectiva; quando dicitur habere actum, intelligitur entitativus, non formalis: hæc duo pugnant, ut aliquid simul sit in potentia objectiva, & habeat actum entitativum. uti pugnant quod aliquid sit in potentia subjectiva, & habeat actum formalem ei materiæ respondentem: sed potest aliquid esse in potentia subjectiva & habere actum entitativum, ut materia prima.

32. Imò ex se planè est (esse essentiæ) informis.

Sensus theseos est, quod materiæ primæ essentia in sui definitione & conceptu essentiali nullam formam includat aut involvat.

33. Nunquam tamen est (esse existentiæ) sine forma.

Sensus theseos est, quod materia prima nunquam existat sine forma: ratio est, quia non existit nisi in materia secunda, quæ est formata.

Materia prima nunquam existit sine omni forma, potest tamen considerari aut intelligi, non considerata aut intellecta ulla forma, quia potest abstrahi ab omni forma, abstractione simplici ac præcisionis, qua concipitur res una, non concepta alia, non vero abstractione composita aut negationis, qua concipitur res una, negata alia; neque enim materia concipi potest, ut de ea negetur omnis forma.

34. Imò ne esse (esse existentiæ) quidem potest.

Ratio theseos est, quia materia prima nunquam existere potest extra secundam, nam universalia non possunt existere extra singularia: at materia secunda nunquam existere potest sine forma; ergo nec prima quæ extra secundam non existit, imo tantum ratione ab ea distinguitur.

35. Materię primę tribuitur potentia universalis:

Potentia, scilicet, subjectiva non objectiva, quo sensu intelligitur quoque potentia, Thesi 38.

36. Hæc est, quâ indifferenter respicit quamlibet formam.

Formam intellige vel substantialem vel accidentalem, sed potissimum substantialem.

37. Potentia hęc est essentialis materię primę, unde materia substantiatur per potentiam.

Essentialis, vel constitutiva, quia illa potentia universalis essentiam materiæ primæ constituit, vel consecutiva, quia essentiam materiæ primæ constitutam immediate consequitur, ut proprietas sui subjecti.

38. Potentia particularis est materiæ secundæ.

Vocatur potentia particularis, qua materia hæc aut illa particularis respicit & recipit hanc vel illam formam particularem.

39. Tribuitur materiæ quoque quidam appetitus universalis:

40. Nam particularis materiæ secundæ convenit.

Quia materia est ens imperfectius formâ, & à formâ perficitur, asseribitur ei appetitus quidam, quo formam appetit tanquam se pe[illegible] tem, omne enim imperfectum appetit sui perfectionem; materia prima appetit perfici à quacunque forma; secunda vero ab illa forma quæ suæ naturæ convenit: ideoque illius appetitus dicitur universalis, hujus vero particularis.

41. Vterque ab utraque potentia tantum ratione discrepat.

Potentia materiæ primæ ejusque appetitus re ipsa idem sunt, sed sola differunt definitione uti quoque potentia & appetitus materiæ secundæ.

42. Materiæ coæva est quantitas interminata, id est, indeterminata, cujus termini ab intellectu humano assignari nequeunt.

Quantitas interminata dicitur, non quod detur in rerum natura actu talis quæ omnibus terminis ac finibus careat, sic enim daretur aliquod ens corporeum ac infinitum mole sua, quod est absurdum; sed vocatur interminata quantitas, cujus termini & fines, cum in se sint finiti, à nobis tamen humana mente definiri, designari, ac determinari nequeunt: talis quantitas dicitur materia prima coæva, quia est proprietas ac quarto modo materiæ primæ, omne proprium & subjecto suo est coævum, sunt enim ista duo simul tempore, & se mutuo ponunt ac tollunt.

43. Forma est actus primus substantialis corporis naturalis, unum per se cum materia constituens.

Actus primus vocatur principium operandi, actus secundus operatio: actus substantialis idem est quod substantia, accidentalis quod accidens; forma dicitur actus, non entitativus, sed formalis.

Unum per se dicitur, aut quod habet essentiam simplicem & non compositam, quo sensu Deus, Angeli, & Animæ rationales dicuntur unum per se; vel quod, tametsi habeat essentiam compositam ex aliis, talem tamen habet ut partes componentes sint ejusdem naturæ ac prædicamenti, & unione quadam mutua in unum coalescant: hoc sensu forma cum materia constituit corpus naturale unum per se.

Actus & potentia non sunt ejusdem naturæ: materia est potentia, forma est actus; ergo: Res. Neg.

Neg. Maj. nam actus substantialis & potentia substantialis, ut sunt forma & materia, sunt ejusdem naturæ.

44. Dari formas substantiales, accidentium variorum in hoc subjecto concursus, in alio non item, clare demonstrat.

Quod ignis sit calidus & siccus, aqua humida & frigida, ejus rei causa non est materia, quia illa se indifferenter habet ad omnem qualitatem, sicuti ad omnem formam, neque potest causa esse accidens aliud in igne aut aqua, quia de eo utrumque quæritur, quare hoc potius sit in igne & non in aqua, ac vice versa; ergo oportet esse causam ipsam aquæ & ignis formam.

45. Forma est vel separabilis, quæ seorsim à materia existere potest, vel inseparabilis, quę non potest.

Seorsim, id est, loco & tempore diversis atque divisis: forma inseparabilis tolli quidem potest, hoc est, auferri à subjecto, per corruptionem aut annihilationem, sed non potest separatim à materia sua existere alio loco atque tempore.

46. Hæc dicitur materialis, illa immaterialis.

Forma dicitur materialis, quæ à materia sic dependet, cum fit, existit, atque operatur, ut citra vel extra eam fieri, existere, aut operari nequeat; immaterialis contra, quæ sine materia & fieri potest, & existere, & operari, qualis est sola anima rationalis.

47. Formæ materiales non sunt ante sui productionem in materia actu, neque secundum se totas, neque secundum aliquam sui partem.

Ratio theseos est, quia sic nulla foret generatio, quod est absurdum, nam nihil produceretur.

48. Sed educuntur ex potentiâ materiæ.

Potentia materiæ intelligitur non objectiva sed subjectiva, ex qua dicitur educi forma, quando materia sua capacitate & aptitudine actionem agentis naturalis formam materialem producentis juvat, perficit, ac promovet.

49. In quo differunt ab immaterialibus formis;

50. Nam hæ creantur.

Forma immaterialis creatur, puta anima rationalis, quia corpus materia hominis nihil confert ad ejus productionem; neque enim Ens corporeum potest assurgere ad productionem Entis incorporei.

51. Forma substantialis, sive materialis, sive immaterialis, in quolibet composito una tantum est specifica & ultima.

Specifica hic vocatur forma, quę speciem largitur ultimam, id est, qua non potest Ens per formam aliam superiorem transire ad speciem Entis perfectioris.

52. Plures tamen formas subordinatas vel disponentes dari in eodem composito, non est absurdum.

Subordinatæ formæ dicuntur, quæ rem quidem in certa specie corporis naturalis constituunt, sed ita ut res illa per adventum formæ alterius ac superioris transire possit ad speciem Entis perfectioris: quemadmodum anima vegetans in fœtu hominis eum quidem constituit in specie viventium, sic ut sentiens eundem collocat in specie animalium, sed ita ut fœtus ille per accessum animæ rationalis transire possit in speciem perfectiorem hominis; ideoque non sunt formæ specificæ hominis, sed subordinatæ.

53. Privatio est absentia formæ quæ poterat inesse.

Hæc privatio vulgo dicitur Physica, ad distinctionem privationis Logicæ, quæ est absentia formæ, quæ inesse debebat per naturam subjecti & tempus à natura constitutum.

54. Estque principium non constitutivum sed terminativum.

55. Quatenus scilicet in generatione est terminus à quo.

Licet privatio non sit Ens reale, potest tamen esse terminus à quo generationis, & principium non quidem essendi sed fiendi.

56. Ex hisce tribus principiis oritur corpus naturale, quod ex materia & forma constat.

57. Corpus enim Materiâ Formâque constans vocatur corpus naturale.

Ratio theſeos eſt quia materia & forma ſunt ipſa natura corporis naturalis, uti hoc patebit Diſputatione ſequenti.

THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS,

Diſputatio Secunda,

DE

NATURA, CAUSA EFFICIENTE, FINE, QUANTITATE, QUALITATE, ET LOCO.

THESIS I.

Corpus Naturale eſt quod habet Naturam.

Ratio theſeos eſt, quia naturale & natura ſeſe habent ut concretum & abſtractum.

2. Natura dicitur de Materia & Forma conſideratis in ordine ad Motum, reliquaſque affectiones Corporis Naturalis.

Natura non eſt diverſa à materia & forma, ſed eadem res quæ eſt materia, & eadem res quæ eſt forma, utraque ſimul quoque eſt natura: diverſo tamen reſpectu, diverſa ſortitur nomina, & definitiones diverſas. quæ res corpus naturale conſtituit & componit, & ſic eſt principium ipſius corporis naturalis: dicitur materia vel forma, & utraque ſub hoc reſpectu, diſputatione præcedenti, fuit definita: atqui eadem res quæ materia & forma eſt, in quantum utraque in compoſito naturali eſt, principium proprietatum & operationum in eo, utraque dicitur natura, & ſub hoc reſpectu definitur theſi 6. hujus Diſputationis.

3. Eadem enim ſunt principia ſubjecti in Phyſica, quæ ſunt affectionum demonſtrandarum.

Exempli gratia: materia & forma ſunt principia corporis naturalis, quod eſt, ſive ſit ſubjectum; eædem ſunt principia qualitatis, loci, motus, temporis, quæ ſunt affectiones in Phyſica demonſtrandæ.

4. Naturæ vox interdum quamlibet rei cujuſvis eſſentiam notat, quæ cujuſcunque motionis principium eſt.

Sic natura tribuitur Deo, qui vulgo dicitur natura naturans, quemadmodum creatura dicitur natura naturata.

5. Interdum eam ejus rei eſſentiam quæ ortui & interitui obnoxia eſt, ut hic.

Sic natura Deo tribui nequit, ſed ſoli creaturę.

6. Definitur Natura Ariſtot. Principium & Cauſa motus & quietis, ejus, in quo eſt, primo, per ſe, & non per accidens.

Definitio naturæ non debet exigi ad leges definitionis perfectæ, quia principium, uti eſt natura, perfectam definitionem non admittit, quæ tantum eſt rei perfectæ.

7. Dicitur (Principium) reſpectu corporum, quæ conſtituit.

8. Dicitur (Cauſa) reſpectu motus & quietis in corpore Naturali.

Natura debet ſpectari duplici modo, vel prout corpora naturalia conſtituit, vel prout in corporibus conſtitutis origo eſt omnium proprietatum & operationum: hunc duplicem reſpectum videtur Ariſtoteles exprimere voluiſſe in definitione naturæ gemina voce principii & cauſæ, ut natura dicatur principium reſpectu priori, & cauſa reſpectu poſteriori.

9. Particula (&) partim conjungit, partim disjungit.

Per particulam (&) intellige illud (&) quod ſecundo ponitur loco in definitione naturæ inter voces (motus & quietis) vocula (&) conjungit, quando motus & quies in eodem corpore, ſed diverſo tempore, inveniuntur: ſic natura ignis extra locum naturalem poſiti eſt cauſa cur

cur moveatur ſurſum ad locum ſuum, eadem natura ignis eſt cauſa, cur ubi ad locum ſuum pervenit ibi quieſcat; particula (&) disjungit in corporibus diverſis, quorum alterum tantum movetur, alterum tantum quieſcit: tum natura eſt cauſa motus in corpore quod movetur tantum, ut in cœlo, & eſt cauſa quietis in eo quod quieſcit tantum, ut in terra.

10. Vox (motus) ſignificat quamlibet mutationem naturalem.

Sic vox (motus) etiam generationem, quæ eſt mutatio inſtantanea, ſub ſe comprehendit, à qua alioquin diſtinguitur, prout (motus) poſtea ex Ariſtotele definitur.

11. Vox (quietis) ſignificat quietem in termino ad quem tendit motus naturalis, non vero quietem in termino à quo.

Quies, quę eſt terminus ad quem motus, eſt illa, quæ per ipſum motum acquiritur, qualis eſt quies ignis, quæ ſequitur motum ejus, quando extra locum ſuum conſtitutus ad eum pervenit.

Ejus in quo eſt, id eſt, natura eſt principium internum motus in corpori naturali, in quo eſt; ſic diſtinguitur ab arte, quę eſt principium motus externum corpori naturali, in quo motum exercet.

12. Vox (primo) removet accidentia, quę licet nonnunquam ſint principia motus; non tamen ſunt primo.

Accidentia ſunt principia motus ſecundaria & inſtrumentaria, ut calor calefactionis; ſed natura ſive forma ignis eſt ipſius calefactionis cauſa primaria & principalis.

13. Vox (per ſe & non per accidens) removet artem, quæ interdum internum eſt principium motus, ut medica in medico ægrotante eſt curationis, ſed per accidens.

Dicitur per accidens ars medica curare ipſum medicum, quia per ſe illa deſtinata eſt ad curandos alios.

14. Hæc naturæ definitio æque convenit materiæ ac formæ.

(Æque) id eſt, æqualiter, ſed non eodem tamen modo.

15. Materia eſt principium motus paſſivum.

Ratio theſeos eſt, quia materiæ nulla eſt actio aut efficientia, nam ejus eſt recipere formas, recipere vero aliquid eſt pati.

16. Forma eſt activum.

Ratio theſeos eſt, quia forma eſt origo, fons, ac cauſa omnium actionum.

17. Reſpectu motus, cujus eſt principium, dicitur Forma cauſa efficiens.

Non [illegible]ſurdum, ut eadem res ſit & cauſa externa efficiens & cauſa interna forma, reſpectu diverſorum terminorum; ſic anima rationalis eſt forma hominis & cauſa efficiens ſuarum operationum.

18. In nullo motu natura agit temere ſed ſemper aliquem finem intendit.

Eſt receptum axioma, quod natura nihil faciat fruſtra: ejus ratio eſt, quia natura nihil eſt aliud quam vis quædam Dei creaturis indita, qua operantur, quæ vicem gerit quaſi Dei, qui nihil facit fruſtra & omnibus rebus creatis aliquem finem præfixit.

19. Si finem non aſſequatur natura, dicitur aliquid fieri caſu aut fortuna.

Finem dicitur non aſſequi natura, quando impeditur à cauſis aliis, quemadmodum fit generatione monſtri: non tamen plane tum agit fruſtra aut fine ſuo excidit, ſed ſi non poſſet aſſequi finem perfectiſſimum, quia impeditur, ſtudet aſſequi finem perfecto proximum, quantum per impedimenta licet.

20. Affectiones quæ per naturam tanquam principium demonſtrantur de naturali corpore ſunt, quantitas, qualitas, locus, motus, tempus.

Per affectiones hic intelliguntur proprietates, quæ ſolæ demonſtrari poſſunt, non vero attributa communia.

21. Quantitas intelligitur continua.

Quantitas continua, id eſt, magnitudo, nam alioquin tempus etiam eſt quantitas continua.

22. Defi-

22. Definitur affectio per quam corpus undequaque est extensum.

Extensum dicitur, quod est longum, latum, & profundum, vulgo, quod est trina dimensione præditum.

23. Ejus ratio formalis est sita in extensione partium in ordine ad locum.

Extensio partium in ordine ad locum tum fit, cum partes loco à se invicem disjunguntur, vocaturque vulgo extensio localis & quantitativa.

24. An realiter tanquam accidens distinguatur à corpore naturali, an vero ratione tanquam modus materiæ, in utramque partem disputari potest.

Quamvis in utramque partem disputetur an quantitas ens, & accidens distinctum à substantia, sicuti est qualitas, verisimilior tamen videtur opinio eorum qui eam à corpore non distinguunt re ipsa, quia quomodocunque corpus immutaveris, abstuleris omnem colorem, saporem, odorem, canorem, aliasque qualitates, semper adhuc manebit extensum, id est, longum, latum, & profundum.

25. Quicquid sit, omnis quantitas corporis naturalis finita est, & terminata.

Quantitas dicitur finita & terminata, quia certos habet limites, ultra quos extendi nequit.

26 Ipsa quantitas materiam, termini & fines formam immediate consequuntur.

Uti forma materiæ indifferentem naturam restringit ad certam corporis naturalis speciem, item eadem materiæ quantitatem interminatam ad certos terminos fines ac limites redigit.

27. Itaque quantitas actu immateriata & infinita non datur ulla.

Accurate distinguendum est, inter infinitum & indefinitum, interminatum & indeterminatum: dicitur quantitas infinita ac corpus interminatum, quando in se, id est, in natura sua, nullos habet terminos aut fines; hoc sensu nullum corpus infinitum, nulla quantitas interminata datur, aut dari potest: indefinitum dicitur corpus & determinata quantitas, quando quantitatis in se quidem finitæ fines, & corporis in se quidem terminati terminos, mens tamen nostra seu humana assignare, determinare, definire nequit; quo sensu mundus recte dicitur indefinitus & indeterminatus, sed non potest dici infinitus aut interminatus.

28. Ergo nec corpus infinitum aut interminatum.

Ratio theseos est, quia quantitas & corpus se mutuo ponunt & tollunt.

29. Si enim daretur, tolleretur motus localis.

30. Nam corpus infinitum localiter moveri est contradictio.

Ratio utriusque est, quia nihil foret loci, in quo corpus infinitum moveri posset.

31. Fines & termini sunt vel finiti vel indefiniti.

Divisio ista finium, ut & terminorum, instituta est, respectu mentis, quæ interdum eos finire, hoc est, numerare ac comprehendere pot[illegible]st ac tunc dicuntur finiti, interdum non potest ac tunc dicuntur infinit[illegible] at extra mentem in rebus ipsis semper sunt finiti, sic verbi causa, figura mille angulorum in se finita est, respectu mentis nostræ indefinita.

32. Aliud enim est quantitas infinita, quam negamus, aliud indefinita, quam admittimus.

Vide notas ad thesin 28. & 29.

33. Viventia & Heterogenea corpora habent quantitatem definitam.

Heterogenea corpora sunt, quæ habent partes diversi nominis ac naturæ.

34. Inter non viventia & homogenea, elementa non habent certum magnitudinis terminum à natura, sc. naturata, materiat & finita, definitum.

Homogenea dicuntur, quæ habent partes ejusdem nominis ac naturæ.

35. Habent tamen quantitatis definitos terminos aliunde, id est, à corporibus ambientibus.

Nisi cælum ambiens, ignem elementareum eum impediret, extenderet se ille in infinitum.

35. Nec

36. Nec habent terminum certum parvitatis à natura definitum, quia minima etiam pars mixti est mixta, & si Physice possent dividi in infinitum, etiam minimas partes elementa penetrarent.

Ratio est, quia elementa, ut omnia continua, in infinitum dividi possunt.

37. Habent tamen eum aliunde.

Ratio est, quia à corporibus ambientibus impediuntur, ne in infinitum in partes minores & usque minores elementa dividantur; si enim ad minimam partem pervenirent, non possent corporibus ambientibus resistere.

38. Mixta non viventia habent parvitatem à natura definitam, sed non item magnitudinem, quia non datur minimum Physicum.

Ratio est, quia si, verbi causa, lapides usque & usque dividantur, ex illa divisione tandem resultabunt elementa, quæ mixtum composuerunt.

39. Qualitas corporis naturalis est potentia ad agendum vel patiendum, quod naturæ est consentaneum, quia lapis in infinitum excresceret, nisi arroderetur & exederetur ab aëre.

Per qualitatem hic intellige secundam & tertiam speciem qualitatis.

40. Est manifesta vel occulta.

Sic dividitur qualitas ratione essentiæ, non existentiæ; utramque enim existere ex operationibus liquet, sed quid sit occulta qualitas latet, quid sit manifesta patet: occulta subdividitur in Sympathiam & Antipathiam.

41. Locus Aristoteli est superficies corporis continentis proxima & immobilis.

Superficies, id est, latitudo, seu plana, seu concava, seu convexa: proxima dicitur, quæ rem locatam cingit ac circumscribit:

Immobilis, quia, si movetur res locata, manet locus; ut, sublato libro de mensa, manet mensa.

42. Aliis spatium rei locatæ; & rectius.

Spatium proprie nec substantia est, nec accidens, nec tamen nihil, sed privatio & absentia corporum quæ in eo esse possunt; atque eum jam sunt, spatium dicitur locus.

43. Quia juxta Aristot. definitionem non conveniret locus omni corpori naturali.

Nam cœlum extimum seu ultimum seu supremum non foret in loco, quia nullum datur corpus illud ambiens, cujus superficies locus ejus esse queat.

44. Esse in loco convenit corpori propter quantitatem; Hinc

Ut quantitas est proprietas materiæ, ita locus quantitatis.

45. Quam necessarium est corpus esse quantum, tam necessarium est corpus esse in loco.

Ratio est, quia esse corpus, esse quantum, esse in loco, se muruo ponunt ac tollunt.

46. Et dimensiones partesque loci, respondent dimensionibus partibusque corporis; hinc

Dimensiones, id est, longitudo, & crassities: ratio theseos est, quia, ut totum corpus est in loco totali, ita partes corporis sunt in locis partialibus.

47. Non possunt duo corpora simul esse in eodem Loco.

Ratio theseos est, quia daretur dimensionum penetratio, quod ab omnibus habetur absurdum in Philosophia.

48. Nec magis unum corpus potest esse in duobus locis vel pluribus.

Ratio theseos est, quia corpus unum foret & non unum, nam unum est ex Hypothesi; non unum erit, quia erit divisum à se, quod enim in duobus pluribusve locis disjunctis est, illud non potest non à se esse divisum; at vero unum est indivisum: ergo corpus illud simul erit divisum & indivisum, unum & non unum, quæ est contradictio.

49. Locus omnis est repletus corpore.

Locus omnis, scilicet, in hoc mundo, nam an dentur spatia, ut vocant, imaginaria extra hunc mundum, inter sese disputant Philosophi.

50. Vacuum itaque non datur.

51. Nec dari potest naturaliter.

Ratio utriusque est, quia nulla sic fieret in hisce inferioribus generatio aut corruptio, motus aut mutatio; quia admisso vacuo, virtus ac influxus cœlorum ad nos derivari non posset, quo tamen opus est ad mutationes & motus in inferioribus.

52. At quin supernaturaliter dari possit, non videtur negandum.

Ratio est, quia nec ex parte Dei, nec ex parte rei ulla implicatur contradictio; aut, si implicetur, ostendatur.

THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS,

Disputatio Tertia,

DE

MOTU, ET TEMPORE.

THESIS I.

Dari motum ipse testatur sensus.

Hic vox (motus) sumitur latius quam thesi 5. sic ut hic comprehendat generationem quoque & corruptionem, quæ ex definitione motus Aristotelica thesi 5. excluduntur. Per sensum intellige externum.

2. Est inter affectiones corporis naturalis longe nobilissima.

3. Quia in ipsa definitione naturæ ponitur.

Est enim natura causa & principium motus, ubi vox motus iterum latius sumitur.

4. Est tamen explicatu difficilis ejus essentia, quia est imperfecta, & magna motuum varietas.

Natura motus est imperfecta, quia est ens in fieri, est enim motus nihil aliud quam terminus ad quem, dum fit; sic calefactio est ipsum fieri caloris.

5. Aristot. definit motum: actum ejus, quod est potestate, quatenus est tale.

Definitio motus ex Aristotele non est examinanda ad amussim & normam definitionis perfectæ, quia quod perfecte definitur, debet esse ens perfectum, quale non est motus.

6. Actus intelligitur non substantialis, sed accidentalis, isque non primus, sed secundus, non entitativus, sed formalis.

Actus substantialis est omnis substantia, & accidentalis omne accidens: Actus primus, est principium operandi, secundus, ipsa operatio.

7. Quamvis ratione termini ad quem aliquo modo primus dici possit.

Ratio theseos est, quia motus est quasi forma termini ad quem, dum fit, ut calefactio caloris forma est, dum calor fit.

8. *Ejus quod est*: significat mobile, seu corpus naturale.

Vocula (est) hic sumitur pro existit, & significat esse existentiæ, non vero esse essentiæ, est enim motus actus ejus quod existit, non quidem ex toto, sed ex parte saltem, si enim terminus ad quem in totum existit, motus cessat: si vero motum referas ad patiens, vere est actus ejus quod existit, etiam ex toto, quia totum patiens existit; verbi causa, in calefactione patiens est aqua, quæ in totum existit, terminus ad quem est calor, qui existit ex parte.

9. Dicitur vero mobile esse *potestate*, non ratione motus; sed ratione formæ introducendæ.

Per formam introducendam intelligitur, terminus ad quem, qui in patiens introduci debet, & dicitur forma, quia patiens informat; sic calor introducendus in aquam, aquam informat, cum est introductus.

10. Intelligitur potestas non activa, sed passiva.

Ratio theseos decimæ hæc est, quia terminus ad quem simul & motus recipiuntur in patiente, seu subjecto; non potest intelligi alia potestas quam passiva, quæ subjecto seu patienti est propria, nam activa potestas est propria agenti, in

'ti, in quo nec motus nec terminus ad quem ejus est.

11. Illa verba; *quatenus est potestate*, significant, motum esse quid imperfectum, & cujus essentia consistat in fieri.

Essentia motus est proprie ipsum τὸ produci, seu τὸ fieri rerum, & quandoquidem res quæ fiunt per motum non producuntur simul & semel, id est, unico momento, sed successive per partes aut gradus; quæritur hic, an motus dicatur respectu partium vel graduum acquisitorum, an vero respectu acquirendorum: respondemus posterius, quia calefactio, verbi causa, non dicitur respectu caloris jam introducti in aquam, sed respectu caloris introducendi adhuc, qui ideo dicitur esse potestate, quod, cum nondum sit, esse tamen possit, & sic motus dicitu actus ejus quod est, potestate (quatenus potestate) sic calefactio dicitur motus caloris, qui non est sed potest esse, & quatenus potest esse.

12. In omni motu est: movens, mobile, terminus à quo, & terminus ad quem.

Hæc quatuor debent esse inter se distincta, quod ex sequentibus patebit.

13. Movens est, à quo motus est.

Ideo motus respectu moventis est actus secundus.

14. Hoc debet esse distinctum à mobili.

Quo modo movens à mobili distinguatur, dicitur thesi 16.

15. Omne enim quod movetur ab alio movetur.

Hoc axioma intelligendum de motu transeunte, non immanente, item de motu materiali, non immateriali, item de motu reali, non intentionali, item de motu naturali seu Physico, non morali seu Ethico.

16. Vel ut totum à toto, vel ut pars à parte, vel ut pars à toto.

Totum movetur à toto, ut quando equus trahit currum; pars à parte, ut quando musculi movent brachium; pars à toto, ut quando corpus hominis movetur à toto homine, aut rota una horologii à toto horologio.

17. Nam non potest idem respectu ejusdem formæ esse, & actu, potestate.

Ratio est, quia sic idem esset, & non esset, respectu ejusdem; quod enim potestate est, illud non est, quod actu est, illud est: ergo, quod simul actu ac potestate est, simul erit & non erit, quæ est contradictio.

18. At hoc foret, si aliquid movetur à se ipso.

19. Quod enim movet, formam introducendam actu continet, quod movetur, potentiâ.

Hæc thesis vera est de motu univoco, quando movens producit effectum suæ speciei, sed non de motu æquivoco, ibi enim movens non continet actu, id est, formaliter formam introducendam, sed tantum eminenter.

20. Mobile est, in quo est motus.

Mobile idem est quod patiens sive subjectum.

21. Motus enim non est in movente, sed in mobili.

Ratio theseos est, quia terminus ad quem est in mobili, non in movente; at motus à termino ad quem non distinguitur: sic, quia calor est in aqua, & calefactio est in ea.

22. Hinc omne, quod seipsum movet naturaliter, constat parte movente, & mobili.

Pars movens est forma corporis naturalis, mobile est ejus materia.

23. Neque tamen actus moventis realiter est distinctus ab actu mobilis, sed ratione tantum.

Ratio est, quia actio & passio non distinguuntur etiam re ipsa, sed respectu tantum diverso ad agens & patiens.

24. Idem enim motus, quatenus à movente, ut à principio est, dicitur actus agentis, quatenus in mobili, ut in patiente recipitur, actus mobilis.

Respectus motus ad movens, explicatur per præpositionem *à* vel *ab*, ad mobile per præpositionem *in*, atque hinc patet veritas theseos 21.

25. Movens debet esse conjunctum mobili.

Si movens nullo modo conjungatur mobili, nullus quoque fieret motus.

26. Vel virtute, vel supposito.

Movens dicitur mobili conjungi quoad suppositum, quando ipsum corpus moventis attingit corpus mobilis, ut cum aqua humectat, aut abluit manum; quoad virtutem vero, cum sola agendi vis ipsum attingit mobile per actionem mediam, non vero ipsum corpus moventis, cum sol calefacit faciem nostram.

27. Itaque, non datur motus in distans.

Subintellige in tale distans, quo pertingere non valet, nec suppositum, nec virtus moventis, tum enim mobile est positum extra sphæram activitatis, quæ moventibus creatis singulis sua est destinata; & sic creatura distinguitur à Deo, qui nullam habet sphæram, qua in agendo circumscribatur, sed operatur ubique.

28. Plures termini duobus, à quo, & ad quem, dari nequeunt.

Ratio est, quia terminus à quo & ad quem opponuntur immediate.

29. Si plures videantur, vel non sunt totales, vel non sunt ultimi, vel non intrinseci, vel non per se, & primo intenti.

Terminus totalis, ultimus, intrinsecus, per se, & primo intentus, vulgo dicitur adæquatus, non totalis, non ultimus, non intrinsecus; non per se, & primo intentus, dicitur inadæquatus.

30. Termini motus inter se sunt oppositi, interdum contrarie, semper privative, negativè.

Semper privative, quia terminus à quo, vel nude negat terminum ad quem, vel si contrarium ponat, adhuc oppositum terminum ad quem nihilominus negat; quemadmodum frigus simul, & non est calor, & qualitatem ponit contrariam calori.

31. Abjectio tamen termini à quo, & acquisitio termini ad quem, non sunt duo diversi, sed unus idemque motus.

Quemadmodum iter susceptum Lugduno Hagam, non est geminum iter, sed unum, licet duo sint termini, unus à quo, alter ad quem; sic hic se res habet.

32. Motus formaliter non est forma in fieri, sed via ad formam.

Motus formaliter est ipsum fieri rerum, causaliter res quæ fit; est enim calefactio causa quod fiat calor, aut melius, causalitas qua fit calor.

33. Neque tamen reipsa differt à forma, seu termino ad quem, sed ratione tantum, ac definitione.

Cum motus non dicitur differre realiter à termino ad quem, intellige terminum ad quem in fieri, nam à termino ad quem in facto esse, reipsa differt, quia re ipsa ab eo separatur.

34. Terminus ad quem debet esse divisibilis.

Divisibilis, scilicet, vel in partes vel in gradus.

35. Quia, omne quod movetur, partim est actu, partim est potestate.

Ratio est, ex definitione motus, thesi 5. & 9. & 11.

36. Hinc sequitur, omnem motum esse successivum.

Ratio theseos est, ex thesi 33. quia motus non distinguitur à termino ad quem, qui est successivus.

37. Itaque, nihil movetur in momento.

Ergo generatio & corruptio non sunt motus, vide thesin 52.

38. Et successio est de motus essentia.

Ratio est, quia terminus ad quem est de essentia motus; at de essentia termini ad quem successio; ergo.

39. Non tamen continuitas.

Continuitas motus dicitur, qua partes motus ita connectuntur, ut inter eas nullum detur temporis interstitium medium.

40. Quia eâ sublatâ non tollitur motus essentia, sed tantum unitas numerica.

Unitas

Unitas motus numerica requirit unitatem temporis; at vero etiamsi tempore dividantur duo ejusdem speciei motus, ut duæ calefactiones, quarum una nunc fiat, altera post horam, in eadem aqua, ab eodem movente, non est quidem unus motus numero, ac continuus, sed geminus atque interruptus: uterque tamen verus & vere motus, & successivus.

41. Unitas, & distinctio motus, generica, & specifica, desumenda est ab unitate & distinctione termini ad quem.

Ratio est, quia motus idem est realiter, licet non formaliter cum termino ad quem, unde ad divisionem vel entitatem termini ad quem, dicitur vel idem est motus.

42. Itaque tres tantum sunt motus species.

Species, scilicet, subalternæ non infimæ, id est, tria sunt motus genera subalterna.

43. Quia ad tria tantum prædicamenta pertinet ejus terminus ad quem.

44. Ad quantitatem motus est, qui dicitur augmentatio, & diminutio.

Accretio & diminutio nomen commune non habent, cum tamen conveniant in communi natura generis, quod utraque sit motus ad quantitatem.

45. Ad qualitatem motus dicitur alteratio, quæ habet varias species.

Alterationis species sunt, calefactio, frigefactio, rarefactio, condensatio, &c.

46. Ad ubi motus dicitur latio, vel motus localis.

Latio dicitur à ferendo, quia corpus, quod loco movetur, de loco quasi fertur in locum.

47. Situs, & habitus, decimi prædicamenti, mutantur per lationem.

Quia partes corporis & vestes non possunt mutari, nisi è loco moveantur.

48. Ad relationes non datur motus.

Relationes adveniunt quidem, saltem aliquæ, cum motu & per motum præcedentem, ut paternitas cum & per generationem, sed nunquam sunt terminus ad quem motus, generatio enim non terminatur ad paternitatem, sed ad substantiam filii.

49. Uti nec ad quando, nisi impropriissime localis.

Τὸ Quando est causa sine qua non motus fieret, seu, conditio ad movendum requisita, quia omnis motus fit aliquando, hoc est, in tempore.

50. Ad substantias non datur motus.

Ratio est, quia motus tantum datur ad terminum ad quem successivum & divisibilem, qualis non est substantia, quatenus est substantia.

51. Datur tamen mutatio, generatio, & corruptio.

Unde mutatio est quasi genus, dividiturque in momentaneam & successivam, tanquam species: momentanea est, generatio vel corruptio; successiva est, motus, hac Disputatione definitus.

52. Quæ cum fiant in instanti, motus non sunt.

Ratio est, nam motus fit successive.

53. Motus motui est oppositus bifariam.

Bifariam, id est, ob duplicem causam.

54. Vel propter contrarietatem terminorum, ut in alteratione:

Sic contrarii motus sunt calefactio & frigefactio.

55. Vel propter accessum & recessum ab eodem termino, ut in accretione.

Sic contrarii motus sunt actio & diminutio.

56. Motus localis est, naturalis, vel violentus.

Latio naturalis est, quæ fit ab interno mobilis principio; violenta, quæ fit ab externo agente: utraque potest dividi in rectam & circularem; recta est, vel à centro, vel ad centrum.

Centrum hic dicitur medium mundi ac terræ punctum.

57. Naturalis in initio tardior, in fine velocior est: contra violentus.

Naturalis, qualis est gravium cum ex natura sua

ſua tendunt deorſum, & levium eum tendunt ſurſum ex natura ſua.

58. Ratio eſt, quia in principio medium magis reſiſtit, in fine minus.

Medium eſt id per quod movetur, atque intelligitur hic potiſſimum aër. Violentus motus initio velocior, in fine tardior eſt, quia vis impreſſo initio major, in fine languidior eſt.

59. Motus projectorum eſt à virtute projectis impreſſa.

Virtus impreſſa aut ſola eſt cauſa motus violenti, aut ſi non ſit ſola, eſt ſaltem principalis ac præcipua.

60. Tempus definitur Ariſtoteli: Numetus motus ſecundum prius, & poſterius.

Motus hic eſt genitivi caſus: ſecundum prius & poſterius, id eſt, ſecundum partes priores & poſteriores.

61. *Numerus* intelligitur, non numerans, ſed numeratus.

Numerus numeratus idem eſt, atque res numerata ſeu menſurata: ſenſus eſt, quod ſenſus ſit duratio corporis naturalis, numerata ſeu menſurata à motu, atque hoc tempus vocant internum; ipſum illud ſeu motus quo numeramus & menſuramus corporum durationem, vocant tempus externum.

62. *Motus* intelligitur præſertim cœleſtis.

Intelligitur iuterdum & ſecundario quoque motus artificialis, *γνωμόνων*, indicum, ſeu horologiorum. ſcioteticorum. ut hodie numeramus tempus.

63. *Secundum prius, & poſterius*, ſcil. motus.

Id eſt, ſecundum partes priores & poſteriores motus, ſeu cœleſtis, ſeu attificialis; nam tempus numerari aut menſurari nequit, ſecundum partes priores & poſteriores ſui ipſius.

64. Unde, tempus eſſe ſucceſſivum æque ac motum, patet.

Ratio eſt, quia ubi eſt pars una poſt partem aliam, ſicuti eſt in tempore, quadrans enim quadrantem, hora horam ſequitur &c. ibi eſt ſucceſſio.

65. Partes temporis ſunt: præteritum, & futurum: momentum eſt terminus temporis.

Præſens non eſt pars temporis, quia eſt aliquid indiviſibile, at pars temporis eſt diviſibilis, quia tempus eſt continuum quid, at vero continuum diviſibile eſt in partes uſque & uſque diviſibiles. nam componitur ex partibus diviſibilibus in infinitum; præſens autem eſt terminus copulans partes temporis, ſcilicet, præteritum & futurum, ſicut momentum aliud eſt incohoans tempus, ſcilicet, quo momento Deus in principio omnia creavit.

66. Tempus melius definitur: quantitas durationis ſucceſſivæ quæ eſt in motu.

Melius, id eſt, clarius

Quantitas, ſcilicet continua & fluens, non diſcreta aut permanens.

Quantitas, id eſt, menſura, quia omnis menſura quanta eſt.

Duratio ſucceſſiva dicitur, quæ per partes acquiritur, quarum una alteri ſuccedit, unde res durare ſucceſſive propter iſtam partium ſucceſſionem dicitur in motu, quia motus partes ſuas habet, ſibi invicem ſuccedentes, quæ quamdiu ſuccedunt aliæ aliis, motus durat; & tempus dicitur id quo iſtam motus durationem menſuramus, quæ menſura debet eſſe continua & ſucceſſiva, quia ipſe motus qui menſuratur eſt continuus & ſucceſſivus, oportet enim menſuram & menſuratum eſſe ejuſdem generis ac conditionis.

ANNEXA.

1. *Tempus nec eſt ens reale, nec rationis.*
2. *An motus æque menſurat tempus, ac tempus menſurat motum? Quodlibet.*
3. *An tempus realiter diſtinguatur à motu? Quodlibet.*
4. *An aliquid poſſet agere in ſubjectum diſtans, non agendo in intermedium. N.*

THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS,

Disputatio Quarta,

DE

MUNDO, ET COELO.

THESIS I.

SPecies corporum Naturalium considerantur vel aggregatè vel segregatè.

Disputationes tres præcedentes exposuerunt principia & affectiones corporis naturalis in genere, nunc in posterum explicabuntur principia & affectiones corporum naturalium in specie, nam ad individua nulla descendit scientia: possunt vero, species corporum naturalium vel conjunctim spectari, prout comprehenduntur toto mundo, vel divisim, prout in mundo à se invicem distinguuntur.

2. Aggregatè considerata corpora constituunt Mundum.

3. Mundus est, ordinata compages omnium corporum naturalium *ab uno principio* pendentium, & *in unum finem* tendentium.

Hæc Mundi definitio non est perfecta, sed imperfecta, quia Mundus perfecta definitione explicari nequit, cum sit ens aggregatum.

Ab uno principio, id est, ab una causa efficiente, scilicet Deo.

In unum finem, scilicet Gloriam Dei.

4. Mundi considerandæ sunt causæ & affectiones.

5. Materia Mundi, ex qua constat, sunt corpora naturalia.

Materia Mundi generationis, ex qua factus est, fuit nihil, nam creatus fuit, id est, productus ex nihilo.

6. Forma Mundi est ordo.

Ratio est, quia Mundus est ens aggregatum cum ordine, non sine ordine, quemadmodum acervus lapidum est.

7. Hæc forma est accidentalis, non substantialis.

Ratio est, quia ordo accidens est, non substantia.

8. Substantialis Mundi forma nulla est.

Ratio est, quia Mundus non est substantia una, sed multiplex.

9. Quia Mundus non est unum per se, sed ens aggregatum.

Unum per se dicitur, quod vel simplex est, uti non est Mundus, vel si ex variis partibus componatur, componitur ex partibus ejusdem generis ac naturæ unitis, & sic quoque Mundus non est unum per se.

10. Errant, qui Mundi formam faciunt Deum, spiritum aut animam, vel etiam Cælum.

Deus nullius rei forma esse potest, quia nullius rei essentiam ingredi potest, ut pars: spiritus, anima, aut Cælum, non possunt dici forma Mundi, quia sic Mundus foret unum per se, quod est contra thesin 9.

11. Mundus habet aliquam sui causam efficientem:

Ratio est, quia alioquin Mundus foret æternus; at vero Deus nihil patitur extra se, sibi coæternum: &, si Mundus non haberet causam sui efficientem, esset à se ipso; atqui nihil potest esse à se ipso.

12. Ea non est fortuitus atomorum concursus.

Ratio est, quia sic tolleretur Dei providentia; quod enim à fortuna est, & fortuito, illud non est à Dei directione.

13. Sed est Substantia intelligens atque infinitæ virtutis.

14. Id

14. Id liquet ex ejus ornatu & vasta mole.

Ornatus mundi arguit causæ ejus efficientis sapientiam atque intelligentiam, vasta moles ejusdem infinitam virtutem.

15. Hæc Efficiens causa est Deus.

16. Deus Mundum produxit non ex informi materia præexistente, sed ex nihilo.

Ratio est, quia Deus mundum creavit, at creatio est productio rei ex nihilo: est autem creatio duplex, vel immediata, quando nihil plane præcedit rem creandam, & sic mundus fuit creatus ex nihilo, quæ vocatur creatio ex nihilo subjecti; vel mediata, quando præcedit creationem materia, sed inhabilis atque indisposita, & sic Adam creatus fuit ex nihilo, utcunque productus fuerit ex gleba terræ. quæ est creatio ex nihilo termini.

17. Itaque vere eum creavit: Hinc,

18. Deus Mundum fecit in tempore.

Ratio est, ubi succedit esse post non esse, ibi datur tempus: sed in eo quod creatur, succedit esse post non esse: ergo in eo datur tempus; ergo Deus creando mundum fecit in tempore.

19. Nam creatio cum æternitate pugnat.

Ratio est, quia in æternitate non est, non esse post esse, sed esse perpetuum.

20. Itaque contradictio est, cum quis Mundum statuit creari, & tamen esse ab æterno.

Contradictio est, si quis dicat Mundum creari & non creari: at qui dicit mundum esse ab æterno, dicit Mundum non creari; si ergo simul statuat Mundum creari, statuit Mundum & creari & non creari.

21. Quia, quod creatur, aliquando nihil fuit.

Ratio est, quia creatio est productio rei ex nihilo, ideoque τὸ nihil præcessit rem creatam.

22. At hoc non est æternum.

Quod aliquando nihil fuit, non est æternum, quia æternum nunquam fuit nihil.

23. Deinde, vel in momento factus fuit Mundus vel successive.

Illatio hujus dilemmatis valet, quia membra sunt immediate opposita, nec datur tertium.

24. Si successive, ergo non ab æterno.

25. Quia successio cum æternitate pugnat.

Ratio utriusque, quia æternitas definitur, interminabilis tota simul & perfecta durationis possessio: si vero duratio rei æternæ possideatur tota simul, ergo non per partes, ergo nec successive, quia successio partes dicit.

26. Si in momento, vel fuit illud primum, vel aliquid fuit illo prius:

27. Utrumvis dicatur, evertitur æternitas.

Ratio est, quia in æternitate non datur primum, nam æternum quod caret principio ac fine; nec datur unum momentum altero prius, quia sic foret successio, quam æternitas excludit; & continuum, quale est æternitas, componeretur ex indivisibilibus, quod est absurdum: denique duo indivisibilia forent continua, quod fieri nequit.

18. Imò ne quidem æternus esse potuit.

Ratio est, quia contrarium implicat contradictionem: primo, ex parte Dei, quia Deus, ex parte sui, nihil extra se potest habere contrarium: secundo, ex parte Mundi, quia nulla creatura, qualis est Mundus, ex parte sui potest esse coæterna creatori, sic enim creatura adæquaretur creatori, quod est absurdum: tertio, ex parte creationis, quia cum creatio sit productio rei ex nihilo, non potest fieri ut aliud simul possit creari, & simul esse æternum, quia creatio nihil ponit, æternum nihil negat.

29. Deus Mundum produxit liberrimè.

Ratio est, quia Deus à Mundo producendo potuit abstinuisse; quod intelligendum est, non post decretum de Mundo creando, sed antequam concipiatur decrevisse Mundum creare, potuit enim decernere Mundum à se creandum fore vel non fore: nihil enim hic est, quod Deo necessitatem induxit.

30. Finis Mundi est homo, hominis Deus.

Ratio est, quia Mundus est propter hominem, homo ipse & mundus simul sunt propter Deum; Deus enim omnia fecit propter se.

31. Omnia

31. Omnia enim imperfectiora serviunt perfectioribus.

Corpora simplicia sunt imperfectiora mixtis, & sunt propter mixta: hæc sunt imperfectiota viventibus, & sunt propter viventia: hæc sunt imperfectiora brutis, & sunt propter bruta: hæc sunt imperfectiora homine, & sunt propter hominem.

32. At homo omnium corporum naturalium est perfectissimum.

Ratio est, quia homo possidet omnes perfectiones, scilicet, & sensum & vitam, & esse mixtum & esse corporeum ac substantiale, quæ in aliis corporibus naturalibus reperiuntur.

33. Hinc Elementa, mixta, plantæ, bruta, sunt propter Hominem, quem ducunt ad cognitionem Creatoris, qui est finis Hominis.

Omnia reliqua corpora in Mundo ducunt hominem ad cognitionem creatoris, quatenus homo illa contemplando in iis invenit & ex iis eruit characteres sapientiæ bonitatis ac potentiæ divinæ.

34. Accidentia Mundi sunt, perfectio, quantitas, figura, duratio.

Accidentia, id est, attributa; sive re ipsa sive ratione à Mundo distinguantur, nihil refert.

35. Perfectio Mundi est, secundum quam omnes species ea serie sunt inter se connexæ, ut unaquæque alteram proximè attingat, & nulla earum in sibi debitis deficiat.

Perfectio Mundi alia est essentialis, & quoad species, alia integralis, & quo ad individua: Mundus est perfectus priori modo, quia omnes habet species quibus eget, & unaquæque species habet perfectionem qua eget, quo sensu dicitur Deus post creationem quievisse ab omni opere, quatenus nullas novas species rerum in Mundo postea produxit; sed Mundus non est perfectus posteriori modo, quia potest Deus plures stellas, plura mixta, plures plantas, plura bruta, plures homines &c. partes Mundi in individuo producere, quam ptoduxit

36. Quantitas Mundi est continua vel discreta.

37. Ratione quantitatis continuæ, Mundus est mole & magnitudine finitus.

Ratio est, quia corpus mobile & Magnitudine infinitum dari nequit; nam sic nullus daretur motus.

38. Ratione quantitatis discretæ, Mundus est unus:

Thesis vera est, prout Mundus significat compagem non tantum corporum inferiorum infra Cælos, sed & ipsorum Cælorum; nam, qui ex singulis Cælorum orbibus singulos faciunt Mundos, errant.

39. Nihil tamen vetat, plures Mundos esse posse.

Ratio est, quia nulla hic implicatur contradictio; aut ostendatur.

40. Figura Mundi probabiliter statuitur sphærica.

Ratio adferri potest, quia perfectissimo corpori debetur figura perfectissima: sed Mundus est corpus perfectissimum, figura sphærica est figura perfectissima; ergo.

41. An sit Mundus perpetuo duraturus, ex Philosophia definiri non potest.

42. Ex Sacris tamen constat, eum, aut interiturum, aut renovatum iri in Extremo Judicio.

Quæstio hæc in utramque partem disputari solet, & tum rationes, tum testimonia Scripturæ utrinque soli p ossunt.

43. Corpora naturalia segregate considerata sunt, Cælum vel Subcælestia.

Corpora naturalia dicuntur segregate considerari, quando considerantur non conjunctim sumpta, ut in mundo, sed divisim accepta.

44. Cælum non est elementaris naturæ, sed quinta quædam essentia ab omnibus elementis distincta.

Per naturam cæli aut ejus essentiam intelligitur materia & forma cæli, aut potius id quod ex utraque resultat.

Cælum est naturæ distinctæ ab essentiis elementorum, quia forma cæli à materia cæli naturaliter est indissolubilis, at forma forma elementornm à materia eorum naturaliter dissolvi potest.

45. Ejus essentia componitur ex materia & forma, ut cæterorum corporum.

Ratio est, quia omne corpus constat materia & forma.

46. Materia cęli an sit ejusdem speciei cum elementari, in utramque partem disputari potest.

Peripatetici tamen malunt defendere materiæ cælestis diversitatem specificam ab elementari materia.

47. Cæli motus est ab ejus forma & non ab intelligentiis.

Per intelligentias intelliguntur, Angeli, qui si cælum moverent, motus cæli foret violentus, quia esset à principio extrinseco; at vero cæli motus est naturalis; ideoque à principio intrinseco, quod nihil est aliud, quam forma cæli.

48. Pars Cæli, est stella.

Unde stella vulgo definitur pars densior sui orbis: sed hodie disputari cœptum est, an dentur tales orbes cælestes: quicquid fuerit, stella pars cæli est, sed lucida, ob materiæ cælestis condensationem & in unum orbem contractionem; cælum ipsum pellucidum est, ob materiæ cælestis raritatem.

49. Stellæ à reliquis Cæli partibus tantum differunt densitate.

50. Stellarum affectio aut potius forma est lux.

Lux est forma stellarum accidentalis, nam substantialis earum eadem est quæ cæli, cum cælum & stellæ specie non differant.

51. Lux non est forma stellarum, per quam sunt corpora naturalia, sed per quam sunt stellæ.

Qualis illa sit forma substantialis stellarum, pariter ac cælorum, ignotum.

52. Hinc accidentaliter tantum, non specie, stella differt à reliquo cælo.

53. Est enim lux accidens & qualitas corporis lucidi, cælum reliquum est pellucidum.

Lux non est substantia aut corpus, quia reflectitur & repercutitur, quod est accidentis.

54. Cælum agit in inferiora, mediante lumine, motu, & occultis qualitatibus.

Inferiora vocantur, quæ sunt ad orbem lunæ ad ipsam usque terram, & in ipsa terra.

Lumen dicitur, quod à stellis gignitur in aëre; lux, quæ manet in ipsis stellis ac corporibus lucidis.

Motus cæli est orbicularis.

Qualitates occultæ in cælo dicuntur, quarum effecta deprehenduntur in inferioribus, quid tamen ipsis sunt, ignoratur.

Lux est in corporibus lucidis subjective, ut in stellis: lumen est à corporibus lucidis effective, ut in aëre à sole genitum.

55. Cælum accidentia producit principaliter.

Accidentia, ut calorem, frigus, humiditatem, siccitatem, &c.

56. Imo & substantias inanimes.

Ut lapides, gemmas, ferrum, æs &c. tum mineralia, tum metalla.

57. Imperfecta viventium genera minus principaliter.

Imperfecta viventium genera sunt, verbi causa, quæ nascuntur ex putri materia, ut multa insecta, & exigua animalcula.

58. Perfecte viventia dispositive tantum.

Perfecte viventia sunt, quæ ab aliis viventibus producuntur ex semine, ut plantæ, bruta, homines.

Dispositive, id est, quatenus cælum suo influxu dispositiones varias in semen, ex quo gignitur vivens, introducit.

59. In voluntatem agit indirecte, quatenus voluntatis motus aliquo modo sunt à corporis temperamento.

Nullum agens materiale potest agere directe in patiens immateriale: sed cælum est agens materiale, voluntas hominis est patiens immateriale; ergo cælum non potest agere directe in voluntatem hominis: potest tamen agere in corpus hominis, ejus temperiem vel immutando vel alterando; & sic agit indirecte in voluntatem hominis, quatenus ea aliquo modo pendet à temperie corporis, dum anima humana corpori in hisce terris est alligata.

THE-

THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS,

Disputatio Quinta,

DE

ELEMENTIS.

THESIS I.

Corpus subcæleste vel est elementum vel corpus ex elementis mixtum atque conflatum.

Subcæleste corpus dicitur, quod locum suum accepit sub Cælo.

2. Elementum est corpus, in quod reliqua corpora resolvuntur, ipsum in alia corpora, quæ specie diversa sunt, resolvi non potest.

Elementum resolvitur quidem in materiam & formam, sed non potest resolvi in corpora alia se priora; materia vero corpus non est, uti nec forma: contra mixtum omne resolvitur in corpora, non tantum se priora, sed & specie diversa; nam Elementa, in quæ fit mixtorum resolutio, & mixtis sunt priora, & sunt vera corpora & sunt specie diversa.

3. Hinc vocantur simplicia:

Simplex vel opponitur mixto, quod ex aliis corporibus non est conflatum, vel opponitur composito, quod ex materia & forma non est conflatum: priori sensu Elementa recta dicuntur simplicia, posteriori sensu non item; sic enim solæ substantiæ immateriales, puta, Deus, Angeli, animæ humanæ dicuntur simplices: Cælum quoque simplex est priori sensu, non posteriori: at mixta & ex materia ac forma componuntur, & ex aliis etiam corporibus.

4. Elementa, cum sint corpora, materiam habent & formam.

Nam in eo di[illegible]inguitur Corpus à Spiritu, qui materia caret: idenque etiam eum formæ dicuntur, intelliguntur non informantes, quæ materiam præexigunt, sed assistentes.

5. Materia Elementorum omnium est una atque eadem: sed forma est diversa.

Ratio est, quia nullum accidens, ut est qualitas, potest esse forma substantiæ, ut est Elementum.

6. Formæ Elementorum non sunt qualitates, sed substantiales.

7. Quia substantia non potest componi ex non substantia.

Ratio est, quia totum & partes in uno per se sunt ejusdem generis ac naturæ.

8. Sunt tamen formæ illæ ignotæ, earumque loco qualitates adhibentur, quæ a formis emanant.

Formæ Elementorum sunt ignotæ, quid sint, sed non quod sint; nam eas esse, id est, existere, ex earum proprietatibus & operationibus manifestum est; sed quæ illarum sit essentia, aut ignotum aut obscurum est:

Adhibentur, tum ad explicandas operationes Elementorum, tum ad Elementorum definiendas qualitates.

Qualitates, scilicet, propriæ non alienæ, non communes; hæ enim posteris formis non ponuntur, ut quidem propriæ.

9. Qualitates Elementorum sunt motrices & alteratrices.

Ut motus localis & alteratio sunt distinctæ species motus, ita distinctæ sunt qualitates Elementorum, quæ motum localem & alterationem faciunt.

10. Motrices sunt gravitas & levitas.

Gravitas facit Elementum moveri deorsum, levitas sursum.

In Elementis nulla datur qualitas motrix, quæ sit causa motus circularis, quia talis motus non convenit Elementis: si dicas ignem & aerem moveri in orbem à motu Solis & C[illegible]li; respondeo, istum motum utriusque Elementi non esse naturalem, idenque non habere [illegible]n causa aliquam

aliquam qualitatem naturalem, sed est motus præter naturam.

11. Ratione qualitatum motricium, considerantur Elementa ut sunt partes Mundi.

Quia Elementa, ut partes Mundi, & ad salutem universi vel sursum moventur vel deorsum.

12. Elementa ita considerata sunt quatuor; ignis, aër, aqua, terra.

Quaternarius elementorum numerus asseritur multis rationibus, sed quæ quoad maximam partem sunt probabiles, ut quæ desumuntur à quatuor humoribus, anni tempestatibus, & qualitatibus primis.

Efficacissima ratio desumitur à quadruplici motu elementorum, qui exponitur thesi 16 17. si dicas, elementorum motus est tantum duplex, sursum & deorsum: respondeo, in genere quidem id verum est; sed motus sursum, iterum duplex est, uti & motus deorsum: & sic omnis elementorum motus est quadruplex.

13. Terra centrum Mundi occupat, hanc proxime ambit aqua, aquam aër, aerem ignis.

Centrum Mundi vocatur, quod est intra Mundi circulos, medium & intimum: quemadmodum in cæpa intimum corculum in medio omnium tunicarum aut pelliculatum situm est centrum cæpæ, aut quemadmodum punctum medium, quod à circulis ambitur, & centrum circulorum est; ita terra, respectu aquæ, aëris, ignis, & cælorum se ambientium, omnium eorum est centrum.

Naturali quidem situ aqua ambit totam terram, sed quia tum terra non esset habitabilis, neque idonea, in aqua vivere homines & animalia; Deus voluit terram aliqua sui parte exstare extra aquam, unde aqua, terra, conficiunt unum globum.

14. Hujus rei ratio desumenda est ab impressa Elementis vel majore vel minore gravitate & levitate.

Quod enim gravissimum est ex elementis, uti est terræ, infimum locum mundi occupat; quod levissimum est elementum, supremum, ita tamen ut supremum elementum media, & hæc infimum ambiant: ideoque respectu reliquorum elementorum terra centrum est, & medium respectu aliorum corporum ambientium; quemadmodum punctum est medium respectu circuli ambientis.

Gravitas est qualitas motrix, quâ Elementum fertur deorsum, levitas quâ sursum.

Fertur, id est, movetur motu locali, hic enim latio dicitur.

16. Deorsum est vel medium vel versus medium Mundi.

Medium, hic est centrum Mundi, extremum Mundi sunt cæli, vel inter cælos, cælum extimum.

17. Sursum est vel extremum, vel versus extremum mundi.

18. Hinc gravitas & levitas est una simpliciter, altera secundum quid.

Levitas simpliciter vocatur, quia elementum fertur ad cælum usque; secundum quid, quia non ad cælum usque movetur, sed aliquo usque versus cælum: sic & gravitas simpliciter est, qua elementum fertur ad centrum usque; secundum quid, qua movetur aliquo usque versus centrum.

19. Levitas simpliciter est propria Igni, secundum quid Aëri, gravitas simpliciter Terræ, secundum quid Aquæ.

20. Hæ qualitates motrices sunt veræ quatates & positivæ, non privationes.

Ratio est, quia cujus operationes veræ sunt & positivæ, id ipsum principium oportet esse verum & positivum: sed qualitatum motricium operationes, scilicet, ascendere & descendere, sunt veræ & positivæ; ergo & ipsas qualitates motrices oportet esse veras & positivas.

21. Suntque causæ proximæ omnis Elementorum motus: Eæque instrumentales:

Qualitates motrices dicuntur causæ instrumentales motus elementorum, quia à forma elementorum ad motus eorum faciendos excitantur, elevantur, promoventur; hæc enim ratio est instrumenti, ut ab alia causa secunda ad agendum applicetur.

22. Forma est causa motus Elementorum principalis.

Dicitur forma causa motus in elementis principalis, quia à nulla alia causa secunda ad agendum excitatur, licet excitetur à causa prima, uti omne agens creatum.

23. Gene-

23. Generans non est causa motus, nisi quatenus formis Elementorum gravitatem & levitatem indidit.

Generans, id est, causa elementa producens est causa motus in elementis, remota, non proxima.

24. In locis propriis Elementa, nec gravitant, nec levitant.

Gravitare, id est, descendere, levitare, id est, ascendere, quæ sunt operationes gravitatis & levitatis: itaque elementa, cum in locis sunt propriis, sunt quidem gravia & levia in actu primo, sed non in actu secundo, quia non habent quo vel ascenderent vel descenderent.

25. Ignis omnium Elementorum est rarissimum & levissimum.

Ratio est, quia ignis est omnium elementorum calidissimum.

Ignem elementarem dari probant vulgo ex proportione qualitatum inter se, quæ plane periret, igne elementari sublato: ut enim aër convenit cum aqua humiditate, discrepat calidiitate, sic aqua convenit cum terra frigiditate, discrepat humiditate, & sic terra & aër nullam habent qualitatem communem; ita oportet dari elementum, quod cum aqua nullam habeat qualitatem communem, & habeat aliquam communem cum terra, puta siccitatem, & cum aëre, puta caliditatem, est enim ignis calidus & siccus.

26. Ob summam levitatem summum tenet locum.

Ratio est, quia quo quid est levius eo altius ascendit.

27. Ob summam raritatem in suo loco non lucet.

Ratio est, quia lux oritur ex commixtione radii & densi, quod enim mere rarum est, non lucet, sed pellucet, id est, perspicuum ac pellucidum, ut est cælum & aër, sed quod lucem habet condensatam & compactam lucet, uti stellæ in cælo.

28. Igni proximus loco est aër, qui tribus regionibus distinguitur.

Distinctio trium regionum aëris, à nobis est & mente humana; aër enim est corpus continuum, non divisum, aut distinctum in partes.

29. Infima regio aëris pertingit a terra ad eum locum, ubi reflexi solis radii finiuntur.

Quia terra est corpus aliquo modo politum, radii solis ad superficiem terræ demum ab ea reflectuntur; cum enim lux incidit in corpus politum, ab eo repercutitur, quæ radiorum solarium hic reverberatio aliquo usque pertingit, & istic ubi finitur etiam finitur infima regio aëris.

30. Media à radiis reflexis ad altissimorum montium cacumina.

Exempla altissimorum montium sunt Alpes, aut si qui exstant iis altiores.

Nota vero, mediam regionem aëris nonnunquam Philosophis dici frigidum, quod intelligendum est, quod sit nimis calida, quam suprema aut infima, nam totus aër calidus est; quod vero suprema aëris regio sit calidior, ideo est, quia igni elementari & soli propior est: sed quare infima dicitur calidior media, cum infima longius absit ab igne elementari & sole, quam media; respondeo, quia radii solis reflexi in infima regione aëris, à terra calorem ejus reddunt intensiorem, quod videre quoque est in speculis, quando ab iis iisdem radii reflectuntur.

31. Suprema à montium cacuminibus ad locum Ignis.

32. Aquæ locus est naturalis inter terram & aërem:

Ratio est, quia aqua est aëre gravior, & terra levior, id est, minus gravis.

33. At nunc ad bonum universi terra multis locis extat extra aquam.

Ratio est, quia terra debebat esse domicilium & habitaculum animantium ac viventium.

34. Terra est elementorum densissimum, & gravissimum, ideoque infimum tenet locum.

Ratio est, quia terra est elementorum frigidissimum; at frigus est causa densitatis & gravitatis, sicut calor est causa gravitatis & levitatis.

35. Ex aqua & terra unus fit globus.

Itaque aqua & terra habent commune & idem centrum.

36. Qualitates Elementorum alteratrices ſunt primæ vel ſecundæ.

Qualitates alteratrices dicuntur, quibus elementa alterantur, id eſt, ſecundum quas immutantur.

Et tum ſpectantur ut principia mixtionis.

37. Primæ, quæ non oriuntur ex aliis, ut, Calor, Frigus, Siccitas, Humiditas.

Nonnulli volunt qualitates primas ſic dici, quia primo conveniunt corporibus primis, puta, elementis.

Alii volunt, quia non habent qualitates ſe priores.

38. Hæ veræ ſunt & poſitivæ, omneſque agunt in ſe invicem, Calor in Frigus, Humiditas in Siccitatem, & contra.

Ratio eſt, quia veras & poſitivas exercent operationes, agunt in ſe invicem: ergo omnes partim ſunt activæ, partim paſſivæ qualitates.

Humiditas & ſiccitas dicuntur interdum paſſivæ ſimpliciter, quia minus efficaciter agunt; & calor & frigus dicuntur interdum activæ ſimpliciter qualitates, quia magis efficaciter agunt.

39. Itaque datur reactio.

Reactio eſt mutua elementorum & qualitatum in ſe invicem actio & pugna: nam quia qualitates ſunt contraria in elementis, ſtudent ſeſe mutuo expellere atque expugnare.

40. Ratione harum qualitatum dicuntur Elementa principia mixtionis.

Elementa ſunt principia mixtionis efficientia. Atque etiam materialia; nam mixta ex elementis tanquam ex materia conſtant.

41. Quia per has omnis in Elementis mixtio peragitur.

Quid ſit mixtio, explicabitur diſputatione 8.

42. Qualitates ſecundæ ſunt, quæ oriuntur ex primarum temperie.

Qualitatum ſecundarum exempla ſunt, raritas, denſitas, ſapor, odor, &c.

43. Qualitates primæ miſtionem antecedunt, ſecundæ ſequuntur.

Quia qualitates primæ ſunt cauſæ mixtionis, ſecundæ ſunt ejus effecta.

44. Caloris actio eſt, 1. calefacere, 2. homogenea congregare, heterogenea diſgregare.

Homogenea non tantum intelliguntur quæ per omnia ſunt ejuſdem naturæ, ſed & quæ, licet ſint diverſæ naturæ, in unam tamen naturam commutari poſſunt: ſic & heterogenea ſunt non ſimpliciter, quæ ſunt naturæ diverſæ, ſed tam diverſæ ut in unam commutari nequeant. Congregare, id eſt, in unam naturam colligere, aut mutare; diſgregare, contra.

Quemadmodum cibus & potus, caro & piſcis, commutantur in unum chylum; ſic lapis & panis non poſſunt commutari in unum alimentum.

45. Frigoris actio eſt, 1. frigefacere, 2. frigefaciendo conſtipare, & ſic homogenea atque heterogenea congregare.

Conſtipare, id eſt, obturare.

46. Humiditatis actio eſt humectare, ſiccitatis exſiccare.

Humectare, id eſt, humidum facere, & exſiccare ſiccum facere.

47. Ignis eſt Elementum calidum & ſiccum.

48. Aër eſt elementum calidum & humidum.

49. Aqua eſt elementum humidum & frigidum.

50. Terra eſt Elementum frigidum & ſiccum

Si Elementa forent puta, uti non ſunt, tum haberent ſingula ſingulas ſuas qualitates in gradu intenſo ac ſuperlativo: nunc vero, cum ſint impura, eas poſſident in gradu remiſſo, &, ut Grammatici loquuntur, poſitivo.

51. Ex Elementis quædam ſunt ſymbolica, quædam aſymbola.

Symbolum Græce dicitur ſignum aliquod commune, quale datur de nocte vigilibus, cum mœnia urbis circumeunt: ſic dicuntur Elementa Symbolica, quæ habent aliquam qualitatem communem; Aſymbola, quæ nullam.

52. Symbolica, quæ una tantum qualitate diverſa ſunt, altera conveniunt.

Sic

Sic ignis & aër conveniunt calore, differunt ficcitate & humiditate, differunt calore & frigore: terra & aqua conveniunt frigore, differunt ficcitate & humiditate.

53. Afymbola, quæ utraque qualitate differunt.

Afymbola funt ignis & aqua, aër & terra.

54. Per qualitates primas unumquodque Elementum in quodlibet mutari poteft.

Quia per illas qualitates Elementa in fe invicem agunt, donec fe mutuo devicerint.

55 Facilius tamen mutatur fymbolicum in fymbolicum, quam afymbolum in afymbolum.

Ratio eft, quia minor eft refiftentia & minor pugna, inter duo Elementa Symbolica, quam inter duo Afymbola.

56. Elementum fymbolicum gigni poteft ex fymbolico & afymbolo.

Sic ignis poteft gigni ex aëre, & ex aqua, verum ut aqua prius mutetur in aërem; nam ut Afymbolum ex Afymbolo gignatur immediate, fieri nequit.

57. Afymbolum ex Afymbolo tantum.

Quando fcilicet utraque qualitas contraria in contrariam mutatur fimul & femel, non immediate alia qualitate in quam prius mutetur.

THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS,

Difputatio Sexta,

DE

GENERATIONE ET CORRUPTIONE.

THESIS I.

Elementa, quia conftant materia & forma diffolubiter unitis, generationis & corruptionis in inferioribus exiftunt caufæ.

In eo differunt Cœli ab Elementis, quod Cœlorum materia & forma à fe invicem diffolvi naturaliter nequeant: in Elementis contra fe res habet; quin materia & forma cœli diffolvi poffint fupernaturaliter, nullum eft dubium: quod vero in Elementis materia & forma naturaliter poffunt diffolvi, fit ob pugnam qualitatum contrariarum in illis, quæ in cœlis locum non habet.

2. Generatio & corruptio non uno modo dicuntur.

3. Nam & fubftantiis & accidentibus utraque tribuitur.

Generatio & corruptio proprie de fubftantiis, & improprie de accidentibus dicuntur.

4. Accidentia, cum primum fiunt, generantur, cum ultimum definunt, corrumpuntur.

Generatio & corruptio accidentium, non fic dicuntur, ac fi terminus utriufque ad quem foret accidens, fic enim generatio & corruptio confunderetur cum alteratione: fed accidens dicitur generari, cum primus ejus gradus in fubjectum introducitur, & corrumpi, cum ultimus ejus gradus ex fubjecto expellitur; alteratio enim eft totius accidentis pleni ac perfecti vel productio vel deftructio.

Quando aqua primum incipit calefieri, primi caloris aut gradus in calore productio, eft generatio caloris; fed reliquorum graduum caloris productio, eft alteratio.

5. Generationem & corruptionem fubftantialem dari, experientia demonftrat.

Generatio & corruptio fubftantialis dicitur, à termino ad quem, qui eft fubftantia.

6. Interdum enim corpora fic mutantur, ut ad priftinum ftatum reverti queant, interdum, ut nequeant.

Cum corpora mutantur, fed ita ut redire poffint naturaliter, fi fibi relinquantur, ad antiquum

quum naturæ statum dicuntur alterari, si non possunt, dicuntur generari vel corrumpi.

7. In illis forma substantialis non est mutata, in his quam maxime.

Sic aqua, quando calefit, dicitur alterari, quia calefacta ad pristinum frigus naturaliter redit.

8. Generatio & corruptio communi definitione definiuntur, *quando totum mutatur, nec sensibile quippiam ut subjectum idem permanet*, lib. 1. de Gener. & Corr. c. 4.

Per totum intellige, non totum compositi, sed totum compositum: per totum compositi intelligitur vel materia vel forma, quam neutram necesse est mutari, ut fiat generatio & corruptia, sed sufficit, si mutetur illud totum quod ex illis conflatur.

Ut subjectum idem, id est, ut subjectum ejusdem speciei vel idem numero· idem genere subjectum utrobique manet, sed non idem specie semper aut idem numero est in generatione aut aut in corruptione.

9. Hæc definitio distinguit generationem & corruptionem ab alteratione.

10. In generatione enim & corruptione, aut nullum manet sensibile subjectum, aut non idem, id est, ejusdem speciei: at in alteratione & idem manet & ejusdem speciei.

Verbi causa, in calefactione aquæ frigidæ manet idem numero, & ejusdem speciei subjectum, tum in calefactione tum in frigefactione, scilicet aqua, at contra se res habet in generatione & corruptione, ubi subjectum interdum non manet idem numero, interdum non ejusdem speciei.

Sic corpus mortuum non est ejusdem speciei cum corpore vivo.

11. Generatio non sumitur hoc loco pro sola animatorum productione, sed pro productione cujuslibet substantiæ.

Cum dicitur, quod generare sit naturalissimum opus viventis, aut quod generatio juxta accretionem & nutritionem sint actus animæ vegetantis, generatio sumitur strictè: hic vero latius accipitur, ut sub se comprehendat substantiæ etiam non viventis productionem.

Qualis est generatio lapidis in terræ cavernis, aut generatio nivis in aëre.

12. Generatio est mutatio à non esse ad esse simpliciter.

13. Corruptio est mutatio ab esse ad non esse simpliciter.

Intelligitur hic esse & non esse totius compositi, non vero partium singularium.

14. Utriusque idem est subjectum: non numero, nec specie, sed genere.

Idem, puta genere, non numero, ne hæc thesis pugnet cum octava.

15. Imo & iidem termini:

Iidem termini, scilicet, genere non specie, non numero.

16 Sic tamen, ut generationis terminus à quo sit corruptionis terminus ad quem, & contra.

Generatio enim incipit à non esse substantiam completam & tendit ad esse substantiam completam; corruptio contra incipit ab esse substantiam completam & tendit ad non esse substantiam completam.

Substantia completa est terminus ad quem generationis adæquatus, ac remotus, & totalis: forma sæpe dicitur Philosophis generationis terminus ad quem inadæquatus, proximus & partialis.

17. Nam generationis terminus à quo & corruptionis terminus ad quem, est non esse simpliciter.

Non esse simpliciter, id est, non esse substantiam totam ac perfectam seu esse compositum.

18. Et corruptionis terminus à quo & generationis terminus ad quem, est esse simpliciter.

Esse simpliciter, significat esse substantiam totam ac perfectam, seu esse compositum.

19. Hinc, omnis generatio est quædam corruptio, & contra.

Exempli gratia, quando in fœtum humanum introducitur anima rationalis, corrumpitur anima sentiens & vegetans, non quod desinant existere

existere, nam manent in fœtu post animæ rationalis introductionem, sed dicuntur corrumpi, quia non amplius tenent rationem formæ, nam una cum corpore, in quo sunt, faciunt materiam hominis; homo enim pro materia haber non corpus simpliciter, sed corpus animatum, anima vegetante & sentiente.

20. Quin, eadem actione, aliquid generatur & aliud corrumpitur; seu generatio unius est corruptio alterius, & contra.

Hoc & sequens axioma intelligendum est, non formaliter aut in sensu formali, sed causaliter aut in sensu causali, id est, ipsa ratio, qua aliquid generatur, non est eadem qua aliquid corrumpitur, respectu ejusdem, sed corruptio unius formæ est causa, cur generetur forma alia, & vice versa: generatio unius formæ est causa cur corrumpatur alia, non quidem semper quoad entitatem, non quasi desinant esse formæ quæ corrumpuntur, sed, cum corrumpuntur, semper corrumpuntur quoad informationem, quia desinunt esse formæ, id est, desinunt informare aut munus formæ sustinere.

21. Subjectum generationis est materia.

Materia, subintellige, habilis, quæ actionem generantis juvet.

22. In quo distinguitur à creatione:

Nam creatio aut nullam habet materiam præexistentem, aut si materiam habet præviam, ea est inhabilis.

23. Sic, & per materiam corruptio distinguitur ab annihilatione.

Nam in corruptione manet eadem materia, saltem genere, quæ fuerat in productione, ut visum est thesi 14. annihilatio vero, dicit non tantum compositi, non tantum formæ, sed & ipsius materiæ distinctionem.

24. Cum enim creatio sit productio totius substantiæ ex nihilo, annihilatio conversio totius substantiæ in nihilum, nullum potest fingi commune terminorum subjectum.

Nam repugnant, dari communem materiam termini à quo & ad quem, & tamen totam substantiam compositi ex nihilo fieri aut in nihilum redigi.

Si enim materia aliqua communis manet, neq; substantia ex nihilo fit, neque in nihilum redit.

25. Materia generationis non est prima, sed secunda.

Materia secunda, est materia singularis, prima est universalis: at operatio omnis, sicuti & existentia, singularium est; ergo & generatio fiet in materia singulari seu secunda, non in universali seu prima.

26. Quia debet esse disposita.

Nam non ex quolibet ligno fit Mercurius, hoc est, forma non potest introduci in materiam quamcunque, non sane in indispositam, hæc enim non est idoneum formæ subjectum.

Sic non potest ex lapide naturaliter generari homo.

27. At dispositiones, formæ introducendæ convenientes, non primæ sed secundæ conveniunt materiæ.

Dispositiones, intellige, tum accidentales tum substantiales: hæ vocantur vulgo formæ disponentes & subordinatę, illæ sunt accidentia. Sic cum ex ligno generatur ignis, debet primum introduci in lignum & calor & siccitas & cæteræ dispositiones accidentales, & in viventium generatione insuper debent induci dispositiones substantiales seu formæ quædam subordinatæ, ut in generatione hominis debent introduci in semen seu materiam anima vegetans & sentiens.

28. Quare, in corruptione nunquam datur resolutio usque ad materiam primam.

Verbi causa, cum homo moritur, aut planta interit, anima quidem hominis à corpore ejus solvitur, sed ipsum corpus non statim fit materia prima, & in planta forma quidem, anima vegetans, relabitur in materiæ potestatem, sed quod superest plantæ corruptæ corpus non statim fit materia prima, verum utriusque & hominis & plantæ materia variis adhuc modis mutatur, vel in vapores, vel in vermes, vel in pulverem, vel in aërem: &c.

29. Sed præter quantitatem, quædam etiam qualitates manent eædem in genito, quæ fuerant in corrupto.

Qualitates quæ manent in corrupto, cum ante essent in genito, sunt qualitates quæ sequuntur formam vel Mixti vel Elementorum.

30. Imo sæpe forma aliqua substantialis

supereſt, ſc. tum animata generantur & corrumpuntur.

Sic cum homo generatur, id eſt, enm anima rationalis corpori unitur, adhuc ſupereſt forma ſentiens, vegetans, mixti, ſed non ſunt formæ hominis, nec exercent munus formæ in homine, ſed faciunt una cum corpore materiam hominis, ſicuti anima rationalis facit ejus formam: ſic cum homo corrumpitur, anima rationalis deſinit informare quidem, ſed non deſinit eſſe forma ſentiens & vegetans, deſinunt & informare & eſſe, manet tamen & ſupereſt forma mixti in cadavere ſeu corpore, materia hominis quæ ante erat in ejus corpore vivo.

31. Nam manet in genito quæ fuit in corrupto, & contrà, forma mixti.

Forma mixti in corpore naturali dicitur, quæ reſultat ex concurſu quatuor Elementorum in corpore mixto.

Sic manet eadem figura cicatricis in cadavere, quæ fuerat in corpore viventis.

32. Hæc tamen, accedente anima, exercet munus diſpoſitionis; at recedente, eſt ſpecifica.

Diſpoſitionis, id eſt, formæ diſponentis, quæ quidem rem conſtituit in certa ſpecie, ſed tali quæ adventu formæ ulterioris ac nobilioris in ſpeciem perfectiorem tranſire valeat:

Specifica, id eſt, ſpeciem facit ſeu largitur ultimam, id eſt, talem quæ in aliam ſpeciem perfectiorem non poteſt tranſire naturaliter; quia naturali via & ordine ac naturæ viribus nobilior forma ſuperaccedere nequit.

33. Quoties nova ſubſtantia generatur, duæ actiones diſtinctæ conſiderari poſſunt, formæ productio & ejuſdem unitio.

In formis materialibus productio earum & unitio, non ſunt re ipſa diſtinctæ actiones, per mentem tamen diſtinguuntur, in formis materialibus reſpectu cauſarum ſecundarum, diſtinguuntur earum productio & unitio, nam creaturæ eas non producunt quia non poſſunt, nam creantur; attamen eaſdem corpori uniunt: reſpectu Dei, productio earum & unitio non differunt realiter. quippe qui eas producendo unit, & uniendo producit.

34. Generatio conſiſtit non in productione formæ, ſed in unitione.

Et ideo homo rectè dicitur generare hominem, licet animam rationalem non producat, quia eam corpori unit.

35. Formæ ſubſtantiales, nec intenduntur nec remittuntur.

Scilicet, inſtar qualitatum, ſine variatione aut mutatione ſpeciei; nam calor, nunc intenſus nunc remiſſus, manet tamen idem numero calor: talis intenſio & remiſſio non cadit in formas ſubſtantiales, ſed, quæ accedit cum variatione ſpeciei, ea à multis ſtatuitur accidere formis ſubſtantialibus Elementorum in mixtione, vide Diſput. 8. theſi 15. & 16.

36. Hæc cauſa eſt, quod generatio & corruptio fiant in momento.

Subſtantia omnis, ſeu completa, ut totum compoſitum, ſeu incompleta, ut forma, poſita eſt in indiviſibili, ideoque partium ſucceſſionem nullam habet, & idcirco generatio & corruptio fiunt in momento: ac ſic diſtinguuntur à reliquis motibus Phyſicis, qui habent terminum ad quem diviſibilem ſucceſſive, in partes aut gradus, ideoque non fiunt in inſtanti ſed in tempore.

37. Cur generatio & corruptio habeant locum in ſubcæleſtibus, non item cælo, ejus cauſa eſt ſubcæleſtium corporum alteratio ſecundum qualitates contrarias, quæ in cælo non ſunt.

Hæc enim firma eſt ratiocinatio; ubi eſt pugna contrariarum qualitatum, ibi locus eſt generationi & corruptioni naturali.

THE-

THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS,

Disputatio Septima,

DE

METEORIS.

THESIS I.

Elementorum, Generationis ac Corruptionis, quibus tum Elementa, tum res Elementares, subjiciuntur, doctrinam sequitur doctrina eorum, quæ ex Elementis fiunt. In divisione corporum in Elementa & Elementaria, unum membrum sub alio continetur.

Generalis est divisio corporum subcælestium in Elementa & res Elementares, id est, quæ ex Elementis oriuntur quocunque demum modo.

2. Ea sunt, vel meteora, vel corpora mixta: hæc vulgo mixta perfecte, illa imperfecte mixta dicuntur, quod in illis omnia Elementa, in his non omnia coëant, aut sæpe una aliqua Elementi forma supersit cæteris pereuntibus.

Meteora dicuntur à voce græca μετὰ & αἴρω, quia sursum tolluntur: hæc non differunt specie ab Elementis, uti quidem ab iis differunt perfecte mixta. vide thesin 12. hujus disputationis.

3. Materia Meteororum, vel proxima est vel remota.

Materia proxima est, inter quam & ipsum meteorum nulla intercedit materia media: remota est, inter quam & meteorum ipsum intercedit alia materia media.

4. Proxima est, vapor vel fumus: communi nomine, exhalatio vel halitus.

Vapor & fumus in communi sermone quidem confunduntur, sed hic tamen distinguuntur.

5. Remota, est aqua, vel terra.

Nec aër nec ignis sunt materia meteororum, neque ex iis ullum constat meteorum, propter naturam eorum nimis subtilem; exhalationes enim ex crassioribus, qualia sunt aqua & terra, exhalant elementis.

6. Ad aquam & terram etiam referri debent mixta illa, quę, quia ex iis habent ortum, apta sunt halitum emittere, ut lac, vinum, sanguis, &c.

Hinc causa petitur, cur dicatur interdum lacte, vino, sanguine pluere, nimirum quia Sol calore suo primum attrahit, atque sursum elevat, crassiores lactis, vini, aut sanguinis partes, quæ postea resolutæ iterum decidunt; sunt autem liquida adhuc magis idonea ad exhalationes faciendas, quam solida; humida, quam sicca.

7. Fumus elicitur ex terra & rebus terrestribus, ideoque siccus est.

Ratio est, quia terra sicca est, & in rebus terrestribus siccitas præ aliis qualitatibus prædominatur.

8. Vapor elicitur ex aqua & rebus aqueis, ideoque humidus est.

Ratio est, quia aqua humida est, & in rebus aqueis prædominatur humiditas.

9. Sæpe fumus miscetur vapori, & vapor fumo.

Imo, quia Elementa sunt impura, semper fumo aliquid vaporis admiscetur & vapori aliquid fumi.

10. Communi definitione sub nomine exhalationis definiri potest, substantia levis, quæ ex corporibus gravibus virtute caloris rarefacientis resolvitur.

Quod exhalatio omnis sit substantia levis, id ex motu sursum deprehendi potest; quod ex corporibus gravibus accipitur, inde liquet, quia ex terra petitur & aqua, quod resolutio utriusque

que Elementi fiat, per rarefactionem partium à calore, inde patet, quod omnis calor rarefacit, sicut frigus condensat.

11. Itaque, vapor nihil aliud est quam aqua, & fumus quam terra, sed rarefactæ.

12. Atque utriusque forma substantialis est eadem quæ Elementi, ex quo oritur.

Quæ differunt sola raritate & densitate, non habent diversas formas substantiales, quando scilicet raritas & densitas de eodem dicuntur subjecto: ideoque quemadmodum stella non distinguitur specie à cælo, quia est densior pars cæli, & ipsum cælum, in quo sunt stellæ, est materia rarior stellis; sic & hic aqua spectata in se, quo respectu est densa, non distinguitur specie, non forma substantiali à se ipsa, ut est per calorem rarefacta, & tum vocatur vapor; nec terra in se spectata, ut densa distinguitur à se ipsa, spectata ut per calorem rarefacta, & tum vocatur fumus.

13. Forma autem accidentalis est, impressio quædam variorum accidentium.

Forma accidentalis interdum dicitur de uno accidente, interdum de accidentium multorum concursu, uti hic ista vera accidentia varia sunt, variæ partium figuræ, varia magnitudo, varii situs, varii motus: &c.

14. Itaque meteora non sunt unum per se, nec substantiæ meræ, sed unum per accidens, & substantiæ accidentalibus formis vestitæ, ut res artificiales.

Unum per se dicitur, aut quod est essentiæ simplicis, ut res immateriales, aut quod ex pluribus quidem conflatur partibus, sed in naturam unam per unionem coalescentibus, sic ut totum & partes inter se sint ejusdem naturæ: sic homo est unum per se, meteora neutro modo sunt una; non priori, quia sunt substantiæ materiales, non posteriori, quia totum meteorum est substantia, & partes ejus sunt, partim substantia, partim accidens: nec unio est substantialis, sed accidentalis, quomodo in horologio simul cum ferro & rotis concurrunt, varii motus, situs, partes, & figuræ ferri ac rotarum.

15. Causa efficiens Meteororum est calor, vel astrorum, præsertim Solis, vel ignis subterranei, vel innatus.

Calor astrorum vel solis dicitur non quem in se habent sed quem motu suo producunt, nullum enim in se possident.

Calor innatus dicitur calor Elementaris.

16. Meteora vulgo dividuntur in vera & apparentia.

Est hæc divisio non generis in species, sed ambiguæ vocis in significata.

17. Sed apparentia non nisi æquivoce sunt meteora, ut homo pictus est homo; apparens est Iris.

Æquivoca enim sunt seu homonyma, quando vox una quidem communis est pluribus, definitio non item, ut in exemplo apposito videre est, neque enim definitio hominis convenit homini picto. Vocantur apparentia meteora, quæ non sunt uti apparent esse, uti Iris quæ non est revera tanta varietas colorum in nubibus, ut apparet, sed deceptio tantum visus, ex quo quod lux solis per radios incidens in varios angulos à nubibus roscidis repercutiatur, & ex varia ista lucis incidentia ac repercussione putat visus se videre tam varios colores.

18. Vera ex fumo fiunt, vel ex vapore.

19. Quæ ex fumo fiunt, vel ex pingui fiunt, vel ex arido.

Fumus pinguis dicitur, aliis oleaginosus, quia multum habet admixtum olei, quemadmodum fumus, qui oritur ex cespitibus valde bituminosis, aut ex lignis in quibus est multum terebinthi: fumus contra aridus dicitur, qui parum olei habet admixtum, qualis est qui nascitur ex lignis siccissimis.

20. Quæ ex pingui fumo generantur, dicuntur ignea, quæ ex arido, aërea, quæ ex vapore, aquea.

Non dicuntur meteora ignea, quasi ex igne tanquam ex materia constent, nec aërea, quasi eorum materia sit aër, hoc enim falsum est; sic cum materia utriusque sit terra, quia illorum materia est terra pinguior, quæ ob pinguedinem facile flammam concipit, ideo hæc dicuntur ignea, & quia aliorum materia est terra aridior, quæ non ita facile flammam concipit, illa dicuntur aërea.

21. Me-

21. Meteora ignea, pro triplici aëris regione, distingui possunt.

De triplici aëris regione, vide disputationem 5. thesi 29. 30. 31.

22. In infima aëris regione sunt, Ignis fatuus, Castor, Pollux, Heleua, ignis lambens.

23. Ignis fatuus, aliis erraticus, qui & errat & errare facit, & ambulo, habet pro materia fumum pinguem & viscosum; ejusque forma est saltus ad modum hominis fatui: in locis paludosis potissimum hæret.

Belgæ vocant *een Stal-keers*, aut *Dwael-licht*, quia lucet instar candelæ, & facit errare eum de via, qui talem ignem sequitur; inde dicitur vulgo homines abducere in fossas & in loca devia.

24. Castor, Pollux, Helena, ab igne fatuo distinguuntur, quod hic terræ, isti mari impendeant.

Hæc nomina desumpta sunt ex Gentilismo, in quo Castor, Pollux, & Helena, aut navium erant tutelares aut insignia; ac quamvis hæc meteora in mari conspiciantur, sunt ex halitibus terrestribus & aridis ad mare delatis.

25. Ignis lambens, est exhalatio tenuis, ex spiritibus animalium concinnata, ac circa crines eorum relucens.

Ignis lambens in jubis equorum vel equarum conspici solet, videturque idem fuisse, qui à Virgilio narratur conspectus in capite Ascanii.

26. In media aëris regione sunt, draco volans, stella cadens, fulmen ac fulgur, tonitru, procella.

27. Draco volans, pinguis est exhalatio & copiosa, quæ deorsum oblique cadit è nubibus, & refert draconem volantem.

28. Stella cadens, è nubibus veluti nucleus à digitis compressis excernitur, & generatur, ut draco.

Hæc duo nomina, ob similitudinem draconis & stellæ quam referunt, sic dicuntur: neque enim stella ulla in nubibus est sed in cælo; neque unquam ex nubibus decidit in terram, ut vulgus stulte credit.

29. Fulmen, est exhalatio multa & subtilis, in nube accensa, & deorsum ad terram usque vi erumpens.

30. Si in terram non perveniat, dicitur fulgur.

Fulmen & fulgur in eo differunt, quod fulmen pro comite habeat tonitru, & causa sit combustionis rerum in terra, fulgur vero non habeat adjunctum tonitru, neque ad terram usque descendat: Belgæ fulgur vocant, *Weerlicht*, & fulmen, *Blixem*.

31. Tonitru nascitur ex ictu illo, quo exhalatio in fulmine aërem & nubem frangit.

Quamvis tonitru natura prius sit fulmine; nam quia nubes frangitur, hinc lux illa fulminis nascitur, prius tamen videtur fulmen quam auditur tonitru, quia species visibiles citius deferuntur ad oculum, quam audibiles ad aurem, sunt enim hæ crassiores, at istæ sunt subtiliores: sic primum videmus flammam pulveris pyrii sive tormentarii ex Bombarda erumpentem, quam audimus sonum.

32. Procella easdem habet causas quas fulmen.

Procella hic non significat speciem venti, vulgo *een Buy*, sed motum fulminis aut tonitru, varium & quaquaversum delatum, atque corpora objecta perrumpens.

33. Meteora ignea supremæ regionis describi debent figura & motu, quia hæc est causa ipsorum formalis.

Figura & motus in meteoris igneis supremæ regionis sunt quidem potissima causa formalis eorum, sed non unica aut sola; nam situs & quantitas ad formam eorum accidentalem quoque pertinent.

34. Suntque, capra saltans, trabs, Pyramis, stipulæ ardentes, Clypeus videns, fax, stellæ discurrentes, dolia & cometæ Elementares: De quibus videantur meteorologi.

Hæc omnia nomina sunt desumpta à similitudine earum rerum, quas meteora ista vel referunt vel exprimunt.

35. Meteorum aëreum est ventus.

Non quasi aër sit materia venti, sicut Stoici dicebant, ventum esse aërem motum, sed sic

vocatur, quia materia venti est exhalatio arida, ex terra profecta, quæ proxima ad aërem accedit, vide thesin 20. hujus Disputationis.

36. Ventorum materia est exhalatio sicca & calida.

Ergo venti materia fumus, non vapor, exhalatio terrestris, non aquea.

37. Forma ventorum est motus transversus per terram.

Quia venti terras perflant quaquaversum.

38. Vento pro Meteoro aëreo vulgo additur terræ motus.

Terræ motus non potest dici meteorum, quia non gignitur in sublimi, sed in ipsa terra, loco infimo, additur tamen meteoris & quidem vento, quia easdem habet causas.

39. Meteora aquea sunt nubes & ros.

40. Nubes, est vapor crassus, vi Solis ad mediam regionem aëris evectus ibique loci frigore condensatus, & partim insito calore, quo est evectus, partim aëris motu, suspensus.

Dicitur mediæ regionis locus in aëre frigidus, quia est minus calidus, quam suprema aut infima regio; nam alioquin omnis aer est calidus: in eo est videre admirabilem Dei sapientiam, quod nubes, cum sint corpora tam gravia, nihilominus suspensæ teneantur in alto in ipso aëre.

41. Ex nube, vel resoluta, vel coacta, fit pluvia, nebula, grando, nix.

Nubes resoluta est pluvia; coacta, nebula, grando vel nix.

42. Ros est vapor subtilis, qui à debili occidentis Solis calore in aërem evocatus, à temperatæ & serenæ noctis frigore, in exiguas guttas condensatur.

43. Hæ guttæ, cum ab auroræ frigore congelantur, dicuntur pruina.

Ros & pruina fere differunt, ut aqua & glacies.

THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS,

Disputatio Octava,

DE

MIXTIONE, ET TEMPERAMENTO.

THESIS I.

Corpus proprie ac *perfecte mixtum*, quod mixtum dicitur simpliciter, est, quod ex Elementorum mistione oritur.

Corpus perfectè mixtum, dicitur mixtum simpliciter, absque additamento vocis perfecte, per Synecdochen generis: & quia divisio corporis mixti est divisio Analogi in sua Analogata, id est, quia mixtum uni speciei magis, alteri minus, magis, perfectè mixto, minus, imperfecte mixto, competit.

2. Ortus mixtorum vocatur mixtio, estque *miscibilium alteratorum unitio.*

Maxima hæc difficultas est in voce, alteratorum, nam quandoquidem mixtio est productio substantiæ novæ ex Elementis, substantiis quoque Elementorum inter se mixtis, & alteratio sit motus ad qualitatem, quæritur quo modo mixtio definiri possit unitio miscibilium Elementorum alteratorum? an igitur Elementa in mixtione tantum mutantur, quoad qualitates: si sic, mixtio non est novæ substantiæ productio: si Elementa mutentur quoad substantiam in mixtione, cur tantum dicuntur alterari? respondeo; in mixtione novam substantiam produci, item Elementa seu miscibilia mutari quoad substantiam, sed quia Elementa mutari nequeunt quoad substantiam nisi prius alterentur quoad qualitates, & quia alteratio Elementorum in sensus incurrit, mutatio eorum non item, quæ quoad substantiam fit, hæc est ratio, cur in definitione mixtionis potius fiat mentio alterationis, id est, mutationis Elementorum quoad qualitates, quam corruptionis, hoc est,

est, mutationis quoad substantiam: unitio dicitur potius quam unio, quia mixtio est actio quæ melius exprimitur per unitionem quam per unionem, quia hæc est modus potius ex unitione resultans, & terminus ad quem.

3. Per miscibilia alterata non intelligimus res quaslibet, ut quæ in pharmaco miscentur, sed Elementa.

Possunt corpora mixta aliis corporibus mixtis misceri, uti fit in compositis medicamentis; sed hic intelligitur mixtio corporum simplicium, id est, Elementorum.

4. Horum unitio non est confusio aut quædam accumulatio, sed substantialis conjunctio, qua ex quatuor diversis Elementis fit una substantia mixta.

Mixtio alia est impropriè, alia propriè dicta: prior est, quando corpora multa in unum acervum accumulantur, ut si quis siliginem tritico & utrumque avenæ commisceat, vel etiam cum multi liquores in unum confunduntur: fit enim hæc mixtio impropriè dicta, vel confusis extremitatibus miscibilium vel iis distinctis, puta, superficiebus: at posterior mixtio propriè dicta fit, cum Elementa quoad substantias simul conveniunt, & ex eorum coalitione & commixtione tertia exurgit substantia, quam vocamus mixtum.

5. Misti generatio definitur ab *Aristotele lib. 3. Meteor. cap 1. mutatio à qualitatibus activis proportionem cum subjecta materia naturæ convenientem habentibus.*

Per qualitates activas hic intelliguntur calor & frigus. quæ sic dicuntur. non quasi tantum agant, & nihil patiantur sed quia magis agunt quam patiuntur, si quid ex adverso: humiditas & siccitas dicuntur qualitates passivæ, non quia tantum patiantur, & nihil agant, sed quia magis patiuntur quam agunt; ut hic denominatio fiat à potiori.

6. Per *materiam subjectam* intelliguntur qualitates passivæ in concreto, humidum & siccum; per *naturam* forma misti generandi.

Dicuntur qualitates sumi in concreto, quando seipsas significant, & simul subjectum suum: quamvis natura tam dicatur de materia quam de forma. hic tamen peculiariter de forma debet intelligi, & quidem de forma mixti, quia omnis forma nobiliori modo natura est.

7. Mixtio & misti generatio reipsa idem sunt, ratione vero differunt, ideoque & definitione.

Ratione, scilicet, ratiocinata, quæ habet fundamentum in re: ex hac thesi liquet, non statim re ipsa differre, quæ differunt definitione, ita ut hoc argumentum non valeat; quæ habent diversas definitiones. habent diversas essentias. Nam diversitas definitionum sæpe fundatur in diversis tantum respectibus, qui diversitatem rerum non inferunt; quemadmodum id liquet in actione & passione, quæ diversas habent definitiones, non tamen sunt res diversæ.

8. Mixtio de Elementis dicitur, generatio de substantia mixta: Elementa misceri, substantia generari dicitur.

Quemadmodum aliud est totum, aliud sunt partes, ita alia tribuuntur toti, alia partibus totum componitur, partes componunt; sic hic Elementa generant, mixtum generatur, & non generant Elementa mixtum, nisi prius inter se misceantur: ideoque mixtio propriè est Elementorum, sed mixti ex Elementis productio, constitutio, generatio, non nisi de toto dicitur mixto.

Ut sese habent medicamenta simplicia. quæ à Pharmacopolis miscentur, ad medicamentum compositum quod ex illis generatur, ita sese habent Elementa quæ miscentur ad omne mixtum, quod ex illis generatur: sed medicamentorum simplicium est misceri, & medicamentum compositum dicitur generari: ergo & Elementa rectè dicuntur misceri & mixtum generari.

9. Ad mixtionem tria requiruntur. Primo, ut Elementa in unum locum coëant. Secundo, ut in minimas particulas dividantur. Tertio, ut mutua actione & passione sese invicem debilitent.

Locus mixtionis est aqua & terra, tum in superficie sua, tum in partibus interioribus: sed hic gravissima oritur difficultas. quomodo ignis & aër. cum sint Elementa levia. ad superficiem terræ vel aquæ descendere possint, cum iste motus eorum sit futurus contra naturam. atque adeo violentus; at vero nullum violentum est perpetuum: respondeo, omnino corpora levia contra naturam ferri deorsum, respectu causæ efficientis internæ, quæ est forma & sic omnino motus ignis & aëris, cum ad mixtionem in terra faciendam descendunt, est violentus.

sed

sed respectu finis, qui est salus universi, quod sine mixtione & mixtis consistere nequit, motus ille non est violentus, unumquodque enim Elementum studet servare universum, ejusque salutem procurare; sic videmus gravia quoque ascendere, & levia descendere, cum impediendum est vacuum, quod cum natura universi pugnat.

Minimas, id est, valde parvas, nam partes minimæ hoc sensu, ut non dentur minores, nullæ sunt, nam non datur minimum Physicum, & corpus naturale, quia continuum est, dividi potest in partes minores, & usque minores in infinitum, si fuerint proportionales:

Debilitent, nam si non se invicem Elementa debilitarent, sed si integra manerent, mixtum non foret unum per se, sed esset unum per aggregationem, ut acervus lapidem, quod absurdum est.

Elementa debent in unum locum coïre, quia ita debent sibi invicem approximari, ut inter se commisceri valeant.

Et sic ille motus deorsum ignis & aëris non est violentus, nec etiam naturalis, sed præter naturam: at motus violentus est contra naturam, & naturalis secundum naturam.

10. In hac Elementorum pugna formæ eorum substantiales non pereunt.

11. Si enim perirent ac penitus abolerentur, quomodo possent uniri?

Non possunt uniri quæ non sunt: atqui, si formæ Elemenrorum interirent, non essent; ergo, neque unirentur, neque uniri possent: & sic mixtio male definiretur unitio.

12. Sed nec manent integræ:

14. Nam sic corpus mixtum non foret unum per se.

Ubi enim plura corpora concurrunt integra, totum ex iis compositum est unum per aggregationem, sive ordinem inter se habeant, ut exercitus, sive non habeant, ut acervus lapidum.

14. Verum castigantur, refringuntur, ac remittuntur.

Id est, formę Elementorum in mixtione aliqua sui parte imminuuntur, & aliquid quasi de essentia sua perdunt.

15. Non tamen remittuntur eo modo, quo qualitates:

16. Quia hę remissæ non mutant speciem, illæ quam maximè.

Formæ dicuntur remitti, non quod entitas earum aboleatur, sed quia perit earum formalitas, id est, non amplius exercent munus formæ Elementorum, neque constituunt amplius Elementa, sed faciunt novam speciem, quam vocamus corpus mixtum; in quo differunt à qualitatibus, quæ remittuntur, sic ut maneant ejusdem speciei: & sic verum est, quod substantia recipit magis & minus, eum variatione speciei, qualitas recipit magis & minus, sine variatione speciei

17. Atque ut formæ ita & qualitates Elementorum non abolentur sed castigantur.

Quia qualitates Elementorum emanant à formis, ideo, si hæ refringuntur & refringi debent illæ quamvis diversa sit refractionis ratio.

18. Et quia sic castigatæ *Ambæ* manent in mixto, dicuntur Elementa manere in mixto virtute vel virtualiter.

Ambæ, id est, & formæ & qualitates Elementorum.

Dicuntur Elementa manere in mixto virtualiter, quia & formæ Elementorum & eorum qualitates, quamvis sint imminutæ, & non nihil castigatæ, virtutes tamen suas calefaciendi, frigefaciendi, humectandi, exsiccandi, in mixto exerunt atque exercent.

19. Mixti *ortum* ac generationem sequitur ejus *interitus*: mixtioni resolutio, & generationi corruptio opponitur.

Ratio est, quia contrariorum eadem est scientia: interitus aliis Physicis vocatur corruptio.

20. Interitus est vel naturalis, 1. quoad individua, non quoad species, 2. ex lege naturę universalis non particularis, 3. ratione materiæ propter potentiam ad esse & non esse formæ, 4. ratione formæ, propter pugnam qualitatum quæ ab ea emanant: vel interitus est contra naturam.

Quæstio gravissima est, quomodo corruptio sit naturalis, quan loquidem nullum corpus naturale tendit in sui corruptionem; respondeo: corruptio dicitur naturalis prout, naturale opponitur artificiali vel supernaturali; corruptio naturalis est & respectu materiæ, quæ & subjectum & principium est corruptionis, & respectu formæ,

ctu formæ quæ est terminus corruptionis, forma enim est, quæ corrumpitur: corruptio autem ipsa non fit à principio externo, quale est ars, nec adeo actione supernaturali, sed à materia & forma unitis dissolubiliter; unio vero materiæ & formæ dissolvi potest in mixtis, quia qualitates in eo contrariæ se mutuo oppugnant ac debilitant, & licet corruptio non videatur naturalis, respectu corporum singularium in individuo, est tamen naturalis, respectu naturæ in genere, in qua nulla dari posset generatio naturalis, nisi & corruptio naturalis daretur; nam generatio & corruptio naturaliter se invicem consequuntur.

Nam unumquodque individuum studet conservare se ipsum.

Materia est principium corruptionis, quia habet se indifferenter ad quaslibet formas, ita ut quæ materia nunc est sub hac forma, verbi causa, corpus sub forma viventis, alio tempore possit esse sub forma non viventis, & quidem naturaliter, quando scilicet vivens moritur: atqui materia est natura; ergo corruptio mixti, propter materiam, respectu ejus bene dicitur naturalis: forma quoque est principium corruptionis quando ea à materia dissolvi potest, quod fit cum qualitatum pugnantium est origo: forma vero est natura; ergo corruptio mixti respectu materiæ quoque dicitur naturalis.

21. *Naturalis* est putrefactio: *contra naturam* combustio, cui vulgo additur petrificatio.

Putrefactio dicitur corruptio naturalis, quia ipsa materia rei putrefaciendæ disposita est ex natura sua ad corruptionem totius: est enim in materia potentia naturalis ad esse, vel non esse, sub hac vel alia forma; quæ potentia est radix corruptionis naturalis.

Quod videre est in pomo, aut ligno, quod putrefit.

22. *Putrefactio* dicitur interitus misti naturalis, quia universalis naturæ lege constitutum est, ut mixtum putredine intereat.

Universalis naturæ lex est, quam Deus naturæ autor fixit universo, qua cautum est, ut, quæcunque sunt orta vicissim intereant: itaque respectu universi tam naturalis est corruptio quam generatio, licet, respectu hujus vel illius individui, quod studet esse suum conservare, quam diu potest, corruptio videatur esse contra naturam.

Natura est vel universalis, id est, totius universi, vel particularis uniuscujusque corporis singularis in universo; hic intelligitur natura prior.

23. *Putrefactio*, est corruptio caloris proprii ac naturalis, in unoquoque humido, à calore corporis ambientis.

Corpus ambiens est vel Sol vel aër, vel quodcumque aliud calore præditum.

Calor proprius, est calor insitus ipsis rebus naturalibus; calor ambiens, est à corpore cælesti vel alio extrinsecus ad rem naturalem accedens.

24. *Combustio*, est totius misti à vehementi calore in ignem & cineres mutatio.

Calore, scilicet, qui ab externo & ambiente corpore accedit.

25. *Petrificatio*, est totius mixti à vehementi frigore in substantiam lapideam ac terrestrem mutatio.

Petrificatio, nomen suum habet à petra, id est, lapis, & facio, quia per eam mixtum mutatur in lapidem.

26. *Affectiones*, quæ corpori mixto insunt propter mixtionem, sunt, vel *qualitates* vel *mutationes*, quibus corpora mixta ob qualitates istas & per illas alterantur.

Qualitates, quarum hic fit mentio, sunt propriæ corporis mixti, uti & mutationes, non vero Elementorum.

27. *Qualitates* sunt, vel *temperamentum*, vel *qualitas ex temperamento orta*.

Temperamentum dicitur à temperando, quia significat temperatam qualitatum Elementarium mixtionem.

28. *Temperamentum* non est simplex aliqua qualitas à quatuor primis qualitatibus distincta, sed ipsæ primæ qualitates refractæ, aut potius earum conveniens mixtura & complexio.

Quæstio est inter Physicos, an temperamentum sit quinta quædam qualitas, diversa à quatuor qualitatibus Elementorum; respondemus non esse, sed tantum congeriem quatuor istarum qualitatum remissarum & refractarum ad certam mensuram.

29. *Temperamentum* eſt *æquale* vel *inæquale.*

Hæc diviſio non eſt generis in ſpecies, nec integri in membra, ſed ambiguæ vocis in ſuas ſignificationes, quemadmodum homo dividitur in pictum & verum.

30. *Æquale* eſt, in quo qualitates primæ ad amuſſim ſunt coæquatæ, vulgo, *temperamentum ad pondus.*

Vocatur temperamentum ad pondus, quia æquales gradus caloris, frigoris, humiditatis, in eo collocantur.

31. Tale non datur.

Ratio eſt, quia nunquam qualitates Elementares ad iſtam æqualitatem in mixto redactæ reperiuntur, propter pugnam perpetuam in qua ſemper aliqua earum prædominatur, & victrix eſt.

Si daretur temperamentum ad pondus, viventia nunquam morerentur, nec mixta interirent.

32. *Inæquale*, quod dicitur *temperamentum ad juſtitiam*, ab hoc qualitatum primarum æquilibrio recedit.

Temperamentum ad juſtitiam ſic dicitur, quia ſicut juſtitiæ eſt, unicuique ſuum tribuere, ita hoc temperamentum unicuique corpori naturali tribuit, iſtas vires agendi, quæ pro ratione naturæ ei conveniunt.

33. Quod ſi una qualitate recedat, eſt temperamentum ſimplex: ſi gemina & utraque, dicitur compoſitum.

Hinc ortum ducunt, iſta quatuor temperamentorum genera, ſanguineum, cholericum, Phlegmaticum, Melancholicum.

34. *Qualitas ex temperamento* orta, vel eſt qualitas ſenſibilis ſeu patibilis, vel potentia naturalis.

Non omnis qualitas ſenſibilis vel patibilis oritur ex temperamento corporis mixti, nam calor eſt talis qualitas, item frigus, attamen neutra qualitas ex temperamento oritur, ſed in ipſis reperitur Elementis: hoc tantum dicitur in præſentiarum, qualitatem ex temperamento ortam, aliquam eſſe ſenſibilem, id eſt, in ſenſus incurrentem, aliam non item.

35. Qualitas ſenſibilis temperamentum ſecuta, eſt vel ſapor, vel odor, vel color, vel qualitas tactilis.

Lux non recenſetur, quia illa ex temperamento corporis mixti non oritur, quippe quæ eadem quoque inveniatur in corporibus ſimplicibus, Cælis puta & Elementis quibuſdam:

Qualitas tactilis intelligitur hic ſecunda, vide theſin 41. non prima, qualis eſt calor, frigus, ſiccitas.

36. *Sonus* non ſequitur mixtionem, ſed motum localem & corporum colliſionem.

Corporum ſive mixtorum ſive ſimplicium, utrorumque.

Colliſio corporum differt à commixtione, quod in colliſione corpora collidentia ſingulæ ſuas habeant ſuperficies diſtinctas & non confuſas inter ſe: at vero in commixtione corpora, quæ commiſcentur, non habent ſuperficies diſtinctas, ſed inter ſe confuſas.

37. *Sapor* eſt qualitas mixti corporis, orta ex abſterſione ſicci terreſtris, per humidum aqueum à calore facta, quæ poteſt afficere guſtum.

Mixti, itaque pura aqua ſi daretur non ſaperet: in ſapore prædominatur humidum, ſuccumbit ſiccum; inde omnia liquida ſunt magis ſapida quam ſicca: cauſa efficiens ſaporis eſt calor ipſius corporis ſapidi:

Quomodo ſapor afficiat guſtum, an per ſpecies intentionales, an vero ſecundum eſſe reale, explicabitur Diſput. 13.

38. *Odor* eſt qualitas mixti corporis, orta à ſicci terreſtris ſapidi in humido aereo vel aqueo digeſtione, facta à calore, apta afficere odoratum.

Mixti, itaque purus aër, aut aqua pura, ſi darentur, non fœterent: ſed fœtor omnis id eſt, odor malus, ex mixtione oritur, uti & bonus:

In odore prædominatur ſiccum, & ſuccumbit humidum; inde corpora ſicciſſima maxime ſunt odorifera:

Quomodo odor afficiat odoratum, an realiter, an intentionaliter, explicabitur diſputatione 13.

39. *Color* non tam ſequitur mixtionem primarum qualitatum, quam lucidi, perſpicui, & opaci.

Lucidum

Lucidum est, quod radiat, id est, quod radios luminis dispergit per & versus corpora alia: perspicuum dicitur, per quod lumen à corpore lucido demissum & dispersum pervadit. ac permeat; opacum est, per quod radii luminosi à corpore lucido profecti non pervadunt, nec permeant, sed in quo sistuntur ac terminantur: exemplum corporis lucidi est Sol, stella, ignis cuniculatis: exemplum corporis perspicui est aer, vitrum, crystallus: exemplum corporis opaci est terra, lapis, paries &c.

40. Itaque, est qualitas mixti corporis, orta ex mixtione luminis & perspicui cum opaco, vim habens afficiendi visum.

Luciditas sive lumen, perspicuitas & opacitas, sunt qualitates singulæ suorum corporum, ex quarum debita temperatura oritur color, & pro varia earum mixtione color varius nascitur.

41. *Qualitates tactiles*, quæ ex primarum mixtione oriuntur, sunt variæ, raritas, densitas, asperitas, lævitas, &c.

Raritas oritur ex prædominio caloris in mixtione, supra qualitates alias; densitas ex victoria frigoris, supra qualitates alias, &c.

42. *Potentia naturalis* ex temperamento orta, est *activa* vel *passiva*.

Addi potest tertium membrum, scilicet vel potentia partim activa, partim passiva, quæ vulgo dicitur mixta,

Potentia activa, est principium transmutationis in alio, quatenus aliud est, sic in igne est potentia calefaciendi aquam: potentia passiva est principium mutationis ab alio, quatenus aliud est, sic in aqua est principium, quo mutari potest ab igne, ea frigida in calidam: potentia mixta est principium mutationis in se ipso, talis est visus, nam mutat se ea non vidente in videntem, & visionem in sese retinet.

43. Ad activam pertinent Antipathiæ & Sympathiæ rerum naturalium.

Antipathia & Sympathia vulgo dicuntur qualitates occultę, non quia ignoratur quod sint, sed quia nescitur quid sint, nam illas esse effecta demonstrant: est vero antipathia occulta qualitas, qua unum corpus naturale alterum fugit & fugat, id est corrumpit ac destruit: Sympathia est occulta qualitas, qua unum corpus naturale alterum amat, ambit, amplectitur, & amice cum eo conspirat; exempla utriusque videre est elegantissima in colloquio Erasmi, de Amicitia.

44. Mutationes mixti corporis sunt, concoctio sive digestio, ejusque species, maturatio, elixatio, assatio, &c.

De hisce mutationibus specialibus corporis mixti videatur Magirus.

THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS,

Disputatio Nona,

DE

A N I M A.

THESIS I.

HActenus de corpore inanimi est disputatum, sequitur animatum.

Corpus interdum significat totam aliquam substantiam materia & forma constantem, quo sensu substantia dividitur in materialem seu corpus, & immaterialem seu spiritum: interdum corpus significat alteram partem, puta materiam rei animatæ, oppositam animæ tanquam parti alteri, sic dicitur homo constare, corpore & anima: priori vero sensu, dicitur homo corpus naturale, & species corporis naturalis; & in quantum homo ut species spectatur corporis naturalis, in tantum agitur de anima in Physicis, quia & quatenus est hominis, ut corporis naturalis, pars ac forma.

Hoc sensu anima non est forma omnis corporis naturalis, hoc enim si verum foret, omne corpus naturale esset anima; tum etiam Cæli, Elementa, lapides &c. quod falsum est:

Nam ejusdem est disciplinæ, explicare partes, & explicare totum; ideoque, quia Physicæ est agere de homine aut corpore naturali, etiam de anima agendum est ei.

2. Corpus animatum, uno nomine vivens, est quod ex anima, tanquam forma, & corpore seu materia constat.

Vivens corpus opponitur non viventi, ac utriusque commune genus est mixtum.

3. Animam esse, ex operationibus ejus est manifestum.

Ratio est, quia dantur operationes, quæ non possunt adscribi corpori.

4. Illa enim natura, qua corpora vigent, & à se ipsis moventur, dicitur anima.

Si vita, vigor, sensus, & id genus alia, proficiscerentur à natura corporum, jam ea competerent omnibus corporibus: sed falsum est posterius; ergo & prius.

5. Anima aut est substantia, aut accidens.

Si dicas dari tertium inter substantiam & accidens, ideoque hoc Dilemma non valere, respondeo: quamvis detur tertium, quod sit medium negationis inter hæc duo, ut nec sit substantia nec accidens, divisio tamen hæc immediata est, & solida, quando instituitur de ente reali, quale est anima, nam inter entia realia non datur medium, ne quidem negationis, inter substantiam & accidens: sed omne ens reale alterutrum est; ideoque & anima alterutrum est.

6. Non accidens, quia per accidens non possunt substantiæ animatæ ab inanimatis distingui.

Quod non constituit substantiam, non potest eam ab alia substantia distinguere: accidens non constituit substantiam; ergo &c. anima contra constituit substantiam, ideoque distinguit, ergo non est accidens.

7. Itaque anima non est temperamentum.

8. Quia sic vel foret harmonia quatuor primarum qualitatum, vel qualitas quædam ex primis resultans.

Utrumvis dixeris, animam ex numero accidentium non exemeris.

9. Si substantia sit anima, vel materia, vel forma, vel compositum erit.

Ratio est, quia substantia omnis in ista tria dividitur, id est, aliquid est istorum trium.

10. Non materia, quia materia indifferens est ad corpus animatum: anima vero est animatis propria.

Quod animatis proprium est, non potest dici eorum materia, quia materia eis cum inanimatis corporibus est communis. sed anima est propria animatis corporibus; ergo non est eorum materia.

11. Multo minus corpus est, quia dimensionum daretur penetratio.

Si anima corpus esset, homo ex duobus componeretur corporibus; & quando quidem anima non est extra materiam animatam, dimensiones utriusque, id est, longitudo, latitudo, crassities, sese invicem penetrarent.

12. Nec compositum est, puta Physicum, quia non totum vivens, sed pars tantum viventis.

Pars unaquæque differt realiter à toto, neque potest esse eadem cum toto: anima est pars compositi viventis; ergo &c.

13. Est igitur anima substantia, immaterialis, incorporea, ac forma, una voce ἐντελέχεια seu actus.

Notetur hic accuratè distinctio vocis hujus, immaterialis, quæ hic significat animam carere materia, tanquam parte essentiali ac constituente: sed vero si hæc vox significet substantiam, quæ nullo modo, nec in fieri, nec in esse, nec in operari dependet à materia, non omnis anima est substantia immaterialis, sed sola rationalis est talis; vegetans & sentiens, hoc sensu, non sunt tales, sunt tamen immateriales priori sensu, æque atque anima rationalis.

14. Est forma non assistens, sed informans.

Ratio est, quia anima non solum motum largitur corpori sed essentiam insuper.

Forma assistens est, quæ tantum largitur motum, ut nauta, qui clavum tenet, largitur navi: informans, quæ & motum & essentiam largitur composito, ut est anima.

15. Est actus non secundus sed primus.

Actus secundus tolli potest, salva manente re cujus est actus secundus, primus non item; at anima, salva re animata, tolli nequit.

Anima est actus primus substantialis non accidentalis, quia sic foret accidens; quemadmodum

modum calor in igne est actus primus accidentalis, forma ignis est actus primus substantialis, calefactio est actus secundus.

16. Quia non est operatio, sed principium operationis.

17. Definitur anima, *actus primus corporis organici potentia vitam habentis*.

Hæc definitio ex Aristotele est, & tanquam à priori: altera ex eodem, quæ adfertur thesi 23. est à posteriori.

18. Per *corpus* non intelligitur materia prima, sed corpus naturale constans materia & forma, quam mixti formam vocamus.

Ratio est, quia anima non in quamlibet materiam introduci potest, sed in eam quæ sibi congruit; at nulla talis est nisi quę formam mixti in se habeat.

19. Hæc forma mixti respectu animæ est dispositio, & ea adveniente non aboletur, sed desinit specificare.

Scholastici dicerent, non amitit entitatem, sed formalitatem, id est, non amplius constituit compositum in illa specie rerum rantum, in qua illud constituebat ante.

Ideoque forma mixti manet post accessum animæ, sed non manet specifica & principalis.

20. Corpus *organicum* est, quod vario organorum apparatu est instructum.

Organa hic vocantur instrumenta exercendi operationes vitales & animales.

21. Per verba ista, *potentia vitam habentis*, intelligitur idem quod per vocem, *organicum*, & sunt hujus explicatio.

22. *Organicum* significat simpliciter, id quod habet varia instrumenta; *potentia vitam habens*, significat illa instrumenta corpori esse concessa ad exercendas vitæ operationes.

Discrimen inter ista duo videri potest in cadavere, quod quidem est corpus organicum, quia variis organis adhuc est instructum, sed tamen non potentia vitam habet, quia non sunt cadaveri ista organa relicta, ut instrumenta functionum vitalium & animalium exercendarium, utrisque enim cadaver caret.

23. Præter hanc animæ definitionem, alia adhuc extat apud Aristotelem: scil. *Anima est id quo vivimus, sentimus, & intelligimus primo.*

Id, hoc est, substantia.

24. Additur, *primo*, quia duplex est id quo vivimus, anima & corpus: sed corpore non primo vivimus.

Propriè compositum totum vivit per animam; sed quia hæc composito vitam largiri nequit, nisi primum faciat vivere corpus cui inest, secundario per ipsum corpus vivens, id est, per corpus vita ab anima donatum, totum compositum vivere dicitur.

25. Particula *quo* significat principium vitæ internum.

Internum, scilicet, substantiale.

26. Ex posteriori hac animæ definitione, oritur quędam animæ divisio in vegetativam, sensitivam, & rationalem.

Hæc divisio animæ ab omnibus quidem est recepta, sed non eodem modo explicata, de qua explicatione videbimus thesi 30. estque divisio desumpta ab effectis.

27. Vegetativa est qua vivimus.

28. Sensitiva qua sentimus.

29. Rationalis qua intelligimus.

Hęc sunt descriptiones incompletæ & imperfectæ, perfectior & completa uniuscujusque animæ dabitur Disput. 10. 11. & 15.

30. Hæ tres animæ sunt distinctæ quoad essentiam ac substantiam.

Quin hæ tres animæ in distinctis subjectis, scilicet, planta, bruto, homine, sint distinctæ, nullum est dubium; sed quæstio est gravissima, an in eodem subjecto, puta homine, sint diversæ essentiæ atque substantiæ: ita quidem videtur, nam quæ à se invicem separantur, distinctam habent essentiam & substantiam: sed in homine, & cum oritur, & cum moritur, tres animæ à se invicem separantur; ergo & essentiam habent & substantiam inter se distinctam: probatur minor; cum homo gignitur longo tempore ante adventum animæ rationalis inveniuntur in fœtu humano anima sentiens & vegetans,

getans, quod manifestum est ex utriusque operationibus, nam fœtus diu ante & crescit & nutritur, & loco se movet; ergo istæ duæ animæ vegetans & sentiens re ipsa à rationali separantur, ergo & re ipsa distinguuntur.

Cum moritur homo, aoima rationalis vel in Cœlo recipitur, vel ad tartara defertur: vegetans & sentiens post mortem non maneut superstites, alioquin immortales forent, ut rationalis; ergo & separaotur ab anima rationali, ergo & realiter ab ea distinguuutur.

31. Itaque male dicuntur facultates unius & ejusdem animæ.

Substantia distincta ab anima rationali non potest dici ejus facultas, nam facultas est accidens, scilicet potentia: sed anima naturalis, vegetans & sentiens, est substantia distincta ab anima rationali; ergo neutra est ejus facultas.

32. Hæ tamen animæ inter se diversæ, in eodem tamen composito sibi invicem subordinantur.

Hæc subordinatio est, non categorica, quasi una anima sit geoerica, altera specifica, omnes enim sunt specificæ, ac largiuntur speciem, sed diverso modo; quædam ultimam, ut anima rationalis in homine, sentiens in Bruto, vegetans in planta; quædam non ultima, ut sentiens in fœtu humano, & vegetans in fœtu bruto: verum est subordinatio hæc causalis, tanquam inter causas remotas & proximas, nam ex tribus hisce formis seu animabus, una tantum est hominis causa, & forma proxima, scilicet, rationalis; reliquæ duæ sunt in homine, causa & forma remota, puta sentiens & vegetans; at causa remota subordinatur proximæ.

33. Rationalis ita est diversa à duabus aliis, ut hæ in fieri, esse, & operari dependeant à materia, illa non item.

Rationalis anima quamvis fiat in materia, non tamen ex materia, scilicet corpore, quamvis sit & operetur in materia, existit tamen & operatur quoque extra materiam, quando scilicet à corpore separatur: sed vero anima vegetans & sentiens non tantum fiunt in materia, scilicet corpore, sed etiam ex ea, non tantum existunt & operantur in materia per instrumenta ejus sed insuper extra materiam existere & operari sine ejus instrumentis nequeunt.

34. Anima nulla est in aliqua corporis parte; sed per totum corpus diffusa.

Quia enim anima omnis est substantia immaterialis, facile per materiam seu corpus potest diffundi, nam omnis substantia materialis per dimensiones materiæ suæ impeditur, quo minus per aliam materiam diffundatur; daretur enim dimensionum penetratio, qund in Philosophia est absurdum.

35. Hęc tamen diffusio non eadem est, aut ejusdem rationis in singulis animabus.

Ratio est, qua utcunque animæ hæ tres sunt substantiæ quidem immateriales, id est, oullam materiam tanquam partem essentialem iocludentes, quia tamen duæ à materia dependent, tertia non item, in fieri esse et operari; ideo etiam diverso modo, per sua corpora singulæ diffunduntur.

36. Anima vegetativa & sensitiva, ita sunt diffusæ per totum corpus, ut toti corpori coëxtendantur.

Hoc inde liquet, quod ad divisionem corporum in plantis & Brutis ipsæ quoque animæ dividi possint, patet in Aoguillis dissectis. & ramis arboris amputatis: in prioribus operationes animæ sentientis, motus scilicet localis, deprehenduntur; in posterioribus motus animæ vegetantis: nam rami amputati, terræ iterum insiti, iterum crescent, quod argumento est, animam vegetantem in plantis, & sentientem in Brutis, sese extendere ad omnes totius corporis partes, & simul ostendit veritatem theseos sequentis.

37. Itaque sunt totæ in toto corpore, sed non totæ in singulis partibus.

Nam si totę forent in singulis partibus hæ duę animæ, nihil foret opus, ut ad divisionem plantarum & Brutorum in partes & ipsæ dividerentur.

38. At anima rationalis ita diffunditur per totum corpus, ut tamen non coëxtendatur ei.

Dicitur forma coëxtendi corpori, quando partes formæ respondent partibus corporis, sicuti tota forma toti corpori, & cum ipsa forma ad divisionem partium corporis, ipsa quoque in partes dividi potest: hoc modo anima vegetans & sentiens coextenduntur corpori, sed rationalis non item, quę quidem est iu toto corpore hominis, omnibusque ejus partibus, ita ut nulla pars humani corporis animæ rationalis sit expers, sed tamen ipsa in se nullas habet partes, respon-

respondentes partibus corporis, neque ad divisionem corporis in partes, & ipsa quoque dividitur in partes.

39. Itaque est tota in toto, & tota in singulis partibus.

Hic sumitur vox tota, negativè, quia nec extra totum nec extra partem corporis ullam anima rationalis est, sic tamen in singulis, ut nullas ipsa partes ponat, uti totum positive, sed omnes tollat ac neget; quo sensu dicitur aliquid negativè totum, & Deus dicitur totus ubique, & Angelus aliquis totus in hoc vel illo loco.

40. Id est, nec in toto, nec in partibus corporis, ipsa est per partes, quia iis caret.

Anima rationalis caret partibus, quia spiritus est, & omni modo independens à corpore aut materia, cujus est habere partes: si autem caret partibus, non est per partes in corpore, quod per se est manifestum.

THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS,

Disputatio Decima,

DE

ANIMA VEGETANTE.

THESIS I.

Anima vegetativa, est actus primus corporis organici, quo illud vivit, nutritur, augetur, & sibi simile gignit.

Vox illa, vivit, tanquam genus sub se comprehendit, τὸ nutriri, accrescere & generare.

2. Ejus facultates sunt tres, nutrix, accretrix, generatrix.

Facultates hæ sunt instrumenta & potentiæ, quibus anima vegetans operationes vitales exercet.

3. Hæ facultates non sunt reipsa distinctę ab ipsa animę substantia.

Quæritur an hę facultates non tantum ab ipsa animæ substantia, sed & inter sese sint distinctæ realiter: ita quidem vulgo existimant, sed non videtur necessarium tot accidentia ponere in anima, ab ea & inter se realiter distincta; quid nisi enim eadem anima vegetans sit causa efficiens nutritionis, accretionis, generationis, per diversa tantum organa eas operando; neque diversitas organorum est sufficiens argumentum distinguendi realiter potentias ab anima vegetante & inter se.

4. Hisce facultatibus inserviunt alię, attractrix, retentrix, alteratrix, expultrix, &c.

Fortasse plures facultates ministræ animæ vegetantis reperiri possent, sed hæ quatuor sunt quidem maxime illustres & notissimæ.

5. Facultas nutrix est, qua anima vegetativa nutrimentum convertit in substantiam viventis, ut calor innatus conservetur, & partes per eum absumptę restaurentur.

Quid sit calor innatus, dicitur Annexo 12 disputationis hujus; quid sit nutrimentum, dicitur thesi 7.

6. Ad nutritionem tria requiruntur. 1. anima vegetativa, nutritionis principium. 2. id quod nutritur, scil. corpus animatum. 3. id quo nutritur, sc. alimentum.

Anima vegetans est causa nutritionis efficiens remota, facultas nutrix est ejusdem causa efficiens proxima, alimentum est causa instrumentalis, corpus quod nutritur est patiens.

7. Alimentum est substantia corporea mixta, nec omnino similis, nec omnino dissimilis rei, quę nutritur.

Substantia, ergo accidentia mera nulla nutriunt: mixta, ergo pura aqua non nutrit, & fabula est, aliqua animalia solo aëre, ut Chamæleonta, alia nudo igne, ut Salamandram nutriri; nam Elemento nudo, aut corpore simplici, quocunque tandem, res nulla potest nutriri. Unumquodque nutritur quibus constat: sed nulla

nulla substantia constat accidentibus; ergo nulla substantia etiam accidentibus nutritur, ergo nec alimentum nutriens potest esse accidens.

8. Debet esse simile alimentum, ut in corpus possit mutari.

Quod enim plane est dissimile corpori, in quod mutati debet, illud in id mutari nequit: sic saxa, quia sunt dissimillima corpori humano, pro alimento assumi nequeunt; neque enim in substantiam hominis mutari possunt.

9. Debet esse dissimile, ut in id possit agi.

Quando enim agens & patiens omni modo sunt similia, id est, specie & gradu conveniunt, nulla datur inter utrumque actio.

10. Hinc nec Elementa, nec metalla, nec odores, nec venena aut medicamenta, quatenus sunt talia, alimentum dici possunt.

Hujus theseos ratio petitur ex thesi 7. 8.
Medicamenta, quatenus sunt medicamenta, non possunt nutrire; sed si contingat idem esse & alimentum & medicamentum, tum medicamenta nutriunt, quatenus sunt alimenta.

11. Alimentum vulgo distribuitur in cibum & potum.

Cibus est alimentum solidum & siccum, potus est alimentum humidum & liquidum.

12. Potus non est alimentum nisi quatenus est esculentus.

Nam nudus liquor non nutrit, sed alimentum solidum & siccum movet, quo facilius ad stomachi fundum deveniat, & ex stomacho in partes alias pellatur.

13. Appetitio cibi, dicitur fames.

14. Appetitio potus, dicitur sitis.

Intelligitur hic *Appetitio innata*, non elicita, hæc enim est affectio animæ vel sentientis vel rationalis, prout sequitur vel sensus vel rationis cognitionem.
Appetitio innata dicitur, quæ inest rebus non tantum viventibus, sed etiam inanimatis, & quæ tam viventibus vita vegetante inest, quam viventibus sensitiva & rationali.

15. Nutritioni inserviunt facultates, attractrix, concoctrix, retentrix, expultrix.

Facultas nutrix, est facultas principalis; hæ quatuor sunt instrumentales, non quod sint quatuor realiter distinctæ facultates, sed unius facultatis diversa quasi munera.

16. Attractrix est, quæ alimentum attrahit.

Attractrix est in stomacho, qui inanitus alimentum appetit, & cum offertur attrahit.

17. Concoctrix est, quæ alimentum alterando perficit & assimilat.

Alimentum alteratur per calorem ventriculo insitum naturaliter:
Assimilat, scilicet, corpori alendo, in quod debet mutari.

18. Concoctio tribus absolvitur actionibus.

19. Prima est, qua alimentum in ventriculo mutatur in chylum.

Chylus nihil aliud est, quam alimentum redactum per calorem ventriculi ad formam pultis, habentis colorem album.

20. Secunda est, qua melior chyli pars in hepate, vel, ut hodie quibusdam placet, in corde mutatur in sanguinem.

Sanguificatio, id est, actio qua Chylus vertitur in sanguinem; initium quidem capit in hepate, sed consummatur & perficitur in corde, ubi demum sanguis perfectissime elaboratur.

21. Tertia est, qua sanguis per totum corpus distributus prius mutatur in rorem, deinde in substantiam corporis vertitur.

Ros hic significat substantiam liquidam rubicundam, qui per venas & arterias dispergitur, quemadmodum ros dispergitur per prata.

22. Retentrix, quæ alimentum aliquandiu retinet & conservat.

Nisi alimentum aliquamdiu retineretur, non posset concoqui, multo minus in substantiam viventis mutari.

23. Expultrix, quæ excrementa & sordes ejicit.

Si excrementa & sordes retinerentur, nutritio impediretur & corpus vivens nimium oneraretur;

tur: sunt vero excrementa quædam primæ, quædam secundæ, quædam tertiæ concoctionis; porro excrementa quædam sunt utilia, quæ non eiiciuntur, nisi cum necessitas id exigit, ut semen, quædam inutilia, ut sudores, lacrymæ: &c.

24. Facultas accretrix est, qua corpus animatum ex assimilato alimento nutritum, in omnes dimensiones extenditur.

Accretrix, quæ facultas facit vivens crescere, id est, facit illud extendi in longum, latum, & profundum.

25. Accretio non fit sine nutritione.

Ratio est, quia cum accretio sit motus ad majorem quantitatem, non potest vivens majus fieri, nisi accessu partium aliarum: at unde accedent, nisi ex nutrimento assumpto & in substantiam viventis converso.

26. Quia partes non possunt extendi, nisi post accessum alimenti, & ejus in substantiam viventis conversionem.

27. Potest tamen nutritio fieri sine accretione.

Videmus enim homines post ætatem adultam & virilem quotidie adhuc nutriri ad finem vitæ, etiamsi ad extremam perveniant ætatem, non tamen eo usque crescere.

28. Ad accretionem tria requiruntur. 1. ut ex aliqua extrinsecus accedente materia augeatur vivens. 2. ut idem numero maneat id quod augeri dicitur. 3. ut non tantum toti, sed singulis partibus fiat additio magnitudinis.

Ad 1. non sufficit ut vivens augeatur à materia extrinsecus accedente, sic enim & lapides augentur, sed requiritur ut illa auctio sive augmentatio fiat à principio viventis interno, quo modo non fit in lapidibus, hoc principium internum in vivente sed facultas accretrix animæ vegetantis. Ad 2. id quod accrescit manet idem numero, per accessum novarum partium ad materiam, materia non fit diversa numero à se ipsa. Ita manet idem numero corpus infantis, verbi causa, Petri, quod accipit quotidie majorem in singulis partibus & membris magnitudinem. Ad 3. si uni tantum parti magnitudo accrescat, ut, verbi causa, capiti eum illi adnascitur tuber, vel tergo cum illi subnascitur gibbus, tum monstrum fit, neque vivens naturali accretione accrescit.

29. Itaque accretio non fit per pulsum sed per majorem partium extensionem.

Pulsus dicitur hoc loco, cum materiæ pars una alteram propellit; quemadmodum ungues crescunt & pili, non sic crescit vivens, sed in ejus accretione nova undique substantia ad partes crescentes accedit, per potentiam crescendi internam.

30. Et illi errant, qui existimant eam fieri per rarefactionem.

Quia rarefactio est motus ad qualitatem, accretio vero ad quantitatem, & in rarefactione nulla accedit nova materia, imo ne quidem nova quantitas, at in accretione utrumque fit.

Spongia rarefacta, nec novam accipit materiam nec novam quantitatem, quam ante non habuerit, cum fuit condensata; sed cum corpus infantis crescit, & novam accipit materiam & novam quantitatem in singulis membris.

31. Facultas generatrix est, qua vivens ex semine prolifico novam substantiam, sed sui similem, producit.

Semen vocatur prolificum, quia gignendæ proli est idoneum.

Sui similem, quoad speciem, scilicet, non quoad conditiones individuales.

32. Huic ancillantur facultas alteratrix & formatrix.

Quia ex semine non potest fieri proles aut vivens, nisi illud prius alteretur, & vario modo formetur, id est, variis organis afficiatur ac disponatur.

33. Alteratrix, quæ ex nutrimento viventis copiosiore elicit excrementum tertiæ concoctionis utilissimum, & semen inde elaborat; illudque ad generationem viventis præparat.

Semen deciditur ab omnibus viventis partibus, quia fit ex nutrimento tertiæ concoctionis, quæ nutrimentum convertit in substantiam viventis, & omnes partes ejus: ubi vero hæc facultas alteratrix, & semen elaborans, sedem suam habeat, de eo nec Physici nec Medici inter se conveniunt.

34. Formatrix est, quæ in semen jam præparatum operatur & in eo distinctam formam efformat generanti similem.

Facultas formatrix est nihil aliud quam ipsa vis plastica seminis, id est, substantia seminis spirituosior, subtilior, rarior. quæ in parte seminis terrestriori ac crassiori effigiat organa ad vitæ functiones exercendas necessaria.

35. Animæ vegetativæ effectus vel affectio, est vita.

Vita alia est animæ, alia corporis seu totius compositi: vita animæ est affectio ejus propria, vita corporis aut compositi est effectum vitæ, quæ est in anima.

36. Omne enim animatum vivit.

Et reciproce, omne vivens est animatum.

37. Vita non est ipsa animæ substantia, non facultas, non corpus organicum, nec aliquid ex corpore aut anima constans, sed est ratio viventis in abstracto.

Vita & vivens sese habent, ut humanitas & homo: humanitas non est anima, non corpus hominis, non totus homo, non unio animæ & corporis, sed est id, quo homo ut homo intelligitur; ita & vita, nec est viventis substantia, nec pars ejus substantialis, nec unio animæ & corporis, sed id, quo vivens ut vivens intelligitur.

38. Itaque vita, non est proprie in anima, non in corpore, sed in toto vivente, sequiturque unionem materiæ, scil. corporis, & formæ, scil. animæ.

Vita est effectum quasi consequens ex eo quod materia, scilicet corpus, uniatur formæ, scilicet animæ; atque ex illa unione naturaliter vita resultat.

39. Vita consistit in calore.

Scilicet, causaliter, non formaliter; nam, ut innuitur thesi sequenti, qui invenitur calor primo unionis animæ & corporis momento, in semine maris ac fœminæ mixto, causa est vitæ.

40. Quatenus calor à primo conceptionis momento est corpori præsens, vitæ causa est.

41. Calor in vivente duplex est, elementaris & vitalis.

Elementaris Calor invenitur etiam in non viventibus, ut in lapidibus, metallis, &c. sed vitalis tantum in viventibus.

Qui nec elementaris nec cœlestis esse videtur sed tertii fere generis, & diversus ab utroque, si non specie saltem numero & origine, seu causa efficiente; nam ignis est causa caloris elementaris, sol caloris cœlestis, sed ipsum semen viventis est causa caloris vitalis.

42. Calor Elementaris oritur ex Elementorum mixtione, & temperatione cujusque partis.

Calor Elementaris proficiscitur ab Elemento ignis, quatenus ingreditur Mixtionem & mixtum.

43. Non differt specie à calore vitali.

Quia, quorum operationes non differunt specie, ea ipsa principia non differunt specie: sed caloris Elementaris & vitalis operationes non differunt specie; Ergo.

44. Calor vitalis animam in corpore conservat, ejusque instrumentum est ad vitales functiones obeundas.

Quid sit calor vitalis, in Annexo 12. pluribus dicetur.

45. Vitæ opposita est mors.

Scilicet, privativè, ut vita enim habitus est, ita Mors privatio ejus.

46. Mors est absentia aut dissolutio animæ à corpore ob extinctionem caloris vitalis.

Dissolutio, id est, ablatio:

Caloris vitalis, quia calor vitalis est vinculum quo anima corpori unitur, & unita manet.

47. Mors est vel naturalis vel violenta.

Mors dicitur naturalis, non respectu individuorum, est enim contra eorum naturam, ut moriantur; sed quia & quatenus proficiscitur à principio interno: omne enim corpus naturale, quod vivit, in se habet etiam principium mortis, quatenus constat ex pugnantibus qualitatibus, quæ tam diu pugnant, donec se invicem interemerint, unde sequitur Mors totius.

48. Naturalis, quæ fit per ultimam humidi resolutionem à calore naturali, qui, absumpto à se humido, tandem consumitur.

Quem-

Quemadmodum in lampade oleum humidum consumitur à calore flammæ, donec absumpto humido & ipse calor flammæ extinguatur: quam exstinctionem sequitur extinctio totius lampadis; sic in vivente, ubi humidum radicale consumptum est à calore nativo, tanquam oleum à flamma, exstinguitur ipse calor, nam caret pabulo, quod erat humidum, uti oleum est pabulum flammæ, ac tum sequitur naturalis viventis Mors.

49. Violenta, cum per vim externam calor nativus extinguitur, ut à nimio frigore, à strangulatione, &c.

Quemadmodum aqua affusa igni ignem vi externa exstinguit, ita in viventibus, quando frigore obfrigescunt, calor internus eorum à vi externa frigoris exstinguitur, quæ est Mors violenta; nam violentum est, quod est à principio externo.

ANNEXA DE SPIRITU, CALIDO ET HUMIDO INNATO.

1 *Partes hominis sunt, vel extremæ ac primariæ, anima & corpus, quæ uniuntur, vel mediæ & secundariæ, quæ animam corpori & vicissim uniunt, suntque spiritus, calor nativus, & humidum radicale.*

Partes hominis Scholasticis dicuntur, aliæ, ut quod, barbare, aliæ, ut quo: illæ sunt partes constituentes compositum, hæ sunt id quo partes constituentes inter se uniuntur: anima & corpus sunt partes prioris ordinis, sunt enim ex, quæ ipsum vivens componunt; posterioris ordinis sunt spiritus, calor nativus, & humidum radicale, quæ sunt veluti quibus anima & corpus sibi mutuo uniuntur.

2. *Spiritus in corpore, viventi, est corpus, subtilis & aereæ tenuitatis, è sanguinis vapore & aëris permistione genitum, universale facultatis vitalis & animalis organum, unionisque animæ & corporis vinculum.*

Spiritus in Philosophia fere significat tria: ptimo, substantiam immaterialem, sic Deus, Angelus, anima rationalis dicitur spiritus; 2. significat corpus subtile ac tenue, quemadmodum ventus dicitur spiritus, nam spirat. 3. significat accidens seu virtutem valde actuosam, agitabilem, mobilem, quomodo vis plastica seminis dicitur spiritus seminis: hic sumitur secunda significatione. Facultas vitalis, dicitur facultas animæ vegetantis; facultas animalis, dicitur facultas animæ sentientis.

3. *Hic Spiritus, in toto corpore quoad substantiam idem, pro variis functionibus & variarum partium, in quibus nonnihil temperari videtur, natura, diversa sortitur nomina.*

Spiritus, de quo hic agitur, non est substantia alia aut specie distincta à sanguine, sed subtilior & tenuior ac mobilior pars sanguinis: & quemadmodum substantia sanguinis per universum corpus est eadem, differtque tantum hic & illic accidentibus; ita & spiritus per totum corpus diffusus ubique ejusdem est substantiæ, sed non eadem semper habet in se accidentia: unde diversa quoque accepit, in diversis partibus, sæpe nomina.

4. *Spiritus hic alius est insitus; alius influens.*

Insitus spiritus vocatur quoque innatus, influens adventitius.

5. *Insitus, qui ex primis naturæ principiis (semine & menstruo sanguine) in singulis membris relictus est.*

Semen & sanguis menstruus dicuntur, prima naturę principia, scilicet generationis non compositionis: utrumque, quia ex sanguine descendit, suum sibi habet spiritum, ex quo inseritur & innascitur ipsi fœtui spiritus, qui ideo insitus & innatus dicitur.

6. *Influens, qui quotidie, propter continuam dissipationem, in corpore generatus, membris affluit, & accedit, insitum & primigenium reparans, conservans & augens.*

Quia spiritus insitus perpetuo motu consumeretur, opus est ipsi aliqua restauratione, quæ ipsi fit per spiritus novos ex alimento desumpto genitos, qui producti influunt in spiritum innatum eum reficiendo.

7. *Influentis spiritus materia adhuc in hepate rudior, nimirum, sanguinis ibi elaborati vapor tenuis & calidus, à quibusdam spiritus naturalis dicitur.*

Cum influens spiritus hic dividitur in naturalem Annexo 7. in vitalem. Annexo 8. in animalem. Annexo 9. non est existimandum spiritus hosce esse specie distinctos, sed perfectione tantum & accidentibus sunt diversi.

Quia in hepate fiunt sanguinis novi rudimenta, quæ pars sanguinis, dum primo incipit elaborari in jecore, subtilior ac tenuior est alia, illa dicitur spiritus naturalis.

8. *In corde vero, copia illa halituum subtilium & flammulæ instar accensorum è sanguine magis attenuato & probe concocto, cum admixto & contemperato aëre, per inspirationem aucto, virtute sinistri cordis ventriculi elaborata, & inde per arterias in totum corpus diffusa, dicitur spiritus vitalis.*

Cum sanguis ex jecore delatus est ad cor, per calorem cordis maximum elaboratur adhuc plenius ac perfectius, & sic elaborati ejus pars tenuior & subtilior, per omnes corporis partes diffusa, dicitur spiritus vitalis.

9. *Hic spiritus vitalis per cervicis arterias sursum ad cerebrum latus, in plexum retiformem aut ipsos cerebri ventriculos, vel motu cerebri, vel vi ac proprietate spiritus cerebro ingeniti, ut alii volunt, cum aëre per nares attracto contemperatus ac mixtus, dici solet animalis.*

Quando spiritus vitalis delatus est ad cerebrum, novo ibi modo afficitur, &, liceat sic loqui, qualificatur; atque ibi vocatur spiritus animalis, quia inservit ibi functionibus animalibus, id est, sensitivis exercendis.

Plexus cerebri retiformis dicitur, quia situs cerebri rete repræsentat.

10. *Spiritus universus est subjectum & vehiculum caloris innati.*

Spiritus universus dicitur hic quasi spiritus tum insitus tum influens.

Calor innatus dicitur, qui ex semine & sanguine menstruo in fœtu nascitur eo modo, quo spiritus innatus.

11. *Calor in corpore humano est, vel insitus, vel influens.*

Termini hi caloris insiti & influentis eo sensu sumuntur, quo dicuntur de spiritu ante.

Spiritus insitus & influens differt à calore insito, & influente, quod ille sit substantia, hic accidens.

12. *Insitus est, qui toti corpori singulisque ejus partibus ab ipso ortu inest: eumque fixum vulgo vocant & primigenium.*

Calor insitus hic idem est, qui Annexo [?] vocatur innatus.

13. *Influens est, qui ex corde (caloris & spiritus quasi officina) insiti illius caloris conservandi gratia, in cæteras partes, per arterias, tanquam canales, diffunditur.*

Quemadmodum spiritus influens reparat insitum, ita calor influens restaurat calorem insitum.

14. *Ex spiritu & calore componitur calidum innatum.*

Calidum itaque innatum est aliquid compositum ex substantia & accidente, spiritus enim substantia, est adeoque ipsis sanguis subtilior calor accidens est.

15. *Itaque calidum innatum est corpus compositum ex spiritu ut subjecto & calore ut adjuncto.*

In hoc calido innato consistit vita totius tanquam in causa.

16. *Caloris innati pabulum, quo fruitur, est humidum.*

Qua calor est maxime activus, debet habere aliquid in quod agat, quod consumat ac depascat, illud vero est humidum, non aquosum, sed oleaginosum: quemadmodum in lampade calor flammæ consumit oleum, atque oleum est pabulum, quo flamma nutritur; ita calor innatus consumit humidum oleaginosum, quod est pabulum, quo ipse calor nutritur.

17. *Humidum illud est vel Insitum vel Adventitium.*

Humidum insitum vocatur etiam innatum.

18. *Insitum, à semine & sanguine menstruo ortum, corpori ab ipsa conformatione inest. Solet dici Radicale & Primigenium.*

Quia semen & sanguis menstruus non tantum spiritum aliquem in se habent ac calorem, unde in fœtu oritur & spiritus & calor insitus, sed quia utrimque insuper est humidum, etiam corpori viventis gignendo, ab ipsa conceptione & post nativitatem inest aliquod humidum, quod ex semine & sanguine menstruo humidis provenit, & quia ab initio inest, vocatur humidum nativum radicale & primigenium.

19. Ad-

19. *Adventitium, humoris insiti reparandi gratia ab alimentorum utiliore parte proficiscitur.*

Quia humidum radicale perpetuo depascitur à calore nativo, facile illud consumeretur, nisi restauraretur ab adventu novi humoris, qui gignitur ex alimentis assumptis, in quibus, uti qualitates cæteræ, ita & humiditas inest.

20. *Radicale humidum, ab infantia est maximum, minus ætate consistente, minimum in senectute: causa est, quod calor innatus illud perpetuo depascat.*

In infantria calor nativus est imbecillior, humidum radicale abundantius, quia infantis temperies est humidior: in ætate virili calor nativus maxime crescit, humidum radicale non tam est abundans, quia temperies tunc est siccior, utrumque tamen est moderatum: at in senectute calor nativus minor est, quam ætate virili, sed humidum radicale est maxime exiguum, quia senum temperies est maxime sicca.

21. *Vt autem ab ipsa nativitate humidum radicale ad obitum usque decrescit, ita contra adventitium initio crescit, deinde consistit, postea una cum radicali paulatim deficit.*

Quod humidum radicale à nativitatis momento ad mortem usque decrescat perpetuo, fit quia calor nativus fortior est in agendo quam humidum radicale in resistendo:

Humidum adventitium in infantibus magis crescit, quia infantes sunt voraciores & plus alimenti assumunt: in viris consistentiam aliquam haber, quia illi moderatius aluntur: in senibus maxime deficit, quia senes alimenti minus ac minimum assumunt.

THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS,

Disputatio Vndecima,

DE

ANIMA SENTIENTE.

THESIS I.

Anima sensitiva est, qua animal sentit, appetit & locomovetur.

Definitio hæc est à posteriori & ab effectis.

2. Itaque ejus facultates sunt, cognoscitiva, appetitiva, locomotiva.

Hæ facultates non distinguuntur re ipsa ab ab animæ essentia nec inter se.

3. Non quod in omni animali omnes reperiantur hæ facultates.

4. Nam in imperfectioribus sæpe deest locomotiva.

5. Sed quod in perfectioribus saltem reperiantur tres.

Dantur quædam animalia, quæ se loco non movent, quia habent sibi præsens alimentum, quo nutriuntur. cujus generis prælertim sunt quædam Zoophyta; nam quæ non habent sibi præsens alimentum, ea loco moventur ut alimentum conquirant, quo appetitui satisfaciant.

Zoophyta sunt viventia mediæ naturæ inter animalia & plantas, qualia tupibus marinis sæpe adhærent immobiliter.

6. Anima sensitiva sine vegetativa esse nequit.

Ratio est, quia sensitiva anima operationes suas animales exercere nequit, nisi in subjecto viventi: at subjectum vivens nullum est, nisi per animam vegetantem.

7. Et, quando ei adest, si non sit ordinata & idonea ad suscipiendam animam rationalem, est forma brutorum.

Ex hac thesi liquet, esse animam sentientem duplicis ordinis: unam, quæ est forma ultima, neque apta ad formæ nobilioris susceptionem, qualis est Brutorum: alteram, quæ est forma subordinata, apta ad formæ superioris susce-

ptionem, qualis est anima sentiens in fœtu humano.

8. Facultatum prima est cognoscitiva, quam sensum vocamus.

Cognoscere vox est generalis, & significat quamcunque cujuscunque rei perceptionem, sive fiat mediis & organis corporis, qualis est sensus, sive fiat absque adminiculo corporis, qualis est intellectus.

9. Sensus vox interdum ipsam animæ sensitivæ facultatem, interdum ipsam sensionem significat.

Cum dicimus sensum minui, vel roborari, intelligimus facultatem sentiendi: cum dicimus sensum fieri per species, intelligimus actum sentiendi.

Nomina verbalia in iis interdum significant actum primum, interdum secundum.

10. Hic sumitur à nobis pro facultate.

11. Et definitur, facultas organica, objecta sensibilia apprehendens ac cognoscens.

Sensus vocatur facultas organica, quia pro subjecto habet organum, id est, aliquam portionem corporis, sine qua operationem suam exercere non posset:

Objecta vocantur sensibilia, quæ apta sunt, ut sensus moveant.

12. Hæc ut in actum deducatur, requirit objectum, species, medium & sensorium.

Liquet hinc sensum esse potentiam passivam, quia debet in actum deduci passive; causa efficiens sensionis est objectum, quod sensum movet.

13. Objectum sensus est, id quod movet sensum & ab eo percipitur.

Objectum sensus non tantum hic est, quod sensum terminat, sed & quod sensum ad sentiendum excitat, ac movet; ut sit hic & terminativum & motivum.

14. Estque singulare & materiale.

Ratio est, quia singulare & materiale solum est accidentibus sensibilibus præditum.

15. Universale enim & immateriale ab intellectu percipitur.

Hæc thesis non negat singulare & materiale ab intellectu quoque percipi, sed significat non percipi tantum; nam præter hæc duo, etiam universalia & immaterialia intelliguntur, quæ tamen sensu non percipiuntur.

16. Itaque à Brutis cognosci neutrum potest.

Ratio est, quia bruta carent intellectu.

17. Objectum sensus est vel per se sensibile, vel per accidens.

Est hæc divisio recepta & immediata.

18. Objectum sensibile per se est, quod primo per se & non interveniente alio sensum afficit.

Exemplum est, calor respectu visus, qui nullo alio intercedente visum afficit.

19. Objectum sensibile per accidens est, quod alio objecto interveniente sensum afficit.

Exemplum est. Petrus aut Paulus qui videtur medio colore.

20. Objectum sensibile est vel proprium vel commune.

Et hæc divisio est immediata.

21. Proprium, quod uno tantum sensu percipitur.

Ita singuli sensus habent objecta sibi propria, visus colorem, auditus sonum, &c.

22. Commune, quod duobus pluribusve sensibus percipitur.

Objecta communia sunt fere hæc, magnitudo, numerus, distantia, figura, motus, quies.

23. Vt objectum agat in sensum eumque immutet, requiritur species & medium.

Ratio theseos est, quia nihil agit in distans: quandoquidem autem objectum non accedit ad organum, debet aliquid esse medium, per quod objectum organo approximetur, hoc est, species, id est, imago objecti & medium, id est, istius imaginis subjectum & receptaculum.

24. Spe-

24. Species est qualitas intentionalis objectum repræsentans.

Species dicitur ab antiquo verbo specio, & significat id per quod videmus, sed per Synecdochen speciei translata est vox ad significandum in genere id quo aliquid vel sentitur vel cognoscitur, unde species alia est sensibilis, alia intelligibilis: qualitas dividitur, in realem & intentionalem; realis dicitur, quæ invenitur in re ipsa, uti calor est qualitas realis parietis; Intentionalis vocatur, quæ intenditur. hoc est, assumitur ad qualitates reales percipiendas ac cognoscendas.

Notandum vero est, ipsas species non sentiri, omnia tamen sentiri per eas; ideoque sunt objectum quo sensionis, non objectum quod.

Neque enim videtur imago, quæ oculo colorem repræsentat, sed ipse color per imaginem.

25. Vocatur qualitas intentionalis, tum quia sensum movet eumque intendit, tum quia à qualitate materiali & subjecti sui essentia distingueretur.

Dicitur species sensibilis sensum intendere, quatenus eum facit actu sentire:

Qualitas realis dicitur materialis, quia est in subjecto materia prædito, & ab illo fluit; sed intentionalis non ita à materia dependet.

26. Dari species sic evincitur, quia objectum non potest movere facultatem, nisi cum illa uniatur.

Ratio theseos est, quia in omni actione requiritur debita approximatio agentis ad patiens, sine qua nulla fit actio.

27. At non unitur cum facultate secundum esse reale.

Hoc est, objectum ipsum non transit ad facultatem sentientem; sic non transit color in oculum.

28. Ergo secundum esse intentionale, id est, per species.

Species sunt effluvia objectorum sensibilium ab objectis emanantia, & in aëre recepta atque ad organum delata, ibique objectum repræsentantia.

29. Species ab objecto emanant, eo fere modo, quo proprietates à forma.

Sensus est quod objectis sensibilibus positis statim ponantur in aëre & ipsæ species seu simulacra rerum sensibilium in aere recepta.

30. Itaque nullus est sensus agens, à quo species in præsentia objecti efficiantur.

Sensus agens dicitur vulgo, qui faciat species resultare ab objectis suis; sed eo non est opus, quia talis est natura objectorum sensibilium, ut sponte sua de se diffundant, seu simulacra, seu repræsentamina.

31. Sed species ab objecto naturali necessitate fluunt & quaquaversus per medium propagantur.

Dicuntur species fluere ab objecto naturali necessitate, quia in specierum emanatione ab objecto nulla prævia est consultatio.

Diffunduntur per medium ab unoquoque puncto objecti in omnes partes, quemadmodum lux candelæ in circulum vibratur quaquaversum.

32. Medium dari ex eo liquet, quia objectum positum supra organon seu sensorium nullam faciet sensionem.

Ratio hæc, si non in omni sensu vera est, vera saltem est in visu, sensu nobilissimo, & forsan in aliis.

33. Medium illud positum inter objectum & organon non debet esse vacuum.

Vacuum dicitur, quod omni corpore est nudum; tale nullum datur.

34. Nam in vacuo nihil sentiri potest.

Ratio est, quia ad omnes operationes inferiores, atque adeo ad sensiones, requiritur influxus Cæli: atqui hic dari non potest, posito vacuo.

35. Sed substantia quæ apta sit recipiendis & propagandis speciebus.

Ratio est, quia medium debet esse subjectum recipiens species.

36. Medium vel est internum vel externum.

Vocatur medium internum, quod in ipso sentiendi organo invenitur; externum, quod extra illud reperitur.

37. Inter-

37. Internum est pars animalis sensus expers, qua organon est vestitum ac tectum.

Sensus expers, id est, carens isto sensu, quo prædita est pars illa sentiens, in qua est sentiendi organum.

38. Externum est corpus interjectum inter objectum & animal quod sentit.

Hoc corpus debet esse idoneum speciebus & recipiendis & traiiciendis.

39. Medium externum in solo visu est necessarium;

Ratio est, quia solus visus non potest repleri immediate colore aut luce, sic ut ipse videat alium colorem aut aliam lucem.

40. In auditu & olfactu esse potest.

41. Quando scilicet aliquid eminus audimus & olfacimus.

Ratio est, quia cominus, hoc est, in propinquo, potest ipse sonus & ipse odor subintrare aures & nares, & tum medio externo non est opus, sed è longinquo sive eminus omnino eo opus est.

42. Sed non est necessarium.

43. In gustu & tactu non habet locum, sed tantum medium internum.

Dicitur in gustu & tactu nullo opus esse medio externo, quia ipse sapor & qualitas tactilis realis organum penetrat: interim opus est medio interno, quia non potest organum gustus, uti gustet, esse infectum isto sapore quem gustavit, nec organum tactus potest esse infectum qualitate tactili in isto gradu, quo eam percepit.

44. Species in unaquaque parte medii repræsentant totum objectum.

45. Quia sunt in repræsentando indivisibiles.

Species duobus considerantur modis, aut in natura sua, aut in repræsentando: in natura sua nec sunt divisibiles nec indivisibiles, quia esse divisibile aut indivisibile tantum convenit entibus realibus, qualia non sunt species sensibiles: at vero in repræsentando sunt indivisibiles, quia non respondet pars aliqua speciei sensibilis parti ipsius objecti, sed quæ species ab objecto sensibili emanant, receptæ in minutissima parte aëris, totum repræsentant objectum; unde etiam species objecti diffunduntur in circulum, ad instar radiorum solis, aut lucis in candela.

46. Nec species ipsæ sentiuntur.

Gravis quæstio est, an non ipsæ species sentiantur? multi enim putant ipsam speciem visibilem objecti repræsentari apparere in speculo & videri: alii dicunt, species viridis coloris foliorum videri, in manu aut linteo, aut papiro alba. Peripatetici tamen existimant nunquam species esse objectum quod videtur, sed tantum instrumentum, quod sensione fit.

47. Sed objectum sentitur per species.

Non tamen objectum sentiri videtur per species in omni sensu, nam in tactu saltem videtur sentiri ipsa qualitas realis, calor puta, aut similis sine specie.

48. Quia species movere possunt sensum; terminare non item.

Id est, species possunt excitare sensum ad sensionem, sed non potest sensus terminari seu finiri in ipsis speciebus, quasi illæ sentiantur, nam objecta per illas sentiuntur.

49. Hinc cum objectum lædit organon, non est illud à specie, sed à qualitate, quam una cum specie objectum producit.

Species sensibilis, cum sit qualitas intentionalis, non potest effectum edere realem, ideoque neque organum potest lædere; sed quando illud læditur, est hoc ab ipsa qualitate reali, quemadmodum oculus læditur à nimia luce.

50. Organon sensus est determinata pars corporis, in qua objectum sensile recipitur.

Objectum sensile recipitur in organo, non per se, sed per speciem sui.

51. Nulla pars corporis ad id est idonea, nisi peculiari modo sit figurata, disposita ac temperata, sic quidem ut à facultate sensitiva informari possit tanquam instrumentum sensionis.

In facultatibus materialibus, quæ in operando in totum à materia dependent, multum refert quomodo sint partes organi figuratæ, dispositæ,

positæ, ac temperatæ; neque enim quælibet corporis pars, ad quaslibet operationes animæ sentientis, est idonea.

52. Pars ergo corporis secundum substantiam spectata, est subjectum sensus & sensionis.

53. At secundum facultatem sentiendi in se residentem, est instrumentum animæ ad sentiendum.

Eadem corporis pars, & subjectum & instrumentum est sensus ac sensionis: subjectum quidem, quatenus potentia sentiendi inest ei, & quatenus sensio in ea recipitur: instrumentum vero, quatenus anima sentiens illa parte corporis utitur, tanquam adminiculo, sine quo non potest operari.

54. Organon sensus debet esse convenienter dispositum & vacuum ab ea qualitate quæ sentiri debet.

Aliquis hic objiciet, oculum non esse vacuum colore, qui videri debet, & tactus organon non esse vacuum à calore, qui tangi debet: respondeo, ad prius, istam partem oculi, quæ nempe est tunicæ retiformis, & instrumentum videndi, esse expertem coloris: ad posterius, esse quidem calorem in organo tactus, sed non isto gradu exsuperanti qui à tactu deprehenditur; si enim par caloris gradus esset in organo tactus, qui est in objecto tactili, tactus non tangeret objectum suum.

55. Organon sensus est vel proprium vel commune.

56. Proprium, quod uni tantum sensui inservit.

Organon proprium in visu, oculus est, quia oculo tantum videmus, non auribus &c.

57. Commune, quod pluribus sensibus inservit.

Organon commune dicitur, quia recipit species sensibiles singulorum sensuum, & eas dijudicat.

58. Hoc est cerebrum.

In cerebro omnes species sensibiles omnium sensuum externorum reci[illegible]iuntur, atque ibi di[illegible]cernuntur & dijudicantur.

59. Quia est origo nervorum & officina spirituum animalium.

Quód nervi à cerebro & non à corde originem trahant, ipsa docet experie[illegible]tia, atque autopsia: vocatur cerebrum offici[illegible]a [illegible]uum animalium, quia spiritus vitales a co[illegible]de ad cerebrum delati ibi perficiuntur & elabora[illegible]tur, ut inservire valeant functionibus sensuum exercendis.

60. At hæc duo in organo aut sensorio requiruntur.

Quia species sensibiles per nervos à spiritibus animalibus ex propriis organis deferuntur ac devehuntur ad cerebrum.

61. A cerebro derivantur nervi sensorii in organa propria.

Anatomia demonstrat, nervos visorios, auditorios, reliquosque ab ipsa cerebri substantia deduci ad organa sensuum propria, oculos, aures, &c.

62. Per hos nervos commeant spiritus animales ad organa propria.

Nervi isti habent suas fibras aut fibrillas, & sunt spirituum animalium vehic[illegible]um, quemadmodum spiritus animales sunt vehiculum specierum sensibilium.

63. Sensus sunt vel interni vel externi.

Divisio hæc sensuum desumpta est à subjecto, in quo sunt, quod aliud est intra caput, aliud extra id.

64. Interni resident in cerebro.

Ratio est, quia cerebrum intus est in capite hominis, atque intra illud.

65. Externi resident in aliqua parte corporis externa.

Oculus, auris, reliquaque organa sensuum exteriorum possunt deprehendi in exterioribus partibus corporis.

THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS,

Disputatio Duodecima,

DE

V I S U.

THESIS I.

Visus, est sensus inter externos nobilissimus.

Alia est necessitas, alia nobilitas sensuum: quoad necessitatem, tactus superat cæteros, est enim omnium maxime necessarius, utpote sine quo vita animalis consistere nequit; sed sine visu, auditu & cæteris, vita servari potest: quoad nobilitatem vero, visus est omnium sensuum primus.

2. Quia ejus actio est celerrima & maxime immaterialis.

Ratio est, quia species visibiles sunt maxime immateriales & ab omni terrestri crassitie puriores.

Quo enim aliquid est à materia purius & liberius, eo movetur celerius.

3. Objectum ejus, sunt omnia, quę radiandi vim in se habent.

4. Radiare, est speciem sui recta linea diffundere.

Radiare proprie est radium lucis emittere, quo sensu proprie competit Soli: hic vero significat imaginem sui, seu speciem visibilem, de se, per aërem fundere, & ad oculum transmittere: fit autem radiatio in circulum sive orbem, quæ enim radiant ab omni parte sui rados ejiciunt.

Quemadmodum candelæ lux lumen suum spargit in omnes partes circumjacentis spatii.

5. Radiant lux seu lumen & color.

6. Lux seu lumen per se radiat, color non sine luce aut lumine.

Color non radiat actu, sine luce aut lumine, quia non videtur sine iis: lux enim, seu lumen, est id, quo colores ipso actu videntur; ideoque de nocte nullos videmus colores.

7. Lux est, quæ manet in corpore lucido.

Lux est proprietas corporis lucidi, ideoque ab eo non migrat.

8. Lumen, quod diffunditur ad alia corpora.

Lumen est, quod à luce corporis producitur in aëre, aut alio corpore perspicuo: itaque non communicatur subjective lux corpori alteri, sed corpus lucidum efficit in corpore alio lumen per lucem suam, quemadmodum calor gignit calorem.

9 Lumen est effectus emanans à Luce.

Lumen à luce emanat, sed à corpore lucido producitur ut à causa activa.

10. Lumen non est corpus.

Quia lumen tum constaret materia & forma, at vero iis non constat.

11. Sed est qualitas corporis luminosi à corpore lucido producta.

Distinguendum corpus luminosum à corpore lucido: hoc dicitur, quod in se atque ex natura sua lucem habet, ut Sol: illud vero, quod ex se eam non habet sed aliunde accepit, ut aër.

12. Si lumen corpus esset, daretur corporum penetratio.

Ratio est, quia lumen penetrat aërem; atqui aër corpus est.

13. Lumen magis est visibile ut quo, quam ut quod.

Color est visibile ut quod, quia visionem terminat, ut objectum: lumen dicitur visibile ut quo, quia fere est instrumentum videndi coloris.

14. Lumini privative opponuntur tenebræ.

Ratio

Ratio est, quia tenebræ nihil significant positivum.

15. Lumen & tenebræ versantur circa idem subjectum.

Ratio est, quia privatio & habitus versantur circa idem subjectum, scilicet, successive non eodem tempore, ut visus & cæcitas circa oculum.

16. Cum lumen est actu, tenebræ sunt potentia, & contra.

Ratio est, quia opposita non possunt simul esse actu in eodem subjecto: at lumen & tenebræ sunt opposita: ergo.

17. Color est extremitas perspicui terminati.

Extremitas, id est, superficies, sive plana, sive concava, sive convexa: perspicuum est illud, quod species visibiles trajicit ac transmittit; quod sistitur ad certos terminos, & non nimis condensatur, dicitur perspicuum terminatum.

Quemadmodum si aëris, qui totus est perspicuus, aliqua pars densetur, illa pars densata sistet & terminabit perspicuitatem, unde recte dicitur perspicuum terminatum, & colorem aliquem in se recipiet, quem ante non habuit.

18. Terminatum enim perspicuum habet colorem in superficie, non tamen tantum.

Sic ut color nihil aliud videatur esse quam lux aut lumen condensatum & variis modis ac terminis terminatum.

19. Color ille superficiei, visum terminat, sui speciem per corpus luminosum ad oculos transmittendo.

Dicitur color visum terminare, quatenus actio videndi figitur, finitur, & sistitur in colore.

20. Perspicuum vocamus, quod habet partium tenuitatem transparentem, & quod lumen & colores recipere natum est, ut aër.

Perspicuum dicitur aliis pellucidum, quia lumen & colores non ibi sistuntur, sed per illud ac trans illud transmittuntur ac trajiciuntur.

21. Corpora densa lumen aut colorem non transmittunt.

Corpora densa, scilicet, omni modo; nam corpora quædam etiam densa, seu paululum tantum, lumen aut colorem transmittunt, uti vitrum & crystallus.

22. Color generatur ex condensatione perspicui cum admistione opaci.

Opacum dicitur corpus, per quod nullum lumen pertransit, & opponitur perspicuo.

23. Fit enim corpus coloratum, cum desinit esse pervium.

Sic materia cæli, cum ob sui condensationem desinit esse pervia, scilicet luci aut colori transmittendis, fit stella, corpus coloratum, ac tum videtur.

24. Alia magis, alia minus sunt colorata, prout vel plus habuerint vel minus opaci, in admistione.

Cum plus est opaci quam perspicui, color ad nigrum magis accedit: contra, cum plus est perspicui quam opaci, magis vergit ad album: & hinc petenda est ratio colorum mediorum, quorum aliqui magis albicant, alii magis nigricant.

25. Et hinc est colorum varietas.

26. Ignis, aër, aqua, sunt perspicua, terra opaca est.

27. Hoc intelligendum est comparative.

Terra dicitur opaca, non quasi omnis lucis sit expers, sed quia minus lucis habet quam Elementa cætera & plus opaci, nisi quod circa centrum censeatur omni luce carere: aqua dicitur perspicua, non quasi sit expers omnis densitatis, sed quia plus habet perspicui, quam opaci; sic ignis quoque & aër, licet, quia Elementa sunt impura, non omni careant opacitate, magis tamen sunt perspicua, quam opaca.

28. Ignis est maxime perspicuus, post hunc aër, aqua minus, terra minime.

Habent tamen omnia Elementa propter naturæ suæ impuritatem aliquid opaci & aliquid perspicui.

29. Ignis, si condensetur, paululum splendescit.

Id videre est in flamma.

30. Aër, & aqua, si condensantur, albescunt.

Sic videmus glaciem, quæ non est nisi aqua condensata, albam esse.

31. Terra propter opacitatem plane est nigra.

Quia perspicuum illud, quod est in terra, tam est exiguum ut fere nihil sit.

32. Color, etsi in superficie corporis colorati visum terminat, non tamen ideo est in sola superficie.

33. Sed color etiam in interioribus & medio corporum est.

Patet veritas, si corpus coloratum in suas partes dividatur; tum enim apparebit, in mediis partibus corporis colorati videri quoque colores.

34. Quia mistio perspicui & opaci non tantum in superficie, sed & in intimis partibus corporis datur.

Ratio est, quia quælibet pars corporis mixti est mixta.

35. Color iste interior potentia est visibilis, non actu.

Color partium internus in corpore colorato actu videri nequit, quamdiu partes non sunt à se invicem separatæ, sed, facta separatione, actu videntur.

36. Nec actu videtur nisi præsenti lumine.

Ratio est, quia medium in visione debet esse illustratum.

37. Lumen tamen non est interna coloris forma.

Lumen non facit colorem esse colorem, sed facit colorem videri, qui ante non videbatur.

38. Sed est actus objecti colorati, quo actu videtur.

Actus hic non significat formam, sed id quod actuat, id est, quod colorem, visibilem in potentia, reddit actu visibilem, id est, facit actu videri.

Potest existere actus aliquis seu forma, licet non actuet, id est, licet actu non operetur, quemadmodum ignis actu existit sub cineribus, licet non calefaciat.

39. Lumen facit colorem actu videri; dum illuminat medium.

Sive illuminetur medium à corpore lucido, extra se constituto, quemadmodum aer illuminatur interdiu à Sole, sive illuminetur à luce organi, quemadmodum de nocte illuminatur aër à luce oculorum in felibus.

40. Medium, quod à lumine illustratur, est corpus interjectum inter visum & objectum.

Et ideo vocatur medium, quia interiacet medio loco inter organon videndi, ad rem quæ videtur.

41. Hoc non tantum est aër, sed & aqua, & vitrum, & crystallus, & omnia transparentia.

Quia per ista omnia videmus, nam species transmittunt.

42. Identitas & diversitas medii non pendet ab identitate & diversitate essentiæ, sed à perspicuitatis gradu.

Est quidem aër divisa essentia ab aqua, sed in quantum utrunque est medium videndi, essentiæ diversitas non spectatur, sed consideratur discrimen graduum in perspicuitate, scilicet, quod aër sit magis perspicuus, aqua minus.

43. Medium est causa visionis sine qua non.

Quia sine medio nulla potest fieri visio; nam, si objectum imponatur oculo, res non videtur.

44. Itaque, ad visionem requiritur, & lumen, & aliquod intervallum corporis perspicui & illuminati, quod interpositum est inter objectum & visum.

Visio ut fiat, requiritur & objectum, & organum & corpus inter utrumque medium, & lumen in eo, & distantia ejus ab organo.

45. Hinc, si corpus coloratum proxime admoveatur oculo, non videbitur.

Proximè, id est, ut objectum attingat ipsum organon.

46. Vi-

46. Visionis organon est oculus.

Quia in oculo fit visio, & ibi species visibiles recipiuntur.

47. Oculus constat sex musculis, quinque tunicis, tribus humoribus, & nervo optico.

Musculi sunt, qui faciunt oculum moveri: tunicæ humores ambiunt; nervus opticus oculi substantiam jungit cerebro, estque decussatus, nam qui a sinistro est oculo decussatim jungitur ei, qui a dextro est, ac vice versa; videatur oculi cum suis partibus pictura apud Eustachium in Physicis.

48. Ex his, visionis organon proprium est tunica retiformis seu retina.

Humor Crystallinus non est Organum visionis, ut vulgo existimant, quia transparet, & species visibiles transmittit: at vero ista parte oculi fit visio, ubi species visibiles sistuntur: at hoc fit in tunica retiformi, quia hæc opaca est, & nigricans, quemadmodum repræsentatio rei in speculo, non fit in vitro, quia hoc species transmitteret, sed in argento vivo quod species sistit, unde argento vivo ablato, nulla fit rerum repræsentatio in speculo: dicitur vero hæc tunica retiformis aut retina, quia refert propemodum rete.

49. Quia in ista tunica species visibiles in oculum illapsæ figuntur.

50. Visio fit specierum receptione, non radiorum emissione.

Quia oculus consumeretur, si perpetuo tot ejiceret radios, & visio fieret extra oculum, non in oculo.

51. Recipitur species per pupillam.

Per pupillam, scilicet, ut eam transeat.

52. Species rerum per pupillam ingressæ, oculi humores trajiciunt, impinguntur autem & hærent in retina tunica, cujus partes cum obscuræ sint & tenebricosæ, pingunt istam tunicam species; quæ pictura, objectum extra oculum, oculo repræsentat: & sic fit visio.

Quemadmodum res extra conclave aliquod constitutæ per unicum foramen fenestræ ligneæ repræsentantur in papyro alba, conclavi ipso undique clauso: ita res extra oculum collocatæ, per pupillæ foramen intra oculum admissæ ibi repræsentantur, & repræsentatæ oculum per sui speciem quasi pingunt, & sic ab eo videntur; si enim talis charta aut etiam speculum animata forent, viderent.

ANNEXA.

1. *An visus circa objectum proprium errare possit? Neg.*

2. *An circa objectum per se? Neg.*

3. *An circa commune & per accidens? Aff.*

4. *An visus ab excellenti visibili lædatur? Aff.*

5. *An visu possit fieri fascinatio & contagio? Neg.*

6. *An visus sit homini perfectissimus? Aff.*

7. *An visus possit terram penetrare? Neg.*

8. *An quibus præstantior est odoratus, sit visus semper deterior? Neg.*

9. *An visus aquilæ & bovis differant specie? Aff.*

10. *An angustia pupillæ faciat res videri majores & dilatatio minores? Neg.*

THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS,

Disputatio Decima-Tertia,

DE

AUDITU, OLFACTU, GUSTU, TACTU, &c. SENSU INTERNO IN GENERE.

THESIS I.

Auditus, est sensus externus circa sonum.

Sensus & potentia omnis non potest definiri melius quam per genus & objectum; sic & hic definitur auditus.

 2. Sonus

2. Sonus, est qualitas orta ex plaga aëris percussi & impulsi.

Sonus nec prima est qualitas nec secunda: non prima, quia non est proprietas Elementorum; non secunda, quia non oritur ex commistione caloris & frigoris, humiditatis & siccitatis:

Errant, qui putant ad sonum requiri semper aëris fractionem, hæc enim in multis invenitur sonis, sed non in omnibus; sufficit enim in multis aëris percussio atque impulsio.

3. Plagam accipit aër, cum inter duo corpora plana, solida, lævia, inter se collisa, intercipitur.

Corpora hic dicuntur plana, quæ sunt lata, & superficiem habent, vel propriè planam vel concavam vel convexam: Solida, id est, dura, nam mollia corpora mollibus collisa sonum non edunt, ut si plumam plumæ illidas: lævia, nam inter corpora polita & superficiei æqualis melius aër intercipitur, quam inter corpora glabra aut scabra.

4. Itaque, sonus non est proprie in corporibus percutientibus sed in aëre percusso.

Si sonus foret, in sonibus in corporibus insufficientibus, unum accidens foret in duobus subjectis: atqui hoc est absurdum: Ergo.

5. Aër acceptâ plagâ undiquaque concutitur.

Concussio aëris in orbem fere fit in circulum, unde sonus undiquaque auditur.

6. Hac concussione ad aliquam distantiam propagatur sonus.

Scilicet, quo usque aër concutitur eo usque defertur sonus: at non concutitur in infinitum; ergo nec in infinitum defertur sonus.

7. Itaque, sonus dicitur motus non formaliter sed causaliter.

Si sonus foret motus formaliter, esset actio: atqui non est actio, sed qualitas: ergo; Interim motus aëris concussi est causa soni, unde hæc definitio soni, quod sit motus aëris, est causalis.

8. Sonus propagatur secundum esse intentionale per species.

Id est, non ipse realis sonus ad aures usque defertur, sed ejus species, id est, imago in aëre recepta.

9. Hæ species sunt materialiores, quam species visibiles.

10. Hinc res citius videtur quam auditur.

Exemplum est, in explosione bombardæ, & tonitru ac fulmine, ubi utrobique citius videtur lumen, quam auditur sonus.

11. Cum sonus, aut potius soni species, in cavum corpus incidit, repercutitur.

Repercutitur, id est, redit, quemadmodum lumen polito corpore reflectitur, aut pila reticulo retrorsum revertitur.

12. Ista repercussio, Echo dicitur.

13. Itaque, Echo non est novus sonus, sed sonus repercussus.

Quemadmodum lumen reflexum non est novum ab eo quod primum in corpus politum incidit, sic idem sonus in cidens incorpus cavum reverberatur.

Repercussio soni plerumque quidem fit, quia in corpus incidit cavum, sed & nonnunquam fit cum sonus incidit in corpus planum. modo illud sit è regione oppositum corporibus sonantibus.

14. Cum sonus in unicum corpus reflexioni idoneum incurrit, unica est Echo, aut repercussio; si in plura, est multiplex.

Reflexioni, id est, repercussioni, aut motioni retrogradæ.

15. Organon Auditus, non est aër innatus, sed pars aliqua interior auris, quâ nervo Auditorio conjungitur.

Quænam pars interior auris proprie sit immediatum organon audiendi, non est valde certum.

Aër innatus vocatur hic, qui à nativitate inest auribus animalium, estque non semper idem, sed per varios motus variatur, semper tamen auribus inest aliquis.

16. Olfactus est sensus externus circa odorem.

Olfactus aliis dicitur odoratus.

17. Odor,

17. Odor, est qualitas patibilis misti corporis, orta ex temperatura qualitatum primarum, dominante calido & sicco.

In odore omnes quidem concurrunt qualitates Elementares, sed calor & siccitas prædominantur; unde videbimus illa corpora esse maxime odorata, quæ sunt maxime sicca & calida, quod liquet ex aromatibus, pipere, zingibere.

18. Medium, per quod odor defertur, est aër & aqua.

Quod aër sit medium, per quod odor vehitur, liquet tempore pestis, cum odoribus fœdis est inquinatus: quod aquæ quoque odores deferat ad olfactum, liquet ex piscibus, qui sub aqua odorantur escam aut simile quod injectum in aquam.

19. Diffunditur odor per medium secundum esse intentionale, id est, per species.

Ita quidem plerunque fit, sed non semper, nam interdum odor realis defertur ad nares, quod liquet cum ipse nasus odore aliquo seu bono seu malo repletur.

20. Organon olfactus sunt processus mamillares in superiori parte narium siti.

Processus vocantur mamillares in naso, quia sese habent, sicut mammillæ mulierum.

21. Gustus, est sensus externus circa saporem.

22. Sapor, est qualitas patibilis corporis mixti, orta ex humidi aquei prædominantis & sicci terrei decoctione.

In sapore omnes quoque concurrunt Elementorum qualitates, sed prædominatur humidum aqueum & siccum terrestre: dicitur humidum aqueum, ad distinctionem humidi aërei, quod propter tenuitatem suam non est idoneum ad saporem, per nimiam suam subtilitatem: notandum vero est ea, quæ sunt maxime humida, esse maxime sapida.

23. Sapores sunt vel extremi vel medii.

Quemadmodum colores alii sunt extremi, alii medii, qui ex extremorum mixtione oriuntur, ita & sapores quidam sunt extremi, qui inter se nihil habent commune, alii medii, qui ex extremorum compositione nascuntur.

24. Extremi, dulcis, amarus.

25. Dulcis, ex medioeri & temperato sicco terrestri & humido aqueo moderatoque calore producitur, ut in melle.

In sapore dulci qualitates sapide, id est, saporem efficientes, fere sunt redactæ ad aliquam temperaturam.

26. Amarus, ex multo sicco terrestri & pauco humido aqueo, per abundantem calorem gignitur, ut in felle.

In sapore amaro nimius calor humidum aqueum consumit, unde fit ut remaneat multum siccitatis terreæ, quæ amaritudinem inducit.

27. Sapores medii sunt, salsus, acer, austerus, acidus, &c.

Ex saporibus mediis, alii ad dulcem, alii ad amarum propius accedunt, pro inæquali extremorum mixtura, & temperatura.

28. Organon gustus, sunt nervi linguæ.

Nonnulli organon gustus faciunt cuspidem linguæ, nec male, quia ibi maximus est nervorum in lingua concursus.

29. Odor & sapor in multis conveniunt, in multis differunt.

Ratio est, quia odor & sapor quasdam habent causas communes, quibus conveniunt, quasdam proprias, quibus differunt.

30. Conveniunt, quatenus uterque consistit in humido & sicco: differunt, quia sapor præsertim in humido, odor præsertim consistit in sicco.

Hinc est, quod humida magis sapiant, odorifera minus.

31. Conveniunt in materiâ sive subjecto: quia, quicquid sapidum est, est & odoriferum, & contrà.

Datur tamen semper aliquis excessus saporis præ odore, aut odoris præ sapore.

32. Conveniunt in causâ efficiente, quæ utrinque est calor: differunt, quod in odore calor superet humorem, in sapore contrà.

Calor in omni mixtione est causa efficiens.

33. Tactus,

33. Tactus, est sensus externus circa qualitates tactiles.

Qualitates tactiles vocantur, quæ tactum afficiunt: sunt vel primæ, calor, frigus, humiditas, siccitas; vel secundæ, raritas, densitas, &c.

34. Tactus est unus specie, non plures.

Si tactus foret multiplex specie, quia objectum ejus est tale, nam calor & frigus specie differunt, item humiditas & siccitas, asperitas & densitas, &c. etiam visus esset multiplex specie, quia objectum ejus est tale, nam color albus & niger specie differunt: posterius est falsum: ergo & prius.

35. Quia, licet objecta sint materialiter plura, formaliter tamen in una ratione tangibilis conveniunt.

Id est, eodem modo tactum afficiunt & organon immutant qualitates tactiles, etiam quæ sunt oppositæ speciei.

36. Omne animal præditum est tactu.

Ratio est, quia tactus comes vitæ, & quod tactu caret, vita caret, calor enim nativus utriusque est causa; quod autem calore nativo exutum est, vitam perdidit.

37. Homo tamen habet tactum omnium excellentissimum.

Ratio est, quia temperies hominis supra alia animalia est temperatissima.

38. Organon tactus, sunt nervi ac membranæ, seu membranacea & nervea partium substantia.

Alii faciunt organon tactus cuticulam, quæ corpus cingit & ambit.

39. Præter hosce sensus externos, dantur interni.

Vocantur sensus interni, quia intra corpus hominis sedem suam ac subjectum habent, non in exteriore ejus parte, ut sensus externus.

40. Quia omnia animalia sentiunt se sentire:

Id est, animalia reflectuntur super sensionem factam à sensibus externis, hoc est, cognoscunt se videre, audire, &c.

Hoc autem non est ipsius visus, nec ipsius auditus, imo nullius sensus externi: neque enim oculus videt se videre, neque auris audit se audire, &c.

41. At, hoc non est sensuum externorum;

42. Quia nulla facultas materialis potest super actum suum reflecti.

Obstat ipsa materialitas facultatis materialis, seu dependentia ejus à materia, cur minus super actus suos reflectatur.

43. Organon & sedes sensus interni est cerebrum.

Ratio est, quia inde derivantur nervi, ibidem sedem habent spiritus animales, quibus utrisque sensus internus utitur, in sensione sua facienda.

44. Sensus internus est tantum unus;

Id est, sensus internus est tantum una potentia, facultas, aut virtus sentiendi, quamvis diversa gerat nomina, & diversas edat operationes.

45. Sed, ob diversas functiones & officia, sortitur varia nomina.

Quænam functiones diversæ sensus interni sint & officia varia, disputatione sequenti explicatur.

46. Dicitur interdum sensus communis, interdum phantasia, interdum æstimativa, interdum memoria.

Æstimativa in homine nonnullis vocatur cogitativa.

47. Qui ex quatuor ventriculis cerebri deducunt numerum quaternarium sensuum internorum, errant.

Profecto, quidni possit una potentia esse diffusa per quatuor cerebri ventriculos?

Quemadmodum una potentia loco motiva diffusa est per pedes, manus, & reliqua corporis membra.

48. Nam quatuor isti ventriculi aliis usibus inservire possunt, vel generandis spiritibus, vel excrementis ejiciendis, &c.

Intelliguntur hic spiritus animales.

Excrementa intelliguntur hic fuligines, cerebri defluxiones, mucus, &c.

49. Sen-

49. Sensus internus res cognoscit per species.

Species sensibiles, quibus res cognoscit sensus internus, vel fuerunt prius in sensibus externis, & vocantur sensatæ, vel non fuerunt, & dicuntur species non sensatæ, aut insensatæ.

50. De singulis sensus interni muneribus agetur Disput. sequenti.

ANNEXA.

1. *An idem numero sonus per totum medium ad aures usque propagetur? Neg.*

2. *An Echo sæpius quam semel sonum reddere possit? Aff.*

3. *An aqua possit esse medium auditus? Aff.*

4. *An soni sit aliqua efficacia aut efficientia? Neg.*

5. *An omnia animalia eodem modo odorentur? Neg.*

6. *An odor sit vapor, quem spirant corpora odorifera? Neg.*

7. *An cum odore aliquid exhalet substantiæ? Neg.*

8. *An aqua sit medium quoque odoratus? Aff.*

9. *An sapor reperiatur in corporibus simplicibus? Neg.*

10. *An tactus solam qualitatum redundantiam sentiat? Aff.*

11. *An qualitates tactiles bene dividantur in primas & secundas? Aff.*

12. *An qualitates primæ sint activæ simul & passivæ? Neg.*

13. *An calor sit magis activus quam frigus? Aff.*

14. *An frigus sit qualitas positiva? Aff.*

15. *An detur Antiperistasis? Aff.*

16. *An humiditas bene definiatur, qualitas patibilis, suo termino difficulter, alieno facile sese continens? Neg.*

17. *An humiditas alia sit aquea, alia aerea? Neg.*

18. *An siccitas bene definiatur, qualitas patibilis, suo termino difficulter, alieno facile sese continens? Neg.*

19. *An sit duplex raritas & densitas, una in prædicamento qualitatis, altera in prædicamento situs? Neg.*

20. *An quod rare sit acquirat novam quantitatem? Neg.*

THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS,

Disputatio Decima-Quarta,

DE

SENSU INTERNO IN SPECIE, APPETITU SENSITIVO, ET LOCOMOTIVA.

THESIS I.

Sensus communis officia sunt varia.

Per hæc officia distinguitur sensus communis à Phantasia Æstimativa, Memoria, non re sed ratione.

2. Primum est, sensibus exterioribus communicare spiritum animalem.

Sensus exteriores egent spiritu animali, non ut sentiant, sed ut species sensibiles receptas ad cerebrum ac sensus internos deferant.

3. Secundum, externorum sensuum operationes percipere.

Externi sensus sentiunt, sed non percipiunt suas sensiones, hoc est, sensus interni, qui cum hoc agit, vocatur communis sensus.

4. Tertium, objecta externorum sensuum percepta discernere.

Nota, sensum communem percipere & discernere objecta externorum sensuum, præsentia tantum.

5. Quod munus non exercet componendo, aut dividendo, sed simplici plurium objectorum intuitu.

Componere & dividere Phantasiæ est, & non sensus communis officium, qui non alio modo discernit objecta varia externorum sensuum, quam ea diversis actibus simpliciter percipiendo: verbi causa, cum à visu ad sensum externum deferuntur simul species coloris albi & nigri, quia uterque simul videtur, sensus communis utrumque percipit, & quia species utriusque aliter repræsentat colorem album, aliter nigrum utrumque percipiendo alterum ab altero discernit.

Componere & dividere significat affirmare & negare: at qui simul apprehendit colorem album & nigrum, & apprehendendo discernit, is non affirmat aut negat, atqui sic apprehendit utrumque sensus communis: ergo nec affirmat nec negat, quod utrumque solius Phantasiæ est.

6. Phantasiæ munus est primum, species sensiles depurare & convertere in naturam Phantasmatis.

Species sensibiles, quando primum ad sensum internum deferuntur, sunt impuriores & materialiores; in cerebro perceptæ, non nihil purificantur, hoc est, à terrestribus conditionibus materiæ non nihil purgantur, quod facere est Phantasiæ officium.

7. Alterum, eas varie componere ac dividere.

Ergo bruta etiam componunt ac dividunt, id est, affirmant & negant, sed non ratiocinantur, seu non utuntur discursu aut syllogismo.

8. Tertium, objecta externorum sensuum absentia cognoscere.

Cognoscit Phantasia objecta absentia externorum sensuum, quatenus species in cerebro receptæ ibi perpetuo manent.

9. Hinc distinguitur à sensu communi, qui tantum circa præsentia versatur.

10. Æstimativæ officium est, ex speciebus sensatis colligere species non sensatas.

Exemplum est, cum ex viso lupo ovis colligit ejus odium & inimicitiam, hic tum lupus à sensu interno percipitur, per speciem sensatam, id est, per speciem sui, sensu interno, puta visu, perceptam: inimicitia & odium lupi percipitur ab eodem sensu interno, per speciem non sensatam, quia odium & inimicitia in sensum externum non incurrunt.

11. Quod facit, cum de rebus sensu perceptis format notiones boni vel mali.

Notio enim boni & mali sensibus non percipitur externis: intellige vero hic bonum utile vel jucundum, & malum inutile vel triste nam bonum honestum & malum turpe, non sunt objectum sensus sed intellectus.

12. Vbi æstimativa rationem utilis & inutilis ex rebus sensu perceptis elicuerit, movet appetitum ac locomotivam ad rem vel prosequendam vel fugiendam.

Appetitus enim & locomotiva non feruntur in rem ullam, nisi à sensu externo primo cognitam & interno judicatam.

13. Memoriæ sensitivæ munera duo sunt.

Dico, sensitivæ, ad distinctionem memoriæ intellectualis, de qua disputatione sequenti.

14. Primum est, species sensatas & non sensatas conservare.

Unde memoria dicitur custos rerum perceptarum.

15. Eas interdum, cum necesse est, rememorare.

Dico, cum necesse est, quia non semper necesse est, quando scilicet objecta iterum sunt præsentia; nam memoria non versatur circa res præsentes, sed absentes tantum, nec absentes futuras, sed absentes præteritas.

16. Et tum dicitur Reminiscentia & Recordatio.

17. Hinc dicitur Memoria rerum esse præteritarum.

Rerum præteritarum: si enim res iterum sensui externo sistantur præsentes, non versatur circa eas sensus internus tanquam memoria, sed tantum sensus communis.

18. Sensus internus non ratiocinatur, ne quidem in homine.

Ratiocinari, est unum ex alio, scilicet conclusionem ex præmissis, inferre: atqui eo non assurgit sensus internus: sed quæ in brutis videntur proficisci operationes ab ratiocinatione, ex referendæ sunt ad Phantasiam eorum conjunctam cum instinctu naturali in iis.

19. Sen-

19. Sensuum affectiones sunt, Vigilia, Somnus, & Somnium.

20. Vigilia, est non impeditum sensuum externorum exercitium propter spiritus animales, quantum est satis ad sentiendum, à cerebro ad organa missos.

Quamdiu spiritus animales descendunt ad organa sensuum externorum, & species secum vehunt ad cerebrum, tamdiu homo vigilat, ita ut in vigilia operentur & sensus externi & interni.

21. Somnus, est cessatio externorum sensuum, vaporibus nervos & meatus sensorios opplentibus, & spirituum animalium influxum prohibentibus.

In somno soli operantur sensus interni, quamvis non semper; non item externi, quia nulli descendunt spiritus animales, qui species sensibiles ab exterioribus organis ad cerebrum devehant: & spiritus animales descendere nequeût, quia obstructa est via, nam in somno nervi & meatus sensorii implentur vaporibus ex assumpto cibo versus cerebrum ascendentibus; at per nervos & meatus sensorios spiritus animales descendunt & ascendunt.

22. Animal expergiscitur, cum panduntur meatus per quos spiritus animales commeant.

Thesis loquitur de naturali expergiscentia seu expergefactione animalium; alioquin vi externa, tractionis, pulsionis, clamoris, etiam solvitur animal somno, quamvis meatus & nervi nondum sint liberati à vaporibus obsidentibus.

23. Id fit, vel ab externâ causâ, sc. à sono, aut alio objecto vehementiore, vel ab insito calore cerebri vapores dissipante.

Naturalissima causa expergiscendi est, quando insitus calor animalis omnes vapores ad cerebrum delatos consumpsit & discussit.

24. Somnium, est repræsentatio objectorum absentium quasi præsentium, sensu interno species conservatas varie versante & commiscente.

Quia sensus internus in somno non est otiosus, sese occupat circa species sensibiles vario modo contemplandas, volvendas, & revolvendas; ex qua actione oritur varia rerum in somno ac somnio repræsentatio in sensu interno, quas cum cognoscit, dicitur animal somniare: quin non tantum repræsentantur in somnio res absentes, quæ fuerunt, & sunt præteritæ, sed & res quæ nunquam fuerunt, nam somniamus etiam de montibus aureis &c.

25. Somnia fere sunt quadruplicia.

Dico, fere, quia vix possunt somnia ad certas classes reduci.

26. Vel oriuntur ex affectibus, quibus animal commotum ad dormiendum accessit, ira vel tristitia, &c.

Affectus in dormituro dormitantes reddunt sibi similia somnia: sic, qui iratus abivit cubitum, fere somniat de igne & incendio, &c. quia tum bilis commota est.

27. Vel ex studiis atque negotiis de die gestis.

Quia de nocte recurrunt totius acta diei.

28. Vel ex peculiari corporis temperie.

Temperies ut multum facit ad vigiliam & mores vigilantium, ita non parum confert ad somnum & somnia: sic, qui temperie sunt frigidiori & phlegmatica, de aquis & submersione fere somniant, &c.

29. Vel immittuntur à Deo, aut Diabolo.

Deus olim multa Prophetis & Apostolis & viris sanctis revelavit, per insomnia, cujus rei exempla exstant in Testamento veteri ac novo.

Somnia diabolica seu à diabolo emissa fere sunt ea, quæ cum peccati fœditate sunt conjuncta.

30. Facultatem sensitivam cognoscentem sequitur appetens.

31. Ubi enim illa est, ibi & hæc.

Ratio est, quia facultates hæ arctissimo vinculo inter se sunt connexæ.

32. Appetitus sensitivus est facultas, qua animal inclinatur ad bonum sequendum, quod sensus approbat, & malum fugiendum, quod sensus improbat.

Bonum intellige præsertim jucundum, & utile, etiam non formaliter sed materialiter: ma-

lum intellige triste & etiam inutile, si materialiter sumatur & non formaliter: id est, appetitus sensitivus appetit quidem rem, quæ est utilis, & fugit rem, quæ est inutilis, sed non qua est utilis vel qua inutilis.

Nam quia sensus non potest percipere rationem medii ad finem, non potest percipere bonum utile qua utile, seu formaliter, ista enim perceptio fit per ratiocinationem, ideoque nec appetitus sensitivus sequitur perceptionem, sensus non potest quoque appetere bonum utile, qua utile, seu formaliter: pariter philosophandum est de malo inutili, quod sicuti sensus non percipit formaliter, ita nec appetitus illud aversatur formaliter.

33. Appetitus sensitivi sedes est cor.

Sedes, id est, subjectum, nam in corde ibi generantur spiritus vitales, qui maxime ab appetitu sensitivo moventur; unde videmus, affectibus vehementer motis, animalia interdum pati deliquium animi, interdum exstingui, quia calor vitalis per agitationem nimiam spirituum vitalem vel debilitatur vel absumitur.

34. Quia cor afficitur appetitu sensitivo vehementius moto.

Hoc ipsa demonstrat experientia, quotiescunque aliquis affectus nimium excitatur, cor nimium dilatari, ut in lætitia, vel contrahi, ut in tristitia, &c.

35. Appetitus sensitivus per se est irrationalis.

Ratio est, quia facultas animæ irrationalis, puta, sensitivæ.

36. In homine tamen fit rationalis participative.

Ratio est, quia in homine anima sensitiva subordinatur animæ rationali, unde participat de ejus ratione, libertate, aliisque proprietatibus.

37. Appetitus sensitivi objectum est bonum & malum:

Sed diversis actibus, ut indicatur thesi 39.

38. Bonum jucundum & malum triste.

Intelligitur bonum jucundum, quod sensibus voluptatem; triste, quod sensibus dolorem adfert.

39. Circa illud versatur appetendo, circa hoc aversando.

40. Circa bonum honestum & utile, malum turpe & inutile non versatur, nisi in quantum sequitur ductum rationis.

Nunquam tamen attingit sensitivus appetitus bonum honestum & utile, aut malum turpe aut inutile, formaliter: ratio datur thesi sequenti.

41. Quia hæc bona & mala judicio sensus non substant.

Causa est, quia hæc bona & mala non dignoscuntur nisi ratiocinatione, quæ in sensus internos non cadit.

42. Appetitus sensitivus est sedes affectuum propriè dictorum.

Affectus hic spectantur naturales, seu in genere naturæ, non morales, seu in genere moris, prout sunt boni vel mali, ex circumstantiis moralibus variatis; sic enim pertinent ad Ethicam.

43. Affectus, est motio appetitus sensitivi, à sensu interno, objectum vel bonum vel malum proponente, facta, ad illud consequendum, hoc fugiendum.

Proponente, non simpliciter, sed etiam judicante: ad affectum hæc omnia concurrunt; primo, sensus externus & internus cognoscentes objectum; secundo, objectum ipsum judicatum aut bonum aut malum; tertio, appetitus sensitivus objectum, ut bonum judicatum prosequendo, ut malum judicatum fugiendo.

44. Itaque errant, qui affectus volunt esse pravas opiniones:

45. Sic enim pertinerent ad facultatem cognoscentem, non appetentem;

46. Et concitarentur in cerebro:

47. At concitantur in corde;

Quæ distinguuntur subjectis, non sunt idem: affectus & opiniones distinguuntur subjectis; ergo non sunt idem: probatur minor; affectus sunt in corde & appetitu sensitivo: opiniones sunt in cerebro & facultate cognoscente.

48. Et sunt motiones facultatis appetentis:

Affectus sunt motiones partim activæ, partim

tim passivæ; nam & excitantur ab objecto in appetitu sensitivo, & sic sunt passiones, & per illos appetitus appetit, & sic sunt actiones, & iu appetitu recipiuntur, atque sic iterum sunt passiones.

49. Tales motiones, quibus appetitus sensitivus movetur;

50. Unde & affectus vulgo dicuntur πάθη passiones.

Tum enim denominatio fit à potiori, quia affectus duplici nomine sunt passiones, simplici nomine actiones.

51. Non quod meræ ac solæ sint passiones:

Sunt tamen potissimum passiones.

52. Nam & actiones dici debent, & quidem immanentes.

Quia affectus manent in appetitu sensitivo.

53. Quatenus appetitus sensitivus, à sensu interno excitatus, etiam activè concurrit ad eas motiones eliciendas.

Nam appetere, est agere, uti & fugere.

54. Affectus, alii sunt in appetitu sensitivo irascente, alii in concupiscente:

Non quod appetitus irascens & concupiscens sint distincti realiter inter se; sed sunt ejusdem appetitus sensitivi diversæ operationes, propter diversam rationem objectorum, quæ appetuntur vel fugiuntur.

55. In concupiscente sunt, amor, odium, desiderium, fuga, gaudium, tristitia.

56. In irascente sunt, spes, metus, audacia, desperatio, ira.

Hi affectus undecim ita enumerantur à Peripateticis, cum tamen revera tantum duo sint, amor, & odium; nam reliqui affectus varii sunt tantum modi, quibus rem amamus aut odimus.

57. Appetitus concupiscens dicitur, qui versatur circa objectum bonum vel malum absolutè simpliciterque spectatum.

58. Appetitus irascens dicitur, qui versatur circa bonum vel malum arduum, aut potius circa impedimenta, quæ efficiunt, quo minus concupiscens, aut bonum consequatur aut malum evitet.

Quemadmodum bonum & malum, absolutè spectatum, non differt à se ipso in quantum spectatur cum molestia vel difficultate, vel consequendi vel fugiendi; ita non differt appetitus concupiscens ab irascente, quorum ille appetit bonum absolutè, hic malum difficile.

59. Appetitus executrix facultas est locomotiva.

Quia objectum, quod appetitur, & quod fugitur, non semper est præsens, per locomotivam vitutem acquiritur vel fugatur.

60. Hæc est facultas quâ animal ad imperium appetitus se movet ad sequendum bonum, & malum vitandum.

Facultas locomovendi subest imperio sensitivi appetitus, sicut hic imperio Phantasię.

61. Estque sita in Musculis.

Musculi sunt partes carnosiores datæ animali ad motum Organorum efficiendum, & sunt potissimum instrumentum motus localis.

62. Nervi tamen, tendines, ligamenta, articuli, & spiritus animales, suo modo ad motum concurrunt.

Hæc omnia inserviunt motui faciendo, sed minus principaliter, nam pręcipuum instrumentum localis motus sunt musculi.

ANNEXA.

1. *Phantasia, non est per se & directè activa:*
2. *Nec per se habet vim alterandi:*
3. *Nec est causa efficiens motus voluntarii:*
4. *Nec causa principalis sed instrumentalis tantum eorum effectuum, qui ei adscribuntur.*
5. *Magnam vim habet in corporis permutatione:*

Afficit corpus per accidens, movendo alias potentias, quæ ipsum afficiant per se:

7. *Imo corpus afficit mediantibus animi passionibus:*
8. *Item mediante motu humorum & spirituum:*
9. *Humores tamen & spiritus non movet per se:*
10. *Sed habet saltem vim dirigendi spiritus & humores.*

THESIUM PHYSICARUM SECUNDUM PERIPATETICOS,

Disputatio Decima-Quinta,

DE

ANIMA RATIONALI.

THESIS I.

Anima Rationalis, vel considerari potest, ut substantia quædam per se extra corpus subsistens, & sic pertinet ad Metaphysicam, vel quatenus est pars hominis, & sic pertinet ad Physicam.

Objectio: Quod corporis naturalis nec species est, nec affectio, nec principium, de eo male agit Physica: sed anima rationalis nec est species corporis naturalis, nec affectio, nec principium: Ergo.

Respondeo: Corpus naturale dicitur ambiguè: vel significat compositum naturale constans materia & forma, quemadmodum planta dicitur corpus naturale; vel significat alteram partem compositi, materiam scilicet, quæ corpus est, verbi causa, in planta; & contra distinguitur formæ seu animæ, quæ non est corpus.

Priore sensu naturale corpus est objectum Physices, & sic anima non ut species ejus, nec ut affectio ejus, sed ut principium ad illud pertinet; est enim homo corpus naturale priori sensu, hominis vero principia materia & forma; materia est corpus Organicum & naturale & animatum, prout corpus naturale sumitur secundo sensu; forma est anima rationalis; ergo anima rationalis, ut omnis forma, rectè dicitur principium hominis, ut homo est corpus naturale primo sensu. Adde, ejusdem Disciplinæ esse, explicare totum & ejus partes: atqui Physicæ est explicare hominem; est enim species corporis naturalis primo modo sumpti: ergo & Physicæ est agere de anima rationali puta hominis principio & parte.

2. Animam rationalem dari, à nemine potest negari.

Qui enim negaret esse animam rationalem, eo ipso, quod negaret eam esse, convinceretur, quia negare est actus animæ rationalis; at actus omnis principium suum infert: neque valet consequentia, ubi est actus, ibi est potentia agendi, sed negatio cujuscunque rei, uti & affirmatio animæ intelligentis, ergo ubi illa actio est, & hæc est.

3. Ea est forma hominis.

Quia per animam rationalem homo est homo.

4. Nec assistens, nec informans.

Non assistens, quia non dat homini nudum motum, sed essentiam: non informans, quia non dependet à materia in fieri, esse, & operari, sicuti dependet informans.

5. Sed mediæ naturæ ac conditionis inter utramque.

Est anima rationalis medium negationis inter informantem & assistentem, qualis forma nomine hactenus caret.

6. Non est una in pluribus individuis.

7. Sed multiplicatur ad multiplicationem individuorum.

Sicut substantiæ corporeæ constituuntur per formas, ita per easdem distinguuntur ab aliis substantiis corporeis; ergo, si substantiæ singulares. puta homines individui, inter se distinguantur, & per formas eorum illos inter se distingui ultro sequitur: & profecto, si una foret anima rationalis omnium individuorum hominum, eadem & saperet in Socrate, & desiperet in Chorœbo, & ratione uteretur in homine sanæ mentis, & fureret in homine insano; quo nihil potest cogitari absurdius.

8. Anima rationalis est forma immaterialis.

Non tantum dicitur anima rationalis immaterialis eo sensu quo substantia dicitur immaterialis, quæ pro parte essentiali nullam includit materiam; sic enim anima vegetans & sentiens sunt formæ etiam immateriales: sed anima rationalis etiam eo sensu est immaterialis, quatenus non dependet à materia, in fieri, esse, aut operari; quo sensu anima vegetans & sentiens non possunt dici esse formæ immateriales.

9. Ideo-

9. Ideoque eſt immortalis.

10. Ideoque eſt indiviſibilis.

Utraque theſis hoc probatur ſyllogiſmo.

Quod caret materia, caret radice corruptibilitatis ac diviſibilitatis: anima rationalis caret materia; ergo.

Probatur major. Si corruptibilitas & diviſibilitas ſequantur materiam, ergo quod caret materia, caret radice corruptibilitatis & diviſibilitatis: ſed verum eſt prius; ergo & poſterius. Probatur minor: ſi corruptibilitas ſequatur potentiam contradictionis ad eſſe & non eſſe, & diviſibilitas ſequatur extenſionem partium extra ſe invicem, ergo ambæ ſequuntur materiam: ſed verum eſt prius; ergo & poſterius. Probatur major: quia corruptibile dicitur, quod cum eſt poteſt non eſſe: at materia quia eſt indifferens ad quaſlibet formas, & nunc ſub hac nunc ſub illa cupit eſſe forma, cauſa eſt, quod forma, quæ nunc adeſt, poſſit abeſſe, & ſic cauſa eſt, quod totum poſſit corrumpi, & animatum mori: deinde diviſibile eſt, quod in partes dividi poteſt: ſed materia partes habet, in quas dividi poteſt; ergo diviſibile ſequitur materiam ſive extenſionem partium in materia. Probatur minor: quia in eo conſiſtit ratio corruptibilitatis, ut quod eſt, poſſit non eſſe, & in eo conſiſtit ratio diviſibilitatis, ut quod unum eſt, poſſit in plura dividi.

11. Eſt immaterialis, & in fieri, & in eſſe, & in operari.

In fieri, quia materia generationis, ſcilicet, ſemen utriuſque parentis, nihil confert ad animæ rationalis productionem. In eſſe, quia extra corpus exiſtere poteſt, & de facto exiſtit in ſtatu ſeparationis.

In operari, quia etiam dum unita eſt corpori, quando ſe ipſam cognoſcit anima rationalis intuitive, à materia ſive corpore non dependet, uti nec quando ſeparata à corpore aliquid intelligit.

12. Itaque non producitur à parentibus.

Ratio eſt, quia, ſi produceretur à parentibus, in fieri dependeret à materia, puta ſemine, quo mediante parentes generant.

13. Et poteſt ſubſiſtere extra corpus.

Ratio eſt, quia alioquin dependeret à materia in eſſe.

14. Et poteſt operari independenter à corpore.

Ratio eſt, quia alioquin dependeret à materia in operari.

15. Anima rationalis poteſt dici tota in toto corpore & tota in qualibet parte.

16. Sed debet tum totum ſumi negative.

Vox totus, a, um; aliter dicitur de ſpiritibus, aliter de corporibus: de illis dicitur negative, hoc eſt, ut illi dicantur quidem eſſe in loco, ſic ut nulla pars loci iis careat, ſed ut tamen ipſi non habeant partes, quibus commenſurari poſſunt à partibus loci: hæc vero, corpora ſcilicet, ſunt tota in loco, locique partibus, ſic ut liceat in ipſis corporibus aſſignare partes commenſuratas partibus loci; unde cum anima dicitur eſſe in toto corpore, & in partibus corporis, ſignificatur, eam nullas habere partes reſpondentes partibus corporis: at corpus dicitur eſſe totum in loco poſitive, quia habet in ſe partes reſpondentes partibus loci, ſic ut qua parte loci eſt una pars corporis, eadem parte loci non ſit alia.

17. Animæ rationales ſunt dignitate impares & inæquales.

Non enim videtur omnis animarum rationalium inæqualitas eſſe petenda ab inæquali temperie & diſpoſitione corporis: nam ſi ſit imparitas & major & minor, ac major ac minor perfectio in Angelis, quidni in animabus rationalibus: ſed verum eſt prius; Ergo & poſterius: non quod ſubſtantiæ angelorum aut animarum rationalium inter ſe ſint inæquales, nam omnes ſunt ſubſtantiæ ſpirituales & expertes materiæ, ſed hæc inæqualitas intelligenda eſt, quoad operationes intelligendi, ac volendi; nam non pugnat cum ſtatu angelorum, aut animarum beatarum, ut detur diſcrimen graduum perfectionis majoris vel minoris in operationibus illorum, intellectio unius ſit acutior, promptior, facilior, & ad plura ſe extendat, quam intellectio alterius: nam uti in Inferno erunt gradus pœnarum, ita in Cœlo gradus gloriæ: cur non igitur iſta inæqualitas ſtatuatur quoque inter animas rationales, unitas corpori.

18. Facultates animæ rationalis vulgo ſtatuuntur, intellectus & voluntas.

Sub intellectu comprehenditur memoria intellectualis.

Qualis ſupereſt in animabus ſeparatis, nam etiam hæ reminiſcuntur.

19. Quæ tamen potentiæ non diſtinguuntur inter ſe & ab anima realiter.

Videtur

Videtur naturæ spirituali animæ rationalis obstare, quo minus ipsi tribuantur potentiæ quæ sunt entia & accidentia distincta ab ejus substantia: nam quod dicunt, nullam substantiam creatam esse immediatum principium operationis suæ, id, ut dicitur, ita rejicitur; sufficit enim varietas objectorum, & modi, quo substantia una eademque in objecta varia tendit.

20. Intellectus potest considerari, vel ante intellectionem, vel in intellectione, vel post intellectionem.

Hæc triplex consideratio totam intellectus naturam absolvit.

21. Ante intellectionem, dicitur intellectus in potentia.

22. Non ratione suæ entitatis.

23. Sed ratione specierum & imaginum.

Intellectus dicitur in potentia, non quasi ipsa facultas intelligendi non sit actu in anima, sed quia, cum possit intelligere, actu non intelligit; non vero intelligit actu, quamdiu in se actu non habet species intelligibiles sive imagines actu repræsentantes objecta intelligibilia: est vero intellectus in potentia respectu quorumlibet objectorum, in infantibus ante rationis usum, in adultis respectu objectorum quorundam, quia adulti, cum non omnia intelligant, quædam possunt intelligere, quæ non intelligunt, & dum intelligunt unum actu, manet intellectus eorum in potentia ad intelligendum aliud.

24. Nam intellectus nascentium est tabula rasa.

25. Hinc nullæ species rerum actuales animis insitæ sunt.

Quemadmodum tabula rasa & charta pura nihil habet actu sibi insculptum vel inscriptum, omnia tamen in utraque insculpi & inscribi possunt: ita & intellectus infantium in se, ante rationis usum, nullas possidet actu species intelligibiles intellectui suo insculptas, quia cerebrum eorum nimis est madidum, & hinc ineptum ut aliquid actu ei insculpatur aut inscribatur; ideoque infantes nihil cognoscunt, nec se, nec parentes, nec quippiam rerum.

Quare igitur dicitur nobis inesse idea Dei innata, aut species intelligibilis Dei insita?

Respondeo, non ideo quia aut quasi in infante recens nato statim inesset intelligibilis imago Dei, qua actu Deum cognosceret: nullo modo; sed quia in infantium & omnium hominum animis innascitur, & à primo nativitatis momento est insita species & idea Dei, non actu repræsentans intellectui Deum, sed quia, simul atque ad rationis usum ætate adultiori pervenit infans, sine ulla institutione, demonstratione, syllogismo, sine ullo termino medio extrinsecus assumpto, statim atque incipit ratione uti, ipsi offert atque ejus intellectui sistit, & actu repræsentat, Deum esse, quia Dei existentia tanquam character est insitus ipsius animæ, ad quam impressam Dei imaginem tum incipit attendere, quæ & qualis sit, unde orta, an ea sibi dederit, an aliunde acceperit, an omnia intelligat, ac non quædam ignoret, &c. nam ipsa anima ipsum inquirentem convincit per se ipsam, de Dei existentia: atque hæc est naturalis Dei notitia, hoc sensu hominum mentibus insita, innata, vulgo subjectiva, & testimonium nostræ conscientiæ in corde nostro testificantis esse Deum; atque distinguitur à notitia naturali Dei acquisita seu objectiva, quæ naturali lumine, ex objectis extra hominem positis sive ex rebus visibilibus, colligit per syllogismum ac ratiocinationem, esse Deum invisibilem.

26. Cum intellectus intelligit, dicitur intellectus in actu.

Quemadmodum dicitur visus in actu, quando ei de facto repræsentatur objectum visibile: ita dicitur intellectus in actu, quando ei repræsentatur de facto objectum intelligibile; quia repræsentatio fit per species intelligibiles.

27. Intelligere dicitur, cum rerum intelligibilium species recipit à sensu.

Recipit intellectus à sensu rerum intelligibilium species: vel immediate, propriè & proximè, ut cum actu intelligit singularia & materialia; vel mediate, impropriè & remote, & tum intelligit actu universalia & immaterialia.

28. Non tamen intelligit sola sensibilia, quæ sunt singularia & materialia.

Quod intellectus intelligat singularia & materialia, inde probatur: quia, quod potest facultas inferior, id quoque potest superior: sed sensus potest cognoscere singularia & materialia; ergo & intellectus, quia sensu est superior.

29. Sed & intelligit universalia & immaterialia.

Atqui

Atqui univerſalia & immaterialia per ſe & directe in ſenſus non incurrunt, quia carent qualitatibus ſenſibilibus.

30. Scilicet, notiones rerum immaterialium elicit ex materialibus, & univerſalium ex ſingularibus.

Immaterialia & univerſalia poſſunt dici phantaſmata, id eſt, percepta per ſpecies ſenſibiles, non quidem ſui, ſed rerum materialium & ſingularium, ex quarum ſpecierum analogia ipſa immaterialia & univerſalia cognoſcuntur.

31. Nam intellectus primo intelligit ſingularia.

32. Quia ſunt ſenſibus viciniora.

Quia in nobis hominibus ſenſuum uſus prior eſt, quam rationis, etiam ea prius cognoſcimus intellectu, quæ prius cognovimus ſenſu: ſed ſingularia ob proprietates ſenſibiles prius cognoſcuntur à ſenſu, quam univerſalia; ideo quoque prius cognoſcuntur ab intellectu.

33. Et cognoſcit ſingularia, ut ſunt ſingularia.

Ratio eſt, quia intellectus à ſingularibus abſtrahit conditiones individuantes, & ſic ſingularia cognoſcit, qua ſingularia, & ſimul univerſalia, ut diſtincta à ſingularibus.

Nam abſtractio ſingularium à conditionibus individuantibus præſupponit ipſarum conditionum individuantium cognitionem.

34. Deinde, ſepoſitis proprietatibus individuantibus, id ſolum intelligit, in quo ſingularia conveniunt.

Tres ſunt operationes intellectus, quę diſcerni debent cum intelligit univerſalia.

35. Et tum format conceptum rei univerſalis, ſc. ſpeciei.

Primo, apprehendit ſingularia, 2. apprehenſa inter ſeſe comparat, & in quibus inter ſe conveniant, & in quibus inter ſeſe differant, attendit. 3. ſepoſitis, id eſt, præciſis ac relictis ſeu abſtractis, id eſt, non conceptis conditionibus individuantibus, ea cognoſcit, in quibus ſingularia conveniunt, ac tum cognoſcit univerſale: cum verò univerſalia ſint varia & quædam viciniora ſingularibus, ut ſpecies infimæ, quædam remotiora à ſingularibus, ut ſpecies ſubalternæ & genera, intellectus, quia ſequitur cognoſcendi ordinem à ſenſu ſervatum, etiam prius cognoſcit ſpecies infimas, tanquam viciniores ſingularibus, quam ſpecies ſubalternas aut genera, tanquam a ſingularibus remotiora: ut tota controverſia, de ordine intelligendi, hic dirimatur; ſcilicet, ſingularia prius cognoſcuntur ab intellectu, quam univerſalia, & minus univerſalia prius, quam magis univerſalia, ob rationem jam datam theſi 32.

36. Collatis ſpeciebus & relictis differentiis ſpecificis, format conceptum generis.

37. Itaque ſpecies prius intelligitur quam genus.

38. Et minus Univerſale, prius quam magis Univerſale.

Ratio trium theſium una eſt eademque, quia ſpecies propior eſt ſingularibus quam genus, & minus univerſale, quam magis univerſale.

39. Quia minus univerſalium eſt abſtractio facilior ab inferioribus.

40. Nam pauciores differentiæ ſunt abſtrahendæ.

Hæc ratio paulo latius debet explicari.

Quandoquidem univerſalia non cognoſcuntur niſi per abſtractionem à ſingularibus, ideo ſequitur, illa univerſalia facilius cognoſci & prius, quæ paucioribus differentiis diſtant à ſingularibus, à quibus abſtrahi debent: ſed ſpecies diſtat ab individuo paucioribus differentiis, quam genus; nam ſpecies diſtat ab individuis, per ſolas differentias individuantes, quæ conveniunt individuis & non ſpeciebus; at vero genus diſtat ab individuo, per differentias non tantum individuantes, quæ individuis competunt, ſed & per differentias ſpecificas quæ ſpeciebus conveniunt, non generi, ideoque ſpecies à paucioribus differentiis abſtrahitur quam genus, & hinc prius cognoſcitur quam genus ab intellectu; & omne minus univerſale ob eandem cauſam, quia paucioribus differentiis diſtat & abſtrahitur à ſingularibus, prius cognoſcitur ab intellectu quam magis univerſale.

41. Intellectus eſt potentia paſſiva.

Non tamen tantum, ſed quemadmodum ſenſus potentia eſt primum paſſiva, quatenus ſenſibiles ſpecies recipit, pati enim eſt recipere effectum agentis; mox eſt activa, quatenus ſenſionem elicit ac ſentit; denique paſſiva, quatenus

ſenſiones in ſe recipit: ita intellectus, in quantum ſpecies intelligibiles in ſe primum recipit, patitur; in quantum per eas intelligit, agit; in quantum denique ipſam recipit intellectionem, patitur iterum; ut ſit duplici nomine potentia paſſiva, uno activa.

42. Itaque debet aliunde in actum deduci.

Ratio eſt, quia nihil ſeipſum ex potentia valet traducere in actum; nam, ſi hoc fieri poſſet, idem eſſet actu & potentia; quod enim deducit, eſt actu, quod deducitur, eſt potentia.

43. Quod eum in actum deducit, eſt objectum.

Objectum intelligibile, in intellectum agit, ut cauſa procatarctica.

44. Et objectum à ſenſu perceptum.

A ſenſu perceptum, ſcilicet, vel per ſe vel per aliud, mediate vel immediate, proxime vel remote.

45. Quod rerum ſingularium imagines ei offert.

46. Ex quarum collatione univerſalia intelligit.

Harum theſium explicatio pendet ex theſi 30. & ſequentibus.

47. Itaque non eſt opus intellectu agente diſtincto.

Ariſtoteles & qui eum ſequuntur, ponunt intellectum quendam agentem diſtinctum à patiente, quem nonnulli ipſum faciunt Deum, extra hominem intelligentem; alii facultatem quandam ponunt in homine intelligente, diſtinctam ab intellectu patiente: ſed vero, ſicut nullus requiritur ſenſus agens, ita & nullus requiritur intellectus agens, nam ſufficit objectum intelligibile, debite approximatum intellectui per ſpecies intelligibiles; nam ad actionem nihil amplius requiritur, quam ut objectum debite approximetur potentiæ, quæ per vim ſibi inſitam, cum omnes adſunt conditiones ad agendum requiſitæ, in objectum tum tendit & agit.

48. Poteſt tamen ipſe intellectus dici agens.

49. In quantum à phantaſmatibus excitatus, conceptum format in ſe.

Non abhorremus à phraſi intellectus agentis, modo non ſignificetur aliquid diſtinctum ab intellectu patiente, qui idem eſt agens, cum actu intelligit: in actionibus enim immanentibus, qualis eſt intellectio, idem eſt agens & patiens.

50. Intellectus operationes ſunt tres, ſimplex apprehenſio, judicium, diſcurſus.

Qui operationes intellectus faciunt duas, inventionem & judicium, ſub judicio comprehendunt diſcurſum, dividuntque in judicium noëticum & dianoëticum, quod poſtremum eſt diſcurſus.

51. Judicium intellectus eſt ſpeculativum vel practicum.

Hinc intellectus dividitur in theoreticum & practicum, quæ eſt diviſio, non generis in ſpecies, non integri in partes, ſed ſubjecti per adjuncta, aut cauſæ per effecta; aliud enim eſt munus intellectus theoretici in judicando, aliud practici, nam theoreticus intellectus de rerum veritate & falſitate, ſed practicus de rerum bonitate & malitia.

52. Speculativum verſatur circa res ut res, & ut veræ ſunt:

53. Practicum circa res ut bonas vel malas:

Objectum quidem intellectus eſt ens, ſed cum illud poſſit intellectui ſiſti ac repræſentari, vel ut conveniens cum principiis ſuis conſtituentibus ac definientibus, vel ut conveniens cum alio, tanquam vel finis, vel medium, priori reſpectu circa illud verſatur intellectus & judicium ſpeculativum, poſteriori reſpectu, circa eas verſatur intellectus & judicium practicum.

54. Eſtque vel abſolutum, vel comparatum.

Abſolutum practici intellectus judicium, tam diverſum eſt ſæpe à comparato, ut quod judicio abſoluto judicatum fuit ut bonum, illud comparato judicetur ut malum, & vice verſa; nam judicium abſolutum tantum judicat rem vel eſſe bonam ſimpliciter, quia convenit cum lege, vel eſſe malam ſimpliciter, quia repugnat legi, ſed comparatum judicium judicat rem bonam hoc loco & tempore, omnibuſque circum-

ſtantiis

stantiis singularibus esse prosequendam, malam esse fugiendam: at hæc judicia possunt esse opposita, ut liquet in exemplo Medeæ judicantis, simpliciter esse bonum, ut maneret in patria, judicio absoluto, sed illud rescindentis judicio comparato.

55. Intellectus post intellectionem dicitur intellectus in habitu;

Ratio est, quia species intelligibiles reservatæ in intellectu ibi sunt per modum habitus, quatenus intellectum facilitant ad facilius & citius intelligendum.

56. Aliis memoria intellectualis:

57. Quatenus rerum species retinet;

Species, scilicet, intelligibiles.

58. Non tamen semper ideo actu cognoscit:

Quia species non semper actu repræsentant res intelligibiles; alioquin homo, omnia ante cognita, semper cognosceret.

59. Quia ad intelligendum opus est phantasmatum concursu.

60. Nam oportet intelligentem speculari phantasmata.

Utraque thesis vera est, de intellectionibus plurimis, non de omnibus; nam quando anima cognoscit se ipsam cognitione intuitiva, nullis est opus Phantasmatibus.

Cognitio animæ intelligentis, alia est abstractiva, alia intuitiva: prior sic vocatur, quia fit per abstractionem specierum, materialium & sensibilium rerum, à materia & sensu: posterior sic dicitur, quia per eam anima intelligit absque ulla abstractione, & objectum præsens intuetur.

Phantasma vocatur species intelligibilis, quæ primum fuit sensu percepta, & inde ad intellectum delata: tali Phantasmate non eget anima in cognitione intuitiva, sed in abstractiva tantum.

61. Voluntas etiam est potentia passiva;

Voluntas est potentia passiva, quatenus movetur ab objecto bono, activa, quatenus vult: passiva iterum, quatenus volitionem in se recipit.

62. Ideoque & aliunde ad agendum debet excitari:

Vide rationem datam thesi 42.

63. Hoc est objectum,

Objectum voluntatem movet ut finis, vel ultimus vel subordinatus, qui est medium.

64. Quod non movet voluntatem nisi ante ab intellectu fuerit cognitum:

Ratio est, quia ignoti nulla cupido.

65. Cognosci debet objectum, non tantum simplici intellectus apprehensione:

Ratio est, quia per simplicem apprehensionem intellectus objectum nondum judicatur ut bonum; atqui debet judicari ut bonum, antequam possit movere voluntatem.

66. Sed requiritur intellectus judicium,

67. Non tantum absolutum, sed comparatum:

Comparatum judicium fertur de objecti voluntatis bonitate, quando illud judicatur, bonum & appetendum, omnibus circumstantiis expensis; ideoque vocatur ultimum judicium, quia postremum est in actione, quæ sit deliberate, qualis est actio voluntatis in appetendo.

68. Ab hoc verè determinatur voluntas in agendo.

Non Physicè sed moraliter, id est, judicium intellectus voluntatem determinat, ei rationes proponendo, ob quas objectum bonum sit prosequendum, & malum fugiendum.

69. Voluntatis actiones sunt, velle & nolle.

Velle, est amare, nolle, est odisse; huic opponitur utrique, non velle, & non nolle, id est, vel amoris vel odii negatio: velle & nolle opponuntur contrariè; velle & non velle, item, nolle & non nolle, contradictoriè.

70. Objectum, bonum & malum.

Bonum & malum in concreto opponuntur contrariè, in abstracto privativè.

Nam bonitas est habitus, & malitia privatio.

71. Circa bonum volendo, circa malum nolendo, versatur.

Circa utrumque versatur voluntas, interdum negative, id est, non volendo, non nolendo.

72. Neque potest malum velle, aut bonum nolle:

Formaliter, non materialiter, id est, voluntas non potest velle malum, quod intellectus judicat esse malum, licet possit velle, & sæpe velit, id quod est malum, sed quod intellectus erroneo judicio judicavit esse bonum; sic non potest nolle bonum, quod intellectus esse bonum judicavit, quamvis possit nolle, id quod bonum est, sed quod intellectus erroneo judicio judicavit esse malum: & hoc est quod dicunt voluntatem non posse velle malum, qua malum, non posse nolle bonum, qua bonum.

73. Licet possit utrumque non velle.

Sicuti, quando dormit homo, abstinet ab actu & volendi & nolendi.

74. Cum fertur in bonum, vel fertur in finem, vel in media.

In finem, scilicet, ultimum, quia omne bonum est vel finis ultimus vel medium.

75. Finem vult necessariò, item media cum fine necessariò connexa:

Ratio est, quia intellectus non potest non judicare, finem ultimum esse appetendum, uti & media, cum illo fine necessario connexa, quæ dicuntur esse illa, sine quibus finis obtineri nequit.

76. Media alia vult indifferenter.

Ratio est, quia intellectus judicium indifferenter sese habet circa media, quæ non necessario cum fine connexa sunt; potest enim judicare, ex iis unum esse acceptandum, aliud esse rejiciendum.

77. Sive velit sive nolit, semper determinatur ab ultimo intellectus practici judicio:

Ratio est, quia ultimum intellectus practici judicium plenam perfectamque objecti bonitatem voluntati sistit ac repræsentat, sine qua nulla ejus sequitur appetitio; quemadmodum sine plena perfectaque mali repræsentatione facta, quæ non fit nisi ab ultimo intellectus practici judicio, nulla ejus sequitur aversatio.

78. Attamen determinatio libertatem ejus non tollit.

Determinatio, quæ à naturali principio interno oritur, libertatem tollit, quemadmodum ignis ad tendendum sursum, lapis ad tendendum deorsum, determinantur ab interno principio naturali, forma, scilicet, sua, ideo neutrum dicitur agere libere; sed determinatio, qua ab intellectu determinatur voluntas, est voluntati extrinseca, quia fit ab objecto judicato, quod voluntati est extrinsecum.

79. Quia necessitatem hypotheticam tantum infert.

Nam nulla necessitas hypothetica, id est, talis quæ oritur ab aliqua conditione extra agentem posita, libertatem tollit, qualiscunque fuerit conditio, modo sit externa, sive antecedat, sive concomitetur, sive consequatur actionem, quam facit necessariam.

80. Ex intellectu & voluntate oritur liberum arbitrium:

Oritur, id est, componitur; intellectus enim & voluntas, cum conjunctim sumuntur, constituunt liberum arbitrium; dicitur enim liberum, respectu voluntatis, & arbitrium, respectu intellectus, cum quo utroque est idem.

81. Hoc est, facultas faciendi, quod, quando, & quantum intellectus faciendum esse judicat.

Est facultas, ergo non actus, non habitus; deinde est facultas, non Ethica, qua quis agit, quæ vult, sine ulla restrictione legum, sic enim solus Deus habet liberum arbitrium, sed Physica, qua homo potest agere, quod, quando, quantum, & quamdiu lubet, per adminiculum bonorum, fortunæ, vel corporis, vel animi; tantum autem potest agere per ea, quantum lubet, id est, quantum ultimo intellectus practici judicio agendum esse judicat.

FINIS.

COLLEGIUM LOGICUM.

POSITIONUM LOGICARUM

DISPUTATIO PRIMA,

DE

PHILOSOPHIÆ ET LOGICÆ NATURA.

THESIS. I.

Hiloſophia perfecte definiri nequit.

2. Nec enim eſt una diſciplina aut habitus.

3. Sed plurium habituum compages.

4. Deſcribitur tamen Philoſophia, definitione imperfecta.

5. Philoſophia eſt, rerum divinarum & humanarum ex principiis per ſe notis naturali intellectus lumine collecta cognitio.

6. Res divinæ vocantur aliis neceſſariæ, quæ extra nos cauſas ſuas habent cur ſint vel fiant.

7. Res humanæ dicuntur aliis contingentes, quæ ut ſint vel fiant, in noſtro eſt arbitrio & poteſtate.

8. Hinc Philoſophia in duas partes dividitur; Theoreticam, & Practicam.

9. Theoretica complectitur tres ſcientias, Metaphyſicam, Mathematicam, & Phyſicam.

10. Harum objectum, ſunt res neceſſariæ.

11. Finis, θεωρία ſeu contemplatio.

12. Practica comprehendit tres prudentias; Ethicam, Oeconomicam, Politicam.

13. Harum objectum, ſunt res contingentes.

14. Finis, πρᾶξις ſive actio.

15. Logica Philoſophiæ ſic diviſæ non eſt pars.

16. Quia, nec ſcientia, nec prudentia, ſed ars eſt.

17. Finis enim ejus, nec eſt θεωρία contemplatio, nec πρᾶξις actio, ſed ποίησις effectio.

18. Eſt namque ἕξις ποιητικὴ, habitus effectivus.

19. A praxi quis dicitur bonus vel malus; à poieſi peritus vel imperitus.

20. Unde πρᾶξις vulgo dicitur actio moralis; ποίησις effectio artificialis.

21. Logicæ æquipollet, quoad vocem, Dialectica.

22. Ejuſque genus eſt ars.

23. Non prout definitur, ordinata præceptorum congeries extra mentem.

24. Sed ut eſt in mente ars, ac definitur, habitus cum recta ratione effectivus.

25. Itaque male aſſignatur ejus genus ab aliis, ſcientia;

26. Nec enim objectum, nec genus ſcientiæ, Logicæ quadrat.

27. Male item habitus inſtrumentalis,

28. Quia relatum non eſt genus abſoluti.

29. Logica dividi ſolet in docentem & utentem:

30. Quæ non eſt diſtributio rei, ſed diſtinctio nominis;

31. Eadem enim eſt, quæ cum præcepta tradit, docens, cum iis utitur, utens dicitur.

32. Pro conſideratione tamen hac duplici, Logicæ finis & objectum ſunt gemina.

33. Logicæ docentis objectum, ſunt partim inſtrumenta cognitionis, partim inſtrumentorum iſtorum materia.

34. Inſtrumenta cognoſcendi ſunt qua-

 tuor,

tuor; Definitio, Divisio, Syllogismus, & Methodus.

35. Materia instrumentorum est; ex qua, & circa quam.

36. Materia ex qua, sunt affectiones Logicę.

37. Materia circa quam, sunt themata, i. e. res quæ definiri, dividi, concludi, ordinari possunt.

38. Finis Logicæ docentis est, naturam materiæ duplicis explicare, & modum fabricandi instrumenta exponere.

39. Objectum Logicæ utentis, est proximum vel remotum.

40. Proximum, vel est mediatum, vel immediatum.

41. Mediatum est intellectus.

42. Immediatum, sunt intellectus operationes.

43. Intellectus à Logica utente dirigitur, subjective, operationes ejus, objective.

44. Remotum, sunt res omnes, etiam ficta & non-entia.

45. Finis Logicæ utentis est, dirigere mentem in cognitione rerum, entium & non-entium.

46. Ex fine & objecto Logicæ docentis, instituitur ejus divisio in thematicam & organicam.

47. Quæ divisio non est generis in species, sed integri in membra.

48. Thematica agit de themate & variis affectionibus, materia circa quam, & ex qua argumentorum.

46. Organica agit de ipsis instrumentis.

POSITIONUM LOGICARUM
DISPUTATIO SECUNDA,
DE
PRÆDICAMENTIS, IN GENERE:
ET
SUBSTANTIA, IN SPECIE.

THESIS I.

Thema est, quicquid intellectui cognoscendum proponi potest.

2. Cognitio, est repræsentamen rei in intellectu.

3. Cognitio (aliis notio) est prima, vel secunda.

4. Notio prima repræsentat rem intellectui immediate ut est in se.

5. Notio secunda repræsentat modum, quo mens rem primâ notione apprehendit.

6. Thema, est simplex vel complexum; alii vocant terminum simplicem vel complexum.

7. Thema simplex unico mentis actu apprehenditur.

8. Thema complexum duobus pluribusve mentis actibus apprehenditur.

9. Thema simplex est, vel universale vel singulare.

10. Universale, quod de pluribus suapte naturâ prædicari aptum est.

11. Singulare, quod de uno tantum prædicari aptum est.

12. Vocatur aliis individuum, quia non potest dividi in plura ejusdem nominis ac naturæ.

13. Themata omnia simplicia, tum universalia, tum singularia, disponuntur suis classibus, quæ Categoriæ vocantur.

14. Singularia infra collocantur ac basin faciunt Categoriarum.

15. Uni-

15. Universalia supra basin suo quæque ordine collocantur.

16. Categoria est, series rerum sub eodem summo genere gradatim dispositarum.

17. Categoriæ sunt decem, una substantiarum, reliquæ accidentium.

18. Unde & decem summa genera sunt, non quidem τῶ ὄντων, sed τῶ κατηγορημάτων.

19 Ens verò genus summum non est;

20. Æquè enim immediate prædicatur de individuo, atque de aliis.

21. At genus summum de individuis immediatè prædicari nequit.

22. Imo ens, ne genus quidem dici potest, nisi æquivocum, aut, ut alii volunt, analogum.

23 Univocum saltem non est.

24. Quicquid de aliquo prædicari potest, in hisce decem categoriis ponitur, vel directè, vel indirectè.

25. Directè in prædicamentis sunt, Entia realia & positiva, simplicia & per se una, completa seu tota, universalia, distincta voce significata.

26. Indirectè res in prædicamentis collocantur variis modis.

27. Fundamentaliter, ad categorias pertinent individua tanquam bases:

28. Analogicè, Deus:

29. Collateraliter, differentiæ:

30. Reductivè, concreta, aggregata, partes, principia, entia in fieri, modi rerum, & themata complexa:

31. Transcendentaliter, transcendentia:

32. Per accidens, entia intentionalia extra mentem, entia rationis, ficta possibilia, privationes:

33. Nec directè, nec indirectè, sunt in prædicamentis, ficta impossibilia, & æquivoca ante factam distinctionem.

34. Prædicamentum Substantiæ præcedit categorias Accidentium,

35. Quia substantia prior est Accidente, natura, cognitione, dignitate:

36. Naturâ, est enim substantia causa accidentium:

37. Cognitione, Accidens enim per substantiam definitur:

38. Dignitate; quia nobilissimum habent modum prædicandi, sc. essentialiter & in quid.

39. Substantia est ens per se subsistens.

40. Per se subsistere, est, non esse in alio, ut in subjecto,

41. Esse in alio, ut in subjecto, est, ita inesse alteri, ut non sit pars, nec possit separatum existere extra illud.

42. Substantia *Aristoteli* dividitur in primam & secundam.

43. Substantia prima, aliis singularis, quæ non dicitur de subjecto.

44 Substantia secunda, aliis universalis, quæ dicitur de subjecto.

45. Dici de subjecto, est, quoad nomen & definitionem subjecto tribui.

46. Hæc divisio non est generis in species, sed analogi in sua, ut loquuntur, analogata.

47. Prima enim substantia magis est & prius substantia, quam secunda;

48. Secunda quippe non est substantia, nisi quatenus inest primis.

49. Nam genera & species (ut substantiæ sunt secundæ) non existunt nec subsistunt nisi in individuis (quæ sunt substantiæ primæ.)

53. Non sunt tamen substantiæ secundæ in primis ut in subjecto, sed ut essentia in supposito.

51. Accidentia non sunt partes essentiæ subjecti in quo sunt, multo minus tota essentia.

52. At secunda substantia, aut pars est essentiæ, aut tota essentia primarum.

53. Hinc fit, ut definitio substantiæ secundæ sit etiam essentialis definitio primæ.

54. Nullius vero accidentis definitio est definitio substantiæ, nec primæ, nec secundæ.

55. Ideoque accidentia dicuntur de substantiis primis quoad nomen tantum, sc. in concreto.

56. Nam accidentia in abstracto, nec dicuntur de iis quoad nomen, nec quoad definitionem:

57. At substantiæ secundæ dicuntur de primo quoad utrumque.

58. Nam & nomen generis ac speciei convenit individuis & definitio.

59. Substantiis ex *Aristotele* sex vulgò tribuuntur, sive proprietates, sive notæ.

60. *Prima:* nulla substantia est in subjecto, ut accidens.

61. *Secunda:* quædam substantiæ dicuntur de aliis συνωνύμως vel univocè, sc. secundæ.

62. *Tertia:* quædam substantiæ significant τόδε τι, vel hoc aliquid, sc. primæ.

63. *Quarta:* nulla substantia habet contrarium, id est, nec prima primæ, nec secunda secundæ est contraria.

64. *Quinta:* substantia nulla recipit magis & minus;

65. Quia consistit in indivisibili.

66 Hæc nota intelligi debet, vel de una eademque numero substantia, vel de pluribus ejusdem ordinis, id est, vel primis inter se, vel secundis inter se.

67. *Sexta:* Una eademque substantia singularis suscipere potest sui mutatione ac successivè contraria, non tamen omnis sed quædam.

POSITIONUM LOGICARUM

DISPUTATIO TERTIA,

DE

QVANTITATE

THESIS I.

Accidens definitur vulgò, ens substantiæ inhærens;

2. Inhærentia intelligitur non aptitudinalis sed actualis.

3. Accidentis genera sunt novem, quantitas, qualitas, relatio, actio, passio, ubi, quando, situs, & habitus.

4. Accidentium hic numerus oritur ex diversitate quæstionum, quæ de substantiis primis extrà essentialiter institui possunt.

5. Quantitas primum tenet inter accidentia locum, quia sequitur immediatè materiam, & immediatè substantiæ inhæret, alia accidentia eâ mediante.

6. Quantitas est accidens, quod per se partem habet extra partem:

7. Partem extra partem habere, est habere partes loco & situ differentes.

8. Hinc est, quod vulgo dicitur, quantitatis essentia esse sita in extensione partium situali, sive in ordine ad locum.

9. Extensio entitativa non est extensio, sed partium multitudo.

10. Quantitas est continua vel discreta.

11. Continua est, cujus partes communi termino copulantur,

12. Estque, vel fluens vel permanens.

13. Fluens est tempus, cujus partes, licet sibi invicem connectantur, fluunt perpetuo, nec unquam consistunt.

14 Partes temporis sunt præteritum & futurum.

15. Termini, τὰ νῦν, sive momenta.

16. Itaque, tempus præsens nullum est.

17. Et nihil temporis præsens est præter momentum, partium temporis copulam.

18. Tempus Aristoteli in Physicis definitur, Numerus motus secundum prius & posterius.

19. Melius, mensura durationis, quæ est in motu.

20. Permanens quantitas continua, *Arist. 5. Metaph. t.* 8. dicitur magnitudo.

21. Magnitudo est Linea, Superficies, Corpus, sive corpulentia.

22. Linea est magnitudo uno modo divisibilis, sc. secundum longitudinem.

23. Superficies duobus modis, sc. secundum longitudinem & latitudinem.

24. Ma-

24. Magnitudo tribus, sc. secundum longitudinem, latitudinem, & profunditatem, seu crassitiem.

25. In hisce omnibus Magnitudinis speciebus observari debent partes & termini.

26. Magnitudo componitur ex partibus non ex terminis.

27. Pars unaquęque Magnitudinis est Magnitudo, habetque partem extra partem:

28. Hinc omnis magnitudo in infinitum dividi potest:

29. Si enim dividendo ad partem perveniri possit indivisibilem, aut pars magnitudinis non esset, aut magnitudo componeretur ex indivisibilibus, contra quantitatis definitionem.

30. Itaque, in nulla magnitudine pars minima dari aut mente concipi potest, quin eâ minor dari aût concipi possit.

31. Et nulla magnitudo in terminos dividi potest:

32. Terminus enim, ut terminus, indivisibilis est.

33. Terminus & claudit magnitudinem, & copulat ejus partes.

34. Unde vulgo distinguitur, in terminantem & copulantem.

35. Terminus actu terminans non est copulans.

36. Terminus actu copulans non est terminans.

37. Terminus copulans dicitur communis, quia est principium unius partis & finis alterius.

38. Lineæ terminus, est punctum;

39. Superficiei, linea;

40. Corporis, superficies.

41. Linea nunquam existit actu sine superficie, nec superficies sine corpore:

42. Natura tamen, essentia, & definitione, differunt.

43. Ideoque ratione separantur & abstrahuntur à se invicem.

44. Quantitas discreta est, cujus partes communi termino non copulantur, diciturque numerus.

45. Numerus est, vel materialis, concretus, numeratus; vel formalis, abstractus, numerans.

46. Ille nihil est aliud quam ipsæ res quæ numerantur, ut tres homines, qui ternario numero numerantur.

47. Hic est, quo numeramus, ut unum, duo, tria, & quem definivimus th. 44.

48. Ex definitione sequitur, unitatem non esse numerum.

49. Numerus omnis finitus est, neque dari potest numerus actu infinitus.

50. Numeri causa, est distinctio rerum, vel realis vel mentalis.

51. Unde nonnullis dicitur, interdum ens reale, interdum rationis.

52. Locus ab *Arist. c. 6. Categ.* ad Quantitatem continuam refertur, quia in Physicis eum definit, superficiem corporis proxime ambientis locatum.

53. Sed nec locus ad quantitatem continuam bene refertur, nec per superficiem bene definitur.

54. Motus & oratio sunt quanta per accidens.

55. Quia quanta sunt, ob id in quo sunt, quod quantum est.

56. Pondus non est quantitas, sed qualitas, gravitas puta & levitas.

57. Multo minus quantitas intensiva; talis quippe non est:

58. Quia essentia quantitatis est extensio, non intensio.

59. Notæ quantitatis ex *Arist. c. 7. Categ.* tres sunt.

60. *Prima.* Quantitati nihil est contrarium.

61. *Secunda.* Quantitas non recipit magis & minus.

62. *Tertia.* A quantitate res dicuntur æquales vel inæquales, pares vel impares.

POSITIONUM LOGICARUM
DISPUTATIO QUARTA,
DE
QVALITATE.

THESIS I.

Qualitas est accidens, à quo subjectum quale duntaxat dicitur.

2. Qualitatis species sunt 4, Habitus & Dispositio, Potentia & Impotentia naturalis, Patibilis qualitas & Passio, Forma & Figura.

3. Duo singularum specierum nomina non indicant diversitatem specificam, sed solum diversitatem gradus, aut temporis, aut circumstantiæ alterius, quæ speciem non variat.

4. Habitus est, qualitas adventitia ad operandum cum facilitate: dispositio est, habitus imperfectus.

5. Habitus est, vel infusus, ut fides, vel concreatus, ut justitia originalis, vel innatus, ut peccatum originale, vel acquisitus, ut ars, &c.

6. Habitus acquisitus est vel corporis vel animi.

7. Habitus animi est intellectualis vel moralis.

8. Intellectualis, sunt Scientia, Ars, Prudentia.

9. Moralis, sunt Fortitudo, Temperantia &c.

10. Neuter cadit in Bruta,

11. Quæ enim ex habitu morali vel intellectuali videntur agere, ea ad instinctum & memoriam ac phantasiam referri possunt.

12. Habituum acquisitorum causæ sunt actiones;

13. Actiones habitum antecedentes & acquisitum consequentes non differunt specie sed gradu.

14. Habitus non corrumpuntur solâ actionum intermissione, sed actione contrariâ aut saltem disparatâ.

15. Potentia naturalis est, qualitas sensibus non obvia, qua subjectum est aptum ad agendum aut patiendum: impotentia est diminuta potentia.

16. Potentia naturalis est, activa vel passiva, prima vel secunda.

17. Activa, est principium transmutationis in alio quatenus est aliud.

18. Passiva, est principium transmutationis ab alio quatenus est aliud.

19. Prima, quæ immediatè fluit à formâ.

20. Secunda, quæ etiam fluit ab organi & materiæ dispositione.

21. Qualitas patibilis est, quæ passionem efficit in sensu: passio est, cum citò evanescit.

22. Differunt principio, quia hæc ex subitâ perturbatione oritur, illa ex firmioribus causis, tum etiam permanentiâ, quod hæc facilius, illa difficilius tollatur.

23 Patibilis qualitas est prima vel secunda:

24 Prima, vel simpliciter, ut lux cœlestis quæ prior est omnibus, vel in inferioribus, ut calor, frigus, humiditas, siccitas.

25. Secunda, sunt qualitates aliæ sensibiles, sapor, odor, color gravitas, levitas, &c.

26. Figura est, qualitas orta ex terminatione magnitudinis: forma est figura cum colore.

27. Figura est rerum Mathematicarum, forma Physicarum.

28. Qualitas habet contrarium.

29. Hæc nota reperitur tantum in prima & tertia specie,

30. Nec tamen in omnibus primæ & tertiæ speciei qualitatibus.

31. Qualitas recipit magis & minus, seu intenditur & remittitur.

32. Hæc nota omnibus qualitatis speciebus convenire videtur præter quartam.

33. Qualitas omnis intenditur & remittitur, quæ aliam habet qualitatem, vel contrarie, vel privative sibi oppositam.

34. Intensio fit in qualitate per liberationem à contraria vel à privatione:

35. Remissio per admixtionem contrariæ vel privationis.

36. Unde intensio est, alteratio à minore qualitatis gradu ad majorem, remissio contra, à minore gradu ad majorem.

37. Recipere magis & minus, si significet, capere plures aut pauciores gradus essentiales in eodem subjecto, idem est quod intendi & remitti.

38. Quo sensu, nota hæc vera est de qualitatibus in abstracto: sic albedo & calor dicuntur intendi & remitti:

39. Recipere magis & minus, si significet prædicari per adverbia magis & minus, tum convenit qualitatibus in concreto, ut album & calidum est magis vel minus tale.

40. A Qualitate res dicuntur similes vel dissimiles.

POSITIONUN LOGICARUM

DISPUTATIO QUINTA,

DE

RELATIS.

THESIS I.

Relata sunt, quæ id ipsum, quod sunt, aliorum esse dicuntur, aut alio quovis modo ad aliud referuntur.

2. Relata, alia sunt secundum dici, alia secundum esse.

3. Relata secundum dici, sunt entia absoluta, quæ à nobis concipiuntur atque explicantur, ac si essent relata.

4. Relatorum secundum esse totum esse est respectivum, seu referri ad aliud.

5. Discrimen inter relata secundum dici & secundum esse non tam in relationibus quam in vocibus situm est.

6. Nam vox quæ primario significat relationem, consequenter subjectum, significat relatum secundum esse.

7. Vox quæ primario significat rem absolutam, consequenter relationem, significat relatum secundum dici.

8. Relata sunt vel realia vel rationis.

9. Relata realia sunt, quæ sua natura referuntur ad aliud.

10. Horum tria sunt genera. 1. cum extrema sunt entia. 2. cum sunt reipsa seu realiter distincta. 3. cum ordo eorum non dependet à mente.

11. Relata rationis sunt, quæ sola mentis operatione referuntur ad aliud.

12. Horum tria sunt genera, vel cum entia rationis ad se invicem referuntur, ut genus & species, vel cum extrema non sunt realiter distincta, ut identitas, quæ est relatio sui ipsius ad semet, vel cum relatio fingitur ab intellectu, ut cum dextrum & sinistrum dicuntur relata.

13. Relata realia sunt, vel prædicamentalia vel transcendentalia.

14. Transcendentalia, quæ referuntur ad aliud non sub ratione puri termini, sed & sub ratione causæ aut effecti, &c.

15. Prædicamentalia, quæ ad aliud referuntur sub ratione puri termini.

16. Ad Relationis prædicamentum pertinent, Relata secundum esse, realia, prædicamentalia; non item species opposita illis.

17. Abstractum relati est relatio, quæ est habitudo unius ad aliud.

18. Itaque in omni relatione duo sunt: unum,

unum, quod refertur; aliud, ad quod refertur.

19. Quod refertur, subjectum dicitur, illud, ad quod subjectum refertur, dicitur terminus.

20. Inter hæc gemina est relatio, una subjecti ad terminum, altera termini ad subjectum.

21. Itaque, omnia relata sunt mutua.

22. Relata non mutua, nulla sunt, sed videntur talia ob defectum vocabulorum.

23. Quod in una relatione est subjectum in altera est terminus, & contra.

24. Subjectum cum relatione vocatur relatum.

25. Terminus cum relatione opposita correlatum.

26. Si relato & correlato idem sit nomen, vocantur relata æquiparantiæ.

27. Si nomen utrique sit diversum, disquiparantiæ.

28. Subjectum & terminus ad relationis prædicamentum non pertinent, sed tantum relatum & correlatum, ac, quæ intercedit inter utrumque, relatio.

29. Præter subjectum & terminum in quibusdam relationibus requiritur fundamentum distinctum ab utroque.

30. Fundamentum est quo mediante relatio subjecto inhæret:

31. Hoc non in omnibus est distinctum à subjecto & termino;

32. Non in iis relationibus, quæ ex sola subjecti & termini coexistentia oriuntur,

33. At in aliis, quæ sic non oriuntur, distinctum est ab utroque.

34. Fundamentum relationis tum semper est accidens absolutum.

35. Relata habent contrarium, non omnia, sed quædam.

36. Relata recipiunt magis & minus, non omnia sed quædam:

37. Utraque nota convenit iis, quorum fundamenta vel subjecta sunt contraria aut magis & minus recipiunt.

38. Relata reciprocantur, omnia, sc. in casu obliquo.

39. Relata sunt simul natura, omnia, sc. quatenus sunt relata.

40. Relata sunt simul cognitione, omnia, sc. ut sic, formaliter, quatenus sunt relata.

41. Relationes non sunt entia realia realiter distincta à subjecto, fundamento, aut termino.

42. Multo minus accidentia Physica, ad modum qualitatum inhærentia,

43. Sed accidentia Logica, quorum esse non est inesse, sed ad subjectum referri illudque quovis modo afficere;

44. Hinc est, quod relationes, nec componant, nec mutent subjectum.

POSITIONUM LOGICARUM

DISPUTATIO SEXTA,

DE

SEX POSTREMIS PRÆDICAM.

THESIS I.

POstrema sex prædicamenta (sicut & relationis) non complectuntur accidentia Physica, i. e. entitate distincta, sed Logica, i. e. modo prædicandi diversa.

2. Itaque, definiri debent non per entia sed per modos entium.

3. Hi modi entium diversi diversum fundant modum prædicandi.

4. Actio est modus, quo quippiam dependet à causa efficiente.

5. Passio est modus, quo quippiam dependet à subjecto recipiente.

6. Actio

6. Actio & passio non sunt modi diversi, multo minus essentiæ distinctæ.

7. Sed enim idem modus sunt, respectu tantum diverso diversimodè definitur.

8. Itaque generaliter utraque definiri potest, modus quo res quæpiam est in fieri, aut potius, ipsum τὸ fieri rerum.

9. Hoc fieri, aut modus in fieri, ut respicit principium à quo proficiscitur, dicitur actio: ut subjectum respicit, in quo recipitur, dicitur passio.

10. Hinc ratione tantum distinguuntur actio & passio.

11. Actio ut actio requirit agens, terminum à quo, terminum ad quem;

12. Non requirit subjectum per se, sed ratione termini ad quem.

13. Itaque, non omnis actio requirit subjectum, sed ea solum, quæ terminum habet per se non subsistentem, eumque, substantiam completam.

14. Actio, cum subjectum habet, non est in agente sed in patiente.

15. Hoc tamen non intelligendum est de actione formaliter, ut est actio, sed materialiter, ut est passio;

16. Sunt enim unus idemque, & modus, & motus.

17. Actionum & passionum differentia sumitur à termino ad quem.

18. Alia est ex nihilo; alia ex subjecto.

19. Ex nihilo, vocatur creatio, cui opponitur annihilatio.

20. Ex subjecto, est vel immanens vel transiens.

21. Immanens, cujus terminus est in agente, non tamen quà agente, sed quà patiente.

22. Nam in illâ actione Agens & Patiens idem sunt.

23. Transiens, cujus terminus est extra agens in alio.

24. Estque, vel ad substantiam, vel ad quantitatem, vel ad qualitatem, vel ad ubi.

25. Ad substantiam dicitur generatio, cui opponitur corruptio.

26 Ad quantitatem dicitur accretio, cui opponitur diminutio.

27. Ad qualitatem dicitur alteratio, quæ multis modis pro diversitate termini ad quem subdividitur.

28. Ad ubi dicitur motus localis, qui etiam varie dividitur.

29. Actio etiam dividitur in perficientem & corrumpentem.

30. Perficiens, cum patienti aliquid accedit, & nihil decedit.

31. Versaturque inter terminos à quo & ad quem privativè oppositos.

32. Corrumpens, cum patienti aliquid accedit & aliud decedit.

33. Versaturque inter terminos à quo & ad quem contrarios.

34. Actioni & passioni convenit, habere contrarium, & recipere magis & minus.

35. Sed non per se, verum ratione termini ad quem.

36. Ideoque non omnibus sed quibusdam tantum convenit.

37. Ubi est modus quo res finitæ alicubi esse dicuntur.

38. Deus non est alicubi seu in aliquo ubi sed ubique;

39. Unde ipsi tribui solet ubi repletivum, quia omnia replet.

40. Creaturarum ubi, est vel circumscriptivum vel definitivum.

41. Circumscriptivum ubi, est modus existendi alicubi, ut ex isto ubi alia corpora excludantur;

42. Convenit solis corporibus naturalibus.

43. Definitivum ubi, est modus existendi alicubi, ut ex eo ubi alia corpora non excludantur;

44. Competit solis spiritibus finitis.

45. Quando est modus, quo res finitæ aliquando, id est, in aliqua temporis differentia, esse, fuisse, vel fore, dicuntur.

46. Deus non aliquando, sed semper est.

47. Qui modus existendi, dicitur duratio infinita, & unâ voce, æternitas.

48. Creaturarum quando, est modus perseverandi in existentia permanente vel successiva.

49. Prior, dicitur ævum, competitque spiritibus finitis.

 50. Poste-

50. Posterior, dicitur tempus, competitque corporibus.

51. Situs est modus corporis resultans ex ordine partium inter se.

52. Situs mutari nequit fine mutato ubi, sed Ubi mutari potest non mutato situ.

53. Non ergo situs & ubi debent confundi.

54 Nam ubi significat ordinem totius ad locum, situs ordinem partium inter se.

55 Non est tamen situs formaliter relatio, sed relatio ex situ nascitur.

56 Habitus est modus, quo vestis aut aliquid instar vestis corpori appositum, appensum, aut alio quovis modo adjunctum est.

POSITIONUM LOGICARUM

DISPUTATIO SEPTIMA,

DE

PRÆDICABILIBUS.

THESIS I.

EX rerum in prædicamentis dispositarum collatione, oriuntur notiones secundæ, sive affectiones Logicæ.

2. Hæ sunt vel simplices vel conjunctæ.

3. Simplices, quæ singulis rebus seorsim conveniunt.

4. Conjunctæ, quæ pluribus rebus conjunctim conveniunt.

5. Simplices sunt, Prædicabilia, totum & pars, causa & causatum, subjectum & adjunctum.

6. Prædicabilia sunt, quæ vere, proprie, naturaliter, atque immediatè, de alio aut pluribus affirmantur.

7. Ea sunt numero quinque.

8. Ex iis sunt duo universalia, Genus & Species.

9. Genus est, quod de pluribus specie differentibus prædicatur in quæstione, qua quæritur, quid sit res.

10. Specie differre est differre essentialiter.

11. Essentialiter differunt, quando in essentiâ unius ponitur quod non est in essentiâ alterius.

12. Species est, quę collocatur sub genere, directè.

13. Genus est summum, vel subalternum:

14 Summum, quo non est superius genus, subalternum contrà.

15. Species est subalterna, vel infima.

16. Subalterna, quâ est alia inferior species, infima contrà.

17. Genus & species, subalterna, non differunt reipsa, sed respectu diverso.

18. Genus subalternum dicitur respectu inferiorum, species respectu superiorum.

19. Genus non potest conservari in unâ specie, sed potest species conservari in uno individuo.

20. Itaque, malè nonnulli vocant individua species specialissimas.

21. Species specialissima est, quæ de pluribus numero differentibus prædicatur in quæstione, quâ quæritur, quid sit res.

22. Differentia est, quâ res à re differt.

23. Estque vel accidentalis vel essentialis.

24. Accidentalis pertinet ad 4. & 5. prædicabile.

25. Essentialis est, quæ addita generi speciem constituit, eamque ab aliis speciebus essentialiter distinguit.

26. Hinc dicitur ratione generis divisiva, ratione speciei constitutiva.

27. Differentia essentialis definitur, quæ de pluribus numero vel specie differentibus prædi-

prædicatur essentialiter, in quæstione, qua quæritur, qualis sit res.

28. Itaque alia est generica, quæ de pluribus specie, alia specifica, quæ de pluribus numero differentibus, prædicatur.

29. Proprium, scil. quarto modo, est, quod non declarat quid res sit & tamen soli inest & cum eâ reciprocatur.

30. Proprium est vel internum vel externum.

31. Internum emanat ab essentia subjecti.

32. Externum ponitur in subjecto positâ causâ extra subjectum.

33. Internum à subjecto in quo est separari nequit, nec separatione reali, nec mentali.

34. Nec potest subjecto alteri specie diverso communicari.

35. Accidens est, quod adest & abest sine subjecti interitu.

36. Quæ definitio intelligenda est divisim, non conjunctim.

37. Interitus intelligitur, tum Physicus, rei corruptio, tum Logicus, contradictio.

38. Accidens est separabile vel inseparabile.

39. Separabile, quod reverâ separari potest, viribus naturæ.

40. Inseparabile, quod viribus naturæ separari nequit:

41. Potest tamen separari virtute supernaturali;

42. Item per separationem mentalem, non tantum simplicem, sed & complexam.

43. Et in hoc differt à proprio, quod separatione mentali nullò modo à subjecto separari potest.

44. Licet subjectum separari possit à proprio, separatione mentis simplici, non item complexâ:

45. At subjectum sive species ne quidem simplici mentis abstractione à differentiâ essentiali separari potest.

POSITIONUM LOGICARUM

DISPUTATIO OCTAVA,

DE

TOTO ET PARTE, CAUSA ET CAUSATO IN GENERE.

THESIS I.

TOtum dicitur, vel negativè vel positivè.

2. Totum negativè dicit partium carentiam, idemque est, quod indivisibile.

3. Unde, cum Deus dicitur totus ubique, aut anima tota in corpore, id est, non per partes.

4. Totum positive, ponit partes, ad quas dicit respectum.

5. Unde benè dicitur, constare plurium, id est, partium unione.

6. Hoc totum hic spectatur, & à partibus unitis non differt realiter:

7. Differt tamen hoc modo, aut à partibus singulis, aut à simul etiam sumptis, sed non unitis.

8. Partes sunt priores natura quam totum, vel secundum existendi consecutionem, vel secundum causalitatem.

9. Hinc notiores sunt toto simpliciter & cognitione distincta.

10. Totum est per se vel per accidens.

11. Totum per se est, cum, vel totum est de essentia partium, vel partes sunt de essentia totius:

12. Prius vocatur totum constituens & potentiale; posterius, constitutum & actuale.

13. Constituens, quia hoc totum essentiam partium constituit.

14. Potentiale, quia partes suas continet potentia.

15. Constitutum, quia ejus essentia à partibus constituitur.

16. Actuale, quia suas partes continet actu.

17. Totum constituens & potentiale est genus respectu specierum, aut species respectu individuorum.

18. Unde solet vocari totum universale vel Logicum.

19. Totum constitutum & actuale habet partes, vel ratione vel reipsa distinctas.

20. Quæ partes ratione distinguuntur, eæ constituunt totum formale seu Metaphysicum:

21. Hoc nihil est aliud, quam definitum respectu partium definientium, generis & differentiæ.

22. Quæ partes reipsa distinguuntur, vel se mutuo penetrant, & constituunt Totum Physicum, vel situ discrepant, & constituunt Totum Mathematicum.

23. Totum Physicum, aliis essentiale, est compositum respectu materiæ & formæ.

24. Totum Mathematicum, aliis integrale, est, quod habet partem extra partem.

25. Hoc est, continuum vel discretum.

26. Utrumque vel similare vel dissimilare.

27. Similare habet partes ejusdem inter se nominis ac naturæ.

28. Dissimilare habet partes diversi inter se nominis ac naturæ.

29. Totum per accidens, est causa respectu diversorum effectorum, & contra: subjectum respectu diversorum adjunctorum, & contra.

30. Causa est, cujus vi res est.

31. Principium latius est, quam causa.

32. Omnis enim causa est principium, non contra.

33. Causatum est, quod à causis constituitur.

34. Omnis causa natura est prior causato:

35. Ideoque & notior cognitione distincta.

36. Non omnis tamen tempore est prior causato.

37. Causa est vel interna vel externa.

38. Interna, quæ ingreditur causati essentiam ut pars.

39. Externa, quæ extra causati essentiam manet.

40. Interna est materia & forma; externa, efficiens & finis.

41. Itaque 4. sunt in universum causæ, non plures, non pauciores.

42. Idea non est quintum genus causæ, sed vel ad causam efficientem minus principalem, vel ad formam reduci potest.

43. Causæ internæ aliquam in causando imperfectionem involvunt quia causant componendo: externæ non item.

44. Hinc Deus vicem potest sustinere causæ externæ; internæ non item.

45. Causæ internæ inter se & cum externis necessario conjunguntur: externæ quidem inter se, cum internis non item

46. Causæ internæ quia simul causant, causatum earum communi nomine vocatur compositum:

47. Causatum efficientis vocatur effectum; finis, medium vel destinatum.

48. Communis causarum affectio est subordinatio.

49. Causæ subordinatæ sunt, quarum una dependet ab altera.

50. Causæ dependent à se invicem, vel quoad existentiam, vel quoad causalitatem, vel quoad utrumque.

51. Totidem modis sibi invicem subordinantur.

52. Quæ quoad existentiam tantum sibi invicem subordinantur, aut quoad causalitatis exercitium in genere, eæ subordinantur sibi invicem accidentaliter, aut per accidens.

53. Quæ vero sibi invicem quoad causalitatis exercitium ad effectum tale, hoc vel illud. subordinantur, eæ subordinantur sibi invicem per se & essentialiter.

54. Itaque, causa essentialiter alteri subordinata exigit. 1. ut à superiori ad causandum moveatur. 2. ut moveatur ad effectum tale.

55. Causa accidentaliter alteri subordinata requirit, ut vel causa inferior ab alia superiore nullo modò moveatur, vel saltem non moveatur ad effectum tale.

POSI-

POSITIONUM LOGICARUM

DISPUTATIO NONA,

DE

MATERIA, FORMA, FINE.

THESIS I.

Materiæ vox ſignificat, vel objectum, & dicitur materia circa quam, vel ſubjectum, & dicitur materia in qua, vel id ex quo aliquid fit vel conſtat, & dicitur materia ex qua.

2. Significatu tertio proprie cauſa eſt.

3. Cauſalitas materiæ eſt, formas excipere eaſque ſuſtinere, & cum forma cauſatum conſtituere.

4. Unde cauſatum materiæ proximum ſed inadæquatum eſt forma; remotum ſed adæquatum eſt totum compoſitum: illud vocant Scholaſtici, cauſatum quo; hoc, cauſatum quod.

5. Materia eſt vel prima vel ſecunda: illa eſt univerſalis, hæc particularis.

6. Neque materia prima alia eſt aut diverſa à ſecunda, ſed differt ab illa, fere ut genus à ſpecie.

7. Materia ſecunda certam habet formam, qua particulare aliquod ens cum ea conſtituit.

8. Materia prima conſideratur ab omni forma per mentem præciſa; inde dicitur informis.

9. Hinc, non dicitur ſic quod reipſa ab omni forma ſeparari poſſit, hoc enim fieri nequit.

10. Materia utraque, tam prima quam ſecunda, eſt vel compoſitionis (alii dicunt immanens) ex qua res conſtat, vel generationis (alii dicunt tranſiens) ex qua res fit.

11. Dicitur tranſiens, non quod materia tranſire poſſit, ſed quia, antequam ultimam formam accipiat, per illam formæ & diſpoſitiones tranſeant.

12. Forma eſt cauſa interna per quam res eſt id quod eſt.

13. Ejus cauſalitas eſt, materiam informare & cum materia compoſitum conſtituere.

14. Forma eſt materialis vel immaterialis.

15. Materialis, quæ producitur ex potentia materiæ, immaterialis contra.

16. Produci ex potentia materiæ, eſt, ita in fieri dependere à materia, ut materia actionem producentis ſua cauſalitate promoveat ac juvet.

17. Forma etiam eſt ſubſtantialis vel accidentalis.

18. Dari formas ſubſtantiales, præter argumenta alia, evincit diverſorum accidentium in diverſis ſubjectis concurſus, & alterati corporis ad naturalem ſtatum reductio.

19. Forma ſubſtantialis non incurrit in ſenſus per ſe:

20. Nec variatur gradibus;

21. Eſt principium proprietatum atque operationum.

22. Forma etiam alia eſt principalis, alia diſponens.

23. Principalis tantum eſt ſubſtantialis, & unica in uno compoſito,

24. Inſtrumentalis eſt, vel ſubſtantialis, vel accidentalis, & poteſt eſſe multiplex in uno compoſito.

25. Principalis forma ſpeciem per ſe conſtituit.

26. Diſponens forma, qua talis, non conſtituit ſpeciem, ſed materiam aptam facit ad recipiendam principalem.

27. Diviſio formæ in genericam & ſpecificam vitioſa eſt, quia nulla eſt forma generica, ſed omnis eſt ſpecifica:

28. Quæ vulgo dicitur forma generica, materiæ habet rationem potius quam formæ reſpectu compoſiti ultimi, quod à forma ſpecifica conſtituitur.

29. Nec bona est divisio formæ in assistentem & informantem, quia nulla est assistens, sed omnis est informans.

30. Finis est causa externa, quæ sui amore efficientem excitat ad agendum.

31. Quæ definitio intelligi debet de fine in intentione, non item in executione.

32. Finis enim in executione est effectum potius quam causa.

33. In illa excitatione efficientis ad agendum consistit causalitas finis, quæ vulgo motio Metaphorica dicitur.

34. Dicitur motio Metaphorica, non quod non sit vera motio, sed quod non sit Physica aut qualis est efficientis, immediate tendens in causatum.

35. Ut finis causalitatem suam exerceat, debet cognosci.

36. Non ipsa tamen cognitio, ejus est causalitas, sed conditio sine qua non.

37. Itaque finis movet, non secundum esse cognitum, sed secundum esse reale;

38. Non secundum esse reale actuale, sic enim est effectum, sed possibile, & sic est causa.

39. Finis est cujus vel cui: ille, quem efficiens expetit; hic, in cujus gratiam expetit aliquid.

40. Finis est principalis, quem agens primario, & secundarius, quem secundario expetit.

41. Finis est subordinatus, qui refertur ad ulteriorem finem, & ultimus, qui non.

42. Omnia agunt propter finem ultimum, vel virtualiter & implicite, ut res inanimes & plantæ, & bruta, vel formaliter & explicite, licet non semper, ut homines.

43. Homines cognoscunt finem propter quem agunt ut finem, bruta rem cognoscunt quæ est finis, plantæ & res inanimæ neutrum cognoscunt, sed tendunt in finem cognitum à Deo, à quo diriguntur.

ANNEXA.

1. *Quicquid habet materiam, habet & formam.*

2. *Quicquid habet formam, habet & materiam.*

3. *Materia prima est ingenerabilis & incorruptibilis, sed producta est per creationem & non potest desinere nisi per annihilationem.*

4. *Posita forma ponitur formatum.*

5. *Formæ, quanto dant esse nobilius, tanto sunt nobiliores.*

6. *Forma Substantialis constituta est in indivisibili.*

7. *Omnis finis est bonum quid.*

8. *Finis & bonum reciprocantur.*

9. *Acquisito fine cessat actio.*

10. *Finis non habet modum aut mensuram.*

11. *Media habent modum & mensuram à fine.*

12. *Media sunt bona bonitate finis.*

13. *Finis est prior mediis.*

14. *Qui vult finem, vult etiam media ad finem.*

15. *Finis, qui primus est in intentione, est ultimus in executione.*

16. *Quo finis est ulterior, eo melior.*

17. *Hinc finis ultimus est optimus.*

POSITIONUM LOGICARUM

DISPUTATIO DECIMA,

DE

CAUSA EFFICIENTE.

THESIS I.

Causa efficiens, est causa externa à qua res verâ causalitate proficiscitur:

2. Estque, vel emanativa, vel activa.

3. Emanativa est, à qua res immediate ema-

tè emanat, id est, sine media causalitate.

4. Nam ipsa causæ existentia est ejus causalitas.

5. Itaque, positâ causâ emanativâ, implicat contradictionem effectum non poni.

6. Causa activa est, quæ causatum producit mediante actione:

7. Ideoque, positâ causâ activâ, potest citra contradictionem effectum non poni.

8. Causa activa dividitur in immanentem & transeuntem.

9. Immanens est, quæ producit effectum in se.

10. Transiens, quæ producit effectum extra se:

11. Estque vel creans vel immutans.

12. Creans, producit effectum ex nihilo.

13. Immutans, ex præcedente materiâ.

14. Causa Transiens debet realiter distingui à patiente.

15. Deinde debet conjuncta esse patienti, vel quoad suppositum, vel quoad virtutem:

16. Itaque, non datur actio in distans:

17. Tertiò, debet patienti esse dissimilis, vel quoad speciem, vel quoad gradum.

18. Causa efficiens est vel libera vel necessaria.

19. Causa libera est, quæ consultò causat.

20. Consultò causat, quæ agit ex prævio dictamine rationis.

21. Itaque libertas, est facultas totius hominis, ex præscripto intellectus & proæresi voluntatis, operantis.

22. Causa necessaria est, quæ agit necessitate naturæ.

23. Hæc necessitas naturæ sub se complectitur necessitatem animalem.

24. Causa efficiens est, vel per se, vel per accidens.

25. Causa efficiens per se est, quæ producit effectum consilio aut propensioni naturali conveniens; consilio, si sit libera; propensioni, si sit necessaria; vel quæ producit effectum, quatenus est talis.

26. Causa efficiens per accidens est, quæ producit effectum consilio aut naturæ suæ dissentaneum, vel quæ non producit effectum, quatenus est talis.

27. Causa efficiens per accidens est, vel fortuita, vel casualis.

28. Causa efficiens est, principalis vel minus principalis.

29. Principalis est, quæ suâ virtute effectum producit.

30. Ea nunquam est deterior effecto, sed vel nobilior vel par.

31. Estque univoca vel æquivoca.

32. Univoca continet effectum formaliter, ac producit effectum suæ speciei.

33. Æquivoca continet effectum eminenter, ac producit illud diversæ speciei.

34. Causa minus principalis est vel impulsiva vel instrumentalis.

35. Impulsiva est, interna vel externa: illa vocatur proëgumena, hæc procatarctica

36. Proëgumena causam principalem intus disponit vel etiam proritat ad agendum.

37. Procatarctica causam principalem extrinsecus excitat ad agendum.

38. Huc pertinet objectum & causa Moralis.

39. Causa Moralis est, quæ non producit effectum per influxum realem, ut causa Physica, sed hortando, dehortando, &c.

40. Instrumentalis causa est, quæ ad effectum concurrit dependenter à causâ principali.

41. Itaque, instrumenti ratio in eo est sita, quod ejus virtus elevetur à causâ principali.

42. Instrumentum naturale quoad activitatem à causa principali separatum nullum datur.

43. Causa efficiens est, vel prima vel secunda.

44. Prima, quæ à nulla alia causa pendet.

45. Secunda, quæ dependet à primâ.

46. Prima est, vel absolute talis vel secundum quid.

47. Absolutè talis est Deus.

48. Hujus actiones tres sunt, creatio, conservatio, concursus.

49. Causa prima secundum quid est, cælum in genere actionum naturalium; anima in genere actionum vitalium.

50. Causa efficiens est, vel universalis vel particularis.

51. Uni-

51. Universalis, cujus causalitas ad plura effecta extenditur:

52. Particularis, cujus causalitas ad unum tantum effectum pertinet.

53. Causa efficiens est proxima vel remota.

54. Proxima, vel absolutè vel in suo genere.

55. Causa absolutè proxima est, inter quam & effectum nihil omnino intercedit medium, nec causa alia nec conditio ad causandum requisita vel causalitas.

56. Causa proxima in suo genere est, inter quam & effectum non intercedit alia causa ejusdem ordinis, licet intercedat causa efficiens alterius ordinis, & insuper causalitas.

57. Causa remota est, inter quam & effectum ejusdem ordinis causa alia intercedit.

58. Itaque opponitur propriè causæ in suo genere proximæ.

59. Causa absolutè proxima est sola emanativa.

60. Estque vel interna, quæ est in subjecto illius accidentis cujus causa est, vel externa, quæ non est in subjecto ejus accidentis cujus causa est.

POSITIONUM LOGICARUM

DISPUTATIO UNDECIMA,

DE

SVBIECTO ET ADIVNCTO.

THESIS I.

SUbjecti vox, vel significat id, cui aliquid præter essentiam adjungitur, vel id, de quo aliquid prædicatur.

2. Subjectum, quod dicit respectum ad prædicatum, vocatur subjectum axiomaticum, vel denominationis, vel prædicationis.

3. Subjectum, quod dicit respectum ad adjunctum, vocatur subjectum topicum, & speciatim, vel inhæsionis, vel adhæsionis, vel occupationis.

4 Subjectum prædicati latius patet subjecto adjuncti.

5. Nam illud, de quo aliquid prædicatur vel falsò vel negative vel essentialiter, subjectum est prædicati, non item adjuncti.

6. Adjunctum enim, nec falsò, nec negativè, nec essentialiter, prædicatur.

7. Itaque; nec omne prædicatum est adjunctum, sed illud tantum, quod præter essentiam alicui adjungitur.

8. Subjectum & adjunctum se mutuò definiunt, quia sunt relata.

9. Et quot modis dividitur unum, totidem & alterum.

10. Adjunctum est vel necessarium vel contingens.

11. Necessarium, quod copulam habet cum subjecto necessariam, ut est proprium quarto modo.

12. Contingens, quod habet copulam cum subjecto contingentem, ut est accidens prædicabile.

13. Adjunctum est vel absolutum vel limitatum.

14. Absolutum, quod subjecto convenit simpliciter, ejusque subjectum vocatur subjectum quod.

15. Limitatum, quod convenit subjecto secundum quid, ejusque subjectum dicitur subjectum quo.

16. Adjunctum est vel internum vel externum.

17. Internum, quod subjecto inhæret.

18. Externum, quod ad subjectum extrinsecus ordinatur.

19. Sub-

19. Subjectum adjuncti interni est subjectum inhæsionis.

20. Subjectum adjuncti externi est, vel adhæsionis, vel occupationis.

21. Cum subjectum inhæsionis denominatur ab adjuncto interno, est denominatio intrinseca.

22. Cum subjectum adhæsionis vel occupationis denominatur ab adjuncto externo, vocatur denominatio extrinseca.

23. Adjunctum externum, est vel objectum, vel signum, vel circumstantia.

24. Objectum est, circa quod res operando versatur.

25. Unde dicitur adjunctum occupans.

26. Objectum propriè est actionis; Substantiæ, facultatis, habitus, non nisi per & propter actionem.

27. Objectum est vel per se vel per accidens.

28. Utrumque est tale, vel ratione subjecti, vel ratione sui.

29. Objectum per se ratione subjecti, est circa quod subjectum natura sua versatur.

30. Objectum per se ratione sui, est quod ipsum quà tale subjecto objicitur.

31. Objectum per accidens ratione subjecti, circa quod non versatur subjectum natura sua.

32. Objectum per accidens ratione sui, quod non quà tale subjecto objicitur.

33. Objectum est proprium vel commune.

34. Proprium, quod uni tantum rei objicitur.

35. Commune, quod objicitur pluribus rebus.

36. Objectum commune vocatur in disciplinis materiale, proprium formale.

37. Materiale, dicitur res ipsa, quæ consideratur.

38. Formale objectum, dicitur modus considerandi.

39. Objectum est vel mediatum vel immediatum.

40. Mediatum est, quod alio mediante alicui objicitur.

41. Immediatum, quod nullo mediante alicui objicitur.

42. Signum est, quod se ipsum sensibus & id cujus est signum facultati cognoscenti internæ offert.

43. Hinc, quod in sensum non incurrit, non est signum.

44. Subjectum, cujus adjunctum dicitur signum, est res signata.

45. Signum est vel naturale vel arbitrarium.

46. Naturale, quod significat sua natura.

47. Arbitrarium, quod significat ex institutione.

48. Arbitrarium est Divinum vel humanum.

49. Divinum, quod significat ex institutione Dei.

50. Humanum, quod significat ex institutione hominis.

51. Signnm est vel notificans vel memorativum vel certificans.

52. Notificans, quod rem simpliciter indicat.

53. Memorativum, quod rei præteritæ memoriam inducit.

54. Certificans, quod obsignat, vocaturque sigillum.

55. Signa sunt vel antecedentia rem signatam, vel consequentia, vel cum eâ conjuncta.

56. Signum est, vel materiale vel formale.

57. Materiale, quod rem signat seu significat, sed non repræsentat.

58. Formale, quod rem repræsentat.

59. Formale, vel repræsentat rem signatam, sine sui cognitione, vel per sui cognitionem.

60. Quod signum rem sine sui cognitione repræsentat, dicitur formale simpliciter.

61. Quod signum per sui cognitionem rem signatam repræsentat, dicitur signum instrumentale.

62. Signum est necessarium vel contingens.

63. Necessarium, certum Dei indicium facit: contingens incertum.

64. Circumstantia est adjunctum, quod circa rem est, eive adjacet vel appositum est.

65. Huc pertinent, Locus, Tempus, &c.

POSITIONUM LOGICARUM

DISPUTATIO DUODECIMA,

DE

CONVENIENT. ET DISTINCT.

THESIS. I.

Affectiones thematis simplicis conjunctæ sunt, convenientia, diversitas, oppositio, & ordo.

2. Convenientia est affectio conjuncta, qua plura aut quasi plura uniuntur.

3. Estque realis vel rationis.

4. Realis, est convenientia unius rei cum seipsa.

5. Uniuntur hic quasi plura.

6. Convenientia rationis, est convenientia plurium in uno conceptu.

7. Uniuntur hic plura.

8. Utraque species convenientiæ ad res prædicamentales tantum, non item ad Deum, applicari debet.

9. Præterea, convenientia est vel simplex vel analogica.

10. Simplex, est convenientia unius cum alio in eodem tertio.

11. Analogica, est convenientia plurium cum pluribus in eadem habitudine.

12. Convenientia simplex, est vel essentialis vel accidentalis.

13. Essentialis, dicitur identitas, estque unitas essentiæ.

14. Identitas est, vel subordinata vel coordinata.

15. Identitas subordinata est, qua conveniunt superiora cum inferioribus sibi subjectis.

16. Estque hæc convenientia realis.

17. Identitas coordinata est vel numerica vel specifica vel generica.

18. Identitas numerica est identitas unius individui cum seipso.

19. Estque hæc convenientia realis.

20. Identitas numerica Scholasticis dicitur absoluta, quia est convenientia individui secum sine comparatione ad aliud.

21. Idem numero est, qua res ita in essentia est una, ut numerari non possit.

22. Identitas specifica est identitas plurium individuorum sub eadem specie.

23. Estque hæc convenientia rationis.

24. Identitas generica est identitas plurium specierum aut individuorum sub eodem genere, vel proximo vel remoto.

25. Quæ sunt eadem numero sunt quoque eadem specie, & quæ eadem sunt specie sunt quoque eadem genere, non contra.

26. Convenientia accidentalis est vel interna vel externa.

27. Interna est Paritas vel similitudo.

28. Paritas, est convenientia in quantitate.

29. Similitudo, est convenientia in qualitate.

30. Convenientia externa, est convenientia in caussis, effectis, subjectis, adjunctis, omnibus externis.

31. Diversitas est, qua res à se invicem distinguuntur.

32. Estque realis, rationis, modalis.

33. Accuratius per dichotomiam dividitur in distinctionem rei & rationis.

34. Distinctio rei est, quæ citra mentis nostræ operationem fit.

35. Distinctio rationis est, quæ fit per mentis nostræ operationem.

36. Distinctio rei est realis vel modalis.

37. Distinctio realis est positiva vel negativa.

38. Distinctio realis positiva est, cum utrumq; distinctionis extremum est positivum.

39. Distinctio realis negativa est, cum vel utrumque distinctionis membrum vel alterum est negativum.

40. Di-

40. Distinctio modalis est, qua res una eademque distinguitur à seipsa per modos suos.

41. Non datur convenientia modalis opposita distinctioni modali:

42. Nam quæcunque modaliter conveniunt, si sit res eadem, realiter conveniunt; si sint res diversæ, solâ ratione conveniunt.

43. Distinctio rationis est, vel rationis ratiocinantis, vel ratiocinatæ.

44. Distinctio rationis ratiocinantis est, quâ res distinguuntur conceptibus similibus.

45. Distinctio rationis ratiocinatæ est, quâ res distinguuntur conceptibus dissimilibus.

46. Quæ distinguuntur distinctione rationis ratiocinantis, faciunt enunciationem identicam: quæ verò distinctione rationis ratiocinatæ, non item.

47. Distinctio est præterea vel essentialis vel accidentalis.

48. Distinctio essentialis, qua distinguuntur res essentiâ, vel essentialiter.

49. Distinguuntur essentiâ, quando essentia unius non est essentia alterius.

50. Distinguuntur essentialiter, quando aliquid est in essentia unius quod non est in essentia alterius.

51. Distinctio essentialis est subordinata & coordinata.

52. Subordinata, qua differunt superiora ab inferioribus sibi subjectis.

53. Coordinata est, numerica, specifica, generica.

54. Numerica, qua distinguuntur individua ejusdem speciei.

55. Specifica, qua distinguuntur species infimæ ejusdem generis, & earum individua.

56. Generica, qua distinguuntur genera tum summa, tum subalterna, eorumque species & individua.

57. Quæ genere distinguuntur, etiam specie, & quæ specie, etiam individuo differunt; non contra.

59. Interna est diversitas in quantitate, quæ dicitur imparitas, in qualitate, dissimilido.

60. Externa est diversitas in causis, effectis, subjectis, adjunctis, omnibus externis.

Positionum Logicarum

Disputatio Decima-Tertia,

De

Oppositione et Ordine.

Thesis I.

Oppositio est pugna rerum.

2. Opposita sunt, quæ neque de se invicem, neque de eodem tertio singulari, secundum idem, ad idem, eodem modo atque eodem tempore affirmari possunt.

3. Oppositorum species sunt quinque, disparata, relative opposita, contraria, privative opposita, contradicentia.

4. Hæc oppositorum divisio intelligenda est de oppositione directa.

5. Disparata sunt, quorum unum opponitur pluribus eodem modo.

6. Sic opponuntur. 1. multæ species ejusdem generis. 2. quæ ex distinctis generibus sumuntur, 3. quæ sub nullo sunt genere.

7. Relata sive relative opposita sunt, quæ id ipsum quod sunt aliorum esse dicuntur, aut alio quovis modo ad illud referuntur.

8. Contraria sunt duo absoluta, quæ sub eodem genere plurimum distant.

9. Intelligitur genus, non Physicum, quod vocant subjectum, sed Logicũ seu universale.

10. Et tale genus vel remotum vel proximum.

11. Distantia intelligitur non localis κατὰ τόπον, sed specifica, κατὰ τὸ εἶδος.

12. Atque hæc contrarietas Aristoteli & Peripateticis restringitur ad solas qualitates.

13. Videtur tamen etiam pertinere ad substantias & quantitatem.

14. Contraria vel sunt mediata, vel immediata.

15. Contraria mediata sunt, quæ admittunt medium; immediata contra.

16. Medium intelligitur participationis, non negationis.

17. Nam medium negationis cadit in omnia opposita, excepta contradictione.

18. At medium participationis reperitur tantum in contrariis, aut fortasse privative oppositis.

19. Contraria se mutuo destruunt, alterumque alterius contagione remittitur.

20. Nam, quod contrarium à contrario intendatur, est per accidens & per ἀντιπερίστασιν.

21. Contraria non possunt esse in eodem subjecto singulari.

22. Idque verum est tam de gradibus remissis quam intensis.

23. Versantur tamen circa idem subjectum vel genere vel specie.

24. Privative opposita sunt habitus & ejus privatio.

25. Habitus non significat primam speciem qualitatis, nec decimam categoriam, sed quodlibet accidens separabile.

26. Privatio intelligitur non Physica, id est, absentia formæ quæ inesse potest, sed Logica, id est negatio formæ quæ inesse debet.

27. Itaque privatio est absentia habitus in subjecto non quolibet, sed in quo per naturam subjecti & tempus à natura definitum esse potest ac debet.

28. A privatione ad habitum non datur regressus.

29. Quod axioma intelligendum est de privatione potentiæ naturalis secundæ, ad quam naturæ viribus à principio intrinseco activo ipsius subjecti non datur regressus.

30. Contradicentia sunt ens & negatio ejus.

31. Estque vel inter terminos transcendentales vel inter terminos prædicamentales.

32. Contradicentia dividunt totam entis latitudinem.

33. Ideoque carent omni medio.

34. Hinc, contradictio est omnium oppositionum maxima, prima, ac mensura.

35. Quod enim cætera opposita opponantur, fit vi contradictionis quam includunt.

36. Contradictio alia est explicita, alia implicita.

37. Explicita, cum unum extremum finitum est, alterum infinitum.

38. Implicita, cum sine particula negationis alterum extremum ab altero evertitur.

39. Ordo est, secundum quem aliquid altero prius, posterius, aut simul dicitur.

40. Prius & posterius dicitur, tempore, natura, dispositione, dignitate, & honore.

41. Prius tempore, quod est altero vetustius & antiquius.

42. Prius natura, est vel existendi consecutione vel causalitate.

43. Prius existendi consecutione est, à quo non reciprocatur existendi consecutio.

44. Prius causalitate est, quod reciprocatur quidem secundum existendi consecutionem, & quomodocunque causa est, cur alterum existat.

45. Prius dispositione dicitur, quod minus abest ab initio.

46. Prius dignitate est, quod est præstantius.

47. Prius cognitione, quod facilius cognoscitur.

48. Est prius cognitione sensuali & confusa, vel intellectuali & distincta.

49. Quod prius est cognitione sensuali & confusa, id nobis notius est.

50. Quod prius est cognitione distincta & intellectuali, id natura notius est.

51. Simul totidem modis dicitur quot prius: sed inter omnes modos est usitatissimus, quo res sunt simul natura.

52. Simul natura dicitur, vel simpliciter & absolute, vel secundum quid respectu tertii.

53. Simul natura simpliciter sunt, quæ recipor-

reciprocantur secundum existendi consecutionem, sed sic ut neutrum sit causa cur alterum existat.

54. Simul natura secundum quid sunt, quæ ex eodem genere æqualiter sibi invicem opponuntur.

POSITIONUM LOGICARUM
DISPUTATIO DECIMA-QUARTA,
DE
INTERPRETATIONE SIMPLICI ET COMPOSITA.

THESIS I.

Interpretatio est, vox articulata animi conceptus ex instituto significans.

2. Estque simplex vel composita:

3. Simplex est, cujus nulla pars significat separatim.

4. Composita, cujus pars aliqua significat separatim.

5. Interpretatio simplex dicitur dictio; composita verò, oratio, enunciatio, propositio, axioma.

6. In dictione est Etymologia & Conjugatio; Homonymia & Synonymia.

7. Etymologia est, ratio vocis in significando ex origine declarata.

8. Conjugatio est, vocum terminatione differentium in significatione affinitas.

9. Homonymia est in voce, quæ significat res, quibus ratio essentiæ, communi nomini accommodata, est diversa.

10. Synonymia est in voce, quæ significat res, quibus ratio essentiæ, communi nomini accommodata, est eadem.

11 In enunciatione sunt species & affectiones.

12. Species Enunciationis sunt, simplex & composita, pura & modalis.

13. Simplex, quæ non potest in plures enunciationes resolvi.

14. Ejus partes sunt subjectũ & prędicatum.

15. Subjectum est, cui aliquid tribuitur in enunciatione simplici.

16. Prædicatum, quod alicui tribuitur in Enunciatione simplici.

17. Copula (est) est pars enunciationis, & quidem prædicati, si sit tertii adjecti, vel ipsum prædicatum, si sit secundi adjecti.

18. Composita, quæ potest in plures enunciationes resolvi; estque copulativa, hypothetica &c.

19. Pura est, in qua non exprimitur, quomodo partes cohærent.

20. Modalis, in qua exprimitur, quomodo partes cohærent.

21. Modi sunt 4. Necesse, Impossibile, Possibile, Contingens.

22. Affectiones enunciationis sunt, quantitas & qualitas.

23. Ratione quantitatis, est enunciatio universalis, & particularis, indefinita, & singularis.

24. Universalis, in qua subjectum universale accipitur universaliter.

25. Particularis, in qua subjectum universale accipitur particulariter.

26. Indefinita, in qua subjectum universale nulla quantitatis nota definitur.

27. Singularis, in qua subjectũ est singulare.

28. Ratione qualitatis, est enunciatio affirmans vel negans, vera vel falsa.

29. Affirmans, quæ partes conjungit.

30. Negans, quæ partes dividit.

31. Utraque est, vel finita vel infinita.

32. Finita, quæ constat subjecto & prædicato finitis.

33. Subjectum & prædicatum est finitum, cum certam habet significationis latitudinem.

34. Infinita, quæ constat subjecto & prædicato infinitis, aut utroque, aut alterutro.

35. Subjectum & prædicatum dicuntur infinita, cum eorum significationem negandi nota infinitam facit.

36. Affirmatio prior est negatione, simul & notior.

37. Enunciatio vera est, quæ conjungit ea, quę conjuncta sunt, & dividit, quę divisa sunt.

38. Falsa, quæ conjungit divisa, aut dividit conjuncta.

39. Vera est, vel necessaria vel contingens.

40. Necessaria, quæ non potest esse falsa.

41. Contingens, quæ potest esse falsa.

42. Intelligitur hic necessitas & contingentia, non in essendo, non in causando, sed in prædicando.

43. Necessitas enunciationis in prædicando tribus absolvitur gradibus, quorum posterior priorem includit.

44. Primus gradus est κατὰ παντὸς, quando prædicatum convenit omni subjecto & semper.

45. Secundus est καθ' αὑτὸ, quando prædicatum est de essentia & definitione subjecti, & dicitur primi modi, vel subjectum est de essentia & definitione prædicati, & dicitur secundi modi.

46. Tertius est καθόλου πρῶτον, cum prædicatum & subjectum inter se reciprocantur.

47. Enunciatio falsa, est possibilis, quæ potest esse vera, vel impossibilis, quæ non potest esse vera.

POSITIONUM LOGICARUM

DISPUTATIO DECIMA-QUINTA,

DE

QUATUOR INSTRUMENTIS COGNOSCENDI.

THESIS I.

PArs Logicæ Organica, agit de cognoscendis instrumentis.

2. Esse quatuor cognitionis instrumenta, probat quadruplex mentis nostræ defectus, ignorantia, confusio, dubitatio, inordinatio.

3. Eorum primum est definitio, quæ est instrumentum Logicum explicans, quid res ipsa sit.

4. Estque vel perfecta, quæ rei essentiam explicat attributis essentialibus perfecte, vel imperfecta, quæ contra.

5. Omnis definitio perfecta essentialis est, non tamen omnis definitio imperfecta accidentalis.

6. Divisio est, totius per partes explicatio.

7. Unde, quotuplex fuerit totum, totuplex & divisio.

8. Syllogismus est oratio, in qua quibusdam positis, diversum quid à positis, propter ea quæ posita sunt, necessario sequitur.

9. Necessitas hic intelligitur non consequentis sed consequentiæ.

10. Partes syllogismi sunt tres enunciationes, major, minor, & conclusio.

11. Conclusio male dicitur nonnullis effectum syllogismi.

12. Figuræ syllogismorum tres sunt pro triplici dispositione medii.

13. Prima est, in qua argumentum sive terminus medius majori extremo subjicitur, & de minore prædicatur.

14. Secunda, in qua argumentum de utroque extremo prædicatur.

15. Tertia, in qua argumentum utrique extremo subjicitur.

16. Quarta syllogismorum figura nulla est.

17. Syllogismus est Dialecticus, Apodicticus, Sophisticus.

18. Dialecticus est syllogismus generans opinionem aut alium quemlibet assensum præter scientiam.

19. Apodicticus est syllogismus generans scientiam.

20. Scientia est τοῦ διότι & τοῦ ὅτι.

21. Totuplex est demonstratio.

22. Hæc est divisio analogi in sua analogata.

23. In demonstratione τοῦ διότι medium debet esse causa proxima prædicati, eaque, vel efficiens,

efficiens, vel finis; & efficiens, vel interna vel externa.

24. Causa intelligitur proxima absolute.

25. Potest etiam medium esse causa, & quidem forma subjecti, sed non necessario est.

26. Præmissæ demonstrationis debent esse necessario veræ ac reciprocæ, deinde immediatæ ac primæ.

27. Quod tamen totum intelligendum est potissimum de majore.

28. In minore sufficit ut sit vera, licet nec necessaria, nec immediata fuerit.

29. Conclusio debet esse effectum præmissarum non tantum ut causæ cognoscendi sed & ut essendi.

30. Et præmissæ debent esse notiores & priores natura ipsa conclusione.

31. Demonstratio τῦ ὅτι est ab effectu & à causa remota.

32. Illa colligit causam ex effectu, hæc effectum ex causa remota.

33. Cum causa cognoscitur ex effectu & vicissim, vocatur regressus.

34. Regressus non est idem cum circulo.

35. Syllogismus Sophisticus est, qui generat errorem, seu ignorantiam pravæ dispositionis.

36. Hæc doctrina tam est necessaria pars Logicæ, quam doctrina de syllogismo vero.

37. Methodus est apta dispositio rerum eodem pertinentium, ut quam optimè facillimèque intelligantur.

38. Estque naturalis vel arbitraria.

39. Naturalis, quæ sequitur ordinem naturæ & cognitionis nostræ distinctæ.

40. Estque Synthetica & Analytica.

41. Synthetica, quæ progreditur à principiis ad composita, habetque locum in scientiis.

42. Analytica, quæ progreditur à fine ad media, habetque locum in prudentiis & artibus.

43. Itaque Methodus definitiva nulla est.

44. Arbitraria, quæ relicto ordine naturæ pro arbitrio est instituta.

FINIS.

COLLEGIUM ETHICUM.

DISPUTATIONUM PRACTICARUM PRIMA,

DE CONSTITUTIONE PHILOSOPHIÆ PRACTICÆ.

THESIS I.

IVINÆ imaginis tenues in homine post lapsum reliquiæ, & quæ superest naturalis luminis exigua scintilla inter ignorantiæ cineres micans non tantum ad rerum contemplationem sese extendit, sed & ad honesti inhonestique discrimina pertingit. Non tantum mansere in animis hominum sapientiæ originalis, sed & justitiæ igniculi, nec tantum universi naturam speculari, sed & debita erga Deum hominesque officia præstare, ipsa quidem nobis innata lex docet: Illa ergo insita nobis Philosophiæ rudimenta excoli & studio perfici par est, quo magis ad Conditoris nostri imaginem accedamus. Cum igitur Philosophia theoretica pulcherrima variarum rerum cognitione animum exornet, sed secundum eam actiones nostras dirigere non doceat, ipsa luce meridiana clarius est, (*a*) *talem Philosophiam dari* debere, quæ mentem ea doctrina, quæ est de vita recte instituenda secundum naturæ rationisque leges, imbuat. Theoretica enim Philosophia frustra foret, nisi practica quoque esset, cui aliquo modo illa subordinatur. Hæc illa Philosophiæ pars est, quam, quod actiones nostras dirigat, Practicam vel Activam, quod τὰ ἤθη sive mores formet, Moralem sive Ethicam quidam vocant, licet hoc nomen aliis quandã ejus partem designet. Speculativa Philosophia intellectui speculativo, Practica practico inest: illa in veritatẽ investigandam tantum incumbens, hominem ad Dei notitiam pleniorem (utpote jam per naturam à nativitate ejus inchoatam) per creaturas deducit: hæc vero mortales cognitum ex ratiocinatione diligenti Deum jubet colere, venerari, adorare: illa hominem sui cognitionem docet, mentisque humanæ qualemcunque cum Deo similitudinem summa cum delectatione contemplatur; hæc vero dirigere ejus actiones satagit, & viribus ejus jam exploratis, secundum eas, πράξεις suas instituendi modum tradit. Hanc publicis disputationibus, Deo favente, proponemus; & quo melius ejus natura intelligatur, prima hac disputatione de ejus constitutione, quantum fieri potest, breviter & perspicue agemus.

(*a*) Ethicam dari & quidem distinctam à Theologia probatur ex principiis practicis sive notitiis boni & mali omnium hominum cordibus naturaliter insitis, quæ nihil sunt aliud, quam superstites quædam reliquiæ imaginis divinæ in homine, quas in se invenerunt gentiles scripturarum luce destituti, & ex quibus procuderunt præcepta de virtutibus exercendis & moribus honeste instituendis. Hæc Ethicam nobis faciunt ac constituunt. Præterea eam dari probatur à Philosophia Theoretica, quæ Deum docet, cognoscere ex libro naturæ, non scripturæ, lumine naturæ, non gratiæ aut fidei, ac frustra id doceret nisi alia foret Philosophiæ pars, quæ exponeret Dei jam cogniti cultum ex lege naturæ, non revelatâ, quod facit Ethica dum explicat virtutes, docetque eas exercere, quibus exercitis Deus colitur.

Imago Dei, secundum quam conditus est homo, consistebat in sapientia, justitia & sanctitate; hæc per lapsum Adami multum fuit corrupta atque imminuta, non in totum sublata. ideoque remanserunt in hominis animo quædam reliquiæ sapientiæ primævæ circa verum & falsum, quæ vulgo principia Theoretica vocantur.

& reliquiæ quædam justitiæ originalis circa bonum & malum, quæ vocantur principia practica; utraque dicuntur insita sive innata, quia horum principiorum notitia, non postea accedit institutione, sed ab ipsa nativitate omnium hominum animis est insculpta, non quod statim atque homo natus est in actum prorumpat, infans enim nihil novit, nec Deum, nec se, nec parentes, nec aliquid rerum. sed quod, cum in cordibus nostris lateat, adultiore ætate, quando rationis usus accedit, sese exerat, sine syllogismo aut demonstratione, quia hæc principia sola vocabulorum significatione percepta cognoscuntur: speciatim dicuntur principia practica, sive notitiæ naturales insitæ boni aut mali, lex naturæ, aut innata, quæ distinguuntur à lege morali, quæ sunt revelata.

II. (*a*) Ut vero Philosophiæ constitutionem distincte & methodice explicemus, duo capita examinanda nobis sunt, *definitio*, ejusque membra, & *divisio*. Definitur autem Philosophia Practica hoc modo: *Philosophia Practica est prudentia humanas actiones dirigens, ut in hac vita naturæ viribus homo beate vivat.* Hæc definitio genere & differentia, ab objecto, officio & fine desumpta, constat, de quibus singulis quædam dicemus.

(*a*) Quæcunque Disciplinæ distinguuntur per diversos considerandi modos, non sunt eædem: sed Ethica seu Doctrina Morum ac virtutum, prout illa cognoscitur naturali intellectus lumine ex principiis naturæ insitis, & Theologia seu Doctrina morum ac virtutum, prout illa cognoscitur supernaturali intellectus lumine ex verbo Dei, distinguitur per diversos considerandi modos, ergo non sunt eædem; Major vera est, quia omnium Disciplinarum distinctio, à diverso considerandi modo, seu, ut alii loquuntur, objecto formali petitur; Minor sic probatur: Naturale intellectus lumen vocatur ipsa intelligendi potentia, qua omnes homines sunt præditi ex natura sua, & res intelligunt absque ulla revelatione, aut fide infusa, quæ vocatur supernaturale intellectus lumen, quia supra naturalem potentiam intelligendi illi superadditur: prius vocatur lumen Naturæ, estque omnibus hominibus commune, posterius vocatur lumen Gratiæ, & convenit solis Christianis, ac fidelibus, non item paganis, aut infidelibus: quantum verò differt lumen Naturæ à lumine Gratiæ, seu fidei, ratio à revelatione, tantum differt Ethica à Theologia. Porro principia naturæ insita dicuntur enunciationes quædam omnium hominum animis ab ipsa nativitate inscriptæ, atque insculptæ, vulgo communes notiones, per quas non quidem homo intelligit statim atque natus est, sed quas, simul, atque ad usum rationis pervenit, statim novit esse veras absque ulla institutione aut probatione, & ex quibus ratiocinando in aliarum rerum cognitionē devenit. Hæc principia sunt vel theoretica vel practica: Theoretica sunt, E.G. Idem potest esse, & non esse. Bis bina sunt quatuor. Totum majus est sua parte. Practica sunt, V. C. Deum cole, Parentes honora, Quod tibi non vis fieri, id alteri ne feceris. Ex Principiis Theoreticis deducit mens conclusiones theoreticas, & deducitur in cognitionem rerum Physicarum, Metaphysicarum, & Mathematicarum. Ex principiis practiis deducit Ratio conclusiones practicas de rebus agendis, & deducitur in cognitionem rerum Ethicarum, Politicarum, & Oeconomicarum: sic intellectus hominis ex principio hoc, Quod tibi non vis fieri, id alteri ne feceris, varias deduxit leges, & Præcepta de virtutibus exercendis, & vitiis fugiendis. V.C. Quia nolo mihi eripi vitam, aut bona, ratio mea infert, ergo nec ego alterius bona aut vitam eripere debeo; inde nata lex est, Non furaberis, Non occides, & nata virtus, Justitia, quæ docet suum cuique esse tribuendum & relinquendum, & Clementia, quæ docet iram esse moderandam, odium deponendum, cædem vitandam, ac sic procedit Ethica: at verò Theologia docet, non esse furandum, non esse occidendum, simpliciter, quia Deus id in Verbo suo & Lege morali per Mosen revelata utrumque prohibuit. Ex quibus omnibus patet, alio modo tradi Doctrinam Morum & virtutum in Ethica, & alio in Theologia.

III. *Genus* in definitione Philosophiæ Practicæ positum, est *prudentia*: (*a*) cum enim *tres sint distincti habitus intellectuales*, scientia, prudentia, ars (intelligentia enim non habitus est, sed naturale lumen; & sapientia non est habitus ab arte, scientia aut prudentia diversus) ad unum ex illis tribus necessario revocari debet. Ex definitionibus autem scientiæ & artis, (*b*) *si strictè utraque sumatur*, ut sumi solet in Peripateticismo, liquido apparet, Philosophiam Practicam ad neutram revocari posse. Scientia enim omnis ad Philosophiam Speculativam pertinet; cum ergo Philosophia Practica distincta pars sit Philosophiæ, scientia dici nequit: deinde objectum scientiæ sunt res necessariæ, finisque nuda cognitio:

gnitio; at Philosophiæ Practicæ aliud objectum & finem esse mox apparebit. Quod quidam volunt hanc Philosophiæ partem esse scientiam, ut loquuntur, practicam, ne speciem quidem veritatis præ se fert: aperta enim contradictio in verbis est; & dum hanc Philosophiam scientiam esse dicunt, addita voce *practica*, se ipsos refellunt. Ars autem esse nequit Philosophia practica, quia non circa ποιήσεις, sed circa πράξεις occupata est, ut statim dicetur. Nonnulli conantur probare Philosophiam Practicam non esse prudentiam hoc argumento, quod prudentia cum virtute necessario sit conjuncta, Ethica vero non item; sed quod ea etiam in homines pessimos cadat. Resp. Verum illud est, prudentiam cum virtute necessario esse conjunctam, ideoque Ethicam, cum sit prudentia, necessario quoque virtute comitatam esse debere; & per consequens eam non cadere in homines improbos: quamvis enim qualiscunque præceptorum moralium cognitio in improbis reperiatur, non tamen Ethica reperitur: nam ista præceptorum cognitio in hominibus malis Ethica dici nequit, quia Ethicæ definitio ei non convenit; Nam Ethicæ attributa essentialia ei non conveniunt, à quibus definitio desumpta est.

IV. Sequitur *differentia* Philosophiæ Practicæ, quæ, uti diximus, *ab objecto, officio & fine desumpta est.* Objectum & officium simul explicabimus. *Objectum* sive *subjectum*, operationis, sc. non *considerationis*, seu potius, *contemplationis* (hoc enim, si proprie sumatur, ad scientias tantum pertinet) in Philosophia practica est, tum ipse intellectus practicus, tum ejus actiones, circa quod objectum Philosophia practica dirigendo versatur, quod ejus *officium* est: (*a*) intellectum practicum dirigit Philosophia practica *subjective*, actiones vero intellectus practici dirigit *objective*. Intellectus enim practicus duplici imbecillitate laborat: (*b*) *nam sæpe male de rebus judicium absolutum fert*, quando judicat bonum esse malum, & contra; sæpius à recto absoluto judicio, reluctante affectuum impetu, discedit, & extra honestatis limites exorbitans, ignobili socordia se passionibus subjicit, quas domare, domitisque imperare, deberet. Huic duplici imbecillitati hæc Philosophiæ pars practica medetur: nam, quod ad primam atti-

(*a*) Ratio, ob quam tres tantum sunt ponendi habitus intellectuales & non quinque, hæc est, quia triplex tantum est objectum circa quod cognoscendum eget aliqua facilitatione intellectus hominis; nempe vel est objectum θεωρητὸν tantum, vel πρακτὸν vel ποιητὸν, i. e. objectum intellectui humano venit vel cognoscendum tantum, & circa id adjuvatur habitu intellectuali scientiæ, vel objicitur non tantum cognoscendum, sed & agendum aut faciendum, differunt autem actio & effectio πρᾶξις & ποίησις, quod actio seu πρᾶξις agentem denominet bonum vel malum, effectio seu ποίησις eum denominet peritum vel imperitum: circa cognoscendum objectum πρακτὸν seu agibile juvatur intellectus à prudentia; circa objectum cognoscendum ποιητὸν effectibile perficitur intellectus ab arte; intelligentia autem non est habitus, quia versatur circa prima principia, tum theoretica, tum practica, ut sunt, Totum est majus sua parte, &, Deum cole, &c. ad quorum cognitionem & assensum intellectus nulla eget facilitatione, consequenter nullo habitu, qui facilitatem inducat; quia ista principia ex sola vocabulorum cognitione accepta cognoscuntur: sapientia vero non est habitus distinguens, sed ex scientia & intelligentia compositus.

Habitus intellectuales dicuntur qualitates quædam, quæ intellectui adveniunt per frequentes intelligendi actiones, quibus ad facilius intelligendum disponitur, ac juvatur, suntque tres; *Scientia*, qua facile intelligit res necessarias, earumque veritatem, *Prudentia*, qua facile intelligit res morales, & civiles, actiones bonas & malas, & quid sit faciendum, & quid sit fugiendum, *Ars*, qua facile intelligit res artificiales, & quomodo opera artificiosa, & secundum quas regulas debeant produci. Ethica est Prudentia, quia intellectum juvat in facile cognoscendis actionibus bonis ac malis, virtutibus ac vitiis.

(*b*) Scientia sumitur stricte, cum significat cognitionem rei necessariæ per causam proximam; estque tum effectum demonstrationis: sumitur late, pro qualibet cognitione quocunque modo & medio accepta: Ars sumitur stricte, cum sumitur pro habitu cum recta ratione effectivo; late, cum sumitur pro congerie præceptorum recta methodo dispositorum.

net, intellectum practicum doctrina præceptisque imbuit, & eum ita fingit ac format, ut in judicando à recto tramite nusquam aberret: Quod ad secundam; eadem ita intellectum confirmat, ut postquam in thesi, i. e. universaliter, generatim, bene de rebus judicavit, vel statim idem in hypothesi, i. e. particulariter & in specie, ferat judicium; vel si quę oriatur animi fluctuatio ac dubitatio propter appetitus sensitivi contumaciam, non tamen cedat affectibus, sed post difficilem luctam ac pugnam, victor tamen evadat, & turpes istos motus rectæ rationis imperio subjiciat.

(a) Erhica dirigit intellectum practicum subjective, quia ipsi intellectui practico inest, tanquam subjecto; est enim habitus intellectualis, non quidem speculativus, sed practicus, quia est prudentia actionis intellectus practici: dirigit objective, quiæ bæ sunt objectum circa quod Erhica occuparur; hoc enim agit Erhica, ur intellectus practicus bene consulrer, deliberet, judicet, discernar, decernar, & cætera, quæ sunt actiones ejus.

Illud dicitur dirigi subjectivè à Philosophia practica, cui illa inest, illud vero objective, circa quod ipsum dirigendo occupatur: unde subjectum Ethicæ, cui inest, est intellectus practicus, objectum verò, quod dirigit, sunt ejus actiones. Intellectus practicus dicitur, qui & quando versatur in cognoscendis & judicandis rebus, actionibus bonis vel malis, sicuti Theoreticus dicitur, qui & quomodo occupatur in intelligenda & judicanda rerum veritate vel falsitate: Actiones Intellectus practici, quas Ethica dirigit, sunt judicia ab intellectu lata, de bonitate vel malitia rerum, rationum bumanarum. In hisce judiciis ferendis, quia intellectus sæpe aberrat, eget directione, & prout hæc judicia sunt vel absoluta vel comparara, ita aberrat intellectus practicus gemino modo: nam interdum absolutè simplicirerque judicat esse bonum quod est malum, & contrà, interdum postquam aliquid quidem jndicavit esse bonum absolute & simpliciter, idem tamen, ut malum judicat judicio comparato expensis omnibus circumstantiis singularibus, ita fur aliquis simpliciter quidem & absolute judicat furari esse malum, at cum respicit expletionem suæ lubidinis aut voluptatis, quam non potest explere, nisi per bona aliena, & considerat Possessorem abesse, aut occasionem sibi natam bona ejus clanculum auferendi, hisce aliisque circumstantiis expensis, quod judicabat absolutè esse malum, V.C. *furari*, quia erat vetitum, idem tamen judicio nunc comparato judicat esse bonum, quia furatur ut illud sit medium & bonum utile explendæ libidini aut voluptati In utroque judicio ferendo, ur illud sit rectum. intellectum Practicum dirigit Ethica, hunc subjectivè, & ipsa judicia objectivè.

(b) Quod fit, cum simpliciter judicat esse bonum, quod est malum, qui crassus est & supinus error; sed cum novit quidem quid sir bonum simpliciter, quid malum, & tamen malum pro bono eligit vi affectuum abreptus, error est judicii comparati, non absoluti.

V. Philosophia Practica intellectum, sc. practicum, ejusque actiones, i.e. judicia, non frustra, sed propter finem aliquem dirigit, qui vel subordinatus vel ultimus est in hac vita. Finis ejus subordinatus est (a) πρᾶξις ex rectæ rationis prescripto exercita. *Finis ultimus* Philosophiæ practicæ est *summum bonum* seu beatitudo, ad quam omnes suas actiones mortales dirigunt, & in quam indesinenter feruntur. (b) *Non enim appetitus noster circa summum bonum indifferens est, sive quoad actus exercitium* (ut barbare cum Scholasticis loquamur) *sive quoad specificationem*, sed ab eo determinatur (c) *necessario, & tamen liberrime* beatitudinem expetit & desiderat. Ceterum (d) *beatitudo*, vel *objectiva* est, vel *formalis*: hæc est actus, quem circa summum bonum exercemus; illa est actus istius objectum. Videndum igitur, quænam sit beatitudo objectiva, quæ finis πράξεων nostrarum esse debet, & circa quam actus ille, in quo formalis beatitas consistit, est exercendus.

(a) πρᾶξις significat in Philosophia morali, actionem imperatam facultatis inferioris, animæ sensitivæ aut vegeranris, in quantum subest imperio facultatis superioris, inrellectui aut voluntati, quæ faculras utraque dicitur superior, quia est animæ rationalis, quæ sane longe superior ac longe nobilior est sentiente & vegetante.

πρᾶξις Latinè dicitur *Actio*, non quævis, sed humana, imo non quælibet hominis actio, sed illa, quæ producitur ex intellectus & voluntatis imperio ob quam homo dicitur bonus aut malus, ideoque nutririo & accretio, quamvis sint actiones hominis, qui crescit & nutritur, non sunt tamen actiones humanæ, quia non producuntur ab homine

per

per imperium intellectus practici, & voluntatis, neque enim homo, aut crescit aut nutritur, cum vult aut judicat sibi esse crescendum, vel se nutriendum, sed actiones videndi, incedendi, loquendi, gaudendi, tristandi, amandi, metuendi & irascendi &c. sunt actiones humanæ, quia nemo illas exerit, nisi quia vult & judicat illas esse faciendas, atque hæ similesque dicuntur πράξεις, vel Actiones imperatæ, quia ex imperio voluntatis & intellectus judicantis producuntur, atque ab illis aliquis dicitur bonus vel malus, prout hic sequitur præscriptum intellectus rectè judicantis vel pravè.

Finis ultimus, & summum bonum, ambo intelliguntur de hac vita, hoc est, quem finem, & quod bonum obtinere possunt homines dum vivunt, & utrumque acquirere valent naturæ viribus.

(*b*) Dicitur appetitus indifferens, quoad actus exercitium seu quoad contradictionem, quatenus potest appetere vel non appetere; quoad specificationem aut contrarietatem, quatenus potest appetere vel odisse; nam appetere & non appetere, opponuntur contradictoriè; appetere & odisse, contrariè.

Indifferens dicitur, quoad actus exercitium, quod potest agere, & non agere, quoad specificationem, quod potest agere hoc vel illud: neutro modo, appetitus indifferens est circa summum bonum, nam nullus hominum est, ne improbissimus quidem, qui non velit esse beatus, aut qui aliud potest appetere quam summum bonum: hæc necessitas appetendi summum bonum est ab ipsa natura hominis, Deus enim homini indidit istam inclinationem, qua non potest non ferri in summum bonum appetendo, qui sane appetitus frustra foret nisi summum bonum daretur; atqui Deus & natura nihil frustra faciunt.

(*c*) Hinc liquet non omnem necessitatem pugnare cum libertate; sane necessario appetitur summum bonum, quia, ubi fuerit perceptum ab intellectu, ita trahit voluntatem, ut illa non possit non ferri in illud, quia hoc adeo verum est, ut nullus ne quidem nequissimorum hominum, imo nec ipse diabolus, non appetat necessario summum bonum; & tamen cum appetitus noster illud appetit, appetit libere, quia tum aliqua actio fit libere, quando fit ex voluntatis impetio & prævio rationis judicio, atqui utrumque hic fit; appetimus, quamvis necessario, summum bonum, quia volumus & judicamus esse appetendum.

(*d*) *Beatitudo* objectiva dicitur illa res, quæ nos beat, & fœlices reddit, *formalis* dicitur illa actio, qua id, quod nos beat, fit nostrum, & nobis applicatur.

VI. (*a*) *Hic quidem statuendum est*, beatitudinem objectivam debere esse finem absolute ultimum & nulli alteri subordinatum, infinitæ bonitatis, summe necessarium, immutabilem, æternum, immensum, qui sit causa efficiens rerum omnium, à quo omnia simul sint, & in quem omnia tendant. Summus enim si non sit, dabitur alter finis eo superior, & sic summi boni nomine erit indignus, utpote cum sit bonum subordinatum: ut autem summus finis sit, infinitæ bonitatis esse debet, ut sistere queat appetitum, animumque in summo fœlicitatis gradu constitutum, pulcherrima sui fruitione occupatum, detineat. (*b*) *Voluntas enim bono aliquo finito* non satiatur, & quamvis cuncta per multorum finium subordinationem ad finem ultimum tendant, illa tamen sola immediate summum finem desiderat, appetit, intendit. Porro ne in ancipitis boni possessione parum fœlices sint mortales, interque spem & metum in dubio sit animus, beatitudo hæc objectiva, ens summe necessarium, immutabile, immensum, &c. esse debet: & quoniam nullus alius absolute ultimus finis esse potest, nisi qui rerum omnium sit causa efficiens (uterque enim infinitus esse debet, nec præter unum infinitum, aliud ullum datur) rectè illud summum bonum vocamus, à quo & propter quod sunt omnia. His igitur summi boni requisitis observatis, totam entium classem perlustremus, quæramusque tale ens, cui omnia hæc ante citata attributa exactè conveniant. Certe, nullum aliud reperire erit, nisi ipsum *Deum ter Opt. Max.* reverendum illud & colendum numen, qui totius mundi rerumque omnium causa procreans & conservans est, qui omnia ad gloriam suam, æterna sua providentia, decreto immutabili, dirigit ac refert.

(*a*) Finis & bonum reciprocantur, scilicet hoc sensu; omne bonum, sive verum, sive apparens, est finis, sive ultimus, sive subordinatus; & omnis finis, tum ultimus, tum subordinatus, est bonus, vel vere, vel apparenter; aut etiam omnis finis est bonum, vel honestum, vel utile, vel ju-

cundum, & omne bonum, vel honestum, vel utile, vel jucundum, est finis, vel ultimus, vel subordinatus, qui vulgo una voce vocatur medium; hic quæritur finis ultimus, & bonum verum, ac honestum.

(b) *Voluntas* sive *appetitus* hominis dicitur infinitus objectivè, quia nulla res creata, etiamsi omnes ei sistantur, desiderium ejus explet, est tamen finitus subjective, quia est facultas, aut potentia hominis, qui est creatura finita; solum autem summum bonum est infinitæ bonitatis, ideoque aptum ut satisfaciat appetui nostro infinito, estque solus Deus, qui finis est ultimus, quia omnia fecit per se, & omnia fiunt propter ipsum. Si dicas in hac vita Deum ut summum bonum possideri non posse, Respond. omnino posse, nam qui Deum naturæ lumine cognoscit, & cognitum ex naturæ lege colit, is Deum tanquam summum bonum possidet, atque utrumque ab homine fieri potest in hac vita naturæ viribus, citra fidem aut revelationem, & factum est à Gentilibus.

Voluntas humana vulgo dicitur finita subjective, & infinita objective; sensus est, quod sit facultas subjecti finiti, puta, animæ rationalis, sed quod in appetendo, nullis certis objectis astringatur, nullis finibus coerceatur, sed in infinitum quasi abeat omnia appetendo; hæc causa est, cur nullum ens finitum sit vera beatitudo objectiva; quia infinito appetitui satisfacere nequit, quem explet solus Deus, qui, quia est infinitæ bonitatis, solus voluntatem in infinita sua appetitione satiat.

VII. His sic explicatis, removemus hinc omnia boni simulachra verius, quam bona, quæ multi mortales pro actionum suarum finibus sunt amplexi: Epicureorum voluptatem corpoream (si sic eorum sententiam explicare licet) Stoicorum habitus virtutum, Peripateticorum actiones virtutum, denique corporis & fortunæ bona, quæ ἐφ' ἡμῖν, i. e. in nostra potestate non sunt, pro summo bono seu beatitudine objectiva haberi posse pernegamus, sive quodlibet eorum seorsum, sive omnia aut pleraque simul sumas. Qui enim in his rebus felicitatem consistere contendunt, illi ex creatura Deum faciunt, & creatori debitum honorem, virtuti aut externis bonis adscribunt: hæc temeritas, ne impietatem eam vocem, in Ethnicis tolerari non posset, & nihilominus tamen eam Christiani, per avia Paganismi Gentiles secuti astruunt ac defendunt. Tota rerum universitas Deum pro fine summo, *assimilationis* non *indigentiæ*, habet, etiam minutissima & vilissima quæque naturæ effecta propter Dei sanctissimi gloriam operantur, & interim homo, qui totum universum dignitate superat, totiusque orbis mirabile compendium est, nihil nisi divitias, honores, aut, si paulo generosior est, virtutem affectabit? Huc accedit, quod res aliæ omnes non nisi per hominem ad Deum tendant, priusquam in hominem, & eo mediante in Deum ferantur. (a) Denique non frustra est illa naturalis, partim *insita*, *partim acquisita Dei* notitia, sed ad ulteriorem aliquem finem referri debet, qui non alius est, quam ipse Deus. Si quis quærat, quid de virtute & bonis externis sentiamus? Resp. virtutem esse medium, ad summum bonum obtinendum, simpliciter necessarium: (b) *Bona* externa medii quoque rationem habere possunt respectu summi boni, non tamen ad illud simpliciter necessaria sunt, nec ad τὸ esse, sed tantum ad τὸ bene esse.

(a) Notitia Dei insita dicitur, quæ insculpta est omnium hominum cordibus, in ipsa nativitate, unde vocatur innata, non quod se statim exserat, atque homo nascitur, sed, quod cum ibi sit, postea sese exserat sponte sua, absque molestia aut probatione ulla, cum homo ad rationis usum pervenit, estque nihil aliud quam testimonium conscientiæ uniuscujusque de Deo. Acquisita notitia Dei est, quę per terminos medios desumtos à rebus creatis, & per syllogismos ac probationes, acquiritur; utraque naturalis est, quia neutra est per revelationem, aut hausta ex verbo Dei, quæ notitia Dei dicitur revelata.

Notitia insita dicitur, qua Deum cognoscimus ex nobis ipsis, seu ex Idea Dei, omnium hominum animis innata, seu ex Conscientiæ testimonio. Acquisita dicitur, qua Deum cognoscimus ex rebus creatis extra nos positis in toto mundo; illa dicitur Dei notitia subjectiva, hæc Dei objectiva, quia illa ex ipso homine eruitur in quo est, hæc acquiritur ex objectis, sc. rebus visibilibus extra homines collocatis.

(b) Bona sunt vel interna, vel externa. Interna dicuntur, quæ intra hominem sunt, suntque vel animi, ut *Virtus*, vel corporis, ut *Sanitas*: Externa vocantur, quæ extra hominem sunt, & vulgo vocantur bona fortunæ, ut *Divitiæ*, *honores*: hæc non faciunt ad summi boni acquisitionem

nem aut possessionem simpliciter, sed ad illud acquirendum & possidendum facilius.

VIII. Beatitudo formalis, sive actus, quem homo circa beatitudinem objectivam exercere debet, necessario est operatio animi præstantissima, quæ procul dubio est, Dei glorificatio, quatenus illa ab homine, in naturali statu spectato, Deo tribui potest & debet. Nam nuda theoria & otiosa speculatio hic non sufficit, sed requiritur præterea aliqua praxis, cum creaturarum omnium sit, Deum creatorem suum celebrare. Ideoque Apostolus gentes ἀναπολογήτους esse dicit, διότι γνόντες τὸν θεὸν, οὐχ' ὡς θεὸν ἐδόξασαν, ἢ ηὐχαρίστησαν. Utraque hæc, tum objectiva, tum formalis beatitudo, integrã hominis fœlicitatem constituit, & unius finis rationem habet. Ad finem autem huncobtinendum necessaria conditio est ejus notitia, quæ conditio quoque in *omni fine locum habet:* (a) finem igitur hunc cognoscere nos oportet priusquam eum acquirere possimus. Hinc sequitur Philosophiam Theoreticam à Practica præsupponi, & hanc illa tanto nobiliorem esse, quanto nuda cognitione actio & operatio præstat. Porro *ubinam* & *quomodo* iste finis obtineatur per Philosophiam Practicam, circumstantia in definitione addita indicat, sc. *in hac vita & naturæ viribus*: ad futuram enim vitam media, quæ hæc Philosophia præscribit, non pertingunt; & bonum supernaturale ad Philosophiam non pertinet.

(a) Omnis finis necesse est, ut præcognoscatur, antequam appeti valeat, non tamen necesse est, ut semper præcognoscatur ab eo agente, quod finem appetit; nam res inanimatæ & plantæ ob finem agunt cognitum, non quidem à se, quia ratione carent ac sensu, sed à Deo, qui illas dirigit in finem illis à se præstitum; bruta agunt propter finem à se cognitum, sed sensu tantum; homines agunt propter finem à se cognitum, sed ratione.

IX. *Fine* jam explicato ad *media* veniendum est, quibus hæc fœlicitas acquiri potest, & ad præcepta, quibus doctrina de hisce mediis traditur. Quoniam vero non unius generis ista doctrina est, ad Philosophiæ Practicæ constitutionem quoque pertinet *divisio*: quam omnium optime instituisse videtur *Picolomineus introd. ad decem grad. civil. Phil. c.* 8. Hunc igitur secuti in duas partes hanc Philosophiam secamus, alteram generalem, quam Ethicam stricte dictam vulgo vocant (Ethica enim late sumpta totam Philosophiam Practicam nonnullis comprehendit) alteram specialem, quæ in Oeconomicam & Politicam subdividitur. Ethica, seu pars ista generalis generalia præcepta tradit, & certo vitæ generi non astricta: pars specialis generalia ista præcepta restringit, applicatque ad certa subjecta, atque ita mores hominis dirigit, quatenus ille alicujus societatis membrum est. Est enim homo natura πολιτικὸν ζῶον, ut recte ait Aristoteles: quare hominem agere vitam monasticam non decet, nisi ipsius naturæ legi & sapientissimo Dei instituto, qui sociabilitatem hominum animis insevit, se opponere velit. Cum ergo omne vitæ humanæ genus, quod naturæ Philosophiæque præceptis sit conveniens, in hominum societate degendum sit, cumque societas illa sit duplex, familia & respublica; sequitur specialem Philosophiæ moralis partem, quæ vitam hominis, ut in societate aliqua degitur, spectat, bimembrem esse; ut una pars bene instituendæ vitæ in familia, altera in republica, regulas doceat: illam Oeconomicam, hanc Politicam vocant. Totam Philosophiam Practicam, tum generalem, tum specialem, sequentibus disputationibus (si visum fuerit *Deo ter Opt. Max.*) absolvemus: in qua pertractanda tantam servabimus ἀκρίβειαν, quantam ipsa Philosophiæ Practicæ natura permittit: in ea enim aut nullæ sunt demonstrationes, aut saltem minus accuratæ.

DISPU-

DISPUTATIONUM PRACTICARUM

SECUNDA,

DE

SVMMO BONO.

THESIS I.

PHilosophiæ practicæ definitionem ac divisionem prima exposuit disputatio, atque in definitione explicanda per partes, præter objectum, finem quoque proposuit, qui subordinatus, fuit πρᾶξις, ultimus, summum bonum seu beatitudo, in quam πρᾶξις tendunt: Hæc *beatitudo* divisa fuit *in objectivam & formalem*: illa, est ipsum objectum, quod hominem beat, hæc, acquisitio objecti, quæ est operatio, qua objecto beanti homo conjungitur: beatitudinem objectivam, non esse divitias, non honores, non voluptatem, sive animi, sive corporis, non virtutem, sive ut habitum, sive ut actionem, consideratam, istac disputatione fuit indicatum, ac, quæ tandem sit objectiva hæc beatitudo, quæ item formalis, obiter fuit significatum: verum quia potissima ratio habenda est finis in Philosophia practica, utpote qui veluti Pharos quædam est illustris, ad quam media per totam Philosophiam practicam explicanda tendunt, & nos quoque disputationum nostrarum cursum dirigemus, paulo plenius de hoc fine ultimo & summo bono agendum est; hæc enim summi boni ac beatitudinis accuratior explicatio, & operam nostram meretur, & sequentibus non exiguam lucem affundet.

II. Ante omnia notandum hic est, beatitudinem non fuisse à nobis divisam disputatione superiori in objectivam & formalem, tanquam in duas partes logicas sive (*a*) *species*, quarum utraque quædam sit per se integra & totalis beatitudo, sed tanquam in duas partes essentiales aut potius integrales unius totalis beatitudinis, quæ ex utraque integratur: quod ipsum quoque annotavit de divisione finis in objectivum & formalem, *Suarez. in disp. Met.* 23. *sect.* 2. *num.* 12. Enimvero, sicut finis objectivus non potest esse nobis bonus, nisi sit à nobis per aliquam operationem acquisitus; & iccirco ex ipso & acquisitione ejus componitur & integratur unus finis totalis, ad quem intentio agentis adæquate terminatur, & propter quem adæquate operatur (avarus enim non intendit pecuniam absolute, sed ut à se possessam) ita etiam beatitudo objectiva (nimirum Deus, quod postea demonstrabimus) non potest nos beare, nisi nobis per formalem beatitudinem conjungatur; unde ex utraque integratur totalis quædã beatitudo (nempe Deus, ut Scholastici sentiunt, visus, ut nos explicabimus postea, glorificatus) & hanc beatitudinem adæquate appetimus. Nam utraque hæc beatitudinis pars, & objectum quod beat, & actus quo beamur, ita sese habet, ut neutra sine altera possit beare: Coincidit cum hac divisione nunc explicata, divisio in beatitudinem *cujus* & beatitudinem *qua*, sicut eam usurpat & sic loquitur, *Thom. Aquinas in pr. sec. quæst.* 1. *art.* 8. sed melius loquuntur ejus Commentatores, qui priorem beatitudinem appellant *quæ*, posteriorem *qua*. Utraque *beatitudo*, tum *objectiva* sive *quæ*, & *formalis* sive *qua*, vera est beatitudo: sicut tam finis objectivus quam formalis veram habet rationem finis: ac Deus quidem, qui est beatitudo objectiva, cum sit summum nostrum bonum, finisque ultimus, non potest non habere veram & propriam rationem beatitudinis: acquisitio autem summi boni finisque ultimi, quæ est beatitudo formalis, veram tenet ac propriam beatitudinis rationem, quia summum bonum non habet rationem beatitudinis nisi fiat bonum proprium ejus, qui beatur: interim fatemur, rationem beatitudinis prius convenire objectivæ, posterius formali beatitudini, quia ratio bonitatis

bonitatis & appetibilitatis, quæ reperitur in formali, derivatur ex objectiva: nec enim visio Dei, aut glorificatio potius, haberet rationem beatitudinis, nisi Deus esset nostra beatitudo: quemadmodum enim avarus non appeteret possessionem pecuniæ, nisi appeteret ipsam pecuniam; ita homo non appeteret visionem aut glorificationem Dei, nisi appeteret ipsum Deum.

(a) Cum genus dividitur in species, tota natura generis in unaquaque reperitur specie, sic tota natura Animalis reperitur in Homine, tota in Bruto: at cum integrum dividitur in membra, non reperitur tota natura integri in unoquoque membro, nam tota natura corporis non reperitur in capite, nec pectore, nec in pedibus, aut ulla sui parte, sed ut corpus sit totum oportet omnia membra concurrere; atque posteriori modo dividitur Beatitudo in objectivam, & formalem, nam non reperitur tota Beatitudo in objectiva, nec tota in formali, sed partim in hac, partim in illa, & ambæ debent concurrere ad beatitudinem totam & integram constituendam.

III. Antequam, quæ sit beatitudo objectiva ac formalis, plenius explicemus, tenenda hic est primum alia quædam beatitudinis divisio, in *naturalem* & *supernaturalem*: naturalis est, quæ est proportionata humanæ naturæ, ad quam homo pervenire potest per sua naturalia dona: supernaturalis est, quæ humanam naturam excedit, unde nec ad eam perveniri potest, nisi humana natura divinitus dono gratiæ supernaturalis elevetur. Dari naturalem beatitudinem commensuratam naturæ humanæ, satis arguunt tot Ethnicorum de summo bono opiniones; nam illi in illud non tam serio inquisivissent, nisi esse existimassent: at de supernaturali bono, illi ne somniare quidem potuerunt. (a) Nos impræsentiarum *de supernaturali beatitudine* non agimus, quam Theologis relinquimus, sed de *naturali*: & non est, quod quis miretur, Deum visum aut glorificatum, dici beatitudinem naturalem, quia Deus dicitur (b) *beatitudo naturalis* non ratione objecti, (Deus enim revera est ens supernaturale) sed ratione modi, quo acquiritur beatitudo seu summum bonum, (c) *in quantum naturæ viribus sine auxilio gratiæ aut doni supernaturalis possidetur.* Solet etiam beatitudo dividi in *perfectam* & *imperfectam*: quæ divisio si omnem beatitudinem adæquate dividat, potest naturalis beatitudo, quæ solo auxilio naturæ comparatur, imperfecta dici, ratione beatitudinis supernaturalis, quæ, quia auxilio gratiæ habetur, perfectior est: interim tamen hæc ipsa, quæ perfecta est ratione beatitudinis naturalis, subdividi potest in perfectam & imperfectam, quatenus ex parte tantum possidetur in viâ, i. e. in hac vita, plene in patriâ, i. e. in futura vita. Est & alia quædam beatitudinis divisio in *speculativam* & *practicam*, quarum illa consistit in contemplatione, hæc in glorificatione Dei; sed illa est potius beatitudinis formalis subdivisio: quare hic non latius exponenda, & satis etiam exposita est *cap. 4. Ethicæ Bursd.* Ergo, quænam sit beatitudo objectiva naturalis atque imperfecta ex parte modi possidendi, & in quo consistat, porro videndum est.

(a) Beatitudo supernaturalis consistit in cognitione & cultu Dei, profectis ex fide secundum verbum Dei; fides enim includit conclusionem & assensum, quæ sunt rationis, & fiduciam seu acquiescentiam, quæ est voluntatis: neutra, nec fiducia nec cognitio, acquiritur lumine naturæ, sed gratiæ ac revelationis; ideoque beatitudo supernaturalis non potest ab omnibus possideri hominibus, sed tantum ab iis, quibus verbum Dei est revelatum, & fides data; estque hæc beatitudo salutaris, sive ad salutem æternam in patria seu vita futura: sed beatitudo naturalis consistit in cognitione & cultu Dei, acceptis ex libro naturæ, per lumen naturæ, ac ratiocinationis factæ ex principiis practicis innatis, non acquisitis, per fidem à Deo infusam, & hæc beatitudo, non est propria quibusdam, sed communis omnibus hominibus, estque non salutaris, & obtinetur in via, i. e. in hac vita nostra, dum versamur in terris, ac cum morte desinit.

(b) *Beatitudo* hujus vitæ, & naturalis, non est salutaris, i. e. non facit hominem participem vitæ æternæ; at *Beatitudo* vitæ futuræ & supernaturalis hominem salutis æternæ participem reddit.

(c) Deus possidetur naturæ viribus, quando absque revelatione ex verbo Dei, absque gratia speciali aut fide donata, cognoscitur per solam naturalem intellectus nostri ratiocinationem ex rebus creatis, quas contemplando deducitur in cognitionem sapientiæ, potentiæ & bonitatis divinæ, atque adeo ipsius Dei, præterea quando colitur

non secundum legem moralem revelatam aut præscriptum literarum sacrarum, sed secundum legem naturalem, omnium hominum cordibus inscriptam, & præscriptum intellectus ejusque dictamen, quod judicavit per conclusiones ex principiis practicis illatas.

IV. De re, quæ nos reddit fœlices in hac vita, beatitudine objectivâ, variæ fuerunt Philosophorum opiniones: nec enim alia de re apud Philosophos tantâ sententiarum varietate unquam certatum fuit, ut de hominis quidem fœlicitate. Magnus ille *Augustinus l. 19. de Civ. Dei. c. 1.* citat *Varronem*, ducentas & octuaginta octo Philosophorum sententias colligentem de hoc negotio. Multa de eo scribit *Arist. 1. & 10. Ethic. ad Nicom. 1. & 2. Ethic. ad Eudem. 7. Polit.* & alibi. *Cicero in Tusc. quæst. de fin. bon. & mal. & Paradox. Seneca de Vita beata.* Nos missis auctoritatibus rem ipsam spectabimus. *Beatitudo objectiva*, idem est, quod *objectum quod nos beat*: estque *ultimus finis* & *summum* hominis in hac vitâ *bonum*, quod eo ipso, quod est summum bonum, est bonum *perfectum* & *sufficiens*: perfectum quidem, quia omnia propter ipsum, ipsum autem propter nullum est: sufficiens, quia ipsum solum si habeatur, facit vitam ratione sui eligibilem, & nullius alterius indigentem: itaque Beatitudo consistit in statu omnium bonorum aggregatione affluente: ac licet omnia bonorum genera in statu beatitudinis inveniantur, in uno tamen, sc. bono animi, (a) *essentialiter* tantum consistit, cætera, sc. bona fortunæ aut corporis, illi adjacent, vel tanquam proprietates ab eo manantes, vel tanquam adjumenta & instrumenta secundum debitum decentiæ, i. e. decorum, requisita, quasi cætera bona debeantur possidenti bonum illud optimum: quod quid sit tandem, distincte inquiremus. (b) *Bonum* est, vel *increatum*, vel *creatum*: creatum est, vel *internum* homini, vel *externum*: internum, vel *ad animum* pertinet, vel *ad corpus*. Quæritur jam, an *beatitudo objectiva, i. e. res quæ nos beat, essentialiter sit posita, in aliquo bono externo? an in aliquo bono corporis? an in aliquo bono animi? an in aliquo bono creato? an & quomodo sit posita in solo bono increato?*

(a) Quemadmodum aliud est, q[illegible]od essentiam hominis con[illegible]tuit, [illegible] aliud, q[illegible]od facit ad ejus integritatem, it[illegible] q[illegible]que aliud est quod requiri[illegible] a[illegible] bo[illegible] [illegible] aliud, [illegible] ad ejus integ[illegible]. [illegible] A[illegible] aut Co[illegible]e homo non e[illegible] hom[illegible] & [illegible] ess[illegible]a hominis si alterum eorum aufera[illegible], at sine manu aut pede homo adhuc mane[illegible] homo [illegible] sc. manet homo integer, & ablata manu [illegible] pede non tollitur essentia hominis, sed perit ejus integritas, sic sine bonis Animi summ[illegible] bonum non est summum bonum, & illis ablatis perit hu[illegible]s [illegible]sentia, sed sine bonis Fortunæ aut Corporis summum bonum manet summum bonum, verum iis ablatis, summum bonum non manet integrum, & essentia summi boni non a[illegible]ittitur, sed perit ejus integritas hoc est quod vulgo dicunt, bona Animi faciunt ad esse summi boni, at bona Corporis aut fortunæ ad bene esse

[illegible]) Bona externa vocantur, quæ sunt extra hominem, ut divitiæ, & extra hominis potestatem sunt collocatæ, unde Gentiles ea vocarunt bona fortunæ, quia hæc ab illis fingebatur Dea, quæ talia bona uni concederet, alteri negaret: sed Christiani fortunæ bonum non norunt, quia sciunt omnia bona dispensari à providentia divina, quæ largitur talia bona cui vult, & negat cui vult.

V. Ut ab imperfectioribus progrediamur ad perfectiora, primo inquirendum est de bonis externis, quæ (a) alii *fortunæ* vocant, inter quæ præsertim numerantur *divitiæ*, *honores*, *gloria* sive *fama*, *principatus* sive *dominatio*, *an in iis beatitudo objectiva consistat?* dicimus, *quod non*, ob hasce rationes. 1. Quia de ratione beatitudinis est, ut sit bonum optimum & perfectum, ex th. præced. & *Aristot. 1. Eth. c. 7. & 10. c. 6. ad Nicomach.* Ergo ex suâ naturâ excludit omne malum, quod ex se est malum, *quale est (b) malum moris*; constat enim inter omnes, malos fœlices esse non posse: at bona externa ac fortunæ etiam malis communia esse, probari non est necesse: quin etiam à viris malis, & facilius obtinentur, & abundantius possidentur. 2. Beatitudo, cum sit bonum perfectum, non solum non poterit communicari homini *malo*, sed ex suâ naturâ nullo modo esse poterit principium alicujus mali, testante *Aristot. l. 1. Ethic. c. 12. circa finem.* At bona externa quam plurimis sunt incentiva malorum, quod experientiâ nimis

nimis quam notum est. Ergo, &c. 3. Beatitudo ex suâ naturâ habet quod sit bonum per se sufficiens, nullius alterius indigens, ut passim docet *Arist.* 1. *Ethic. Nicom. c.* 7. *l.* 10. *c.* 6. *l.* 7. *Pol. c.* 6. Optimum enim non esset, si alterius extrinseci boni esset indigum: sed bona externa ex sua natura non sunt per se sufficientia, sed indigent quam plurimis aliis bonis, sine quibus nequeunt sufficere: indigent enim corporis incolumitate, animi sapientiâ & virtute, ut bene dirigantur. 4. Beatitudo est bonum non dependens à fortunâ & causis externis, docente ipso *Arist.* 1. *Eth. c.* 9. fœlix enim (ut ait ipse) per se ipsum & in seipso fœlix est, ex eodem *Arist.* 7. *Polit. c.* 1. *ante finem*. sed bona externa pendent ab externis causis, præsertim à fortuna, unde bona fortunæ vocantur. Quare in iis essentialiter beatitudo non consistit. 5. De ratione beatitudinis est, ut eo sit melior, quo in majore habetur excessu: *Arist.* 7. *Polit. c.* 1. nam cum non habeat finem, cujus gratiâ sit, nec etiam habebit medium, in quo consistat, sic ut extrema sint vitiosa: sed bona externa habent finem, propter quem expetuntur (sunt enim bona utilia & propter aliud) & præterea ex suâ naturâ sibi vendicant quoddam medium, ita ut vitiosa sint, si illud excedant; quod etiam docuit *Arist. magn. moral. l.* 2. *c.* 3.

(a) Bona fortunæ dicuntur, quæ Gentiles asseribebant fortunæ, quam volebant ea impartiri huic & non illi; ita, quod unus esset dives, alter non, unus abundaret gloria, alter verò esset contemptus, dicebant à fortuna proficisci: sed Christiani hæc & similia adscribunt Providentiæ Dei, iis enim fortunæ nomen est incognitum.

(b) Malum moris opponitur malo naturæ; illud, est vitium virtuti contrarium, hoc, est defectus aut excessus rectitudinis in natura requisita, uti est cæcitas & gibbus.

Malum moris opponitur malo naturæ & sic dicitur quia malos inducit mores ac contra honestatem, quemadmodum sunt Vitia ideo dicta mala moralia; malum naturæ est aliquis naturæ defectus, ut cæcitas, uno verbo, quæ non pugnant adversus bonos mores aut honestatem.

VI. Sed in specie *beatitudinem objectivam* *non esse sitam in divitiis*, sic ostendi potest 1. quia non sui gratiâ, sed propter aliud expetuntur, 1. *Ethic. c.* 5. 1. *Polit. c.* 5. 6. 4. *Ethic. cap.* 5. 2. quia homo (a) *finis est cui* divitiarum: natura enim divitias instituit in gratiam hominis: at beatitudo objectiva hominis est bonum ipso homine nobilius, alioquin non posset illum beare. 3. subjacent fortunæ, instabiles sunt, & fallaces, & talis naturæ, ut homine invito facile amittantur. *Quod beatitudo objectiva non sit sita in honore*, patet, 1. quia honor exhibetur ut signum & testimonium excellentiæ, & expetitur tantum ut illa excellentia agnoscatur: unde honor non est in genere bonorum simpliciter, sed in genere (b) *bonorum utilium*: testimonium enim excellentiæ ad ipsam excellentiam ordinatur, ut in finem: at beatitudo objectiva consistit in bono simpliciter, & finis est: quare, cum honor non propter se quæratur, sed propter virtutis excellentiam, non est bonum optimum homini: & non potest expeti, ut finis, in quo quis quiescat, nisi inordinate & ambitiose; quod enim per se non est bonum, non potest ordinate expeti, ex testimonio *Aristot. c.* 2. *l.* 8. *Ethic. Nicom.* 2. Cum honor sit testimonium excellentiæ, quæ est in honorato, (c) *honoris natura talis est, ut magis sit in honorante quam in honorato*: etenim actus ille testificans excellentiam, est in honorante, & ab eo per se pendet, non vero ab ipso honorato: Ergo honor ipse non solum non potest esse beatitudo formalis (hæc enim formaliter est in ipso beato) sed nec esse potest beatitudo objectiva; quoniam de ratione illius est, ut per proprias ipsius beati operationes & acquiratur & reipsâ possideatur; aliàs non esset, nec esse posset, proprium beati: at vero honores assequimur aliorum actionibus. *Quod beatitudo objectiva non consistat in fama sive gloria vana, sc.* quatenus significat claram frequentemque alicujus notitiam cum laude conjunctam, hinc est manifestum, 1. quia gloria, nec haberi potest, nec possideri, per propriam actionem ejus, cujus est gloria, nec realiter potest cum ipso uniri: nam gloria est notitia, consequenter (d) *actio immanens*, existens in iis, qui excellentiam alicujus, & cognoscunt

 & lau-

& laudant: in eo vero qui laudatur, ſolum *(e) ineſt terminative & per denominationem extrinſecam:* at de ratione beatitudinis objectivæ eſt, ut per ipſam actionem beati & acquiratur & poſſideatur, quod & ſtatim indicavimus. 2. Beatitudo objectiva, cum ſit bonum ſummum, non eſt collocanda in paſſione ſed actione: ſed gloria paſſio eſt; quia ponitur in notitia excellentiæ, non quatenus denominat cognoſcentem, ſed cognitum: nam glorioſus dicitur., qui cum aliquâ formâ & laude eſt ab aliis cognitus: conſtat autem *(f) perfectius eſſe, cognoſcere quam cognoſci:* ſiquidem non cognoſcunt, niſi quæ in rebus ſunt nobiliora; cognoſcuntur autem, quæ in rebus etiam ſunt infima. Ergo beatitudo objectiva non eſt poſita in gloria, quæ nihil eſt aliud quam cognoſci ab aliis, quod in homine cognito nullam ponit excellentiam, ſed denominationem, ut dixi, tantum externam. *Quod beatitudo objectiva non conſiſtat in principatu, dominatione, aut poteſtate mundana, ac civili*, ex eo patet. 1. quia *(g) mundana poteſtas* & dominatio eſt ex naturâ ſuâ ad finem: nam dicit potentiam ad agendum, cujus actiò eſt propter finem, ſc. propter bonum populi quod intendit. 2. quia inſtabilis eſt & parum conſtans, à fortunâ dependens & ab hominum judiciis atque opinionibus. 3. quia non poteſt hominem reddere quietum: eſt enim plena ſollicitudinum & aculeis formidinum ſubjecta. 4. quia poteſt quis ea male uti: atqui hæc omnia beatitudini objectivæ, & ſummo bono, repugnant: Ergo, &c.

(a) Finis cui, ſemper eſt nobilior fine cujus, ut æger eſt nobilior ſanitate; ſed hic finis cujus, ſcilicet Deus, eſt nobilior fine cui, ſcilicet homine.

Finis cui dicitur, in cujus gratiam aliquod expetitur, finis cujus dicitut, id quod expetitur; ſic finis cujus, eſt ſanitas, finis cui, eſt æger, ſic divitiæ ſunt finis cujus, homo, finis cui, quia illæ in gratiam hominis expetuntur: Cenſetur verò finis cui nobilior fine cujus, nam homo nobilior eſt ſanitate aut divitiis, at verò hic finis cujus, ſive id quod expetitur, eſt Deus, finis cui eſt homo, homo vero non eſt nobilior Deo.

(b) Bonum utile, eſt id quod ad aliud ordinatur tanquam finem: bonum honeſtum eſt ipſe finis: tale eſt ſummum bonum, ergo. Honos non poteſt eſſe ſummum bonum quia ordinatur ad aliud, nec eſt bonum honeſtum, ſed utile, nam refertur in agnitionem excellentiæ tanquam in finem; ideo enim aliquis expetit honorem, ut ſic virtus, eruditio, fortitudo, aut ſimilis præſtantia, quam poſſidet, ab alio agnoſcatur.

(c) Honor magis eſt in honorante quam honorato, i. e. magis eſt ſitum in poteſtate honorantis honorem differre ſeu agnoſcere & celebrare excellentiam & virtutem alterius, quam eſt in poteſtate honorari, i. e. qui honorem meretur excellentia ſuarum virtutum, ut ob illas agnoſcatur & celebretur; etiamſi enim quis vel millies mereatur honorem ob ſuas virtutes, ſi tamen alii nolint eas agnoſcere aut celebrare, nunquam honorabitur, neque is poteſt effectum dare, ut ſuæ virtutes ab aliis vel agnoſcantur, vel celebrentur.

Honor dicitur eſſe magis in honorante, quam in honorato, quia etiamſi quis poſſideat omnis generis virtutes, non eſt tamen hoc in ipſius poteſtate, ut ob illas honoretur, ſed hoc eſt totum in poteſtate honorantis, qui, ſi velit alterum ob virtutes honorabit, ſi nolit, non faciet: ideoque cum non poſſit quis honorem poſſidere quando vult, poteſt autem ſummum bonum poſſidere cum vult, ſequitur, ſummum bonum non eſſe ſitum in honore.

(d) Actio immanens dicitur, quæ manet iuxta ipſum agentem, qualis eſt cognitio, quæ manet in cognoſcente: cum ergo Gloria ſit cognitio alterius cum laude conjuncta, eſt in cognoſcente iſtam alterius laudem, non vero in eo qui laudatur, niſi in quantum is qui laudatur eſt terminus laudis, i. e in quo laus & cognitio alterius terminantur, unde is qui laudatur dicitur laudari per denominationem extrinſecam, quatenus laudatur ab alio extra ſe.

(e) Fama ſeu gloria dicitur terminativa & per terminationem extrinſecam, & ineſſe ei qui glorificatur, quia glorioſus dicitur & famoſus, à gloria & fama, quam alter de ipſo celebrat, quæ celebratio in ipſo tamen tanquam objecto terminatur paſſive. ipſe enim celebratur.

(f) Quia agere nobilius eſt, quam pati, ideo cognoſcere nobilius eſt, quã cognoſci: ſed qui laudatur, cognoſcitur, qui laudat, cognoſcit alterius excellentiam; ergo laus ſita eſt in paſſione: at beatitudo objectiva non eſt ſita in paſſione, quia ſita eſt in bono optimo, atqui paſſio non eſt bonum optimum, Actio enim eſt bonũ melius.

(g) Poteſtas mundana eſt ad finem, quia reſpicit bonum Reipublicæ: ſed Beatitudo objectiva non eſt ad finem, verum ipſe finis.

VII. *Sed si (a) bona externa beatitudinem objectivam* essentialiter non constituant, *anne aliquo modo tamen ad eam pertinent? Stoici* hoc olim negarunt, inde moti, quia homo externis bonis nullo modo potest esse bonus, cũ tamen ad beatitudinem nihil pertinere possit, quod bonum homini non fit. *Peripatetici* contra affirmant, quia, etsi bona externa inter bona infimum locum obtineant, boni tamen rationem sortiuntur, si non absolute, per analogiam tamen ad bona per se, quatenus adjumenta sunt ad operandum opera virtutis, quæ sententia est *Aristot*. 1. *Ethic. Nicom. c*. 8. ab initio ad finem, *&* 7. *Polit*. 1. ubi docet beatum bonis externis indigere, quia illis ad bene operandum plurimum juvatur: itaque beatitudinis quædam quasi particulæ sunt, extrinsecus eam perficientes, non quod sine illis non detur beatitudo secundum se sufficiens, sed quia illis adjunctis beatitudo omnibus modis est sufficiens, & ob id aliquomodo perfectior, sed accidentaliter tantum, ut exponitur 1. *Ethic. Nicom. c*. 7.

(a) Bona externa non faciunt ad esse summi boni, sed ad bene esse, quemadmodum manus & pedes non faciunt ad esse hominis, sed ad bene esse.

Distinguendum est inter τὸ esse summi boni, & bene esse; bona fortunæ non faciunt ad esse, sed ad bene esse summi boni, quemadmodum vinum non facit ad esse, sed ad bene esse hominis. 2. inter rei essentiam & integritatem; bona fortunæ pertinent ad integritatem summi boni, sed non ad essentiam ejus, nam sine illis summum bonum esse potest, quemadmodum manus ad integritatem hominis pertinet, non essentiam, quia homo cui amputata est manus non quidem est homo integer, est tamen homo essentialiter, quia habet materiam & formam suam.

DISPUTATIONUM PRACTICARUM TERTIA,

DE

SVMMO BONO.

THESIS I.

Beatitudinem objectivam non consistere in bonis externis, aut Fortunæ, disputatione præcedenti fuit ostensum; sequitur, ut eam non esse sitam in bonis internis, vel corporis, vel animi, porro ostendamus. (*a*) *Per bona vero corporis*, intelligimus, non tantum sanitatem, pulchritudinem, virium robur, quæ sunt bona corpori propria, sed (*b*) *& vitæ longævitatem*, quod est bonum animæ vegetativæ, & actiones omnes sensuum, tam externorum quam internorum, & voluptatem sensibilem, quæ sunt bona animæ sensitivæ: per *bona* vero *animi* intelligimus bona animæ intellectivæ ac rationalis.

(a) Sub bonis corporis dicuntur comprehendi bona animæ vegetantis, & sentientis, quia hæ duæ animæ ita à corpore dependent, ut extra corpus nec fieri, nec esse, nec operari valeant: at vero bona animæ rationalis referri nequeunt ad bona corporis, quia anima Rationalis non dependet à corpore, nec dum fit, nec dum est, nec dum operatur.

(b) Bona animæ vegetantis & sentientis, vocantur bona corporis, quia istæ duæ animæ in operando, & eo quod sibi bonum est acquirendo, dependent à corpore, quia sunt formæ materiales, quæ omnes à materia in qua sunt in operando dependent.

II. Quod *beatitudo objectiva non* sit *posita in bonis corporis* jam relatis, facile probari potest, 1. quia bonis & malis communia sunt, & instabilia sunt, & voluntati nostræ non subjacent,

jacent, sed adveniunt sæpissimè, nobis, vel nolentibus, vel non cooperantibus. 2. quia hæc bona homini cum belluis sunt communia, in quibus perfectiori sæpe modo reperiuntur: nam hominem superant multa animalia, *tum* vitæ duratione, *tum* corporis viribus, *tum* velocitate, sensuum acumine &c. at fœlicitas summa seu beatitudo objectiva est bonum homini proprium. *Arist.* 1. *Eth. c.* 7.

III. Sed speciatim *beatitudinem objectivam non consistere in voluptate sensibili*, hinc manifestum est. 1. quia nulla delectatio sensibilis potest esse finis: at beatitudo objectiva secundum se est finis. Ergo. Probatur major, ex ipsa naturâ delectationis sensibilis, quæ est generatio seu motus & acquisitio alicujus, quod est sensibili naturæ conveniens, vel est cum tali generatione & motu, *Arist.* 7. *Ethic. c.* 12. itaque oritur hæc voluptas ex concupiscentiâ alicujus, quod conveniat naturæ: unde supponit in naturâ sensibili deficere aliquod bonum conveniens naturæ, quod per generationem motumve acquiritur: quare consequitur proprie bonum, per generationem motumve, acquisitum. At vero, quod consequitur id, quod est finis, non potest esse finis. Deinde quamvis operationes sensitivæ essent propter delectationem sensibilem, ipsa tamen delectatio sensibilis secundum naturæ ordinem ordinata est ad alium finem, ut bene advertit & argumentatur *Aquinas sum. contra Gentiles l.* 3. *c.* 27. verbi causa: delectatio ex cibo & potu ad conservationem corporis ac vitæ ordinatur: at vero quod non propter se est, sed propter aliud, ad quod ex naturâ sua ordinatur, non potest esse finis, ne dum ultimus. 2. Summum hominis bonum cum sit quid optimum, non potest consistere nisi in illo bono, quod ad partem hominis nobilissimam spectat: ita enim fiet, ut tale bonum homini conveniat, quatenus est homo: tales autem non sunt voluptates corporeæ, cum conveniant homini secundum partem sensitivam, (*a*) *quæ in homine inferior* est. (*b*) Plura argumenta videantur apud *Aquinat. loc. cit.*

(*a*) Anima vegetans & sentiens Scholasticis dicitur pars inferior in homine, Anima rationalis dicitur pars superior.

(*b*) Pars inferior dicitur operatio sensitivæ & vegetativæ animæ.

IV. Si *beatitudo objectiva non* consistat in bonis corporis, an ergo *in bonis* (*a*) *animæ, i.e. animæ rationalis aut intellectivæ*, ea *est sita?* sed ne hoc quidem dicendum. Nam si beatitudo objectiva sit aliquod bonum animæ, *vel esset ipsa animæ essentia, vel aliquid animæ*, nimirum, *vel potentia, vel habitus, vel actus, vel voluptas*: Sed nihil horum est beatitudo objectiva. Ergo. Minorem probabimus per partes singulas: ac I *quod beatitudo objectiva non sit posita in animæ essentia*, facile probatur, quoniam anima non potest beare, ut est forma dans homini esse humanum: sic enim homo omnis esset beatus, quam diu esset: at hoc est absurdum. Ergo. II. *quod beatitudo objectiva non sit sita in potentiis aut habitibus animæ*, hinc manifestum est, quia tam potentiæ quam habitus non possunt esse ultimus finis: ordinantur enim ad aliud tanquam ad finem, cum sint propter operationem: potentiæ propter operationem simpliciter, habitus propter operationem faciliorem. Sed hic paulo specialius ostendendum est, *beatitudinem objectivam non esse sitam in habitu virtutis* contra (*b*) *Stoicos Philosophos*. Nihil est manifestius quam possessionem virtutis esse propter usum, habitum propter actionem; nec enim justus laudatur, nisi quia justitiam exercet, (*c*) *nec fortis, nisi quia fortiter, cum opus est, pugnat:* itaque actiones virtutis sunt ipsa virtute potiores: at summo bono nihil est potius: in virtute ergo per se spectatâ, vel in nudo ejus habitu, beatitudo objectiva consistere nequit.

(*a*) Anima & animus sic distinguuntur in Philosophia, ut anima significet, tam inferiorem, quam superiorem partem in homine, i.e. tam vegetantem & sentientem, quam rationalem animam; sed animus non significat animam vegetantem & sentientem, sed partem tantum immortalem in homine, animam scilicet rationalem nisi quod quidam Philosophorum, qui virtutes collocant in appetitu sensitivo, eum vocaverint animum, ut cum dicunt, mores & virtutes animi; sed nos hic, cum loquimur de bonis animi, utroque sensu accipimus.

(*b*) In eo

In eo est sita beatitudo objectiva, quod non est propter aliud, quia summum bonum est propter se tanquam finis ultimus, sed habitus virtutis est propter aliud, nempe propter actionem, ad quam ille habitus est ordinatus, omnis enim habitus dirigitur ad actionem aliquam vel bene vel male exercendam: Virtutis habitus ad bene exercendam; ita Fortitudo est ad bene pugnandum, Temperantia ad bene utendum cibo & potu &c. ergo nudus virtutis habitus absque exercitio actionis propriæ non est summum bonum, quia virtus sola non est propter se, sed propter actionem, ad quam refertur, quæ si abfit, virtus quidem bonum est, sed non sufficiens, nec perfectum: at summum bonum est perfectum & sufficiens.

(c) Vulgo dicunt, non adjectiva sed adverbia faciunt viros bonos, aut, barbare, virtuosos: ideoque qui tantum in se possidet virtutis habitum & ejus actum non exercet, vix est ut ἐναρετος seu virtuosus dici possit; neque enim fortis dicendus est, aut liberalis, etiamsi utriusque virtutis habitum in se possideat, si non, cum opus est, aut fortiter pugnaverit, aut stipem egeno porrexerit; & sic in virtutibus aliis.

V. Hoc ergo reliquum est, ut videamus, *an beatitudo objectiva in operationibus animæ sit sita?* *Aristoteles* quidem ubique locorum docet, fœlicitatem positam in operatione secundum virtutem. 1. *Ethic. c.* 7. *l.* 10. *c.* 6. *l.* 1. *Magn. Moral. c.* 3. 4. & alibi. *Aristotelem* vero agere de beatitudine objectivâ, satis patet ex iis, quæ inveniuntur *cit. c.* 6. *l.* 10. *Ethic.* ubi inter alia sic scribit. *Operationes autem eæ sunt per se expetibiles, à quibus nihil præter operationem quæritur; tales autem videntur esse actus ii, qui à virtute proficiscuntur: honesta namque studiosaque agere, ex iis est, quæ per se expetuntur.* Quæ verba satis significant, ipsum τὸ agere honesta, ipsumque vivere secundum virtutem, esse objectum, quod nos reddit fœlices & beatos: cum vero operatio secundum virtutem sit operatio animę intellectivæ (exigit enim προαίρεσιν, & alioquin caderet in Bruta) omnino in aliqua animæ intellectivæ operatione ponēda videtur fœlicitas, ex mente saltem *Aristotelis* in eâ ponitur: nos tamen non dubitamus, contra *Aristotelis* mentem, cum *Aquin. summ. Theol. prin. secund. part. quæst.* 2. *art.* 7. & *cont. Gentil. l.* 3, *c.* 34. & *sanioribus Scholasticis*, asserere, *ultimam hominis fœlicitatem non consistere in actibus secundum virtutem moralem*, adeoque *nullam animæ intellectivæ seu rationalis, operationem esse, aut esse posse, objectum nostræ beatitudinis*, quod sic probamus.

VI. (a) *Omnis operatio* animæ *intellectivæ*, seu rationalis, vel est intellectus, vel voluntatis: neutrius vero operatio, potest esse beatitudo hominis objectiva finisque ultimus. nam animæ intellectivę operatio, vel est actio intellectus speculativi, vel est actio intellectus practici, simul & voluntatis, quæ intellectus practici actionem solet sequi: at neutra est gratiâ sui, sed utraque gratiâ alterius: scilicet, utraque est propter objectum, quod est tanquam causa finalis omnium actionum immanentium: ac licet non usque adeo hæc sententia placeat *Suaresio Metaph. disp.* 12. *sect.* 7. *n.* 17. est tamen verissima, si sit sermo & intelligatur de (b) *fine operis*, ad quem ab auctore naturæ actus est institutus: sic & intellectus & voluntatis operationes ex suâ naturâ à Deo institutæ sunt, ut objecta intelligibilia & volibilia cum hisce potentiis uniantur: nam cum res nulla possit attingi, aut à potentiâ, cognitivâ, aut appetitivâ, nisi unicuique illarum in ratione termini uniatur, institutor naturæ Deus instituit in utraque potentiâ actionem, per quam res cognoscenda & volenda uniretur, tum intellectui, tum voluntati: itaque simpliciter non sunt sui gratiâ istæ actiones, sed ex naturâ suâ sunt propter objectum: at beatitudo objectiva debet poni in tali bono, quod ex se, non alterius, sed sui gratiâ sit.

(a) Si actio virtutis sit beatitudo nostra objectiva, erit actio vel intellectus speculativi, vel practici, vel voluntatis: omnis enim actio virtutis ad aliquam ex his tribus referri debet: sed nulla istarum trium actionum est id quod nos beat, quamvis possit dici esse id quo beamur. Intellectus speculativus dicitur, qui & quando versatur tantum in contemplatione veri, Practicus, qui & quando versatur in cognitione boni, Voluntas est facultas animæ rationalis, quia appetit: sed quod nulla harum trium actionum, sive sit intellectus speculativi, sive practici, sive voluntatis, sit res quæ nos beat,

hinc

hinc patet, quia omnis etiam actio refertur ad aliud, ad objectum scil. in quod tendit, ideoque nulla est finis ultimus: sed beatitudo objectiva, sive res quæ nos beat, non tendit in aliud, estque finis ultimus absolute.

(b) Finis operis dicitur finis ipsius rei seu actionis ad quem ex natura sua destinatur, sic objectum omne potest dici finis operis, quia ad illud acquirendum & tanquam scopum assequendum ex natura sua, potentia, habitus aut actio destinatur: finis operantis dicitur, quem agens intendit ex peculiari consilio. Sic finis operis in physica est simpliciter explicare corpus naturale, & scopus ejus ad quem collinat, illud objectum explicatum date; sed finis operantis, i. e. physici, potest esse, cognitione corporis naturalis acceptâ uti ad medicandum, qui est scopus agentis peculiaris, nec à physica proponitur aut exponitur: hic finis vulgo dicitur usus.

Finis operis est illud, quod per Actionem acquiritur, & ad quod Actio natura sua tendit.

VII. Sed *in specie, actiones intellectus speculativi non esse beatitudinem objectivam*, inde est manifestum, quod subordinentur actionibus intellectus practici & voluntatis: at beatitudo objectiva debet esse finis ultimus. Sed enim, *dicat aliquis*, τὸ scire, τὸ contemplari, actiones intellectus speculativi, expetuntur, non alterius, sed sui gratiâ: Ergo sunt beatitudo objectiva. *Respondemus*, ex th. 6. quia operationes speculativæ ab Autore naturæ institutæ sunt propter objectum cognoscendum, quando dicuntur illæ esse tantum sui gratiâ, intelligitur quidem, illas non esse propter finem alium operantis, sed non tollitur, quo minus sint propter *(a) finem operis*, τὸ scire enim & contemplari sunt propter objectum scibile & contemplabile: nam cum cognitio sit alicujus cognitio, non potest cognitio appeti, nisi & objectum appetatur, & quia actio est propter objectum, prius haud dubie expetitur actio, posterius objectum, & actio propter objectū: Deinde si beatitudo objectiva consisteret in contemplatione, non illa foret contemplatio rei cujuslibet, sed haud dubie objecti præstantissimi; *(b) at contemplatio objecti* præstantissimi nunquam seipsa absolvitur; sed ex se tendit in actum voluntatis: fieri enim non potest ut contemplationem objecti dignissimi, præstantissimi, altissimi, sc. Dei, non comitetur ejusdem objecti amor.

(a) Finis operis est illud, sive objectum sive effectum, quod per Actionem acquiritur, & ad quod actio ex natura sua tendebat: ita contemplatio est propter verum, ut illud cognoscatur: quandoquidem autem objectum differt ab actione, recte dicitur actio esse propter aliud, cum dicitur esse propter objectum. Finis operantis est, quem operans sibi intendit & qui sequitur ex destinatione operantis. Contemplatio si referatur ad contemplationem, & spectetur ut finis operantis, est ejus respectu finis ultimus in Philosophia speculativa, si spectetur respectu objecti quod est verum, non finis est, nedum ultimus, sed medium ad finem.

(b) Tanta est connexio actionum intellectus & voluntatis, ut se invicem perpetuo comitentur: nam tantum diligimus, qui est actus voluntaris, quantum intelligimus, qui est actus intellectus, & ignori nulla cupido: verum actus intellectus refertur ad actum voluntatis, non contra.

VII. Verum, *nec actiones practicas in specie esse beatitudinem objectivam*, facile probatur: Ratio 1. quia non sunt per se expetibiles, sed propter aliud, quod late probat ipse *Aristoteles c. 7. l. 10. Ethic.* ubi ostendit, *(a) operationes politicas*, quibus bonum commune ordinatur; *& bellicas*, quibus bonum commune defenditur, *non esse propter se, sed propter aliud*, & inde sumit argumentum, quo probet cæteras alias actiones practicas non propter se sed propter finem expeti, quod hæ omnium aliarum longe præstantissimæ propter aliud expetantur. Sed *specialissime actiones virtutum moralium non esse beatitudinem objectivam*, sic non male concludit *Aquin. loc. cit. contra Gentil.* Ratio 2. Omnes morales operationes sunt ordinabiles ad aliud: sic actiones fortitudinis, quæ in bello liquent, ordinantur ad victoriam & pacem: stultum enim foret bella geri propter se; actus justitiæ ad servandam concordiam inter homines, ut unusquisque quiete, quod suum est, possideat: at beatitudo objectiva non est ad finem ulteriorem ordinabilis; est fœlicitas enim summa & finis summus: Ratio 3. Præterea cum actiones virtutum moralium versentur, tum

circa

circa *res externas* (*b*) quæ in usum hominum veniunt, tum circa moderandos (*c*) *partis inferioris* & sensitivæ affectus, ac pars sensitiva sit propter perficiendum opus animæ intellectivæ, quis non videt, actiones virtutum moralium expeti, non propter se, sed, vel propter usum in vita humana, vel propter bonum animæ intellectivæ? scil. ut, affectibus per virtutum moralium actiones bene ordinatis, & mens expeditius possit incumbere contemplationi & animus ferri promtius in amorem objecti præstantissimi jam cogniti. Quare omnino concludimus, beatitudinem objectivam non consistere in operatione virtutis, contra *Aristot.* nec in ulla operatione animæ intellectivæ.

(*a*) Quia omnes operationes & actiones morales & practicę ordinantur ad aliud: sic actiones Fortitudinis, Temperantiæ, ordinantur ad Pacem & Victoriam; Temperantem & honestam vitam.
(*b*) Res externæ sunt: V. C. pecuniæ, cibi, & potus, sumptus & mercimonia.
(*c*) Pars inferior animæ in homine, dicitur omnis operatio animæ sensitivæ ac vegetativæ, quemadmodum operationes animę Rationalis dicuntur pars superior animæ.

IX. Sed *nec in voluptate animi consistere beatitudinem objectivam*, hoc argumento probat *Aquin. pr. sec. Quæst. 2. art. 2. sum. Theol.* In unaquaque re, aliud est, quod pertinet ad essentiam ejus, sc. ut illam constituat, aliud, quod est proprium accidens ejus, sicut aliud est, esse rationale, aliud, esse risibile, in homine: sed omnis voluptas animi est quoddam accidens & proprietas consequens beatitudinem, vel aliquam beatitudinis partem; nam ex eo delectatur aliquis, quia habet aliquod bonum, vel in re, vel in spe, vel in memoria: quod bonum, si est perfectum, est ipsa beatitudo objectiva. Ergo ipsa delectatio, quatenus talis, non est beatitudo objectiva: nam si delectatio sit proprietas, quæ consequitur beatitudinem objectivam, præsertim acquisitam, utique ipsa in se non poterit esse beatitudo objectiva: alioquin daretur delectatio ipsius delectationis ex bono acquisito, & processus in infinitum, quod est absurdum. Atque ita *beatitudinem objectivam non consistere in bonis internis* ipsius hominis, sive corporis, sive animæ, *hac disputatione fuit ostensum*, sicut eam *non* consistere *in bonis externis*, seu fortunæ, *priori* fuerat *demonstratum*.

DISPUTATIONUM PRACTICARUM QUARTA, *DE* SUMMO BONO.

THESIS I.

Bona, quæ Hominem perficiunt, sunt in duplici differentia: quædam enim illum perficiunt, eo quod rei ipsa in ipso existant aut ab eo possideantur; alia, quod ab ipso sint cognita & amata: prioris generis sunt bona, tum animi, tum corporis, quæ interna vocavimus, tum fortunæ, quæ externa diximus: posterioris generis sunt entia omnia, tam sensibilia quam intelligibilia, quatenus cadunt sub speculationem intellectus & sub amorem voluntatis· Egimus huc usque de bonis prioris ordinis, & in nullo eorum Beatitudinem objectivam collocavimus: reliqua sunt *bona posterioris ordinis*, quæ cum perficiant quoque hominem, ut sunt objecta cognita & amata, ulterius inquirendum est, *an in illis Beatitudo objectiva sit collocanda?* Et cum horum bonorum, quædam sint creata, quoddam increatum, ut Deus, quæritur, *an in bonis creatis, an* vero *in bono increato*, objectiva Beatitudo consistat?

II. Quod *Beatitudo objectiva non consistat in ali-*

in aliquo bono creato, quatenus cadit sub intellectionem & volitionem, facile probari potest: quia beatitudo objectiva est summum bonum & ultimus finis; at nulla res creata est summum bonnm aut ultimus finis: non summum bonum, (*a*) quia omnis res creata, sicut habet entitatem participatam ab alio, ita etiam habet participatam bonitatem: at talis bonitas non est summa: non finis ultimus, quia omnis res creata, sicut habet causam efficientem, à qua est, ita & finalem, ad quam refertur, ideoque non est finis ultimus. Sed hæc nostra assertio firmissime probatur ex natura objecti (ut loquuntur *Scholastici*) beatifici; quod cognitum, est verum omnium maxime perficiens intellectum; &, quod volitum, omnium plenissime satiat voluntatem: tale verum cognitum, non est res creata, quia habet veritatem participatam, quæ non est ultima perfectio intellectus; &, tale bonum volitum non est res creata, quia habet bonitatem participatam, quæ non plene satiat voluntatem. Hæc ratio est desumta ex *sum.Theol. Thom. Aquin. pr. sec. quæst.* 2. *art. ult. & quæst.* 3. *art.* 7. quæ quia est efficacissima, non nihil eam explicabimus.

(*a*) Ens aliud est per essentiam, aliud per participationem. Per essentiam, quod entitatem suam à nullo habet, estque solus *Deus*: per participationem, quod entitatem suam participavit ab alio, sc. Deo, estque omnis creatura; ita quoq; Bonum est aliud per essentiã, quod bonitatem suam non habet aliunde, ut Deus, aliud per participationem, quod eam habet à Deo, ut Creatura. Hinc liquet solum Deum esse summum bonum, & non Creaturam: sic quoque & verum dicitur per essentiam, quod veritatem obtinet ex natura sua, ut Deus, & per participationem, quod veritatem suam, qua verè est id quod est, accepit aliunde, scil. à DEO, estque Creatura; nam hæc est aurea Regula, DEUS est causa omnis entitatis, veritatis, & bonitatis in creaturis, unde nulla Creatura est summe vera, aut summe bona, DEUS enim & semper & magis verus est, & magis bonus: quia, propter quod unumquodque est tale, illud ipsum est magis tale: sed Creaturæ sunt veræ & bonæ propter & per Deum: ergo Deus est magis verus, & magis bonus; consequenter, solus DEUS est summe verus, & summe bonus, ideoque solus est Beatitudo nostra objectiva.

III. (*a*) *Objectum beatificum, quatenus tale est*, ex natura sua non tantum perficit voluntatem, ut est quoddam bonum, sed & perficit intellectum, ut est quoddam verum: hoc supposito sic procedimus. Beatitudo objectiva, in quantum est cognita, non potest consistere in vero, quod est tale per participationem, sed in eo, quod est verum per essentiam: Atqui nulla creatura est vera per essentiam, sed omnis est vera per participationem. Ergo in nulla creatura potest consistere beatitudo, ut cognita. Minor certa est, quia, ut creatura habet entitatem participatam, ita & veritatem: nam veritas entitatem sequitur. Major probatur: quia beatitudo objectiva, sicut ex sua natura habet, quod non per aliud sed per se beet, ita rationem beandi & perficiendi intellectum non ab alio habet, sed à se. ac proinde rationem veri, sub qua perficit intellectum eumque beat, non ab alio participat, sed à se habet: alioqui non per se sed per aliud bearet: at hoc dici non debet: quia id, quod est tale per aliud, necessario reducitur ad id, quod per se est tale. Pariter beatitudo objectiva, in quantum est volita, non potest consistere in bono, quod est tale per participationem, sed in eo quod est bonum per essentiam: (*b*) *atqui nulla creatura est bona* per essentiam, sed omnis est bona per participationem. Ergo in nulla creatura potest consistere beatitudo objectiva, ut volita. Minor certa est, quia ut creatura habet & entitatem, & veritatem, ita & bonitatem participatam: nam & bonitas entitatem sequitur. Major probatur: quia objectiva beatitudo, sicut ex natura sua, non per aliud, sed per se beat, ac sic beat ac perficit intellectum; pari modo beat ac perficit voluntatem: ideoque rationem boni, sub qua voluntatem perficit ac beat, non ab alio participat, sed per se habet. Concludimus ergo, nullam rem creatam posse esse beatitudinem objectivam, ut cognitam vel volitam, quia nec intellectum nec voluntatem plene ac perfecte perficit. Nihil ergo restat aliud, quam *ut beatitudo objectiva constituatur in ente increato, Deo solo*; quod ex inductione jam clarum est. Nam beatitudo objectiva non consistit in bonis externis fortunæ, ut fuit ostensum in

disp. 3.

disp. 2. nec in bonis internis animæ, vel corporis, ut fuit probatum *disp.* 3. nec in ullo bono creato, vel cognito, vel volito, ut *hac disp.* nunc convicimus. Ergo in solo consistit Deo, quia nihil amplius est reliquum.

(*a*) Objectum beatificum, i.e. quod hominem facit beatum, homini est proprium: illud vero homini est proprium, quod ei convenit secundum partem superiorem, animam scilicet rationalem, quia corpus & animam vegetantem ac sentientem habet communia cum rebus aliis, sed animam rationalem non item; quod vero ei convenit secundum animam rationalem id ei competit secundum intellectum & voluntatem: ergo objectum beatificum hominem beare nequit nisi & intellectum & voluntatem perficiat, ideoque debet esse, & summe verum, & summe bonum.

(*b*) Ens vulgo dividitur, in ens per essentiam, & ens per participationem: prius dicitur, quod entitatem suam à nullo habet, estque solus Deus: posterius dicitur, quod entitatem habet ab alio participatam, estque omnis creatura: sic dividitur quoque, & verum & bonum; itaque Deus & est ens, & verus, & bonus per essentiam, quo sensu Christus dicit, Pater meus solus est bonus: Creatura est ens, & vera, & bona per participationem, quo sensu dicitur, quod Deus omnia viderit quæ fecerat, & erant valde bona.

IV. *Deus* ergo *beatitudo* hominis est *objectiva*, sive objectum, quod beat: sed *in quo nunc consistit beatitudo formalis*, sive id, quo objectum, quod beat, sit nostrum? duas enim beatitudinis quasi partes integrantes fecimus, *disp.* 2. objectivam & formalem. Omissis aliorum sententiis, dicimus, *Beatitudinem formalem consistere in eo, quo* Deus nostra *beatitudo objectiva nobis* objective *conjungitur*: Deus enim seipso non potest nos perficere, nisi ut objectum: at non potest Deus nobis objective conjungi nisi per operationem. Ergo *Beatitudo formalis consistit in operatione.* (*a*) *Verum enimvero cum* operatio sit multiplex, alia vitalis, alia non vitalis, alia transiens, alia immanens: Quæritur, *in qua operatione consistat beatitudo formalis?* Respondemus, *in operatione* & *vitali* & *immanente*: atque hoc utrumque ex *Arist.* probari potest. *Primum*, cum beatitudo naturalis in vivendo consistat, docente *Arist. l.* 1. *Magn. Moral. c.*4. ubi post multa ita concludit; Ergo, *& feliciter vivere, & felicitas in vivendo est*: imo, cum sit vita quædam beata, ex testimonio *Aristot.* 9. *metaph. c.* 9. *text.* 16. in fine, ubi ait, *felicitas vita quædam est.* Et 10. *Ethic. c.* 6. *text.* 26. *lib.* 1 *Ethic. ad Eudemum*, *post principium*, *& alibi*; utique beatitudo consistet in ultima perfectione vitali; at hæc est operatio: nam ex *Arist* 2. *de Anim. c.* 2. *text.* 13. *idem est vivere, quod operari*: quin etiam operatio vitalis non solum est ultima perfectio viventis, sed etiam perfectissima, quod ex eodem *Arist.* colligere est, 2. *de Cælo*, *c.* 3. *t.* 17. ubi sic scribit *Eorum quodque, quorum est opus, operis ipsius esse gratia constat*: sensus est; *unumquodque eorum, quorum est opus*; i. e. quæ alicujus operis sunt activa, *esse gratia ipsius operis constat*, i. e. constat esse activa gratia ipsius operis. Quare actus primus vitæ (sive potentia sit, sive habitus) ex sua natura est gratiâ actus secundi vitæ, tanquam finis. *Alterum*; quod beatitudo formalis sit actio immanens, sic probatur ex *Arist.* Beatitudo formalis est operatio in suo genere perfectissima, 10. *Eth. c.* 7. operatio autem immanens præstantior est transeunte: est enim propter se, 1. *Metaph. c.* 1. 10. *Ethic. c.* 7. 8. cum tamen actio transiens, non propter se fit, sed propter productum, 1. *Eth. c.* 1. *text.* 3. Ergo beatitudo formalis non est operatio transiens, sed immanens. Deinde, beatitudo formalis est operatio, quæ manet in beato operante, 1. *Magn. Moral. c.* 1. *&* 9. *Metaph. c.* 9. *t.* 16. operatio autem transiens non manet in operante, quod notum est. Et quid multis? Beatitudo formalis est quædam vita, ut jam vidimus: at operatio vitalis, non est transiens, sed immanens. Ergo &c.

(*a*) Operatio vitalis dicitur, quæ oritur à principio vitæ, i. e. ab anima aliqua, sive vegetante, sive sentiente, sive rationali, ut, crescere, intelligere, sentire; non vitalis dicitur, quæ oritur à principio non vivente, ut, in terram prolabi, oritur à forma mixti in corpore; & non ab aliqua anima, principio vivente: operatio immanens est, quæ manet in ipso principio operante, sicuti visio manet in ipso oculo vidente: transiens dicitur, quæ extra principium operans in alio subjecto recipitur, sicuti calefactio extra ignem recipitur in aqua.

Operatio alia est vitalis, alia non vitalis: vitalis dicitur, quæ oritur à principio vitæ, i.e. Animâ. seu vegetante, seu sentiente, seu rationali, uti est nutritio, visio, intellectio: non vitalis, quæ oritur à principio, quod non vivit, uti est Solis motus & Elementorum, nam nec Sol nec Elementa vivunt. Operatio alia est Immanens, alia transiens: Immanens dicitur, quæ manet in ipsa causa efficiente, à qua proficiscitur, uti est, Intellectio, quæ manet in intellectu: Transiens est, quæ extra causam efficientem abit in rem aliam, ut Calefactio, quæ extra ignem abit in aquam.

V. Sed enim, si *beatitudo formalis* sit *operatio vitalis & immanens*, ulterius quæri potest, *utrum sit animæ vegetativæ, an sensitivæ, an rationalis?* Quod *non* sit *animæ vegetativæ*, illud quidem extra omne est dubium; quia illa non potest esse principium humanæ & moralis operationis; cum sit omnino expers rationis: sed *nec* sita est formalis beatitudo *in aliqua operatione animæ sensitivæ*; (a) *quæ rationalis quidem non est per essentiam*, est tamen per participationem: quia operatio sensitiva non potest nobis conjungere nisi bonum sensibile: at tale non est summum bonum, ut ante vidimus. Ergo, &c. Deinde formalis beatitudo ponenda est in operatione naturaliter perfectissima, 1. *Eth. c.* 2. *&* 5. 10. *Eth. c.* 6. At operatio sensitiva, quæcunque illa sit, non est perfectissima: nec ex parte principii, quia est ab anima sensitiva, quæ est minus nobilis, quam rationalis: nec ex parte objecti, quia terminatur ad (b) *bonum sensibile*, quod est longe inferius bono intelligibili. Denique beatitudo formalis non potest nobis esse communis cum brutis: nam convenit soli homini, 1. *Eth. c.* 9. *t.* 45. *&* 10. *Eth. c.* 8. *t.* 30. Atqui operatio sensitiva etiam brutis convenit. Ergo *beatitudo formalis* consistit *in* aliqua *operatione vitali & immanente, quæ conveniat soli homini & quidem quatenus est rationalis*: talis est *operatio intellectus & voluntatis*: in *utraque* ponimus beatitudinem formalem, quod ulterius est explicandum.

(a) Anima rationalis, dicitur rationalis per essentiam, quia ejus essentia in ratione est sita, & per rationem definitur: anima sensitiva, quæ quidem est irrationalis in se, atque essentia sua, dicitur tamen rationalis participative, quia s[illegible] est in operationibus suis imperio animæ rationalis, nam videmus appetimus, loco nos movemus, cum volumus ac judicamus. sed anima vegetans, nec per essentiam nec per participationem, est rationalis. nec enim nutrimur, nec crescimus, nec nostri similem prolem generamus, cum & volumus & judicamus.

Anima humana, quæ hominem constituit, intellectu ac voluntate est prædita. est Rationalis per essentiam, quia ejus natura talis est, ut, si non fuerit ratione prædita, ne quidem Anima sit futura, sed Anima sentiens. In homine dicitur Rationalis per participationem, quia, in quantum subest *Rationis Imperio* ac ductui ac dictamini, aliquo modo particeps sit *Rationis*: sensitiva Anima Bruti nullo modo particeps est rationis, quia non subest alicui Animæ Rationali.

(b) Bonum sensibile, est bonum jucundum, aut utile, quia utrumque sensu percipitur: Bonum intelligibile, est bonum honestum, quod sola ratione intelligitur.

VI. Dicimus igitur, beatitudinem formalem essentialiter constitui & integrari ex actione intellectus & voluntatis: *illam* vocant vulgo beatitudinem *contemplativam*; *hanc activam*. Hæc divisio sumitur ex *Arist.* 10. *Eth. c.* 7. 8. explicant eam *Conimbric. in Eth. disp.* 3. *quæst.* 3. *art.* 2. *Fonsec.* 1. *Metaph. c.* 1. *quæst.* 1. *sec.* 6. sed non eodem modo. *Conimbricenses* volunt duas illas beatitudines esse duas species, ita ut utraque per se & ratione sui veram habeat rationem beatitudinis. *Fonseca* aliter philosophatur, & docet, duas illas beatitudines esse partes integrantes unam essentiam unius totalis beatitudinis: quæ explicatio nobis magis arridet: (a) quia neutra se sola potest beare; sed utraque simul ad beandum est necessaria: Ergo utraque ad beatitudinem formalem pertinet tanquam pars unius beatitudinis, ex utraque integratæ. Atque hæc explicatio ab ipso *Arist.* confirmatur, qui, *libros de moribus* ad *Eudemum* concludens, docet, *omnes actiones nostras, omniaque studia, rerumque possessiones tunc judicandas esse meliores, quando magis adjuvant & faciunt ad Dei cognitionem & cultum; deteriora autem censeri, quæ nobis impedimento fuerint.* Ex quibus *Aristotelis* verbis, ulterius liquet, (b) *Beatitudinis formalis partem contemplativam* consistere *in*

Dei cognitione, *activam in ejus cultu*, quatenus nempe & cognitio & cultus Dei naturæ lumine ac viribus obtineri potest: nam hæc omnia procedunt de beatitudine naturali; quod in alia disputatione priore est monitum.

(*a*) Cum genus dividitur in species, tota natura generis est una tota in altera specie, ut, tota natura Animalis est in homine; tota in Bruto; at cum integrum dividitur in membra, non invenitur tota natura integri in unoquoque membro, sed partim in uno, partim in altero, sic tota natura Corporum non est in capite, nec tota in pede, sed partim in capite, partim in pede, partim in reliquis membris: summum quoque bonum non totum existit in Beatitudine objectiva, nec totum in formali, sed partim in illa, partim in hac, nec enim Deus, Beatitudo objectiva, nos beat, nisi per beatitudinem formalem, Actionem nostri intellectus & voluntatis, fiat noster; ideoque hæc Beatitudinis divisio est non generis in species, sed integri in membra.

(*b*) Pars contemplativa Beatitudinis formalis, consistens in cognitione Dei naturali, accepta per lumen naturæ, ex libro naturæ, acquiritur per perfectissimam virtutum intellectualium scientiam, sapientiam, quæ est habitus contemplativus, versans circa objectum præstantissimum, puta Deum: altera pars consistens in cultu Dei naturali instituto secundum legem naturæ, ex libro scripturæ, acquiritur per perfectissimam virtutum moralium scientiam, pietatem, quæ docet Deum naturaliter cognitum, colere, venerari, amare.

VII. Beatitudinem formalem, partim esse collocandam in operatione intellectus, partim in operatione voluntatis, ex eo liquet, quia ad perfectam possessionem objecti beatifici, seu beatitudinis objectivæ, Dei, requiritur, & perfecta ejus speculatio & perfectus amor (perfectus, sc. naturaliter, quantum natura hominis in via, i. e. vita, permittit) dum enim DeumDeique proprietates speculamur, Deo conjungimur: dum cognitum amamus, intime ei unimur: at speculatio actio est intellectus & amor voluntatis. Ergo, &c. Atque hîc contra *Thom. Aquin. sentimus*, qui in *Summ. Theol. pr. sec. quæst.* 3. *art.* 4. *& contra gentes l.* 3. *c.* 25. 26. Beatitudinem formalem in solo actu intellectus (intelligere Deum) non item in actu voluntatis collocat. At vero, si sententia *Aquin.* sit vera, sequitur, Dæmones beatitudine formali esse beatos, quia in ipsis altissima Dei cognitio naturalis reperitur: præterea & illi erunt beati, qui Deo sunt maxime invisi, quia in illis esse potest & sæpe est profundissima Dei speculatio: at hoc est contra Aristotelem, qui 10. *Eth. c.* 8. *ad finem* ait diserte, *eum, qui vere & essentialiter est fælix, esse amicissimum Deo.* Sentimus quoque hîc contra *Melch. Canum loc. theol. l.* 9. *c* 9 aliosque, qui beatitudinem formalem ponunt in solo actu voluntatis, quæ sententia, præterquam quod sit contra *Aristotelem* ubique fere beatitudinem in speculatione collocantem, etiam rationi repugnat: Nam non potest existere amor Dei, nisi jam ante præcesserit ejus contemplatio: quippe actus voluntatis semper præsupponit & includit actum intellectus; alioquin voluntas non foret potentia rationalis. Nos ergo Beatitudinem formalem ponimus; ex parte intellectus, in perfectissima cognitione, quæ de Deo ex creaturis haberi potest lumine naturæ: ex parte voluntatis, in amore Dei naturaliter cogniti, (*a*) qui *amor non est concupiscentiæ, sed amicitiæ*: *Sed in utra actione, intellectus an voluntatis, principalius ponitur beatitudo formalis?* Ad hoc responderi nequit, nisi prius constet, an actio intellectus sit nobilior actione voluntatis? quæ quæstio licet in utramque partem à *Scholasticis* soleat disputari, ac non multum referat, utrumvis statuatur, nos tamen *actioni voluntatis primas deferimus*, (*b*) ac beatitudinem formalem potissimum consistere dicimus in actu voluntatis: actu intellectus non excluso, sed essentialiter incluso. Quomodo verò in hac Dei contemplatione & amore summum bonum consistat, non tam facile verbis exprimitur, quam quidem contemplantis & amantis animus sentit. Per contemplationem sane Dei, ejusque potentiæ, bonitatis, sapientiæ, ex rebus creatis cognitionem, homo quasi Deus fit: *anima enim intelligendo fit omnia.* 3. *De Anim. c.* 4. Per amorem ita Deo cognito unitur homo, ut totus in eum absorbeatur, ac totus in eo sit, juxta vulgatum illud, Animus est magis ubi amat, quam ubi animat. Certe hîc *felicitatis humanæ* est *apex* & in hac

vita fastigium, *Deum* ex rebus creatis rite recteque *cognoscere*, *cognitum* venerari & *amare*, in quo *tota beatitudo* absolvitur, quam aliquot jam disputationibus sumus prosecuti.

(a) Amor concupiscentiæ dicitur, quo alteri cupimus bonum aliquid; amor amicitiæ, quo desideramus frui re amata, aut quo amamus rem nobis gratam: nos amando Deum nullum bonum Deo cupimus, sed fruimur in illum tanquam in objectum nobis gratum atque amicum.

(b) Beatitudo formalis magis & potius consistit in Actu voluntatis, quam Intellectus, quia totus Intellectus, sive cognitio & contemplatio Dei, refertur ad Actum voluntatis sive Amorem Dei.

DISPUTATIONUM PRACTICARUM QUINTA, DE SPONTANEO

THESIS I.

SUmmum Bonum, seu *finem ultimum* Philosophiæ practicæ, exposuerunt Disputationes præmissæ: ordinis ratio postulat, ut fini ultimo jam explicato subjungatur explicatio *finis subordinati*, i. e. medii quem voce græca Πράξεως expressimus *disp.* 2. *th.* 1. & *disp.* 1. *th.* 5. & latine *th.* 2. *disp.* 1. in definitione Ethicæ vocavimus *actionem humanam*: Nempe, Philosophia practica hominem imbuit cognitione virtutum, quibus imbutus, πρᾶξις, actiones edit humanas, i. e. homine dignas, iisque summum bonum acquirit: Notandum autem est statim, πρᾶξιν, actionem humanam, interdum sumi late pro qualibet actione hominis, qua aliquid πράττει, agit, quocunque modo, interdum stricte pro actione hominis ut homo est, i. e. cujus homo dominus est, quæ & à rationis cognitione & à libera hominis voluntate proficiscitur: & hanc utramque signficationem observabit in ipso *Arist.* quisquis *c.* 1. *l.* 3. *Eth. ad Nicom.* diligenter perlegerit: generaliter sumta πρᾶξις, *actio humana*, dividitur in *spontaneam* & *invitam*: τὸ quippe ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον i. e. spontaneum ac invitum, distinguunt omnes actiones humanas: nam duplex est earum differentia: una ratione cognitionis, secundum quam actiones humanæ, i. e. hominis, simpliciter & in genere, fiunt, vel à scientibus, vel ab ignorantibus: altera ratione voluntatis, secundum quam fiunt, vel à volentibus, vel à coactis: quæ actiones fiunt *à scientibus & volentibus*, dicuntur *spontaneæ*: quæ, *vel ab ignorantibus* (quomodo ignorantibus, postea explicabitur) *vel à coactis*, dicuntur *invitæ*. Sed vero si πρᾶξις, actio humana, speciali significatione sumatur, jam sola spontanea talis dici debet. Nos hac disputatione actionis humanæ, πράξεως, in genere sumtæ, differentiam primam, τὸ ἑκούσιον, *spontaneum*; alteram, τὸ ἀκούσιον, *invitum*, explicabimus disputatione alia.

II. *Arist. c.* 1 *l.* 3. *Eth. ad Nicom. sub finem*, aut, sicuti alii ejus interpretes hoc cap. in tria dispescunt, *c.* 3. definit τὸ ἑκούσιον, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ εἰδότι τὰ καθ' ἕκαστα, ἐν οἷς ἡ πρᾶξις, i. e. *Spontaneum est id, cujus principium est in agente sciente singula*, id est, omnes circumstantias, *in quibus actio est*, i. e. consistit. Cum dicit ἑκούσιον esse, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ, opponit illud τῷ βιαίῳ, cujus principium est extra agentem; cum addit εἰδότι, &c. opponit illud ἀκούσιον δι' ἄγνοιαν. τὰ καθ' ἕκαστα, (a) *circumstantiæ singulares*, vulgato isto versu comprehenduntur, *Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando*. Duo itaque requiruntur *ad actionem spontaneam*. 1. *Scientia* seu cognitio rei agendæ omniumque actionis circumstantiarum.

rum. 2. *Principium*, à quo proficiſcatur Actio, *intrinſecum*. Videndum igitur reſtat, Quomodo aliquid ſit *ſpontaneum ratione ſcientiæ*, deinde, quomodo *ratione principii intrinſeci*.

(*a*) Circumſtantiæ ſingulares omn[illegible] actionem humanam reddunt, vel bon[illegible] vel malam, prout vel convene[illegible]int cum recta ratione, vel non convenerint, unde vulgo vocantur circumſtantiæ morales, & ab illis dicitur dependere omnis bonitas vel malitia moralis, ſeu honeſtas & turpitudo actionum. *Quis* ſignificat perſonam agentem; *quid*, objectum; *cur*, finem, *ubi*, locum; *quando*, tempus; *quibus auxiliis*, media, & inſtrumenta; *quomodo*, rationem agendi. Pro hiſce circumſtantiis variatis mutatur quoque actio humana, ex bona in malam, & contra: inter omnes autem circumſtantias morales præcipue ſunt finis & objectum. Ut vero aliqua actio ſit bona, debent omnes circumſtantiæ convenire cum recta ratione; ut ſit mala, ſufficit, ſi vel una circumſtantia à ratione recta recedat.

Circumſtantiæ ſingulares dicuntur, quæ circa unamquamque Actionem hominis ſingularem ſtant, i. e. inveniuntur, & exprimuntur vulgato verſu: *Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando*. *Quis*, ſignificat perſonam agentem, *quid*, objectum quod agit, *ubi*, locum quo agit, *quibus auxiliis*, media quibus agit, *cur*, finem propter quem agit, *quomodo*, modum quo agit, *quando*, tempus quo agit. Ab hiſce circumſtantiis ſingularibus pendet Actionum omnium ſingularium bonitas, aut malitia moralis in homine: ſc. ſi omnes circumſtantiæ hæ convenerint cum recta ratione, Actio humana eſt bona, ſi una tantum à recta ratione diſcrepaverit, Actio humana eſt mala; inter omnes verò circumſtantias præcipuæ ſunt, *quid* & *cur*, *i. e. objectum & finis*. Atq; hæ circumſtantiæ omnes intelliguntur in definitione *Spontanei*, per vocem *ſingula*.

III. (*a*) *Scientia*, quæ actionem reddit ſpontaneam, Philoſophis Ethicis, & magis proprie, ſolet dici *Conſcientia*, quæ quid ſit, *an rationis* ſeu mentis humanæ *facultas*, ipſe intellectus, *an ejus habitus*, *an actus*, hujus non eſt loci, nec noſtri nunc inſtituti, inquirere: cui lubet, videat iſta diſputata apud *Thomam Aquin. Sum. Theol. p. 1. quæſt. 79. art. ult. & apud Aneſ. l. 1. Caſ. Conſ.* Nos impræſentiarum per eam intelligimus, actum rationis intellectus practicæ, quo ipſa judicat quid ſit bonum ac malum, quid fas ac liceat, quid nefas ac non liceat, & quo præterea præſcribit, quid ſit faciendum, quid omittendum. Atque hanc vocant *conſcientiam de faciendo*, & juxta eam dicimur agere, vel ſecundum, vel contra conſcientiam: Nam *conſcientiam de facto*, h. e. illud intellectus judicium, quod factum conſequitur, quod hominem, prout vel bene vel male egerit, vel accuſat vel delectat, unde bene vel male ſibi quis dicitur conſcius, hîc non ſpectamus. *Sponte agere dicitur homo ratione conſcientiæ* de faciendo, in quantum hæc præconis inſtar eſt ac concionatoris, explicantis primo, ac præſcribentis ei, quid legi naturæ rectæque rationi ſit conſentaneum, quid diſſentaneum, quid permiſſum, quid prohibitum; applicantis deinde vivendi ex lege naturæ & ſecundum rectam rationem univerſales regulas ſingulis ejus actionibus. Tale dictamen, tale judicium rationis practicæ de actionibus humanis faciendis, facit eas ſpontaneas, &c, prout convenerint vel non convenerint ſecum, bonas reddit vel malas moraliter: nempe, ut lex divina norma eſt actionum hominis Chriſtiani ſpiritualium, lex civilis norma ad quam Reſp. debet componi ac regi, ſed utraque non niſi cognita, ita lex quoque naturæ norma eſt actionum moralium, ſed cognita, quæ legis naturalis cognitio Ethicis, *Conſcientia*, appellatur, & *Damaſceno lex intellectus*. Hæc amuſſis eſt actionum humanarum, & juxta eam vel male vel bene, ac ſemper ſponte agit homo: bene agit, ſi agat, quod agendum præcipit conſcientia: male agit, ſi non agat quod jubet, aut contrarium faciat: atque ex hiſce liquet, fieri non poſſe, ut quis agat contra conſcientiam & non peccet: nam ſicut peccat, qui contra legem agit, quamdiu ea manet: ita peccat, qui contra conſcientiam agit, quamdiu manet illa: eſt enim conſcientia nihil aliud, quam lex cognita à ratione practica. Sed paulo adhuc plenius eſt hoc negotium explicandum.

(*a*) Scientia, quæ requiritur in Actione ſpontanea, dicitur *Conſcientia*, quia homo, qui ſcit omnes circumſtantias ſuæ Actionis, eſt conſcius ſibi, *quid* agit, *quomodo*, & *cur*. &c.

Quo-

IV. Quotuplex est judicium intellectus practici, de re facienda si bona sit, vel omittenda si mala sit, totuplex est conscientia: at *judicium* illud proprie est *triplex, rectum, probabile, erroneum*: unde & *triplex, est conscientia, recta, probabilis, erronea*: verum quia *dubitatio* & *hæsitantia* interdum nonnullis dicuntur *judicium* intellectus, factum est, ut similiter iis *conscientia* aliqua dicta sit *dubia* vel *scrupulosa*: Et hinc *Scholastici* quintuplicem fecere conscientiam, quod sic ostendunt. Ratio practica, vel *statuit* aliquid agendum tanquam honestum, vel *dubitat* an sit honestum, vel *trepidat* anxie, credens, assentiens seu judicans scrupulose, ab homine vix quippiam fieri posse sine peccato: si *statuit*, aut *firmiter* & confidenter credit, assentitur seu judicat, actionem fore honestam, aut *probabiliter* opinatur: si *firmiter*, aut *vere & recte* statuit creditque, seu judicat, aut *non recte* sed falso. Ratio, *recte, vere firmiterque*, propter argumenta vera atque evidentia, statuens ac judicans, actionem fore honestam, est *Conscientia recta*. Ratio *firmiter, sed non vere nec recte*, propter argumenta, quibus innititur, fallacia, statuens honestum fore opus, quod tamen est inhonestum, est *Conscientia errans*. Ratio *non firmiter sed probabiliter* propter argumenta, quæ sibi sunt probabilia (sive alteri certa, sive fallacia habeantur) judicans actionem futuram honestam, est *Conscientia probabilis*. Ratio cum *dubitat*, ac media inter duas contradictiones neutri credit, assentitur, est *conscientia dubia*. Ratio cum *trepidat* animumque excruciat, metuendo peccatum, ubi non est, *Conscientia* est *scrupulosa*. Hæc applicemus. *Contra conscientiam rectam, erroneam, probabilem, agere, est peccatum*: Nam agere communiter & in genere contra conscientiam statuentem, judicantem, credentem, assentientem, hoc quod fit esse peccatum, est peccare: at triplex hæc conscientia statuit, judicat, credit, assentitur, hoc, quod contra se fit, esse peccatum: licet diversi sint termini medii, quibus quæque judicat. Ergo, &c. Certe homo, qui per conscientiæ dictamen judicat, credit, assentitur ac statuit, aliquid esse peccatum aut malum, non debet hoc velle: Ergo, qui vel *certo* ac *vere* s[...]it atque *evidenter, per Syll. Apod.* vel qui *fallaciter per errorem, per Syll Sophist.* sed tamen *firmiter statuit ac credit, assentitur*, vel qui *probabiliter per opinionem judicat, per Syll Dialecticum*, aliquã actionem esse malam, non debet eam velle: si velit, peccare vult, & jam volendo peccat. At qui agit contra conscientiam rectam, erroneam, probabilem, is vult actionem: de qua uno ex tribus istis modis judicat, eam esse malam. Ergo peccat. *Secundum conscientiam rectam vel probabilem, qui agit*, recte facit, ac *non peccat. Secundum conscientiam erroneam, qui agit, interdum peccat, interdum non. Peccat tam, qui secundum, quam qui contra conscientiam erroneam, agit, (a) cum error est vincibilis & de re per se mala: at si error fuerit invincibilis aut de re per se indifferenti, peccat, qui contra, sed non qui secundum eam facit. Contra dubiam aut secundum illam conscientiam, nemo agere potest*, quia hæc dubitat, an sit bonum aut faciendum, an sit malum aut fugiendum: nam qui neutram contradictoriarum certo statuit aut credit, contra ejus judicium, aut secundum illud, fieri nihil potest, quia nullum est: at dubitans conscientia suspendit judicium, & neutram partem determinat, actionem vel faciendam vel omittendam. Ergo contra aut secundum eam agi nihil potest: ideoque, ut ante monuimus, improprie hæc conscientia aut judicium dicitur. *Scrupulosa conscientia alteri contradictionis parti adhæret, & quidem optimæ; statuit enim aliquid esse licitum, quod licitum est, sed cum formidine peccati, atque ea quidem temerariâ & sine fundamento*: quod peccare timeat, hoc laudabile est: quod inepte timeat, periculosum, non tamen peccatum: omne enim peccatum voluntarium est: at scrupulus offendens conscientiam non est voluntarius, sed invitum lædit hominem. Ergo, &c. *si scrupuli excuti atque amoveri possunt, qui secundum eam agit* conscientiam iis sublatis, quandoquidem agit quod licitum est & licitum esse statuit, *rectissime facit: qui contra* eam agit, *peccat: at si scrupuli isti tolli nequeant*, quin molesti adhuc sint, *id tamen agere*, quod licitum est & esse statuit, manentibus scrupulis, conscientia scrupulosa, *non est peccare*: quia illud est agere non

contra

contra conscientiam scrupulosam, sed secundum eam contra scrupulos sine causa motos: imo prodest agere ex judicio conscientiæ scrupulosæ contra scrupulos, eos contemnendo, & pro futilibus habendo. Nam ex tali modo agendi contra scrupulos obortos ac residuos, conscientia scrupulosa tandem ab iis liberatur, & in agendo, quod licitum est & esse statuit, confirmatur. Sed de *conscientia*, quæ intelligitur hîc *recta ac probabilis*, quæ est prima spontaneæ actionis conditio, hæc sufficerint: nunc alteram videamus, quæ est, *ut actionis spontaneæ* in agente *principium* detur *intrinsecum*.

(a) Error dicitur vincibilis, qui ab errante vinci, seu superari, i. e. præcaveri, & præveniri potuit ab ipso; Invincibilis est, qui non potuit.

Res per se mala est, quæ lege aut verbo Dei est vetita; Res per se bona est, quæ lege aut verbo Dei est præscripta; Res per se indifferens est, quæ ex se nec bona, nec mala, nec præscripta, nec vetita est lege aut verbo Dei.

Error vincibilis est in Pontificiis, quia judicant esse abstinendum à carnium comestione, tempore quadragesimarum, quia illum & prævenire potuerunt, & deponere possunt melius instructi ex verbo Dei; & abstinere à carnibus comedendis illis temporibus, est res per se mala, quia omni tempore omnem sumere cibum ut licitum in verbo Dei est præscriptum, habetur enim alibi, quod omnis cibus sit purus, modo cum gratiarum actione sumatur: ideoque peccant Pontificii, cum secundum Conscientiam Erroneam suam à Carnibus illis temporibus abstinent.

V. Per *principium intrinsecum* intelligimus *voluntatem*: ac tum *homo sponte agit ex principio intrinseco*, *quando vult* hoc quod agit, sive ex ratione recta, sive ex libidine, sive ex ira, sive ex tristitia & metu, &c. agat. Licet autem scientia aut conscientia sit principium intrinsecum sponte agentis, quia ei inest, καθ' ἕξιν, tamen voluntas hîc ita dicitur, quia scientia nullius actionis principium extra se est, nisi media voluntate: hic enim ordo est in sponte agendo: ut primum agens actionis suæ finem præcognoscat, omnes ejus circumstantias examinet, an actio fini obtinendo inserviat nec ne, utrum sit honesta ac licita nec ne? & tum voluntati vel appetendam vel fugiendam imperet: quæ imperio intellectus jubentis morem gerens vicissim imperat ac jubet facultatibus inferioribus, ut eam executioni mandent: unde actiones à principiis suis & facultatibus, sc. inferioribus, productæ, dicuntur à voluntate, & non ab intellectu tanquam à principio intrinseco profectæ, quia à voluntate proxime jubentur & imperantur. Atque hinc manifestum est, per actionem spontaneam, à nobis ex *Aristotele* definitam & explicatam, intelligi actionem imperatam, id est, ab alia facultate, quam intellectu aut voluntate, ab utriusque tamen imperio, profectam: sicuti opposite, ipsius intellectus & voluntatis imperantis, utriusque actiones immediatæ, vocantur elicitæ, de quibus alias erit agendi locus.

VI. Si actio spontanea ab homine proficiscatur per intellectus & voluntatis imperium, ut est explicatum, sequitur, 1. *idem esse in homine spontaneum & voluntarium*, prout hoc actionibus imperatis tribuitur; 2. τὸ *spontaneum male tribui brutis & rebus inanimatis*, cum nec scientia seu conscientia nec voluntas in rebus illis sit: & τὸ ἑκούσιον spontaneum differentia est actionis humanæ seu hominis, non bruti aut rei inanimatæ, quæ circumstantias, τὰ καθ' ἕκαστα, non considerant. (a) Non equidem diffitemur rebus illis nonnunquam tribui τὸ sponte operari, ut cum dicitur, lapis sponte descendere, planta sponte crescere, bos sponte sequi pabulum: at vero secundum spontanei definitionem Aristotelicam τὸ sponte ipsis non competit: nam plantæ & res inanimes plane non cognoscunt, & bruta licet cognoscant, non tamen cognoscunt τὰ καθ' ἕκαστα seu circumstantias singulares: hoc enim tantum cadit in agentia, quæ cognoscunt finem formaliter, ad quem actio spontanea secundum omnes circumstantias judicata, & ex imperio voluntatis, tanquam principii intrinseci, instituta, tendit: (b) at bruta formaliter finem non cognoscunt: est enim in illis cognitio rei, quæ est finis, non qua est finis: quare neque ἑκούσια, neque ἀκούσια, neque spontanea, neque invita, id genus agentia dici velim, sed (c) media potius negationis esse,

inter sponte & invite agere, i. e. bruta neque sponte agunt, neque invite, quod idem de pueris, ante rationis usum operantibus, statuendum existimem: aut si his & brutis τὸ sponte agere concedatur, eo sensu eis tribui debet, quo & voluntarium utrisque ab *Aquin.* & *Scholasticis in* 1.2. *Sum. Theol. quæst.6.art.*2. tribuitur, scilicet, *imperfecte & improprie*: nam τὸ spontaneum & voluntarium perfecte ac proprie, ut bene notat ibid. *Aquin.* est, cujus principium est in agente cum cognitione finis sub ratione finis & mediorum sub ratione mediorum, quod in pueros ac bruta non cadit, ut jam est dictum.

(a) Sponte interdum de eo dicitur, quod non cogitur à Principio extrinseco, sic Aves sponte volant, & pisces sponte natant, quia nec ad volandum, nec ad natandum coguntur: interdum Sponte significat non tantum, quod non cogitur, sed & quod agit ex singularium circumstantiarum cognitione facta per Rationem, sic nec pisces sponte agunt, quia Ratione carent.

(b) Finis dicitur cognosci materialiter, cum cognoscitur tantummodo illa res, propter quam aliquid fit, licet non cognoscatur ista habitudo, quam dicit finis ad media, quæ propter finem obtinendum adhibentur: dicitur finis cognosci formaliter, cum non tantum cognoscitur res quæ est finis, sed qua est finis, i.e. cum cognoscitur ratio mediorum ad finem, seu eum agens cognoscit finem non posse obtineri, nisi per illa media, & media usurpari propter finem intentum: prius est simplicis judicii, posterius est ratiocinationis, ideoque prius cadit in bruta, posterius in hominem, bruta enim non ratiocinantur; spontaneum cum dicit cognitionem in eo agente, quod sponte agit, dicit cognitionem finis formaliter, qua est finis, & mediorum ac circumstantiarum, quatenus in finem istum tendunt; quæ cognitio cum sit solius hominis, non brutorum, etiam spontaneum proprie cadit in solum hominem, non in bruta, & quia voluntarium exigit præviam cognitionem rerum, non tantum quæ sunt finis & media, sed qua sunt finis & media, etiam illud hominis est proprium, non brutorum, idemque est quod spontaneum stricte dictum.

Finis cognoscitur duobus modis, Materialiter & formaliter; Materialiter, cum cognoscitur tantum Res, quæ est finis, & sic cognoscitur à Brutis: formaliter, cum cognoscitur non tantum Res, quæ est finis, sed qua finis, i. e. cum cognoscitur Ratio finis ad Media, & mediorum ad finem; quæ cognitio non habetur nisi per discursum, qui cadit in solum Hominem & non in Bruta.

(c) Medium negationis est, quando utrumque extremum negatur.

VII. Quærat aliquis, *an, si eadem sit actio spontanea & voluntaria, cum utraque etiam sit eadem libera?* Resp. (a) si de actione imperata loquaris, ita esse: nam libera actio nihil exigit aliud, quam ut à voluntate, intellectus imperantis dictamen sequente, proficiscatur: hoc enim liberæ actioni est essentiale: indifferentia quippe, quæ vulgo hîc exigitur, est ei mere accidentalis: utrumque autem illud, esse à voluntate, ut à principio intrinseco, prævio tamen intellectus judicio, in actione reperiri spontanea & voluntaria, jam est demonstratum. Verum hæc omnia disputationibus secuturis clarissima evadent.

(a) Actio imperata est omnis illa, quæ non immediate producitur ab intellectu & voluntate, talis enim, ut intellectio & volitio, quæ utraque immediate ab intellectu & voluntate proficiscitur, dicitur illicita, sed quæ ex intellectus & voluntatis imperio ab alia facultate producitur proxime, dicitur imperata, ut est, ambulatio, locutio, &c. ambulamus enim & loquimur, quia intelligimus & volumus ita agere.

DISPU-

DISPUTATIONUM PRACTICARUM SEXTA, DE

INVITO.

THESIS I.

ACtionis humanæ duas fecimus *disput. præced. differentias*, ἑκούσιον & ἀκούσιον, *ſpontaneum* & *invitum*. Ut actio ſit *ſpontanea*, in homine requiri oſtendimus ex *Ariſtotele*, primum *notitiam*, ut qui agit ſciat quid agat, deinde *voluntatem*, ut conſentiat ei actioni. Quod ſi altera harum conditionum abſit, actio dicitur *invita*: unde τοῦ ἀκουσίου inviti duas fecit ſpecies *Philoſophus, l. Eth. 3. c. 1.* δοκεῖ δὲ ἀκούσια εἶναι τὰ βίᾳ, ἢ δι' ἄγνοιαν γινόμενα. *videntur igitur invita eſſe, quæ vi, vel per ignorantiam, fiunt.* Quando abeſt ab actione hominis voluntas, ſc. ut non conſentiat, eſt *invita per vim* ſeu *violenta*: quando abeſt notitia, eſt *invita per inſcientiam* ſeu per *ignorantiam*. Nos de utraque inviti ſpecie hac diſputatione agemus, prius de *violento*, mox de *invito per ignorantiam* diſſertaturi, ſecuti in eo ordinem ipſius *Philoſophi, lib. & cap. cit.*

II. *Violentum* ſeu *actio invita per vim* eſt, cujus principium eſt extra agentem, voluntatem agentis, ut is, qui agit, nihil adjumenti, ex propria quidem voluntate, conferat ad actionem: hæc deſcriptio eſt ipſius *Ariſt. ibid.* tota vero in eo conſiſtit, ut vis ipſa ſit agendi cauſa & principium extrinſecus accedens, id eſt, ita externum, ut, qui vim patitur, nihil opis operæve conferat ad id quod agit, imo ne conſenſum quidem: quin ut actioni reſiſtat potius ac renitatur. Itaque, ut aliquid vi factum ac vere violentum cenſeri poſſit, non ſufficit ab externa id factum & profectum eſſe cauſa, ſed ita oportet eſſe factum, ut ad illud nihil voluntatis contulerit is, qui per violentiam agere dicitur: Nam alioquin fieri poſſet, ut quis ab externa cauſa principioque feratur, impellatur, deportetur, ſed tamen libens ac volens, i. e. interiori cauſa, quæ voluntas eſt, ad motum illum impulſumque aliquid conferente, ſc. conſenſum. *Ariſtot. l. & c. cit.* eleganter ad explicandum violentum proponit duas ſimilitudines & exempla earum rerum quæ vere per vim factæ dicendæ ſunt: alterum eſt venti vehementiſſimi hominem nolentem, reſtitantem, repugnantem auferentis & abſportantis: alterum eorum, qui à dominis, in quorum ſunt manu & poteſtate, ſive ab aliis valentioribus & potentioribus, nolentes aguntur & impelluntur.

III. Notandum hic venit, *Violentum* opponi & *ſpontaneo* & *naturali*: cum *ſpontaneo* opponitur, tantum reperitur in iis quæ agunt propter finem & propoſitum, cum opponitur *naturali*, tam in rebus animatis quam anima carentibus reperiri poteſt. Priori modo & oppoſitione hîc à nobis ſumitur: nam in rebus naturalibus poteſt eſſe violentia, in quibus neque movens neque id quod movetur habeat voluntatem: ideoque tale violentum tunc invitum nullo modo dici poteſt: ut ſi vehemens ventus lapillum abripiat & ſurſum tollat, is motus eſt violentus, ut opponitur naturali, non item ut ſpontaneo: &, cum homo trahitur ex puteo, vel manus allevatur, motus item eſt violentus utrobique, ſed violentia, quæ contrariatur naturæ, nec voluntati; ideoque neutrobique actionem invitam facit.

IV. *Invitum per ignorantiam* explicari recte nequit, niſi primum varias ignorantiæ ſpecies ac diſtinctiones proferamus: quod ipſe factitavit *Ariſtoteles l. & c. cit.* cujus & exemplum & ductum ſequemur. Diſtinguit *Philoſophus* inter *ignorantiam*, quam *comitatur* & ſequitur dolor ac *pœnitentia*, & inter eam, quæ *nullum* habet ſubſequentem *dolorem* ac pœnitentiam. Prioris ignorantiæ exemplum nobis exhi-

exhibet Oedipus, qui per ignorantiam, & patrem occidit, & cum matre nuptias contraxit ac rem habuit; quod cum cognovit, tam ingenti dolore tantaque animi pœnitentia est correptus, ut ipsi sibi oculos eruerit: Atque hęc pœnitentia subsecuta factum ejus utrumque invitum reddit, ostenditque ipsum, nec scivisse, quid fecerit, nec voluisse, quod fecit. Posterioris ignorantiæ exemplum est is, qui forte fortuna telo emisso inimicum occidat ignorans, sed re cognita, necem probet & facto lætetur. *Hæc ignorantia actionem talem non reddit invitam* : etsi enim agens ignoraverit quid egerit, quia tamen facti eum non pœnitet, signum id est, ei non defuisse voluntatem: ideoque ejus actio non potest dici prorsus invita. Quid ergo? an fuerit spontanea? sed ne hoc quidem dici potest, cum in omni actione spontanea requiratur scientia. Quid igitur? egit & fecit talis, ut loquitur *Arist.* οὐχ ἑκών, non volens, non sponte, quia voluntas non fertur in iucognita, sed nec ἄκων, invitus, quia rem probavit & lætatus est facto. Nimirum, inter volentem seu spontaneum, qui dicitur ἑκὼν, & nolentem seu invitum, qui dicitur ἄκων, tertium *Arist.* collocavit, qui dicitur οὐχ ἑκὼν nec volens & οὐκ ἄκων nec nolens: spontaneus sive volens est, qui non modo sponte volens sed scienter agit: nolens seu invitus, qui per ignorantiam agit, voluntate non approbante actionem, ubi resciverit. (*a*) Non volens, qui faciens ignorabat quidem quod faceret, atque adeo dici quodammodo posset involuntarius, cum voluntas sine cognitione esse non possit, invitus tamen fecisse dici non potest, quia factum jam cognitum lætitia comprobavit: quamvis enim hic etiam absque rei cognitione ac voluntate fecit, quia tamen à priori longe differt propter approbationem illam operis postea cogniti, suum, inquit *Philosophus*, debet habere nomen distinctum, ac dicitur proprie non volens, οὐχ ἑκὼν, & οὐκ ἄκων, non nolens.

(*a*) Qui aliquid facit ignorans, quod tamen, postquam scivit, non est præter ejus voluntatem, is est quasi medium negationis, inter voluntarium & invitum, nam nec sponte agit nec invite: non spontè, quia abfuit Scientia, quæ requiritur in spontaneo: non invitè, quia, postquam sciv[it] adfuit voluntas, quæ abesse debet ab invito.

V. Distinguit insuper *Philosophus l. & c cit.* inter (*a*) *agere ignorantem seu ignoranter*, & *agere ex ignorantia seu per ignorantiam*. *Ignorans* seu *ignoranter agit*, qui tunc, quando agit, ignorat quidem, quid agat, sed tamen ignorantia illa non est præcipua causa actionis, sed aliud quiddam, quo sibi ignorantiam acquisivit: hoc modo, quæ ab ebriis, iratis, aliave animi commotione perturbatis hominibus, fiunt, ab ignorantibus fiunt, verum ignorantia proprie non est actionis causa, sed ebrietas, ira, similisve animi perturbatio. *Per ignorantiam* seu *ex ignorantia agere* dicitur is, in quo ipsa ignorantia est causa actionis, non aliud quid, quod ignorantiam invexit: *hæc posterior reddit actionem invitam, prior non item*. Hinc nata est *Aquinati* & *Scholasticis* usitata distinctio ignorantię in *Antecedentem*, *Concomitantem*, & *Consequentem*. Agere per ignorantiam est, agere ex ignorantia antecedente. Agere ignorantem est, agere ex ignorantia comitante ac consequente: (*b*) *Antecedens ignorantia* est, quæ est causa ipsa volendi & faciendi, quod quis alioquin nec vellet nec faceret, si sciret: hęc ignorantia reddit actionem invitam, si nec sit affectata, nec ex negligentia profecta, atq; eam sequatur pœnitentia: hinc enim semper de invita actione judicium est ferendum. Exemplum ejus est, si quis venationi intentus post omnem diligentiam à viro prudenti adhibendam inter vepres aprum latere existimet, cum tamen amicus lateat, & hunc inscienter interficiat, aut si quis venenum det alteri putans se vinum dare, cum melius nescire potuerit. (*c*) *Ignorantia concomitans* est, cum quis ignorans aliquid facit, sed quod committeret nihilominus si sciret, & cum factum probat: cujusmodi fuit, qui lapide in canem conjecto novercam percussit, quam odio persequebatur, aut qui hostem occidit, quem esse hostem ignorabat, occisurus tamen, si scisset. *Hæc ignorantia actionem non reddit invitam*, quia eam non sequitur pœnitentia; neque tamen actio spontanea est, quia ignorata fuit, & ex inscientia commissa, cum in spontanea requiratur

ratur ſcientia, *ut theſ. 4. & diſputatione præcedent. eſt dictum*: novo itaque nomine appellanda venit: & qui ſic agit, dicitur agere non volens οὐχ ἑκὼν & non nolens οὐκ ἄκων. (*d*) *Ignorantia conſequens* eſt, 1. qua quis ignorans facit, ſed ignorantia, quam ipſe ſibi conquiſivit, qua non laborare potuiſſet, ſi voluiſſet; unde hujus ignorantiæ ipſa ignorantis voluntas cauſa eſt, & ipſa ignorantia ab ignorante eſt, (ut cum Scholaſticis loquamur) volita, vel explicite vel implicite. Cum quis expreſſe, explicite, vult aliquid ignorare, dicitur ignorantia *affectata*, ut ſi quis nolit cognoſcere præcepta vitæ recte inſtituendæ, quo liberius peccet. Cum quis quidem non ſimpliciter ignorare voluit, ſed ignorat tamen, quod ſcire poterat ac debebat, dicitur ignorantia *ſupina* vel *craſſa*; quamvis nonnulli adhuc Ethici inter duas haſce diſtinguant: *ſupinam* vocant, qua quis ex tædio laboris & induſtriæ negligit ea ſcire, quæ ſui ſunt muneris atque officii: *craſſam*, qua quis graviſſima ſocordia ignorat iſta, quæ debent noſſe univerſi; qualis eſt ignorantia juris communis: utraque *implicite* eſt *volita* ab ignorante. *Nulla ignorantia conſequens*, nec affectata, nec ſupina, nec craſſa, *facit actionem invitam*, quia ei, qui ignorare voluit, & ignorantiam, cum potuit, non exuit, per ignorantiam agere placuit: hinc nec veniam meretur, nec peccantem ex tali ignorantia excuſat.

(*a*) Uterque, quo tempore agit, ignorat hoc quod agit, & is, qui Ariſtoteli dicitur agere ignorans ſeu ignoranter, & is, qui ſibi dicitur agere ex ignorantia, ſeu per ignorantiam; ſed diſcrimen in eo eſt, quod in priori aliquod ſit animi corporiſve vitium, quo ipſe ſibi cauſa eſt ignorantiæ ſuæ, qua laborat, cum abit: in poſteriori nullum ſit aut corporis aut animi vitium, quod ignorantiam invexerit in ignorantem: ideoque cum prior ignorantiam ſuam prævenire potuerit, quia potuit non laborare iſto animi corporiſve vitio, quod ignorantiã introduxit, idcirco ejus actio, quã ignorans ſeu ignoranter egit, non eſt invita, ſed ſpontanea, aut ſaltem mixta: ſed poſterior, cum ignorantiam ſuam præcavere nequiverit, hoc quod ex ignorantia egit, egit invite.

(*b*) Ignorantia antecedens dicitur duplici modo, & quia antecedit actionem agentis, & quia antecedit voluntatem agentis: neque enim ignorat, quia voluit, ſed præter & contra voluntatem ſuam ignorat. Res manifeſta eſt in exemplis allatis in textu.

(*c*) Actio profecta ex ignorantia concomi[tan]te, eſt medium negationis, inter actionem ſpontaneam & invitam, quia nec ſpontanea eſt nec invita; non ſpontanea eſt, quia deeſt conditio ſpontanei, ſcil. ſcientia: non invita eſt, quia deeſt conditio actionis invitæ, ſcil. pœnitentia.

(*d*) Ignorantia conſequens non ſic dicitur, quaſi ipſam actionem agentis conſequatur; cum enim omnis ignorantia actionem ex ſe profectam antecedat, nulla poteſt dici ipſam actionem agentis conſequi. Sed vocatur conſequens, quia conſequitur voluntatem agentis, qui ignorat hoc quod agit, quia voluit.

Ignorantia conſequens dicitur non illa, quę factum ſequitur, aut actionem, nam tum non poſſit dici proficiſci ab ignorante; ſed dicitur talis, quia conſequitur ipſam voluntatem ignorantis, i. e. quando quis, qui ignorans agit, prius voluit ignorare id quod agit, ut, cum quis aliquod agit ignorans ex ebrietate, ignorantia quidem pręcedit Actionem, ſed conſequitur voluntatem ejus, qui ſeſe inebriavit, & inebriando ignorantiam ſibi contraxit, & invexit: hæc enim ignorantia ejus voluntatem conſequitur, ignorat enim, quia voluit: ſed ignorantia antecedens dicitur, quæ & Actionem præcedit, & voluntatem ipſam agentis, quando quis non tantum facit, quod ignorat, ſed inſuper ſcire non potuit, licet ſcire voluiſſet: unde de eo non licet dicere, ignoravit, quia voluit, quia voluntas ejus non eſt cauſa ignorantiæ, nec aliquis, aut Animi, aut Corporis affectus, quem voluntario acquiſivit, ſed & voluntatem ipſam, & Affectum omnem antecedit.

VI. Refert *Ariſtoteles* adhuc aliam ignorantiæ diſtinctionem, *l. & c. cit. Ignorantia* ipſi eſt alia τοῦ καθόλου, i. e. *rei univerſæ*, alia τῶν καθ' ἕκαστα, i. e. *rerum ſeu circumſtantiarum ſingularium*. Prior ibidem dicitur Philoſopho ἄγνοια ἐν προαιρέσει, *ignorantia conjuncta cum electione agentis, qua quis ignorat, qui voluit ignorare*, & ἄγνοια τοῦ τέλους, *ignorantia finis*, τοῦ καλοῦ, *honeſti*, τοῦ συμφέροντος, *utilis*. Latinis dicitur ignorantia *ratione ſubjecti*, eſtque eadem, quæ ignorantia conſequens, quia ſubjectum ipſum i. e. homo qui agit ignorans eſt cauſa ignorantiæ; & (*a*) *juris univerſalis*, quia unuſquiſque ante ſuam actionem merito & *jure* tenetur ſcire, quid ſit honeſtum, quid utile, quid inhoneſtum, quid inutile; nam

nam omnium hominum animis insculptæ sunt notiones honesti & inhonesti, ideoque unusquisque scire potest, quid sit bonum, quid malum; & *universalis* simpliciter, quia non circa unam actionis circumstantiam versatur, sed circa totam actionem: Nam qui ignorat finem suæ actionis, is errat circa totam actionem: *hæc ignorantia non reddit actionem invitam*, adeoque nec veniam meretur nec excusationem actio ex tali ignorantia profecta. Ignorantia τῶν καθ' ἕκαστα Latinis dicitur ignorantia (*b*)*ratione objecti*, est eadem, quæ ignorantia antecedens, quia causa ignorantiæ est ipsum objectum quod præsciri non potuit, & *juris particularis* ac *facti*, quia agens ignorat hoc jus particulare in quod peccat, & ignorat factum quod committit, utrumque sine sua culpa; & *particularis* simpliciter, quia ignoratur circumstantia aliqua singularis, vel personæ, vel loci, vel temporis, similisve, quam tamen ignorans præscire non potuit: exemplum ante fuit allatum in Oedipo. *Hæc ignorantia*, quia dolo caret, quia nostra nec culpa nec negligentia est genita, *actionem reddit invitam*, veniamque meretur actio & excusationem, si eam consequatur *pœnitentia*. Τὰ καθ' ἕκαστα, *singularia* hic sunt *Aristoteli*, quæ Rhetoribus περιστάσεις, Latinis Philosophis *circumstantiæ* appellantur, in quibus actionis præcipua vis & bonitas ac malitia consistunt. Eæ sunt, τίς, τί, τινί, περὶ τί, ἕνεκα τινός, πῶς, ποῦ, ὅτε. Scholastici comprehenderunt hoc versiculo. *Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando.* Ex hisce duæ sunt *primariæ*, Aristoteli κυριώτατα, res ipsa quæ agitur seu *objectum*, & *finis* propter quem actio suscipitur: reliquæ sunt *minus principales*: omnes tamen actionem multis modis possunt variare, ideoque earum notitia agenti maxime est necessaria, & *earum ignorantia*, si absit dolus ac malitia, *actionem potest facere invitam*: nunquam tamen simul possunt omnes ignorari, nisi forte agens mente sit captus plane & stultus, quod *cap. cit.* monet ipse *Philosophus*, qui fusius de *circumstantiis* ibi agit & videri potest.

(*a*) Jus universale nihil est aliud, quam principia generalia justi & injusti omnium hominum animis insi[illegible]a, & regulæ communes honesti & [illegible]pis, nulli mortalium [illegible]ndæ.

(*b*) Ignorantia ratione [illegible]jecti, seu juris par[illegible]laris, ac facti aut circumstantiarum [illegible] est Ignorantia Antecedens. I[illegible]ia Ratione subjecti, seu juris universalis a[illegible] Re. universæ, est ignorantia consequens.

VII. Post ignorantiæ distinctiones ex *Aristotele* allatas & ad mentem ejus explicatas, aliæ insuper videndæ restant, à *Scholasticis* proferri solitæ: (*a*) *Ignorantia* est vel *theoretica*, cum ignoratur, an res sit, quid sit, qualis sit, vel *practica*, cum ignoratur, an res sit bona vel mala. *Invitum ex practica* non theoretica *ignorantia judicandum* est ac mensurandum.

(*a*) Cognitio Theoretica est cognitio veritatis; practica, bonitatis; ergo ignorantia theoretica est ignorantia veritatis, & ignorantia practica bonitatis.

Quemadmodum Intellectus Spec. versatur circa verum & falsum, Practicus circa bonum & malum, ita Ignorantia Theoretica est, quâ nescitur, veritas aut falsitas, & Practica est, qua nescitur bonitas aut malitia.

VIII. (*a*) *Ignorantia* est vel *vincibilis* vel *invincibilis*. *Vincibilis* est, cum ea quis ignorat, quæ poterat & debebat scire; sic dicitur, quia adhibito studio *vinci*, id est, superari atque expelli potest. hæc est eadem quæ ignorantia consequens. *Invincibilis* dicitur, cum ea quis ignorat, quæ scire nec poterat, nec tenebatur; sic dicitur, quia *vinci* nec potest nec debet: hæc est eadem quæ ignorantia antecedens: hanc *Iurisconsulti* vocant *probabilem* vel *justam* ignorantiam, vincibilem vero, *improbabilem* vel *injustam*, quia leges, canones, & jura, invincibilem ignorantiam approbant, alteram improbant, quia illa sine culpa, hæc mala fide contrahitur. *Invincibilis* ignorantia, si non tantum in se, sed in sua causa, sit talis, *reddit actionem invitam*, si eam sequatur pœnitentia: *vincibilis minime.*

(*a*) Dicitur Ignorantia invincibilis in se, quando eo ipse tempore, quo quis ignorat, quod agit, ignorantiam istam vincere atque tollere nequit, ut quando quis nimia ira abreptus ignorat, quod agit, nec pro illo tempore ignorantiam exuere valet.

valet, quia iram deponere è vestigio nequit: attamen ista ignorantia est vincibilis in sua causa, quia potuit tantum non irasci, ut sibi talem ignorantiam compararet.

Ignorantia Invincibilis in sua causa dicitur, quando non tantum quis ignorat, quod facit, quod pro præsenti tempore scire non potuerat, sed quod nec ante scire potuit, sic ut nulla causa ignorantiæ fuerit in ignorante.

IX. (a) Denique, *ignorantia* est alia *pravæ dispositionis*, alia *puræ negationis*, alia *privationis*. *Prima* est, cum alicujus intellectus falso judicat: tunc enim, quia non solum ignorat, sed errat, dicitur prave dispositus, i. e. male affectus. *Secunda* est, cum quis non habet notitiam, nec eam habere potest, nec debet: dicitur vulgo *nescientia*: sic rusticus ignorat res Mathematicas. *Tertia* est, cum quis caret notitia rei, quam nosse potest ac debet, ut si judex aliquis nesciat leges, quas ratione officii scire debebat. Hæc dicitur *privativa*, quia privatio est alicujus formæ absentia in subjecto, quod potest ac debet eam habere. Ignorantia *secunda* facit actionem invitam, item *prima, si error* in se aut suis causis ab ignorante *præcaveri non potuit*, ac subsequatur actionem pœnitentia: *si contra, nec prima*, nec *tertia* ignorantia *invitam reddere actionem valet*. Sed de ignorantia & invito in universum jam satis.

(a) Ignorantia vel negat apprehensionem simplicem mentis, quando quis ignorat ipsas voces, & terminos simplices, quæ est ignorantia puræ negationis. & Antecedens: vel negat veritatem operationis complexæ mentis, seu conjunctionis, & divisionis, & vulgo dicitur Error, Estque quâ quis cognitis terminis simplicibus, & vocibus, sub iis erroneum format de rebus intellectis Judicium; Estque hæc Ignorantia vel pravæ dispositionis, vel privationis: utraque consequens, si is, qui ignorat, ignorantiæ suæ causa est.

DISPUTATIONUM PRACTICARUM SETIMA, DE

ACTIONIBUS MIXTIS.

THESIS I.

Aristotelis l. 3. *Ethic. ad Nicomach. cap.* 1. ductum secuti, exposuimus disputatione præcedenti 5. & 6. actionis humanæ differentiam, qua alia est *spontanea* seu *voluntaria*, alia *invita* seu *involuntaria*, tum per *vim*, tum per *ignorantiam*: sed dum in hisce explicandis versatur *Philosophus cap. cit.* geminam sibi objectionem proponit, unam *prima cap. cit. parte*, alteram *postrema*. 1. Quærit, *An, quæ actiones suscipiuntur per metum vel evitandi summi alicujus mali, vel consequendi summi alicujus boni causa, sint spontaneæ vel invitæ?* veluti, ut exemplo Philosophi utamur, si tyrannus aliquis mandaverit alicui, ut turpe quippiam faciat, quod nisi fecerit, fore, ut & ipse & liberi occidantur: vel, si mercator oborta tempestate pro salute sua & aliorum ad exonerandam navem projiciat merces suas in mare: vel, si quis promittat latroni certam pecuniæ summam pro redimenda vita: de his & similibus actionibus respondet *Philosophus*, μικταὶ μὲν εἰσὶν αἱ τοιαῦται πράξεις, ἐοίκασι δὲ μᾶλλον ἑκουσίοις. *mixtæ sunt quidem hujusmodi actiones, sed magis tamen similes voluntariis*. Unde de *mixtis* actionibus disputandi ansa *Ethicis* est arrepta. 2. Quærit Philosophus, *An, quæ actiones ex ira, cupiditate, alioque animi affectu ac perturbatione fiunt vehementiori, sint ac dici debeant invitæ?* quod negat ibidem *Aristot.* rationibus in medium allatis. Nos de utraque quæstione hac disputatione breviter agemus, & tum casus quosdam.

quosdam morales huic materiæ affines proponemus.

II. Primam quod spectat quæstionem, *Actiones ex metu profectas, ex spontaneo & invito esse mixtas, magis tamen spontaneas, quam invitas dicendas*, tribus probat rationibus *Philosophus, l. & c. cit.* §. 1. Quarum actionum fines & circumstantiæ sunt positæ in nostra potestate, eæ magis sunt spontaneæ dicendæ quam invitæ. Sed actionum talium, ex metu proficiscentium, fines &c. Ergo, &c. §. 2. Quarum actionum principia & causæ sunt in ipso agente, eæ magis sunt spontaneæ quam invitæ. Atqui talium actionum, ex metu proficiscentium, principia &c. Ergo, &c §. 3. Quas actiones sequitur laus vel vituperium, pœna vel præmium, eæ magis sunt spontaneæ quam invitæ. Atqui id genus actiones sequitur laus &c. Ergo &c. Probat minorem *Arist.* instituta divisione actionum mixtarum in quatuor species, quas deductas sua serie *in textu cap. citati* videre est.

III. Sed hic de modo loquendi existit inter *Scholasticos* quæstio: *an tales actiones debeant dici simpliciter invitæ & secundum quid spontaneæ, an contra secundum quid invitæ & simpliciter spontaneæ?* nam diversimode hic loquuntur: Nos omnium optime existimamus loqui, qui actiones à metu profectas *simpliciter spontaneas* vocant, & *secundum quid invitas*: unum quodque enim *simpliciter* dicitur esse secundum id, quod habet hic & nunc, omnibus circumstantiis ponderatis: at quod fit ex metu, hic & nunc, omnibusque circumstantiis consideratis, est spontaneum: eligitur enim à voluntate ad evitandum majus malum; sicut projectio mercium in mare eligitur ad evitandam mortem. Ergo &c. *Dices. Philosophus* disertis verbis *l.* 3. *Eth. c.* 1. aliter loquitur: inquit, *Spontanea igitur hujusce modi sunt*, (quæ fiunt ex metu) *simpliciter vero invita, quippe cum tale quippiam per se eligat nemo.* Resp. removenda est voculæ (*simpliciter*) ambiguitas: appellat enim his verbis *Philosophus* invitum *simpliciter*, quod est involuntarium nude, secundum suam naturam, atque in se spectatum, abstrahendo à circumstantiis: hoc sensu dicit ea, quæ fiunt ex metu, esse *simpliciter* invita: nos vero spontaneum seu voluntarium, *simpliciter*, accipimus pro eo, quod est voluntarium perfecte, & efficaciter, & omnibus circumstantiis consideratis: & sic certe sunt spontaneæ aut voluntariæ actiones ex metu profectæ. Sed ut omnis removeatur scrupulus, notandum venit, τὸ *simpliciter*, quando applicatur spontaneo aut voluntario ex metu profecto, tripliciter posse usurpari: primus sensus est, ut denotet illud, quod ita est voluntarium, ut nihil includat aut contineat de invito, ut cum tribuimus Deo esse perfectum *simpliciter*, intendimus illi negare omnem imperfectionem; & sic non dicimus ea, quæ ex metu fiunt, esse voluntaria *simpliciter*: secundus sensus est, ut *simpliciter* dicatur voluntarium seu spontaneum, id, quod plus habet de spontaneo quam de invito; uti dicimus, hoc *simpliciter* melius est illo, licet in aliquo excedatur, aut ut Æthiops dicitur *simpliciter* niger, qui tamen secundum dentes est albus, quia albedo dentium respective ad totum corpus nulla est. sic nos hic dicimus spontaneum aut voluntarium *simpliciter*, quod ex metu proficiscitur: tertius sensus est, ut, quæ fiunt ex metu, dicantur voluntaria *simpliciter*, id est, secundum se & independenter à circumstantia imminentis mali, quod metuitur, quo sensu libenter concedimus, non esse dicenda *simpliciter* voluntaria aut spontanea, quæ ex metu fiunt, quia plerumque non nisi ob solum metum talia sunt.

IV. Secundam quod spectat quæstionem, *Aristoteles* cap. cit. *actiones ex ira aut cupiditate, vel alia animi perturbatione profectas, ait esse spontaneas & non invitas*, ac varias profert ejus assertionis rationes, quas resolvemus. §. 1. Si, quæ ab ira vel cupiditate proficiscuntur, sunt invita, non spontanea, Ergo nec pueri nec bruta quicquam agent sponte, quia ex cupiditate, aut ira, aut ex alio fere affectu agunt. Posterius est absurdum. Ergo & prius. Verùm enimvero, hæc *Arist.* ratio ac ratiocinatio, non videtur mihi stringere: nam quod absurdum reputat, non est tale: non enim est absurdum, ut & bruta, & pueri ante rationis usum, nihil dicantur sponte agere, quia non sciunt

ſciunt τὰ καθ' ἕκαστα, ſingulares circumſtantias: bruta enim ratione carent qua ſcirent, pueri ejus uſum nondum exerunt: ſed nec invite agunt: verum non ſponte, non invite, ac ſunt medium negationis inter ſponte & invite agere. §. 2. Ratio *Ariſt.* longe eſt melior. Si, quæ ex ira fiunt aut cupiditate, vel ex ſimili affectu, ſunt invita, hoc debet intelligi, vel de omnibus omnino ejuſmodi actionibus, vel de quibuſdam tantum, puta, de turpibus & inhoneſtis. Neutrum dici poteſt: non poteſt intelligi de omnibus: quia quaſdam actiones tales eſſe ſpontaneas ac voluntarias, nempe honeſtas, extra omne eſt dubium: v. c. decet expetere ac cupere res laudabiles & bonas, ſc. famam, valetudinem, ſcientiam, &c. decet iraſci improbis, Deum blaſphemantibus, &c. At quæcunque decet facere, ea ſunt ſpontanea: nec poteſt intelligi de quibuſdam tantum ejuſmodi actionibus, ſc. de turpibus & inhoneſtis: nam quare magis de hiſce quam illis dici debet quod ſint invitæ, cum tam in turpibus & inhoneſtis, quam licitis ac honeſtis actionibus, ex ira, cupiditate, &c. profectis, voluntas ſit cauſa? §. 3. Quæcunque invita ſunt, ea moleſta ſunt. At ex cupiditate manantia facta non ſunt moleſta, nec ægritudinem ſed voluptatem adferunt. Meminit *Ariſtoteles* in hac tertia ratione ſolius cupiditatis: at vero eadem eſt ratio iræ: nam & iratus gaudet vindictam ſumere de inimico. §. 4. Ratio *Ariſtotelis* eſt obſcurior: ſed videtur hoc ſyllogiſmo concludi poſſe. Sponte facti & invite facti, vis & effectus hic eſt, quod alterum vitari poſſit, alterum non item: invite facta vitari non poſſe, certum eſt. Sponte facta vitari poſſunt, quia ea quis facere poteſt & omittere. Atqui tam quæ ex ira & cupiditate ſunt vitari poſſunt quam quæ ex ratione recta. Ergo. §. 5. Quæ hominis ex ſe ſunt propria, non ſunt invita. Atqui ira & cupiditas ſunt propria homini, ſicuti & facta ex iis manantia. Ergo. Dices, ad Minorem. *An non ira & cupiditas etiam belluis competit?* Reſp. Proprium hic intelligimus, non quod ſoli homini, ſed quod omni convenit, atque ex natura ſua. Atqui ira & cupiditas ſic ſunt propria hominis: nam animus hominis in tres quaſi partes multis dividi ſolet, in rationem, iram, cupiditatem. Alii hanc rationem *Ariſtotelis* poſtremam ſic formant. Nulla actio invita prorſus debet dici humana, i. e. ut homo ſit ejus Dominus. Sed actiones ex ira, aut cupiditate, aut ſimili affectu proficiſcentes, ſunt humanæ. Ergo, &c.

V. Gemina quæſtione, quam ex *Ariſtotele* propoſueramus, deciſa, nunc *caſus quoſdam morales* proponemus hiſce quæſtionibus affines, ac primum de actionibus ex metu, mox de actionibus, ex cupiditate, ira, aut ſimili affectione, profectis. Ut caſus circa actiones ex metu profectas reſolvamus felicius, præmittenda eſt multiplex metus diſtinctio. *Metus*, qui nihil eſt aliud quam affectus appetitus iraſcibilis ortus ex apprehenſione mali vel imminentis vel probabiliter venturi, dividitur multis modis. (a) 1. Alius eſt *juſtus*, alius *injuſtus*. 2. Alius eſt *probabilis*, alius *non probabilis*. 3. Alius eſt *levis*, alius eſt *gravis*. 4. Alius eſt *cadens in virum conſtantem*, alius *non item*. Metus juſtus, probabilis, gravis, cadens in virum conſtantem, eſt unus idemque, ſed variis nominibus appellatur: dicitur juſtus, quia eum & actionem ex tali metu profectam leges excuſant, quamvis contra eas committatur; *probabilis*, quia eum jura approbant; *gravis*, quia eſt alicujus magni ac jam inſtantis periculi; *cadens in virum conſtantem*, quia eſt metus, quem etiam ſolent habere viri conſtantes ac fortes, & qui ſuæ conſtantiæ ac fortitudinis laudem non amittunt, etſi quippiam ex tali metu agant: contra ſe habet res in metu oppoſito.

(a) Metus juſtus nititur ratione recta, i. e. juſta, probabili, gravi, & quæ deceat virum conſtantem ac fortem: quali metu juſto omnes homines metuunt naturaliter mortem: Metus injuſtus nititur ratione erronea, i. e. injuſta ſeu ſine cauſa, ratione improbabili, levi, & quæ non cadit in virum conſtantem & fortem: ita pueri metuunt larvas.

VI. Quæritur §. 1. *An omnia mala metu juſto & cadente in virum conſtantem ſint metuenda?* Reſp. Non. *Quænam igitur?* Reſp. Juſtus eſt metus, mortis corporalis, amittendæ libertatis per ſervitutem aut captivitatem,

verberum, carceris, stupri, omniumque corporis cruciatuum. §. 2. *An metus, quo quis timet amittere omnia bona temporalia, sit justus?* Resp. Ita: quia ea sunt necessaria ad vitæ conservationem & communes usus. §. 3. *An metus sit justus, si quis timeat amittere majorem partem bonorum temporalium?* Resp. Ita. quia est metus gravis & grandis mali. §. 4. *An metus infamiæ ac dedecoris sit justus?* Resp. Ita. quia fama est bonum majus bono fortunæ: ergo, si hujus, etiam illius, est justus metus. Distinguunt tamen hic *Casuistæ* inter *infamiam facti* & *juris*: hujus metum esse justum, illius non item, asserunt. §. 5. *An metus excommunicationis aut exilii sit justus?* Resp. Ita, si excommunicatio & exilium sunt injusta: quia gravius utrumque est malum dedecore aut bonorum temporalium jactura. §. 6. *An metus sit justus, quo quis tenetur ex suo præcedenti delicto, aut ob causam justam antecedentem?* Resp. Communis *Casuistarum* opinio tenet eum non esse justum. §. 7. (*a*) *An mala facta ex metu cadente in constantem virum excusentur in totum vel ex parte?* sive. *An culpa careat malum, quod fit ex metu gravioris mali & ad illud evitandum?* Resp. Mala, quæ sunt ex se & ex natura sua peccata, nullo metu excusari: ideoque non licet mentiri, nec ullum omnino peccatum committere, metu mortis. At mala tristia possunt committi ex metu & excusari, si sint minora, & ad majus malum tale evitandum. §. 8. (*b*) *An mala metu mortis commissa contra legem aliquam humanam, justam peccati excusationem mereantur?* Resp. Casuistæ plerique affirmate: quia etsi leges humanæ habeant potestatem jubendi, quod cum mortis metu est conjunctum, non tamen semper ejusmodi obligationis onus imponũt. §. 9. (*c*) *An metu mortis commissa mala contra legem divinam particularem scriptam, quam vocant positivam*, quales olim tum forenses tum ceremoniales dedit populo Judaico Deus, ob peculiares causas, *mereantur excusationem?* R. Ita: quia Ceremonia est res adiaphora: nisi violatio legis sit cum contemtu fidei aut religionis, aut in scandalum & offensionem aliorum. §. 10. (*d*) *An votum vel juramentum factum in naufragio, peste, bello &c. cum metu imminentis mortis juramus vel vovemus, valeat atque obliget?* Resp. Valere atque obligare, quia est metus non ab homine incussus, sed ortus ex causis naturalibus secundum ordinem, à sapienti præscriptum Deo, agentibus. §. 11. (*e*) *An promissa, vel pacta, vel obligationes, vel contractus, metu in virum constantem non, cadente, i. e. injusto & sine ratione facti, valeant?* Resp. Esse irrita & non valere adeoque in specie, matrimonium per metum initum sine ratione ac juramento, etiam confirmatum, non obligare: Atque idem dicendum, de sponsalibus metu factis & jurejurando confirmatis: si metus sit justus, sunt rata & valent, ut in casu 10. Circa actiones ex ira aut cupiditate profectas hæc quæstio moveri solet à Casuistis §. 12 *An ira vel cupiditas &c. voluntarium ex parte minuat.* Resp. ita. nam sunt quidem voluntaria, sed minus, quam si absque ira vel cupiditate, &c. ex plena rationis deliberatione & voluntatis electione fierent: affectus enim isti sæpe rationem ac voluntatem in suis actibus perturbant.

(*a*) Malum est, vel turpe, sive culpæ, vel triste, sive pœnæ: prius est peccatum, ut mentiri, posterius est supplicium; ut Dedecus, & verbera &c.

(*b*) Duo hic dicuntur, 1. quod leges humanæ possunt jubere, id, quod cum mortis metu conjunctum est. ut, si quis militum præfectus jubeat huic aut illi istam adire stationem, ex qua certus sit metus mortis, quo casu miles obligatur ob stipendia, quæ meret. 2. casus incidere potest, ut quis non obligetur legibus humanis, quando aliquid cum metu mortis præsentis est conjunctum. ut, cum quis metu mortis, quam intentat à tergo insequens latro, & aliter evadere non potest, mœnia transnatat, quod alioquin à magistratu est vetitum; in tali casu lex magistratus de non transnatandis mœnibus non obligat.

(*c*) Lex Divina particularis scripta & positiva dicitur, quam Deus dat Populo peculiari ob peculiares causas, uti erant olim Leges forenses, & Ceremoniales datæ Populo Judaico.

(*d*) Ratio responsionis est, quia talis metus justus est, niliturque ratione recta, caditque in virum probum ac constantem, ideoque quod ex tali metu promittitur, vovetur, vel juratur, obligat: atque ideo judicamus votum Jephthe tempore belli, quod gerebat, factum de eo immolando,

lando,

lando, quod primum sibi redeunti obviam veniret ex janua ædium suarum, ipsum obligasse, etiamsi primum egressa fuerit propria filia.

(e) Quod ex metu justo fit & cadente in virum constantem, illud promissum, pactum vel factum, non est irritum: sic non licet matrimonium solvere ob metum exhæredationis, aut vitæ amittendæ, si illud jam sit initum.

DISPUTATIONUM PRACTICARUM OCTAVA, DE INTELLECTU PRACTICO, ET RECTA RATIONE.

THESIS I.

IN Disputationum harum serie, primum exposuimus *finem* Philosophiæ practicæ *ultimum*, *summum* hominis in hac vita *bonum*; mox finis ultimi consequendi *medium*, πρᾶξιν, *actionem humanam*, *liberam*, *spontaneam*, *disp.* 5. eique oppositam, *invitam disp.* 6. &, inter hanc & illam, interjectam seu mediam, quam *mixtam* vocavimus, *disp.* 7. Nunc actionis spontaneæ, seu liberæ, seu humanæ, *principia* paulo plenius sunt consideranda, quod *th.* 8. *disp.* 5. est promissum. *Actiones spontaneæ* sunt actiones *imperatæ*, ut *th.* 5. *disp.* 5. fuit indicatum: harum *principia* sunt *actiones elicitæ & facultates*, à quibus eliciuntur. Eæ, vel ad rationalem animam pertinent, suntque, *intellectus, voluntas, liberum arbitrium*, & *actiones singulorum*, vel pertinent ad animam sentientem, in quantum rationis aliquo modo in homine est particeps, utpote quæ rationali animæ conjungitur ac subordinatur, & ab ea regitur ac gubernatur, suntque, (*a*) *appetitus sensitivus*, *ejusque motiones*, *sive affectus*. De hisce, sequuturis Disputationibus, agere est decretum, ac jam quidem de *intellectu*, prout nostro suffecerit instituto; neque enim omnia, quæ de intellectu disputari solent ac possunt, huc congeremus, ut, *An & quomodo ab anima rationali differat? an singularia*, & *quo ordine*, *priusne quam universalia, intelligat? an sit geminus ac distinctus, agens & patiens?* hæc omnia explicanda sunt in *Physicis*. Nobis & nostro instituto convenit hæc unica *intellectus divisio*, qua dividi solet, *in speculativum & practicum*, quam, omissis omnibus aliis de Intellectu disputari solitis, *hac Disputatione* nos proponemus atque exponemus.

(*a*) Appetitus sensitivus & Affectus spectantur, vel ut sunt in Homine, vel ut sunt in Bruto. Posteriori modo, nec per essentiam nec Participationem sunt Rationales: Priori modo, non sunt quidem Rationales per essentiam, sic enim Rationalis est sola Anima intellectiva hominis; Attamen Rationales sunt per participationem, quatenus subsunt Regimini & Imperio Animæ Rationalis.

II. (*a*) *Intellectus* in se quidem est ἀμέριστος & simplex, sed tamen *ratione finis & objecti* dividi solet in *speculativum & activum*, θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν, quæ divisio est ipsius *Aristot. l.* 3. *de Anima c.* 9. *text.* 49. ubi videantur *Commentatores:* eam etiam explicat *Zabar. l. de facult. Animæ c. ult.* Intellectus dicitur *theoreticus*, qui res intelligit & contemplatur, ut nudam rei veritatem cognoscat, ut tantum sciat, quæ ac qualis sit cujusque rei natura, proprietates, operationes, &c. (*b*) *Practicus*, qui res intelligit & apprehendit, non eo fine, ut nudam rei veritatem cognoscat, in ea cognitâ acquiescat, nihil ulterius intendens, quàm perspectam habere rei naturam, proprietates, operationes &c. sed verò qui ideo cognoscit, ut, quod cognoscit, agatur ac fiat, ideoque ulterius sese exerit, consultando, deliberando, quomodo quid fieri possit: utrum hi intellectus distinguantur ratione, quod *Thomistæ* cum *Thoma p.* 1. *quæst.* 79. *art.* 11. volunt, an realiter, quod *Zabarella* vult

vult loco citato, non multum refert: quicquid ſit, uterque intellectus in eo convenit; ut intelligat, cognoſcat, ſpeculetur rem objectam; ſed *differunt*, ut *Philoſophus loc. cit.* bene dicit, *fine*; quod theoreticus in nudâ rei objectæ & veritatis cognitione ſubſiſtat, practicus non item, ſed hic à rei & veritatis ſpeculatione progrediatur ad conſultationem & deliberationem, ut, quid agendum ſit, ſciat, ideoque cognitionem ordinat ad motum & opus atque operationem. Hæc finium diverſitas oritur ex diverſitate objectorum: nam intellectus theoretici *objectum* ſunt res divinæ, ſempiternæ, neceſſariæ, quæ cum ab homine fieri nequeant, fruſtra intellectus aliquid præter earum cognitionem intenderet: contra, intellectus practici *objectum* ſunt res humanæ, variabiles, contingentes, quæ ab homine fieri poſſunt vel non fieri, ideoque non eſt fruſtra, ſi intellectus poſt earum cognitionem acceptam, de productione earum & actione inſtituendâ, cogitet, conſultet, deliberet. Verum enimvero, ut natura intellectus, tum theoretici, tum præſertim practici, penitus intelligatur, de utriuſque objecto, paulo uberius agemus.

(a) Quia eſt facultas animæ rationalis, quæ ipſa indiviſibilis eſt, ac ſimplex, propter naturam ſuam immaterialem, & quantitatis carentiam.
(b) Intellectus dicitur practicus, non quaſi ipſe aliquid agat, nam tantum intelligit; ſed quia ipſe judicat, quid ſit agendum, & voluntati id atque facultatibus inferioribus præſcribit.

III. *Objectum* eſt, circa quod res operando verſatur: id, circa quod intelligendo occupatur intellectus, tum theoreticus, tum practicus, eſt, vel *principium*, vel *concluſio*: *principium* vocamus propoſitionem per ſe notam, cujus veritatem homo per ſeſe ex naturâ ſuâ, ſolo terminorum perceptione, ſine ullâ inſtitutione aut ſyllogiſmo, cognoſcit: & vocatur axioma, talia principia ſunt in diſciplinis theoreticis, ſunt item in practicis: in theoreticis, tum Metaphyſicâ, tum Mathematica, tum Phyſicâ, v. c. *Nihil poteſt ſimul eſſe & non eſſe*, *Totum eſt majus ſuâ parte.*, *Si æqualia addas æqualibus tota erunt æqualia*, *Nihil poteſt eſſe à ſeipſo*, &c. in practicis, ut, *Deum eſſe colendum*, *Parentes eſſe honorandos*, *Quod tibi non vis fieri id alteri ne feceris*, &c. *Concluſiones* ſunt enunciationes, quas homo ex principiis illis deducit per ratiocinium, vel inductione, vel ſyllogiſmo, quæ ex ſola verborum cognitione cognoſci nequeunt, ſed quarum cognitio vi diſcurſus gignitur: tales concluſiones ſunt in diſciplinis theoreticis omnia *theoremata*, deducta ex principiis theoreticis: tales concluſiones ſunt in practicis omnia *præcepta* de agendo, deducta ex principiis practicis: imo totæ diſciplinæ nihil ſunt aliud quam habitus geniti ex talium concluſionum complexu: nempe, cum intellectus cognoſcit atque aſſentitur omnibus concluſionibus phyſicis, deductis per diſcurſum, inductionem, vel ſyllogiſmum, ex principiis phyſicis, jam in eo exiſtit habitus phyſicæ: pariter cum intellectus cognoſcit atque aſſentitur omnibus concluſionibus de agendo, deductis ex principiis practicis, jam in eo exiſtit habitus practicus, qualiſcunque tandem ille fuerit. Circa principia & concluſiones theoreticas verſatur intellectus theoreticus; circa principia & concluſiones practicas verſatur intellectus practicus.

IV. Ex principiis practicis deducit intellectus practicus concluſiones practicas, (a) *ſolo lumine naturæ*. *Naturale intellectus judicium* de concluſionibus practicis deductis ex principiis practicis, vocant Philoſophi *rectam rationem*: huic rectæ rationi, huic tali de concluſionibus talibus judicio naturali, quicquid eſt conforme, bonum eſt: & omnia in univerſum de virtute præcepta, huic naturali judicio practico, huic rectæ rationi, innituntur: in hoc judicio, in hac ratione recta, fundantur leges omnes: & de hac ratione intelligendum eſt illud, *Ratio eſt anima legis*. *Ethica*, *Politica*, *Oeconomica*, *Iuriſprudentia*, ſuper hac *ratione recta*, ſuper hoc *judicio practico*, de concluſionibus practicis ex principiis practicis facto, ſunt extructæ, quia ex (b) lumine & lege naturæ ſunt depromptæ: ab hoc fundamento tota *philoſophia practica* dependet: hoc ignorato aut non bene intellecto, de virtutis ac honeſtatis ſtudio erroneæ foventur ſæpe ac pronunciantur ſententiæ.

(a) Lumen

(a) Lumen naturæ vocatur in Philoſophia judicium intellectus, quod abſque revelatione fide, aut ſpeciali gratia, profertur de rebus, quale etiam cecidit in Ethnicos: hoc autem cum fertur de rebus agendis, vocatur recta ratio, quia eſt actus rationis practica, quo recte riteque judicat de bono, & malo, honeſto & turpi, juſto & injuſto, quid ſit ſequendum, quid fugiendum.

(b) Lumen naturæ & lex naturæ, aut plane ſunt idem, aut tantum in eo differunt, quod lex naturæ dicatur de ipſis principiis practicis; lumen naturæ dicatur judicium, quod fertur de concluſionibus, quæ ex illis principiis deducuntur.

V. *Ratio hæc recta, naturale hoc judicium*, ex principiis practicis natura notis hauſtum & acceptum, etiamnum in homine ac *poſt lapſum ſupereſt*: Nam reliquit Deus in animis hominum etiam poſt lapſum reliquias diſcriminis inter honeſtum & turpe: Et qui nullam rationem rectam, qui nullum naturale judicium rectum in homine, etiam poſt lapſum, de rebus civilibus & actionibus moralibus nō ſpiritualibus aut ſupernaturalibus ſupereſſe volunt, illi graviſſime errant, & Scripturis adverſantur, & Philoſophiam evertunt, & omne diſcrimen honeſti & turpis, cordibus hominum tamen inſitum, tollunt: quid ergo? an, quid ſit honeſtum, quid turpe, homo ſcire non poterit, niſi per revelationem ex ſcripturis? an igitur Ethnici omnes hoc diſcrimen ignorarunt? nihil minus. De rebus fidei, de iis quæ pertinent ad æternam ſalutem, fatemur lubenter, nullam ſupereſſe in homine poſt lapſum rationem rectam, nullum rectum judicium eſſe reliquum: ſic omnis ratio cæca eſt, omne judicium intellectus inimicitia adverſus Deum: at in naturalibus, moralibus, civilibus, rectam rationem ſupereſſe ac judicium rectum, & vita & ſcripta tot Ethnicorum nimis quam manifeſtum reddunt. Geminus hic cavendus eſt error: *errant*, qui rationem rectam, naturale intellectus judicium, faciunt normam credendorum, menſuram dogmatum & articulorum fidei: *errant*, qui rationem rectam, naturale intellectus judicium, rejiciunt circa dogmata & concluſiones ſolo naturæ lumine ex ſuis principiis deductas: hic ſane ſupereſt recta ratio, rectumque intellectus ac naturale judicum, norma, menſura, regula ſciendorum & agendorum, quod qui non agnoſcunt, omnem pariter philoſophiam, theoreticam & practicam, ipſamque naturam naturæque lumen proſcribunt. Fons erroris, in hujus rationis rectæ & judicii naturalis, circa res naturales, civiles, & morales, hoſtibus, eſt, quod naturam ita opponant gratiæ, lumen naturæ lumini fidei, librum naturæ libro ſcripturæ, legem naturæ legi revelatæ, concluſiones deductas ex principiis naturæ concluſionibus revelatis, quaſi poſterius ſemper tollat vel neget prius: qui ſane non capiunt, quid *Philoſophi* intelligant per rationem rectam, veritatis & honeſtatis naturalis matrem. Nempe, ut ſimul & ſemel dicam, *Recta* nobis in philoſophia *ratio*, *eſt judicium naturale intellectus*, *ex principiis natura notis*, *juxta legem ac lumen naturæ*, *de rebus naturalibus, civilibus, moralibus*; *depromptum*. Hæc recta ratio, circa principia & concluſiones theoreticas, vocatur *theoretica*, quam miſſam facimus: circa principia & concluſiones practicas, vocatur *practica*; ea noſtri eſt inſtituti & hujus loci.

VI. Quando & quoties dicimus, aliquid eſſe rationi rectę conveniens ideoque bonum, rationem rectam hoc vel illud docere, iſtud vel aliud eſſe agendum juxta rectam rationem, hoc volumus ſignificatum, aliquid eſſe agendum, eſſe juſtum, eſſe bonum, quia, vel eſt principium practicum natura notum, vel eſt concluſio ex tali principio recte deducta: hoc enim judicium de tali principio vel de tali concluſione, eſt ratio recta. *Errant* itaque, qui putant rectam dici rationem, aut animam rationalem, aut intellectum, quia in nulla re erret, quia non fallatur ullo modo: ſi enim hoc ſenſu recta diceretur ratio, in nullo homine foret recta ratio, non tantum in rebus fidei, ſed ne in civilibus quidem: nam quis eſt hominum, etiam ſapientiſſimorum, etiam doctiſſimorum, qui non ſæpiſſime erret ac fallatur, non in rebus tantum fidei ſed & civilibus ac moralibus ac naturalibus? & omnis ſaltem homo errare ac falli poteſt. Quare non eo ſenſu ratio recta dicitur, ſed alio, quem ſatis nunc expoſuimus.

VII. Rationis practicæ de rebus agendis,

aut intellectus practici de actionum bonitate vel malitia morali, duplex est *judicium*; vel *absolutum* vel *comparatum*: *absolutum* est, quo aliquid in se, seorsum, ac separatim spectatum, judicatur, bonum vel malum, faciendum vel fugiendum: *comparatum* judicium est, quo aliquid aliis rebus collatum, omnibus circumstantiis expensis, nunc, hic, huic, bonum vel malum, faciendum vel fugiendum judicatur: hæc judicia, absolutum & comparatum, multum inter sese variant: imo interdum pugnant: Nam sæpissime evenit, ut quod quis judicavit intellectus practici judicio absoluto esse bonum ac faciendum, id comparato rescindat, judicetque esse malum ac fugiendum, & contra, quod judicio absoluto judicavit esse malum ac fugiendum, id comparato judicet esse bonum ac prosequendum: & hinc est lucta ista & pugna sæpe rationis secum: qualis est in incontinentibus & continentibus; in utrisque ratio fluctuat judicando de voluptatibus; in illis succumbit, in hisce superat cupiditates. Istius fluctuationis & luctæ, inter judicium rationis practicæ absolutum & comparatum, *Medea* nobis reliquit exemplum, dum ait.

--- video meliora proboque,
Deteriora sequor --

Judicat judicio absoluto bonum esse, ut *Iasonem* non sequatur, comparato tamen illud rescindit, & judicat omnibus expensis circumstantiis melius esse ut sequatur: quod deterius erat & pessimum, nempe *τὸ* sequi, judicio *Medeæ* absoluto, hoc melius & bonum judicatur ab ea, judicio comparato. Quando *judicium* intellectus *comparatum* ac non amplius fluctuans sequitur electio, tum vocatur *ultimum*: alii vocant *dictamen ultimum*, sc. quod in omni actione deliberata, post omnes expensas circumstantias, pronunciatur ab intellectu practico judicium, est *ultimum* illud dictamen, quod electio sequitur. Sed de electione voluntatis in Disputationibus sequuturis agetur: nunc hæc exposuisse sufficiat de *intellectu practico ac ratione recta*, principio actionis humanæ, spontaneæ, liberæ.

DISPUTATIONUM PRACTICARUM

NONA,

DE

VOLUNTATE.

THESIS I.

Cum de *Spontaneo* fuit disputatum, illud *disp.* 5. *th.* 2. ex *Arist. Eth. l.* 3. *c.* 1. definivimus, *id*, *cujus principium est in agente sciente singula*, *in quibus actio est.* Qua definitione, duo exigi in actione spontanea à *Philosopho*, indicavimus, *scientiam* & *principium internum*: per *scientiam* intelligi *judicium intellectus practici*, per *principium internum* intelligi *voluntatem*, *th* 3. *&* 5. *disp. cit.* ostendimus: Sunt enim *intellectus* & *voluntas* duo humanarum actionum, omnisque in iis (liceat nunc cum *Scholasticis* βαρβαρίζειν) spontaneitatis principia. De *intellectu*, quantum satis est, egimus *disp.* 8. præcedente. De *voluntate nunc & seq. disp.* agemus: non tamen omnia consideraturi, quæ de ea disputari possunt, sed ea tantum allaturi, quæ ei, tanquam spontaneæ humanæque actionis principio, competunt, Ethicæque instituto sufficiunt: exponemus vero varios ejus *actus*, *objectum*, *motivum*.

II. *Actus* voluntatis dividi solent in *elicitos* & *imperatos*: *elicitus* voluntatis actus dicitur, qui proxime, & immediate, à voluntate producitur per seipsam & recipitur in ipsa, ut, *velle*, *nolle*, *amare*, *odisse*, *&c.* dicitur *elicitus*; quia in voluntatis potestate contentus & quasi latitans, foras ab ea educitur atque elicitur. *Imperatus* dicitur voluntatis actus, qui à voluntate

luntate proficiſcitur, miniſterio & opera facultatis (*a*) inferioris, cui voluntas (*b*) imperat, ut talem actum producat: Hic actus *imperatus* non recipitur neque inhæret in voluntate, ſed in ea facultate, à qua proxime procedit, ut ſunt, *videre, loqui, ambulare, &c.*

(*a*) Seu Animæ ſentientis: nam in operationes Animæ vegetantis nullum eſt Intellectus aut voluntatis imperium; nam nec creſcimus, nec nutrimur, nec bene valemus, cum volumus, aut judicamus eſſe creſcendum, nos nutriendos, aut bona valetudine eſſe utendum:ſed videmus, & nos loco movemus, & appetimus, &c. cum volumus, & judicamus ita eſſe facienda.

(*b*) Imperium voluntatis, uti & Intellectus Practici in Actiones Animę ſentientis, ſive Imperatas:eſtq; vel generale ſeu Implicitum,vel ſpeciale ſeu explicitum. Generale dicitur,quod in genere fertur circa Actiones Imperatas, quatenus nullæ exerceantur, quin reſolvi poſſint in hoc Imperium, quod includunt, involvunt, atque implicant, unde Implicitum dicitur; ſi quis enim rogetur,cur, V. G. toties & tam cito digitos Impulſu Citharæ moveat, dicet, quia volo, & Judico ſic eſſe faciendum: non quod ad ſingulos motus digitorum ſingula intercedant Imperia Voluntatis & Intellectus ſpecialia atque explicita, quaſi qui Citharam pulſat ad ſingulos pulſus cogitet, ego volo pulſare & judico pulſandam Citharam,ſed ſufficit Imperium Voluntatis & Intellectus Generale atque Implicitum.

III. Actus voluntatis elicitus *ſubdividitur* in *βούλησιν* & *προαίρεσιν*: vocabula ſunt græca *Ariſtot.* latine poſſis dicere, in *appetitionem* (*Scholaſtici* dicunt *volitionem*) & *electionem* ſeu *præelectionem*. Βούλησις, *appetitio*, eſt velle quoddam ἀπροβούλευτον, quod fit abſque prævia deliberatione: hoc modo appetimus & volumus finem ultimum, quo cum nihil melius proponi poſſit voluntati, fertur in eam voluntas, ut cum *Philoſopho* loquar *l.* 3. *Eth. ad Nicom. c.* 3. ἀπροβουλεύτως, i. e. ſine deliberatione: non appetit finem ultimum voluntas ἀκρίτως, ſine prævio (*a*) judicio, attamen ἀπροβουλεύτως, ſine præcedanea deliberatione: ſic quoque appetimus media, quæ neceſſario cum fine ſunt conjuncta, & ea, quæ aut fieri plane non poſſunt, aut per nos ſaltem fieri nequeunt: ut, cum appetimus immortalitatem in hac vita, quam ut hic conſequamur,quamdiu corporis carcere tenemur constricti, fieri nequit: vel etiam, cum appetimus ut hic vel ille pugil vincat, quod per nos fieri nequit. Προαίρεσις, *electio*, eſt velle quoddam βουλευτὸν, ut iterum cum *Philoſopho* loquar, quod ſequitur præcedentem deliberationem: hoc modo volumus media, & non cujuſvis generis media, ſed ea,quæ ſunt in noſtra poteſtate, &, quæ non neceſſario cum fine ſunt conjuncta: nam ſicuti circa finem non deliberamus, ita nec deliberamus circa media, quæ extra noſtram poteſtatem ſunt collocata.

(*a*) Quando Veritas alicujus Enunciationis eſt ita clara, ut Intellectus convincatur, E. G. Totum eſt majus ſuâ parte; aut Bonitas Rei tam eſt manifeſta, ut Intellectus eam ſtatim dignoſcat, & Judicet eſſe appetendam, E. G. Deum Colendum exiſtit in nobis judicium ſine deliberatione; ſed verò cum veritas Enunciationis non eſt tam clara, aut Bonitas Rei non eſt tam manifeſta, judicium,quod de utraque fertur,exigit præviam deliberationem.

IV. Actus voluntatis *eliciti circa finem* tres vulgo recenſeri ſolent: totidem *circa media*. Circa finem, *volitio*, *intentio*, *fruitio*. Circa media, *electio*, *conſenſus*, *uſus*. hæc actuum voluntatis elicitorum tum circa finem, tum circa media, diviſio, *Scholaſticis* eſt uſitata, & ab *Aquinate in* 1. 2. *quæſtione* 8. adfertur *& ſeq.* fuſius explicatur: ubi videri poſſunt ejus *Commentatores*, qui hanc diviſionem ut probent, duplicem præmittunt hypotheſin. 1. eſt, Bonum, quod voluntati offertur, vel ut finem expeti, vel ut medium, ſive id, quod ad finem nos ducit. 2. eſt, (*a*) Bonum eſſe honeſtum, jucundum, utile. Hoc igitur fundamentum ponunt. Bonum, quod eſt finis ac propter ſeſe expetitur, eſt honeſtum vel jucundum: Bonum, quod eſt medium & propter finem expetitur,eſt utile. Hinc ſic procedunt. Bonum, quod eſt finis, poteſt trifariam expeti. 1. ſimpliciter, ut eſt quid honeſtum aut jucundum, quod per ſe & propter ſe voluntati placet ac lubet: ſic circa bonum verſatur τὸ *velle*, vel ut amant loqui (*b*) *Scholaſtici*, *velleitas*. 2. Bonum, quod eſt finis, appeti poteſt, tanquam finis & terminus aliorum, quæ ejus gratia expetuntur: ac tunc expetitur finis, ut per aliud quid

quid obtinendus: & hunc voluntatis actum vocant *Scholastici* (*c*) *intentionem* seu volitionem. 3. Potest expeti bonum, quod est finis, tanquam aliquid, in quo voluntas acquiescat, & ex quo voluptatem ac fructum capiat, qui voluntatis actus vocari solet, (*d*) *Fruitio.* Hæc versatur circa finem in executione: at 2. priores actus versantur circa finem in intentione. Bonum, quod est medium, & utile, tribus modis etiam voluntatem occupat, & circa id triplici modo versatur voluntas, vel *eligendo*, vel *consentiendo*, vel *utendo*. *Electio*, *Scholasticis*, Latinis Interpretibus Aristotelicis, qui sic vocantur, quia Scholas & Academias omnes impleverunt, est, boni alicujus ab & in voluntate acceptatio ex rationis consilio, prout conducit ad finem consequendum. (*e*) *Consensum*, complacentiam, vocant, quo voluntas bonum utile à ratione præscriptum & acceptum comprobat, in eo acquiescit. (*f*) *Usus* est actus voluntatis, quo tale bonum & medium adhibet ad finem consequendum.

(*a*) Divisio boni in honestum, jucundum & utile, non est divisio generis in species, quasi semper ista inter sese sint distincta, uti species semper inter se distinguuntur; nam eadem res potest esse bonum, honestum, jucundum & utile, uti virtus, quæ & honesta est, quia rectæ rationi est conformis; & jucunda, quia magnam animo voluptatem adfert; & utilis, quia est medium ad obtinendum summum bonum.

Bonum honestum est, quod propter se expetitur, & Rationi Rectæ est congruum, vocaturque Morale, estque Homini proprium. Jucundum est, quod expetitur propter voluptatem, nec semper rectæ Rationi est congruum, estque Homini cum Brutis commune.

Utile est, quod propter aliud expetitur, ad quod dirigitur, & conducit, & non semper rectæ Rationi est congruum, & Homini cum Brutis commune. Honestum & Jucundum sunt finis; Utile est Medium.

(*b*) Velleitas dicitur actus voluntatis imperfectus, suspensus, ac semiplenus, quo vult finem non volitis mediis, ita piger vellet eruditionem, ut finem aut bonum, honestum ac jucundum, non tamen vult laborem: sic omnes homines, etiam nequissimi, vellent esse beati, non tamen volunt virtutes, sine quibus beatus nemo esse potest.

(*c*) Intentio seu volitio eruditionis non cadit in pigros, quia non expetunt eruditionem, ut finem per labores obtinendum, sic nec improbi volunt beatitudinem, aut eam intendunt, quia illam non expetunt, ut per virtutes obtinendam.

(*d*) Fruitio versatur circa finem in executione seu circa bonum obtentum: velleitas & intentio seu volitio, circa finem in intentione, seu circa bonum intentum, sic fruitur quis eruditione jam acquisita, & summo bono jam possesso, circa quod utrumque nondum possessum versabatur velleitate, atque intentione seu volitione.

(*e*) Consensus proprie est intellectus, uti & dissensus, ita ejusdem est comprobare, uti & improbare: melius vocassent Scholastici hunc voluntatis actum, complacentiam, quia medium est rationis consilio præscriptum, ipsi complacet, & in eo acquiescit.

Consensus proprie pertinet ad Intellectum ideoque hic magis commodum est vocabulum (Complacentia) quando voluntas in medio, aut bono utili sibi per intellectum monstrato, acquiescit & sic quasi comprobat judicium Intellectus, & Rei complacet.

(*f*) Maxime debent distingui hæc duo vocabula, frui & uti: nam fruimur fine, utimur mediis; sic fruimur Deo, tanquam fine ultimo, utimur creaturis, tanquam mediis ad Deum cognoscendum & colendum destinatis, & in eo omnis ratio peccati consistit, quod fine utamur, & mediis fruamur; sic peccat avarus, quando fruitur divitiis, cum in iis ut fine ultimo acquiescit: item ambitiosus peccat, cum honoribus suis fruitur, quando in iis ejus voluntas acquiescit, quia hæc duo sunt media, quibus deberet uti ad Deum glorificandum, quo solo tanquam fine ultimo frui debemus.

V. Actuum voluntatis divisiones, prout *Ethico* sufficit, jam allatas & explicatas, sequitur explicandum ejus *objectum*: hoc est *bonum* vel *malum*. Circa *bonum* versatur, *volendo*, i. e. appetendo, prosequendo: circa *malum*, *nolendo*, i. e. aversando, fugiendo: circa utrumque, tum bonum, tum malum, *utrumque actum suspendendo*, sc. vel non volendo, vel non nolendo. Ex hac actuum voluntatis circa bonum & malum varietate, manifestum est, actus voluntatis opponi, vel *contrarie*, sc. *velle* & *nolle*, *amare* & *odisse*, vel *contradictorie*, sc. *velle* & *non velle*, *nolle* & *non nolle*. *amare* & *non amare*, *odisse* & *non odisse*, hinc arrepta est occasio *Scholasticis* distinguendi libertatem & indifferentiam

rentiam voluntatis, quam dixerunt esse, vel *specificationis* sive *contrarietatis*, vel *exercitii* sive *contradictionis*. (*a*) Libertas seu indifferentia contrarietatis vel specificationis (quæ duo vocabula idem significant) cadit inter volitionem & nolitionem, ut loquuntur illi, Latinius, inter prosequutionem & fugam, sive inter amorem & odium, qui actus, oppositi sunt contrarie & specie differunt, quia objecta, bonum, quod prosequimur, amamus ac volumus, & malum, quod fugimus, odimus ac nolumus, opponuntur contrarie & specie differunt. Libertas seu indifferentia contradictionis & exercitii (quæ duo vocabula idem quoque sonant) cadit inter volitionem & non volitionem, seu inter prosecutionem & non prosecutionem, inter amorem & non amorem, inter nolitionem & non nolitionem: seu inter fugam & non fugam, inter odium & non odium, nam velle & non velle, nolle & non nolle, exercere actum, vel volendi, vel nolendi, & non exercere, opponuntur contradictorie.

(*a*) Libertas Contrarietatis, seu specificationis, cadit inter duos Actus veros & positivos, uti sunt, Amare & odisse. velle & nolle; sed Libertas contradictionis, sive exercitii, cadit inter Actum & Negationem Actus, ut, inter Amare & non amare, velle & non velle, odisse & non odisse, nolle & non nolle.

VI. Circa *objectum* voluntatis, tum bonum, tum malum, quæstio solet institui ab Ethicis: *An voluntas possit ferri, amando, volendo, in malum, ut sic, qua tale, sub ratione mali, & fugiendo, nolendo, in bonum, ut sic, qua tale, sub ratione boni?* Pertractat eam quoque quæstionem *Aquinas in sum. pr. sec. quæst.* 8. Nos cum ipso utrumque negamus, dicimusque, voluntatem, nec bonum, qua bonum, posse odisse, nolle, nec malum, qua malum, posse amare, velle. Non diffitemur, quin possit voluntas velle malum & nolle bonum: quia potest ferri, amando, volendo in bonum apparens, quod cum in se sit malum, non bonum, quia tamen apparet bonum, ut tale, appetitur. sed aliud est & longe diversum, amare, velle, malum, qua malum, (cum ista reduplicatione) ut sic, sub ratione mali, & odisse, nolle, bonum qua bonum, ut sic, sub ratione boni: illud est, velle malum, quod intellectus scit & judicat esse malum; hoc est, nolle bonum, quod intellectus scit & judicat esse bonum: hoc utrumque Voluntati est impossibile. *Aristoteles* usque adeo hoc sibi persuasit, ut Ethicarum rerum tractationem ad hoc, ceu immoto ac certissimo principio, inchoaverit, *lib.* 1. *Eth. ad Nicom. cap.* 1. *Omnis*, inquit, *ars, & disciplina, itidem ac electio, bonum aliquod appetere videtur: quapropter bene Veteres dixerunt, bonum esse quod omnia appetunt.* Et, voluntatem non posse ferri volendo, amando, in malum qua tale, ipsa docet experientia: nemo enim intendens ad malum operatur; ut habet vetus & tritum dictum: quin ipsi Dæmones ac perditissimi homines, cum Deum blasphemant, aliaque gravissima committunt flagitia, sub ratione tamen boni, sc. apparentis, hoc agunt atque appetunt, ut de Deo scilicet, miseri, vindictam capiant: sic, qui sibi necem inferunt, mortem appetunt, sub ratione boni, ut scilicet careant cruciatu & miseria, & hoc est bonum illis apparens: sed ratione insuper hoc confirmari potest. Objectum voluntatis in volendo est bonum, sicut objectum intellectus in assentiendo est verum: sed intellectus non potest assentiri falso, quod falsum esse judicavit, novit: Ergo nec voluntas potest appetere malum, quod malum esse ratio judicavit, novit: Certe, nulla facultas potest ferri extra (*a*) sphæram suæ activitatis seu extra suum objectum: atqui objectum voluntatis in volendo est bonum. Ergo extra bonum volendo, tendere non potest, sed intra boni sphæram volendo continere se debet; verum nec voluntatem posse ferri nolendo in bonum qua bonum, facile probari potest. Oportet enim objectum cujusque potentię & actui esse proportionatum: atqui bonum potentiæ nolendi & nolitioni non est proportionatum: nam potentiæ nolendi actus seu nolitio est aversatio & fuga quædam: at nemo aversatur aut fugit bonum qua bonum. Ergo & voluntas non potest tendere nolendo in bonum qua bonum.

(*a*) Sphæra activitatis dicitur circulus, intra quem terminatur alicujus actio.

VII. Unicus adhuc restat scrupulus, ex praeced. thesi natus, ubi diximus, Voluntatem ferri volendo non tantum in bonum verum, sed & in apparens. Quaeritur, *An objectum voluntatis, respectu actus, qui est velle, recte dicatur, bonum etiam apparens?* Resp. omnino. Nam satis est in genere ad appetitionem, ut objectum appetitus, seu inclinationis alicujus, sit consentaneum & conveniens rei aut facultati appetenti, secundum illam formam, quam appetitus ipse aut inclinatio sequitur. (*a*) Sed, uti appetitus naturalis sequitur formam naturalem rei, sic appetitus rationalis seu voluntas sequitur formam apprehensam, h. e. notitiam objecti, quae intentionalis quaedam forma objecti dicitur; quemadmodum esse intellectum, esse volitum, vulgo vocatur, forma rei intellectae, & forma rei volitae. Ergo, sicut ad appetitnm naturalem requiritur & satis est, ut objectum sit conveniens secundum formam rei naturalem, ita ad rationalem appetitum satis erit, ut objectum sit conveniens & bonum secundum apprehensionem & intellectionem, seu judicium rationis: sive igitur bonum vere sit tale quale apprehenditur & appetitur, sive non sit tale quale apprehenditur & appetitur, nihil refert: ac licet in se sit malum, ut furari, modo ut bonum apprehendatur & intelligatur, ac judicetur, jam appeti potest, volendo illud, quia habet formam seu rationem formalem 𝔉 appetibilis, quae est, quod cognoscatur ac judicetur à ratione, ut bonum, quemadmodum fit in fure, cujus rationi furari apparet bonum. Quae de *objecto* & *actibus* voluntatis ulterius disputari possunt ac solent ab Ethicis, ea in annexis exhibemus corollariis: *motivum* voluntatis explicaturi disp. sequent.

(*a*) Appetitus Naturalis dicitur, quo appetitur Res ab appetente ante non cognita. Ita gravia appetunt moveri deorsum; huic opponitur Appetitus elicitus, quo aliquid appetitur jam ante ab appetente cognitum, estque vel sensitivus, qui cadit in Bruta, vel Rationalis, qui est solius Hominis.

A N N E X A.

1. *An divisio actuum in elicitos & imperatos solis actibus voluntatis conveniat? N.*

2. *An imperare facultatibus inferioribus sit actus voluntatis solius, an rationis tantum, an utriusque? Resp. utriusque.*

3. *An omnes actus voluntis ad tres illos circa finem & totidem circa media, Th. 4. recensitos, possunt reduci? A.*

4. *An Voluntas eodem actu non possit moveri ac tendere in finem ac media? N.*

5. *An detur voluntatis actus neuter, qui nec sit finis nec mediorum? N.*

6. *An volitio sit tantum, impossibilium ex accidenti, & non simpliciter impossibilium? N.*

7. *An intentio finis cadat in bruta? N.*

8. *An fruitio tantum sit finis ultimi? A.*

9. *An fruitio sit finis ultimi, habendi, an habiti? Resp. utriusque.*

10. *An electio tantum sit mediorum, & nunquam finis? A.*

11. *An consensus non sit potius actus intellectus quam voluntatis? N.*

12. *An usus sit tantum mediorum & non finis ultimi? A.*

DISPUTATIONUM PRACTICARUM

DECIMA,

DE

MOTIVO VOLUNTATIS.

THESIS I.

TRia proposuit Disputatio praecedens capita de Voluntate disputanda: *actus*, *objectum*, *motivum*. Duo priora executi sumus, tertium nunc exequemur. Per *motivum*

vum voluntatis intelligimus id, quod voluntatem movet; quod eam velle facit, quod illam de potentia traducit ad actum, ad volendum; causam ejus actus, & velle: fatemur quidem objectum esse ex parte causam volendi, sed tamen non est plena causa volendi: nudum enim objectum voluntatem ex nonagente non reddet agentem; (*a*) est enim voluntas potentia cæca, quæ nescit, quomodo in objectum tendere debeat: quare opus est alio præter & ultra objectum motivo. Atque hoc vulgo faciunt intellectum. Quæritur, *an recte?* & *quousque?* Hoc igitur in quæstione est. *An intellectus voluntatem moveat ad volendum?* seu, *An voluntas moveatur ab intellectu ad volendum?* &, *quousque?* Ardua sane est quæstio & multis perplexitatibus involuta. Nos eam distincte pertractabimus: quod ut fiat, certa ab incertis sunt distinguenda, & status controversiæ recte est figendus.

(*a*) Voluntas dicitur Potentia cæca, quia ipsa non intelligit, &, ut hoc vel illud velit, recte vel malè, eget ductu intellectus, quia est voluntatis tanquam oculus, quemadmodum Cæcus in via ducitur per oculum videntis.

II. §. 1. Extra controversiam est, *dici posse, quod voluntas eatenus movetur ab intellectu, quatenus voluntas natura sua talis est potentia, ut, nisi intellectus ipsi ostendat objectum, in hoc ipsa ferri non possit*, nam ignoti nulla cupido. §. 2. Extra controversiam est, (*a*) *objectum, secundum esse reale, quod habet extra animam, non concurrere effective ad actum voluntatis*, quasi objectum efficiat actum voluntatis; principium enim effectivum volitionis est ipsa voluntas, quæ proprie & per se vult, volitionemque elicit. Hæc certa sunt, nunc incerta videamus. §. 3. Quæritur ergo, *quomodo objectum concurrat ad volitionem, ad actum volendi?* Resp. Objectum potest dici concurrere, vel formaliter, vel finaliter, ad actum voluntatis. *formaliter*, quatenus dat actui voluntatis speciem, i. e. quatenus Actum voluntati in certâ specie collocat, nam ab objecto est, non tantum, quod actio voluntatis sit simpliciter (sine objecto enim nec esset nec esse posset) sed & quod sit talis vel talis: Et hoc est quod *Scholastici* vulgo sic efferunt. *Actus voluntatis ab objecto, tanquam a principio formali externo speciem sumunt*. Objectum enim extra actum est, & inter circumstantias actionem specificantes potissimum ac primum tenet locum: (*b*) *finaliter* potest dici concurrere objectum ad actum voluntatis, quatenus, per modum finis voluntati proponitur, & voluntas ab objecto ad agendum, movetur, excitatur, & impellitur: non tamen semper objectum per modum finis in voluntatem agit, (*c*) sed tum demum, quando voluntatem movet, excitat, impellit, ad media aut ad actiones circa media, quia finis non est finis, nisi respectu mediorum. §. 4. Quæritur, *quomodo ipsa cognitio objecti concurrat ad actum voluntatis, an etiam effective, an alio modo?* Atque hic in tres abeunt sententias Philosophi. (*d*) *Nonnulli* cognitionem objecti *effective* concurrere asserunt, ad actum voluntatis, tum quoad exercitium, ut scilicet eliciatur, cum antea non eliceretur, tum quoad specificationem, ut scilicet sit hujus aut illius speciei: sed vero hæc sententia mihi quidem non placet: sic enim intellectus intelligendo vellet: At intellectus non vult, sed voluntas: Ergo cognitio, actio intellectus, non concurrit effective ad volitionem. *Alii* volunt, cognitionem objecti concurrere quidem *effective* ad actum voluntatis, quoad specificationem ejus, non autem quoad exercitium; sic enim est à sola voluntate. Sed contra: ne specificatio quidem actionis in voluntate, quod sit talis aut talis, est à cognitione objecti, sed ab ipso potius objecto, vel formaliter, vel finaliter, causante actum voluntatis, ut, pro ratione objecti diversa, diversæ sit speciei actio voluntatis, & vel hæc vel alia. *Nos* ergo *sentimus*, *notitiam* judicativam objecti *esse* tantum *conditionem requisitam*, tum ut objectum, secundum suum esse reale, possibile apprehensum, concurrat, seu formaliter, seu finaliter, ad actum voluntatis, tum ut ipsa etiam voluntas effective eliciat suum actum & actum talem tanquam sufficiens principium ejus; *sufficiens*, dicimus: non quod Dei influxum excludamus, sed *sufficiens in suo genere*. Verum, ut distincte hoc totum negotium ob oculos

culos ponamus. Voluntatem *effective* ad volendum movet *Deus* tanquam causa prima, influens in voluntatem & ejus actionem, concursu, tum prævio, tum simultaneo: (*e*) *Voluntas* à Deo mota (non enim est primum se movens, sicuti nulla quoque creatura) *effective* concurrit ad suam volitionem, & vult. *Objectum* voluntatem movet ad volendum, *non effective*, sed, vel formaliter, vel finaliter, & excitando eam ad volendum, & volitionem specificando: *cognitio objecti movet* voluntatem ad volendum tanquam *conditio sine qua non*, agitque in voluntatem. (*f*) Hæc jam sunt certa.

(*a*) Rebus tribuitur *duplex esse*, unum Reale, quod in sese habent, quo sunt id, quod sunt, & possident proprietates Naturæ suæ convenientes. Alterum, *Objectivum*, quod obtinent in mente Hominis, quatenus ab illo intelliguntur, quod vulgo vocant *esse intelligibile*, V. C. Cibus aliquod habet esse Reale in sese, in quantum est nutrimentum Hominis vitæ conservandæ destinatum, quod vocant esse Reale Cibi; idem dicitur habere *objectivum esse*, quatenus à mente, seu Ratione, intelligitur, ut bonum, quod est conveniens vitæ sustentandæ.

(*b*) Quia enim objectum voluntatis est bonum, & bonum ac finis reciprocantur, si proponatur ei ut bonum, etiam ei proponitur ut finis: nam omne bonum seu verum seu apparens finis est, seu subordinatus seu ultimus, vel in suo genere vel absolute.

(*c*) Ex thesi quarta disputationis præcedentis apparet, voluntatis actiones quasdam esse circa finem, quasdã circa media: velleitas, intentio seu volitio & fruitio habent quidem pro objecto finem non tamen per modum finis, quia finis voluntatem in istis actionibus non movet, est enim objectum terminativum tantum ibi, non motivum; sed electio, consensus, actiones voluntatis circa media, ad volendum media, moventur à fine, habentque pro objecto finem etiam, sed non tantum ut terminativum, verum ut & motivum objectum.

(*d*) Illud, dicitur *effectivè* concurrere ad aliquem Actum, quod illum Actum facit, quemadmodum ignis *effectivè* concurrit ad Calorem, quia Calorem facit; at Intellectus non facit volitionem, sed ipsa Voluntas.

(*e*) Illud dicitur primum sese movens, quod à nullo priore movetur, *estque solus Deus*, qui ut est Ens primum, ita quoque est causa prima; omnis autem creatura ut est Ens à Deo, Ita quoque à Deo movetur antequam sese moveat. *In Deo enim sumus, movemur, vivimus.*

(*f*) Moraliter illud agit, quod agit per Rationes, hortando, dehortando, suadendo, dissuadendo, &c. Diabolus fuit causa lapsus primi Parentis, nam suasit ei, ut ederet de fructu vetito.

III. Sed hic quæritur, *Qualis cognitio objecti requiratur ad voluntatis actionem, ut voluntas ad volendum moveatur?* Nam variæ sunt actiones intellectus, quod est notum. Est 1. simplex quædam objecti apprehensio. Est 2. compositio & divisio; ubi *judicium* invenitur, & quidem geminum: unum *simplex*, quo intellectus simpliciter judicat objectum esse bonum vel malum; alterum *comparatum*, quo intellectus, quod objectum præcedenti judicio judicavit esse bonum vel malum, judicat esse vel amplectendum vel fugiendum: (*a*) estque hoc judicium comparatum, vel *ultimum*, quod omnibus omnino circumstantiis consideratis atque expensis fertur ac pronunciatur, vel *non ultimum*, quod contra. Est 3. discursus, seu syllogismus practicus, quo intellectus tale dictamen concludit. Atque hic jam incidit quæstio, *An præter qualemcunque notitiam, & præter apprehensionem simplicem objecti, requiratur alia insuper cognitio bonitatis in objecto, ut voluntas moveatur? an requiratur judicium, quo intellectus judicet objectum esse bonum vel malum, salutare vel noxium, jucundum vel molestum.*

(*a*) Iudicium dicitur *ultimum* non quod postremum est, in hac vita, & fertur paulo ante mortem, sed quod in omni Actione deliberata post omnia alia fertur postremum.

IV. *Sunt qui solam notitiam* objecti *simplicem* sine ulla compositione aut divisione *sufficere existimant*, ut voluntas moveatur ad volendum: & *probant*. Quia appetitus sensitivus potest moveri circa objectum suum etiamsi per (*a*) æstimativam illud non apprehendatur sub ratione boni aut mali: Ergo & voluntas poterit moveri ab objecto suo licet intellectus illud non proponat sub ratione boni aut mali, sed sufficit, si tantum simpliciter cognoscat; quemadmodum hoc in brutis sufficit

ficit, & in pueris, & in amentibus, qui multa appetunt, nec tamen ducuntur ratione. Resp. Negamus simpliciter, nullum brutum appetere aliquid appetitu sensitivo, nisi illud fuerit ab æstimativa primum judicatum, ut bonum ac conveniens: in pueris vero & amentibus non est quidem deliberatum intellectus judicium, aliquod tamen est de bonitate & convenientia objecti; alioqui concipi non potest quomodo velint. Sed vero aliquod semper præcedere intellectus judicium de convenientia objecti, antequam in illud feratur volendo & ad illud volendum moveatur voluntas, & *Arist testimonio* & *ratione* probatur. *Arist. testimonium* extat *l.* 3. *de Anim. t.* 46. ὁ νοῦς θεωρητικὸς οὐδὲν νοεῖ πρακτὸν, οὐδὲ λέγει περὶ φευκτοῦ καὶ διωκτοῦ οὐθὲν. *Intellectus speculativus nihil eorum quæ sub actionem cadunt contemplatur, neque dicit omnino quicquam, an sit fugiendum, an persequendum.* Quod si intellectus speculativus non moveat, ergo opus est intellectus practici judicio. *Ratio* etiam pro hac militat sententia: Nisi objectum enim voluntatis cognoscatur sub ratione boni, nondum ostenditur voluntati objectum suum proprium, quod est bonum: voluntas namque est potentia cæca, egetque demonstratione & ostensione objecti sui ut in illud tendat: debet autem demonstrari & ostendi tale, quale esse debet: at debet esse bonum: Ergo ut bonum ostendi debet & demonstrari: ostendere autem & demonstrare est intellectus: Ergo debet intellectus ostendere & demonstrare voluntati objectum ejus esse bonum. At non potest intellectus illud facere simplici mentis apprehensione. Ergo requiritur judicium, compositio ac divisio: nam bonum, ut bonum, sub ratione boni, cognoscere, ac voluntati proponere, sine judicio fieri nequit.

(a) Æstimativa facultas in Bruto dicitur sensus ille internus, quo judicat bonum esse prosequendum, & malum esse fugiendum; postquam enim vel bonum, vel malum, sensibus externis est perceptum, ab Interno judicatur atque æstimatur, esse vel appetendum, vel fugiendum: quæ facultas id judicat, dicitur Æstimativa.

V. Sed quæritur ulterius, *An præter simplex judicium de bonitate objecti requiratur præterea intellectus judicium comparatum, ulterior quidam rationis practicæ actus, qui imperium solet Scholasticis dici, ut voluntas moveatur, actumque volendi exerceat?* Nos quidem sic opinamur, salvo aliter sentientium judicio: ac primum nostra sententia fundatur in *Aristotele*, cujus verba ex 3. *de Anima text* 46. *jam th.* 4. citavimus. Dicit, intellectum speculativum nihil dicere; quid sit fugiendum vel sequendum: at neque intellectus practicus hoc dicit simplici judicio, quo tantum judicat rem esse bonam vel malam, ergo comparato hoc dicit judicio: at ut voluntas moveatur & velit, non tantum debet res judicari bona vel mala, sed præterea debet judicari, quæ res ex bonis, cui, quando, &c. sit sequenda, quæ res ex malis, cui, quando, &c. sit fugienda. Deinde fundatur nostra opinio *in ratione*. Nam, ut voluntas moveatur & velit, requiritur sufficiens objecti cognitio facta ab intellectu, qua posita, voluntas, (a) necessario ex illa hypothesi, sive conditione, necessitate hypothetica, eliciat suum actum, quia alioqui ferretur in incognitum. Atqui illa sufficiens cognitio objecti non est judicium simplex de bonitate aut convenientia objecti. Ergo ulterior actus rationis præter illud intellectus simplex judicium requiritur: Major probatur ex connexione intellectus & voluntatis, & utriusque actus, quæ tanta est, ut ad prosequendum libere objectum, hæ potentiæ sint quasi colligatæ, ut neutra illarum sine altera alteriusve societate deliberate objectum attingat: &, si absque mutua dependentia voluntatis & intellectus, situm est in voluntate, sequi vel non sequi intellectus judicium, fieri posset, ut voluntas temere & quasi casu hoc objectum prosequeretur, quod nunc forte fortuna prosequitur: nam ex parte intellectus nulla tum foret peculiaris ratio, nulla propria causa, propter quam voluntas jam id prosequatur, alias non prosequatur, cur actum suum nunc eliciat circa objectum, alias non. Minor vero, *quod judicium intellectus simplex non sit sufficiens conditio objecti ut voluntas moveatur & actum suum eliciat, facile probari potest*: Voluntas dicitur potentia cæca: & quare? nempe, quia oportet

oportet illam ab intellectu sic duci, ut ex parte intellectus possit assignari ratio & causa peculiaris cur ducatur, i. e. cur velit. At vero ex parte simplicis apprehensionis & ex parte judicii simplicis non potest assignari propria ratio & causa, cur voluntas moveatur potius quam non moveatur. Ergo præter ista adhuc amplius judicium requiritur, sc. comparatum atque ultimum, quod vocant *imperium*: quod quidem imperium in actus voluntatis elicitos, in ipsam volitionem, intentionem, electionem, &c. non tam facile in nobis animadvertimus, quam quidem ejusdem intellectus imperium in facultatis inferioris earumque actiones, quia plus deliberamus circa media, quæ inferiores facultates usurpant, & executioni mandant, quam circa, quosdam saltem, voluntatis actus elicitos: nam volitionem, intentionem, aliosque voluntatis circa finem actus elicitos, non antecedit ista, aut tanta, deliberatio, cum sæpissime subito determinemur per imperium mentis in voluntatem ad volendum finem vel intendendum. Atque ut hoc negotium clarissime percipiatur, notandum hoc est sedulo: Cur utraque potentia moveatur circa objectum, intellectus imperando, voluntas volendo, non possumus aliam causam priorem assignare in ipso homine, quam ipsam harum potentiarum naturam, quæ sic est instituta utrimque, ut practice, i. e. effective, possint hæ potentiæ prosequi suum objectum vel etiam non prosequi; altera imperando, altera appetendo; in quo tota hominis libertas est sita. At vero, si voluntas per se spectetur, i. e. sola absque intellectu, cur tum illa moveatur, quando movetur, non potest alia ratio reddi quam ex parte intellectus, quandoquidem voluntas est potentia cæca, ideoque tendere non potest in objectum nisi ab intellectu ei præmonstretur: atqui ut præmonstretur, debet sufficienter & ut objectum voluntatis præcognosci; non præcognoscitur sic, per simplicem mentis apprehensionem, nec per mentis *judicium* simplex, *quod* jam est demonstratum. Ergo per intellectus judicium comparatum, *(b)* per dictamen syllogismi practici, quod *imperium* vocamus, & *judicium ultimum*, vulgo imperium practicum, aut etiam practi[illegible]e practicum.

a Necessitas Hypot[illegible] d[illegible], quâ a[illegible] necessarium ob condi[illegible], q[illegible] extra eam necessarium non esse[illegible] necessarium est Insulanis, ut utan[illegible] N[illegible] si ve[illegible] exercere comme[illegible]ia cum Al[illegible] Gen[illegible] hac sc. con[illegible] sive Hypothesi p[illegible], quæ si [illegible] Ponatur, non est necessarium, ut navibus utantur.

b) Syllogismus Practicus vocatur, quô intellectus concludit aliqu[illegible] esse vel appete[illegible] ac faciendum, vel non appetendum, & f[illegible]gien-dum.

VI. Atque hic jam oritur quæstio gravissima, *an voluntas non solum dependeat, sed etiam ad volendum determinetur ab intellectus practici judicio ultimo, a dictamine comparato, ab ejus imperio, quod solet exprimi hisce verbis: hoc, nunc, omnibus circumstantiis expensis, eligendum est aut faciendum: ita ut hoc judicio ultimo ac comparato posito, non possit non velle, & necessarie velit; an vero eo posito, adhuc in sensu composito, possit non velle, & de facto aliquando non velit?* Quidam statuunt voluntatem ab intellectus practici judicio ultimo determinari quoad specificationem & non quoad exercitium, ita *Aquinas* & ejus sequaces: Alii nec quoad specificationem, nec quoad exercitium, voluntatem ab ultimo intellectus practici judicio determinari, statuunt: ita *Scotus* cum *Scotistis*, quos sequuntur moderni *Iesuitæ*, & *Remonstrantes* ac *Lutherani* Philosophi. Nos, & quoad specificationem & quoad exercitium, voluntatem ab ultimo intellectus practici judicio determinari asserimus: nec causam aut rationem videmus ullam, cur, si quoad specificationem determinetur voluntas, quod vult *Thom.* non pariter determinetur quoad exercitium, cum eadem utrobique incommoda redeant. Sed sententiam nostram idoneis rationibus confirmemus, quod faciemus citra alterius cujuscunque tandem dissentientis præjudicium; omnibus enim sentiendi in hac & similibus controversiis suam relinquimus libertatem, sed & dissentiendi nostram servatam nobis volumus: quod utrumque fieri potest, citra ullum pacis aut concur-

concordiæ divortium, nam, ut tritum habet distichon,

Diversum sentire duos de rebus iisdem
Incolumi licuit semper amicitiâ.

VII. §. 1. Si voluntas possit velle contra ultimum intellectus dictamen, si possit appetere contrarium bono, ab ultimo intellectus dictamine, præscripto, poterit appetere malum sub ratione mali, ut tale est. Absurdum est posterius. Ergo & prius. Major probari potest manifestissimo exemplo. V. C. si, non occidere innocentem, hîc & nunc, &c. habeat rationem boni; contra, occidere innocentem, hîc & nunc, &c. habebit rationem mali; ponamus ergo, intellectum dictare ac judicare, primum simplici judicio, insontem non esse occidendum, mox comparato, insontem hunc, hic & nunc, &c. non esse occidendum; si voluntas contra possit velle & velit, insontem occidere, & hunc, & hîc, & nunc, &c. certe appetet malum sub ratione mali: nam quid quæso aliud est, appetere malum sub ratione mali, quam illud appetere, quod intellectus judicavit judicio simplici & comparato esse malum? Hæc ratio tam firma est, ut nullam patiatur contradictionem aut exceptionem. Sed & sequens firmissima est.

VIII. § 2. Si Voluntas ad volendum non determinetur ab ultimo intellectus practici judicio, Ergo seipsam determinabit. At voluntas seipsam non determinat, quia ex se & naturâ suâ est indeterminata: unde sic argumentor. Si voluntas ex se & naturâ suâ est indifferens ad volendum & non volendum, non potest à seipsa determinari ad volendum: quod enim determinat, tam debet esse determinatum quam est indeterminatum quod determinatur. At voluntas, considerata ut determinans seipsam, tam est indeterminata, quam est considerata eadem ut determinanda: nihil enim ponunt Adversarii in voluntate determinante, quod non idem sit in voluntate, aut determinandâ, aut determinatâ; neque verò poni aliquid hîc potest. Ergo Voluntas non potest à seipsâ ad volendum determinari. Si non à seipsa, ergo aliunde. Sed unde? à Deo quidem determinatur ad volendum per ejus præmotionem: Sed vero præter istam Dei præmotionem ac prædeterminationem, quæritur aliud principium eam determinans in homine: illud non est facultas inferior, quia illa determinatur, non ipsa determinat. Ergo facultas aliqua superior: at illa nulla est præter voluntatem quam intellectus. Ergo solus intellectus in homine, voluntatem determinat ad volendum: Non per simplicem apprehensionem, nec per judicium absolutum, ut jam vidimus: ergo per ultimum & comparatum. Ergo voluntas determinatur ab ultimo intellectus practici judicio, quod ostensum volumus.

IX. §. 3. Argumentamur ab absurdo, quod Adversarii effugere nequeunt. Si voluntas non ab intellectus practici judicio ultimo determinetur, sed seipsam determinet ad volendum, aliqua priore volitione sese determinabit: alius quippe actus voluntatis fingi nequit, quam volitio; sicut non est alia actio intellectus quam intellectio; sicut non est alia actio ignis quam calefactio: atque sic dicetur Voluntas velle hoc vel illud, quia vult velle: sed quid de hac priore volitione dicetur, qua vult velle? an non alia volitione opus erit quâ moveatur & determinetur ad hanc volitionem, qua vult velle? omnino: & sic dicendum erit, voluntas vult hoc vel illud velle, quia vult velle, & velle. Et tum de ista prima ex tribus volitionibus redibit quæstio, quomodo ad eam, unde, & qua actione, determinetur voluntas? & dabitur ridiculus progressus in infinitum. Sed hoc argumentum adhuc aliter urgeri potest: & ostendi manifesta contradictio, quæ inde sit secutura. Nam aut aliunde determinatur voluntas, quod nos existimamus, aut si seipsam determinat ad volendum, erit eadem actio, & qua se determinat, & ad quam determinatur à se: quod idem est, ac si dicas, idem est determinans & determinatum, i. e. determinatum & indeterminatum: quatenus actio voluntatis est determinans, ipsa est determinata: quatenus actio voluntatis determinatur, ipsa est antea indeterminata: & sic idem erit determinatum & indeterminatum, quæ est mera contradictio. Rationes Theologicas, ne committamus μετάβασιν εἰς ἄλλο γένος, non adducimus,

mus, ut nec plures Philosophicas, quia pondere certare malumus ac vincere quam numero. Et videri possunt utriusque generis rationes apud *Cameronem & Maccovium*, ex nostris, apud *Estium, Cumelium, Alvares*, aliosque Dominicanę familię ex PontificiisTheologos ac Philosophos.

X. Atque finem imponere possemus huic sententiæ comprobandæ: sed placet, præter argumenta artificialia adducta, insuper producere argumentum inartificiale ab *Aristotelis Authoritate* deductum, ut sententia nostra non minus Aristoteli quam rationi convenire demonstretur, & ne cum *Aristotelis* philosophia pugnare videatur. Unum jam adduximus *Aristot. testimonium* clarissium, ex *l. 3. de Anima, text.* 46. Alterum adjungimus non minus clarum ex *Eth. ad Nicom. l. 6. c. 2.* verba sunt. *Quod vero in cognitione est affirmatio & negatio, id in appetitione est persecutio & fuga. Quare cum virtus moralis, habitus in eligendo positus sit, electio vero posita sit NB in appetitione consultatoria consultando* (at consultatio est per judicium intellectus comparatum) *idcirco oportet, & rationem veram esse, & appetitionem rectam, si modo electio proba est, & NB eadem illam dicere & hanc persequi. atque hac quidem cogitatio & veritas in agendo posita est.* Et Paulo post. *Actionis igitur principium est electio, unde est motus, at non cujus causa. electionis vero appetitio & ratio quæ alicujus causa est. ita neque sine intelligentia & NB cogitatione, neque sine morali habitu electio est.* (atqui electio mediorum est, quæ si non fit sine cogitatione, oportet talem intelligere cogitationem qua circa media versari possit intellectus: ea non est aliud quam judicium comparatum, juxta quod hoc medium eligitur quod est optimum, nam electio est optimi,) & paulo post. *iccirco NB vel appetens intelligentia, vel intelligens appetitio electio est: ac tale principium est homo.* Plura *Aristotelis*, quin & aliorum *Philosophorum*, testimonia coacervavit *I. Camero in resp. ad epist. Viri docti, c. 5,*

DISPUTATIONUM PRACTICARUM UNDECIMA,

DE

LIBERO ARBITRIO.

THESIS I.

Disputatione octavâ, thesi prima, acturos nos promisimus, de *Intellectu, Voluntate*, & *Libero Arbitrio*: Quæ de *Intellectu* & *Voluntate* solent disputari ab Ethicis, ea disp. præced. excussimus; restat ut *Liberi Arbitrii* nunc naturam excutiamus. Duæ sunt voces: *Liberum* & *Arbitrium*, quæ primum veniunt explicandæ. *Liberum* non unam habet significationem: interdum significat id, quod nemini subest, quod à nemine pendet; quo sensu solus Deus liber est; interdum significat id, quod à servitute & à subjectione est exemptum: quo sensu liber est, qui ad serviendum alteri non est obligatus: neutro sensu liberum hic sumitur à nobis, cum de *libero* philosophamur *in Ethicis arbitrio*: non sensu priori, quia de libero agimus arbitrio hominis, quod Deo subest, atque à Deo pendet; non posteriori sensu, quia sic in servis non foret liberum arbitrium: interdum liberum accipitur pro eo, quod non cogitur: sed neque hoc sensu hic accipimus: nam hoc modo τὸ *liberum* etiam in bruta cadit, quippe quæ libere dicuntur decerpere pabulum, & libere se movere, quatenus non coguntur, quatenus à nullo externo principio necessitantur ad id agendum, at nos agimus impræsentiarum de hominis libero arbitrio: interdum accipitur

liberum

liberum pro eo, *(a)* quod est expers naturalis necessitatis, quod tale est, ut in sua sit potestate, agere hoc quod agit, & illud non agere, & aliud agere: quo sensu liberum brutis non convenit; ea enim sic in objecta sua tendunt, ut non sit in illorum potestate, aliud agere, aut omnino non agere hoc, quod agunt: hinc dicunt *Philosophi*, & recte, *Bruta quidem sponte agere*, i. e. non coacte, *sed non* tamen *libere*. *Arbitrium* derivatur à voce *Arbiter*, quæ significat judicem privatum, sequestrum, qui privatim lites dirimit: arbitrium ergo est, arbitri seu judicis privatum judicium: potest autem arbiter pro judicio suo judicare, rem aliquam, ad quam vocatur, esse vel faciendam, vel omittendam: illud *τὸ judicare* est rationis practicæ: ita ut voces hæ duæ, *liberum arbitrium*, dicant *χίσιν*, *arbitrium*, ad *intellectum*, *liberum*, ad *voluntatem*: *arbitrari* est judicare, quod est opus rationis practicæ: at *libertas* proprie & proxime est voluntatis.

(a) Naturalis necessitas est, quâ aliqua Causa agit necessario, ut non possit non agere per naturam suam, aut naturalem inclinationem; quemadmodum ignis urit naturali necessitate, quia hęc est natura ignis, ut inclinetur, & propendeat ad urendum, sic ut non possit non urere.

II. Hæc de voce utraque, nunc rem videamus; ac *quidnam sit, partim intellectus, partim voluntatis, liberum arbitrium? anne actus utriusque, an habitus, an facultas?* oportet enim aliquid esse istorum trium, cum ista tria tantum sint in anima. Resp. Licet voces hæ, *liberum arbitrium*, sonent actum rationis simul & voluntatis, hic tamen pro *actu non* sumuntur à nobis, quia sic in dormientibus non foret liberum arbitrium (agimus enim de actionis humanæ, seu moralis, seu liberæ, principio elicitivo.) Ergo vel *habitum* significaverit *liberum arbitrium*, vel *facultatem*. At non significat *habitum*: nam habitus inclinat potentiam ad actiones certi generis: habitus bonus ad bonas, malus ad malas: at liberum arbitrium ex se non inclinat ad actiones certi generis; imo indifferenter se habet ad actiones diversorum, imo contrariorum habituum, ut virtutis & vitii, nam qui bene agit & qui male agit, agit libere, Ergo fuerit *facultas* sive *potentia liberum arbitrium*. Sed quæ & qualis? an *intellectus?* an *voluntas?* an *tertia ab utraque distincta?* an *eadem cum utraque?* Ego quidem *eandem* censeo *esse facultatem seu potentiam cum intellectu & voluntate*: quatenus enim dicitur *arbitrium*, id est, facultas arbitrandi, non differt ab intellectu, sc. practico: quatenus dicitur *liberum*, non differt à voluntate; præsertim cum ipse intellectus & voluntas non differant inter se, nisi formaliter & distinctione *(a)* rationis ratiocinatæ, ut quidem nos existimamus. Qui reale discrimen inter istas facultates admittunt, iis existimo statuendum; liberum arbitrium esse eandem facultatem cum voluntate, sed quatenus subest judicio ac dictamini ultimo intellectus practici: interim hoc sedulo notandum hic fuerit; Licet liberum arbitrium statuatur, idem cum voluntate tantum, vel idem cum intellectu & voluntate simul, ratione tamen differre aut formaliter, vel à voluntate tantum, vel ab intellectu & voluntate simul: nam voluntas latius patet quoad objecta & actiones quam liberum arbitrium: unde malunt alii dicere, quod liberum arbitrium pars potius sit illius facultatis quâ intelligimus & quâ volumus, quam quod sit integra ac tota facultas. Voluntas extenditur ad omnia, quæ volumus, quocunque modo velimus, sive præviâ consultatione ac deliberatione, sive sine eâ: at liberum arbitrium est positum ἐν τῷ προαιρεῖσθ, in præviâ deliberatione, & est eorum tantum, quæ volumus præcedanea consultatione. Velle beatum esse, nolle miserum esse, sunt actiones voluntatis; sed non item liberi arbitrii. Voluntas est finis, & finis ultimi, & omnium eorum, quæ agimus & appetimus ἀπροβουλεύτως sine prævia deliberatione, qualia sunt inter bona felicitas, & quæcunque necessariam habent cum eâ connexionem, ut, vivere sine molestiâ, edere si esurias, bibere si sitias, &c. quæ omnia volumus sine consultatione; sic inter mala tali modo aversamur miseriam & quæcunque necessariam habent cum eâ connexionem, ut sunt, cruciatus, egestas, mors, &c. quæ nolumus sine consultatione aut deliberatione præcedenti:

denti: At verò liberum arbitrium ad sola pertinet media, de quibus non statim liquet, an ad felicitatem, vel miseriam, vel alium quemcunque finem, sint vel profutura, vel nocitura: de iis consultamus ac deliberamus, de iis arbitramur, id est, judicamus ea esse, vel amanda vel fugienda, & pro arbitrio ac judicio nostra ea vel volumus vel nolumus.

(a) Quia Intellectus & Voluntas non constituunt duas distinctas Potentias, sed tantum different definitione, (discrimen Definitionum non infert Realem distinctionem.) Itaque Anima Rationalis cum versatur circa verum, dicitur Intellectus, cum circa bonum, Voluntas, ideoque differunt tantum hæ facultates per Respectum ad diversa objecta, qui est fundamentum, quo distinctio Rationis Ratiocinatę inter illas nititur; quemadmodum in Sole non sunt multæ facultates, aut Potentiæ diversæ, liquefaciendi, indurandi, calefaciendi, sed una est eademque Virtus, quæ sic distinguitur per Respectum ad diversa objecta, in quantum enim Sol versatur circa lutum, dicitur indurare, in quantum circa ceram, liquefacere, in quantum circa Aquam frigidam, calefacere.

III. Ex hisce thesi 2. positis atque expositis liquet, alio modo appeti libere finem ultimum à voluntate, & alio modo appeti libere media non necessario cum ultimo fine connexa à libero arbitrio: finis appetitur libere à voluntate, in quantum non cogitur, & in quantum agit & eum vult voluntas ex dictamine & judicio rationis; quæ *libertas* potest dici, barbaro & *Scholasticis* usitato vocabulo, *spontaneitas* cum ratione: nam bruta etiam quidem appetunt sponte, non coacte, sed ista spontaneitas est sine ratione: media vero appetuntur libere à libero arbitrio, non tantum, in quantum non cogitur, non tantum in quantum agit & vult ex dictamine & judicio rationis, sed & in quantum potest ea non appetere, &, vel alia appetere vel ab appetendo abstinere. Voluntas finem ultimum, quem non coacte, sed sponte cum ratione appetit, vult necessario, ut non possit non eum velle: at liberum arbitrium media appetit, non coacte, sed sponte cum ratione, & insuper non necessario, ut possit non appetere, quia arbitrium potest judicare hoc medium, quod appetitur, non esse appetendum quare *ad non-coactionem* & *spontane atem cum ratione* in voluntate, *accedit per liberum arbitrium* ad eam, *ἀδιαφορία* seu *indifferentia*, quæ tamen magis ad intellectum practicum quam ad voluntatem pertinere videtur; magi enim pertinet ad judicium & arbitrium, quod est intellectus, quam ad electionem, quę est voluntatis, quippe quæ in eligendo intellectus judicium sequitur & ab eo ad agendum determinatur, ut *disp. praeced.* fuit demonstratum. Quia itaque intellectus arbitrando seu judicando est indifferens circa media, ut unum possit probare, alterum improbare, voluntas quoque, quæ ita sese habet ad objecta & actiones, prout ab intellectu ducitur, indifferens est circa illa & illas: & sic, ac tum, intellectus & voluntas dicuntur liberum arbitrium: At cum intellectus judicat rem esse, vel bonam vel malam, absque prævia deliberatione, & voluntas eam prosequitur absque ulla indifferentia, tum non dicuntur liberum arbitrium. Clarissimum ergo est, *quo modo & sensu liberum arbitrium dicatur idem esse cum intellectu & voluntate, quo modo & sensu ab iis differat.*

IV. *Liberum arbitrium in homine esse* jam facile probatur, quia est in eo intellectus & voluntas, cum quibus idem esse liberum arbitrium jam est ostensum: Et experientia docet ipsa, hominem in multis esse ἀδιάφορον, indifferentem, liberum, judicando, arbitrando, appetendo, agendo: habet enim imperium ac potestatem in suas actiones, ut eas facere possit & omittere, & has vel illas instituere possit, prout judicaverit: Deus enim nullis rebus inferioribus adstrinxit hominem, in quo dignitas quædam ac perfectio hominis supra res alias eminet: Quare sicut Deus in creando, gubernando, eligendo, aliisque actionibus, quæ extra Deum tendunt, liberrimi est arbitrii, ita hominem liberi esse arbitrii voluit, circa res homine inferiores, ipsique homini à Deo subjectas, ut est mundus cum omnibus in eo contentis, quarũ constituit hominem dominum, ut homo circa eas liberam acceperit potestatem agendi & non-agendi: in brutis vero aliisque præter hominem rebus liberum arbitrium non est, quia tale dominium.

nium non est. Dico autem diserte, (*a*) *Dominium liberumque hominis arbitrium esse circa res inferiores hominique subjectas*, quia circa finem ultimum, bonum supremum, & circa actiones supernaturales hominique non subjectas, sed in solius Dei potestate sitas, non accepit nec habet dominium aut liberum arbitrium homo: quod semel hic monitum volo, &, in curriculo harum disputationum practicarum, semper observari ac teneri cupio: *Quotiescunque de libero philosophabimur arbitrio, illud non ulterius à nobis asseri & extendi, quam ad actiones naturales in hominis potestate sitas, circa res eo inferiores eique subjectas, circa quas tantum accepit homo liberum arbitrium, non vero ad supernaturales actiones extra potestatem hominis sitas, circa res eo superiores solique Deo subjectas, quæ à fide similibusque virtutibus spiritualibus donisque præter creationem à Deo infusis homini, ab eo eliciuntur, ad quas non accepit liberum arbitrium homo.*

(*a*) Res quędam sunt infra hominem, quædam supra eum. Infra eum sunt omnia alia creata, quorum constitutus est Dominus, quod Dominium fuit Pars Imaginis Divinæ: Supra eum est ens & bonum increatum, itaque externa, & Actiones, quibus ad eam pervenitur.

V. Excussa quæstione, *an sit* liberum in homine arbitrium, circa actiones & res, quas præced. Thesi determinavimus, restat videndum, *quid sit*. Quid sit liberum arbitrium, non tam facile est definire. Vulgus Philosophorum sic definit, Quod sit *facultas*, *quæ positis omnibus ad agendum requisitis potest agere & non agere, aut ita agere unum ut contrarium agere possit*. Hæc definitio, quo sensu explicari solet, eo subsistere nequit: nam intelligunt hanc definitionem sic: ut, positis omnibus conditionibus & causis, ad actum liberi arbitrii requisitis, liberum tamen arbitrium, possit, in sensu composito, operari illum actum, aut non operari, vel etiam elicere contrarium: unde consequenter inferunt, quandoquidem motio Dei est inter conditiones ac causas actus à libero arbitrio exercendi, quod liberum arbitrium, quando Deus movet illud ad consensum, possit nihilominus dissentire, ac de facto sæpe dissentiat, &, quando Deus illud movet ad agendum, possit nihilominus non agere, ac de facto sæpe non agat. At vero hæc definitio & definitionis de libero arbitrio expositio, hoc sensu falsa est, ac periculosa, ac multorum, eorumque gravissimorum, in Philosophia pariter ac Theologia errorum causa ac fundamentum: hinc profluxere, (*a*) Dei scientia media & (*b*) decreta conditionata & (*c*) concursus universalis atque indifferens, & plura id genus impia Jesuitarum & sequacium philosophemata, quæ imprudenter sæpe ex modernæ Philosophiæ amatoribus atque admiratoribus nimiis juventuti proponuntur.

(*a*) Scientia media in Deo nomen accepit, quia quasi Media interponitur inter Scientiam simplicis Intelligentiæ & Visionis. Scientia simplicis Intelligentiæ in Deo vocatur, quia Deus scit omnia possibilia, sive sint futura, sive non, neque enim omne quod est possibile, aut fieri potest, futurum est. Scientia Visionis dicitur, quà Deus scit omnia futura: Sed quia futura vulgo dividuntur in futura absolutè & Sub Conditione, Jesuitæ & Remonstrantes dixerunt Scientiam Visionis esse futurorum absolute, & præter hanc, ac simplicis Intelligentiæ Scientiam invexerunt quandam Mediam, quâ Deus sciat non possibilia, non futura Absolute, sed futura Conditionata, sive sub Conditione, idque ob hunc finem, ut confirmarent Electionem, ex fide prævia, aut ex prævisis meritis: itaque volunt Deum præscire per hanc Scientiam, non simpliciter Petrum esse salvandum, sed salvandum sub Conditione, si credat, quæ Conditio tamen, fides sc. non sit à Deo decreta, sed quæ pendeat à Libero Arbitrio Petri potentis, vel credere, vel non credere, unde hæc Scientia dicitur Conditionata. Verum enimvero non est necesse, novam hanc & mediã Scientiam introducere, quia si Deus decreverit Petri Salutem non decreta Conditione, fide sc. a quâ Salus Petri pendet, jam Salus Petri nequidem futura est, sed possibilis tantum, i. e. Deus tantum scit posse fieri, ut salvetur Petrus, si credat, & sic Deus hoc Cognoscit per Scientiam simplicis Intelligentiæ, quæ est Scientia Possibilium; si vero ipsa Conditio, fides sc. sit decreta, tum hæc Enunciatio, Petrus salvatur si credat, continetur sub objecto Scientiæ Visionis quia ex Hypothesi, quod tam decreta sit fides quam salus Petri, utraque futura est Absolute: Atqui

 Scien-

Scientia Visionis est Absolute futurorum. Concludo ergo, hanc Scientiam Mediam esse frustraneam.

Ex parte Dei tria requiruntur ad Actiones Nostras, sc. Decretum, Scientia, Concursus; Ex parte Nostri, Objectum, Facultas, & Debita Objecti ad facultatem approximatio.

(*b*) Decretum Conditionatum in Deo ponitur à Jesuitis, & Remonstrantibus, quo Deus decreverit aliquod futurum sub Conditione, quam non discernat; ut volunt. Deum decrevisse omnibus hominibus Salutem, si credant, non tamen ipsa fide decreta: sed vero sic Decretum Dei de Re futura dependet à Conditione extra Deum, & sic Deus vi Sui Decreti non poterit vel unum hominem salvum facere, quia non habet in sua potestate Conditionem, sc. fidem, sub qua salvus fieri debet; nam quandoquidem hæc fides à Deo supponitur non decreta, & salus decreta non sit futura nisi sub fide, non potest obtinere rem decretam a se, Salutem sc. quia non habet in sua potestate, ut homo credat: suspendunt enim fidem à viribus liberi Arbitrii.

(*c*) Concursus universalis est Indifferens ab iisdem Authoribus invectus, dicitur ipsis, quò Deus concurrit cum homine in genere quidem ad agendum, sed non in specie ad agendum hoc vel illud: Ita volunt quidem Deum concurrere cum homine in genere ad credendum, aut bene operandum, sed quod hic homo, puta Petrus, nunc temporis credat, aut bene operetur, hoc volunt esse à solo Petro, & non à Deo; itaque quod Petrus possit credere, aut bene operari, hoc quidem à Deo esse volunt, sed quod credat, & bene operetur, soli Petro adscribitur, à quo volunt Actiones specificari, & non à Deo.

VI. Nos contra sic statuimus: Non est de ratione aut definitione liberi arbitrii, ut, positis omnibus requisitis & conditionibus & causis ad operandum certum & talem actum, possit eundem actum non operari vel alium operari in sensu composito, si compositio fiat inter causas ac conditiones prærequisitas & inter carentiam talis actus aut actum contrarium: dico diserte, si compositio fiat inter causas ac conditiones prærequisitas & inter carentiam talis actus aut actum contrarium: nam quando liberum arbitrium dicitur id, quod positis omnibus ad agendum requisitis potest agere & non agere, & agere hoc vel aliud, in sensu composito, ille sensus compositus potest dupliciter intelligi. 1. (*a*) ut compositio fiat inter prærequisita ad operandum & inter ipsam potentiam, operandi vel non operandi, aut operandi aliud, & tum sensus compositus est hic: potentia ad operandum & non operandum, verbi causa, ad volendum & non volendum, ad ambulandum & non ambulandum, simul est & componitur in eodem subjecto, libero scilicet arbitrio, cum antecedenter prærequisitis, ad talem operationem, scilicet volitionem aut ambulationem: qui sensus admitti potest. 2. ut compositio fiat inter prærequisita antecedenter ad operandum talem actum, h. e. ambulandi vel loquendi, & inter carentiam talis actus seu actum contrarium. & tunc sensus compositus hic est: (*b*) omnia prærequisita, omnes causæ ac conditiones, quæ prærequiruntur, tum ex parte Dei, tum ex parte hominis, ad talem actum, puta volitionem vel ambulationem, & carentia illius actus seu actus contrarius, simul sunt & componuntur in eodem subjecto, scilicet libero arbitrio: & hic sensus est falsissimus: quod probo: nam inter prærequisita ad eliciendum à libero arbitrio actum volitionis aut ambulationis aut locutionis, est absolutum & efficax Dei decretum, quo statuit, ut liberum arbitrium hominis producat talem actum; est item motio Dei & influxus ejus prævius in liberum arbitrium, quo in tempore præmovet illud ad talem actum producendum; jam vero, posito tali decreto & tali influxu prævio Dei, tanquam (*c*) conditionibus & causis (vel veris vel sine quibus non) prærequisitis, ut liberum arbitrium actum volitionis vel ambulationis vel locutionis eliciat; fieri non potest, ut non eliciat, vel ut actum contrarium nolitionis vel sessionis eliciat: illa duo non possunt simul componi: Deum decrevisse & præmovere liberum arbitrium ad actum talem & certum; &, liberum arbitrium istum actum non producere vel producere contrarium. Ergo iste sensus compositus Jesuitarum aliorumque omnino est repudiandus. Et cur ista compositio prærequisitorum ad operandum talem actum, puta ambulationem, & actus contrarii vel negationis actus admitteretur in libero arbitrio hominis, cum ne quidem in Deo, qui liberrimi est

mi est arbitrii, habeat locum: inter prærequisita, ut in tempore mundum crearet Deus, fuit æternum ejus decretum, quo statuit creare: cum hoc decreto posito non potuit componi simul, ut Deus non crearet: ergo etiam posito Dei decreto, ut homo velit aut ambulet, cum eo non potest simul componi ut homo non velit aut non ambulet. Missa itaque ista liberi arbitrii definitione falsa, nos id definimus, *Facultatem faciendi quod lubet.* (*d*) Facultatem intelligimus *Physicam* seu *naturalem*, non Ethicam seu moralem: aut, *facultatem intellectus & voluntatis ad utrumlibet.* Omissis illis vocibus (*positis omnibus ad agendum prærequisitis*) illud, (*e*) *utrumlibet*, non debet intelligi semper aut necessario de bono & malo: sic enim nec in damnatis ac dæmonibus, nec in Angelis ac Beatis Animabus liberum foret arbitrium, sed intelligitur, vel de τῷ agere aut non agere, vel de τῷ agere hoc aut illud.

(*a*) Ut sensus compositus, in quo collocatur liberum Arbitrium, bene Intelligatur, quis sit verus, quis sit falsus, notanda est alia Distinctio, quæ hoc expediet, nempe, Liberum Arbitrium non consistit in potentia simultatis, sed in simultate potentiæ: Potentia simultatis dicitur, quâ simul & eodem tempore quis potest operari, & non operari, quæ cum non detur, nam nulla datur Potentia, quâ simul quis operetur, & non operetur, est enim illa contradictio, utique liberum Arbitrium, in ista potentia simultatis collocari non potest, & hic est sensus compositus, falsusque, qui significatur Numero 2. Simultas Potentiæ dicitur, quâ quis cum operatur aliquod simul in sese habet. Potentia est vel non operandi, vel operandi aliud, non quidem pro illo tempore quo operatur, quasi simul in ipso componantur operari & non operari, sed tempore Alio, ut quamvis non in se inveniat aliquam Potentiam ad operandum aliquod, aut ad non operandum, quam id quod operatur, tamen cum ipsa operatione hujus effecti simul stat & componitur in ipso Potentia Aliqua operandi contrarium, qui sensus compositus est verus, & significatur Numero 1. Ita cum loquor de hac aut illa Materia, simul in me invenitur, & componitur, cum Actuali locutione hujus Rei, potentia aut non loquendi aut loquendi res Alias, nam Actus loquendi de hac Re, de quâ loquor non tollit in me, aut à me, Potentiam vel non loquendi vel loquendi de re Alia.

(*b*) Prærequisita ad aliquem actum humanum ex parte Dei sunt, tum decretum ejus externum, & quæ illud sequitur præscientia actus futuri, tum influxus ac concursus ejus prævius, quoad actum talem præmovet; ex parte hominis sunt, potentia agendi debite instructa objectum debite approximatum, aliæque conditiones pro ratione diversorum actuum.

(*c*) Decretum & influxus Dei prævius sunt causæ veræ actionum bonarum, quia Deus eas decrevit efficere, atque efficit, & qua actiones sunt, & qua bonæ sunt; sunt causæ sine quibus non, quando actiones sunt malæ, quia malitiam decrevit non efficere, sed permittere, & eam non efficit, sed permittit, utcunque ipsam actionem malitiæ substratam efficiat, & efficere decreverit.

(*d*) Facultas Physica dicitur, qua aliquis aliquid potest viribus naturalibus animæ vel corporis, vel etiam bonum fortunæ: facultas Ethica dicitur, qua aliquis aliquid potest, quia legibus est permissum. Sic homo robustior habet potentiam seu facultatem Physicam occidendi minus fortem, & non item Ethicam, quia licet per vires corporis robustiores proximum minus fortem occidere posset, hoc tamen non potest per leges, quæ ipsi illud vetant; Libertas consistit in facultate seu potentia agendi Physica, & non Ethica.

Facultas seu Potentia Physica est, quâ aliquis aliquid potest Naturæ, Corporis, aut Animi Viribus.

Facultas seu Potentia Ethica est, quâ quis aliquid potest, quia legibus est permissum, V. C. Si Petrus sit Corporis robore fortior Paulo, habet Potentiam aut facultatem Physicam occidendi Paulum, sed non habet facultatem aut Potentiam Ethicam illud faciendi, quia hoc facere legibus ipsi non est permissum.

(*e*) Quando libertas ponitur in facultate intellectus & voluntatis ad utrumlibet, significatur quidem aliqua indifferentia, sed non quoad objecta, quod volunt Adversarii, quasi homo, qui est liberi arbitrii, debeat eodem actu volendi versari circa bonum & malum; verum intelligitur indifferentia quoad actus, ut homo possit velle & nolle, velle bonum, & nolle malum.

Utrumlibet non respicit diversa Liberi Arbitrii objecta, sed diversos ejus Actus volendi, aut non volendi, & volendi, aut nolendi.

DISPUTATIONUM PRACTICARUM DUODECIMA, *DE*

AFFECTIBUS, IN GENERE

THESIS I.

DEfinivimus Philoſophiam practicam, *th.* 2. *diſp.* 1. in harum Diſputationum curriculo, *Prudentiam dirigentem actiones humanas, ut in hac vita naturæ viribus homo bene beateque vivat.* Quæ de *bonâ ac beatâ hîc vita,* ſummo hominis, dum hîc verſatur, bono, diſputari ſolent, ea excuſſimus, *diſp.* 4. *primis.* *Actionis humanæ proprietates* expoſuimus *diſp.* 5. 6. 7. Ejus *principia diſp.* 8. *th.* 1. *retulimus*, partim *ad animam rationalem*, quæ diximus eſſe, *intellectum*, quem *diſp.* 8. *voluntatem*, quam 9. & 10. *liberum arbitrium*, quod 11. explicuimus, partim *ad animam* hominis *ſentientem*, quam participative rationalem vulgo dicunt Ethici. *Animæ ſentientis* triplex vulgo ſtatuitur *facultas*, *ſentiens*; *appetens*, *loco movens*: ſola *appetens* hujus noſtræ eſt conſiderationis, utpote quæ proprie eſt actionis humanæ, à Philoſophia practica dirigendæ, principium: *Appetitus* enim *ſentiens ſedes*; *eſt affectuum*; affectus virtute ſunt moderandi: in affectibus per virtutem moderandis, animum humanum ejuſque actiones dirigit Philoſophia practica. Quare, cum ſummum bonum obtineri nequeat ſine virtute; & virtus omnis in ſedandis ac componendis occupetur *affectibus*, profecto non alienum fuerit ab inſtituto noſtro, *affectuum* naturam in harum diſp. ſerie ob oculos propoſuiſſe: quod nunc facere eſt decretum, exordiendo ab *Affectuum* generali definitione.

II. Affectus eſt, *motus hominis internus ex appetitu boni & averſatione mali ortus.* Vel paulo plenius. *Affectus eſt motus animalis* (vel *hominis*; nam philoſophamur de affectibus humanis) *ab appetente facultate in ſeipſa excitati ex appetitione boni & averſatione mali ad aliquid vel proſequendum vel fugiendum.* Affectus dicitur ab afficiendo, quia animam afficit: *Cicero* 4. *Tuſcul. quæſt* eos vocat *animi perturbationes*, quia animum hominis in contemplando & agendo perturbant ſed hoc vitioſorum eſt affectuum: quare hoc nomen affectibus in genere non competit. Alii affectus vocant *paſſiones*, quia faciunt animum atque etiam corpus pati: Quæ vox reſpondet græco vocabulo πάθος, quod à πάσχω *patior* derivatur. Certe homo affectibus occupatus, recte dicitur pati. Quicquid enim movetur, quatenus movetur, recte dicitur pati. At, quod ullo modo afficitur ab objecto externo, id movetur. Ergo, quod ullo modo afficitur ab objecto externo, id patitur. Ergo, affectus recte dicitur paſſio: ſi dicas, *affectum male dici paſſionem, quia definitur per motum, quæ vox actionem ſignificat.* Reſp. Motus eſt vox generalis, & tam actionem quam paſſionem ſignificat: & affectus ſunt motus, partim activi, partim paſſivi, magis tamen paſſivi quam activi: unde paſſiones potius quam actiones dicuntur. Sed vero, *qua ratione affectus dicatur motus*, quæ vox *generis* locum tenet, & *quo ſenſu ſit activus, quo paſſivus motus*, paulo plenius eſt explicandum: facit enim hoc quam maxime ad affectuum naturam intelligendam.

III. Triplex in omni Affectu reperitur motus: unus facultatis cognoſcentis ab objecto: ſecundus facultatis appetentis à judicio facultatis cognoſcentis: tertius totius animalis à facultate appetente & inſtrumentis: Primus motus eſt cauſa ſecundi, ſecundus tertii. Primus motus, nempe facultatis cognoſcentis ab objecto, eſt magis ſpiritualis & minus corporeus, ac minus proprie motus: ſecundus motus, nempe facultatis appetentis à judicio

judicio facultatis cognoscentis, est magis corporeus & magis proprie motus: tertius motus, nempe totius animalis à facultate appetente & instrumentis, est maxime corporeus & penitus ac propriissime motus: hic tertius motus, quo totum animal vel prosequitur vel fugit objectum, non est ipse affectus, sed est actio aut motus affectum consequens: motus quoque primus facultatis cognoscentis ab objecto & ipsa cognitio ac judicium non sunt affectus, sed origo & principium affectuum: affectus vero ipsi consistunt in motu isto medio ac secundo, nempe, quo facultas appetens movetur à judicio seu objecto judicato & cognito, seu, quo vergit ad objectum judicatum & cognitum cum aliqua spirituum agitatione: hic autem motus secundus seu medius, facultatis appetentis à judicio seu objecto judicato ad tria potest referri: 1. Ad objectum in esse cognito, ut loquuntur: 2. Ad facultatem appetendi: 3. Ad corpus vivens vel aliquam ejus partem: atque hæc tria sic se habent; ut objectum moveat tantum; facultas appetens primo moveatur, deinde moveat; corpus tantum moveatur: itaque affectus, ex parte objecti, est tantum actio, ex parte facultatis appetentis, primum passio, deinde actio, ex parte corporis, tantum passio. Affectus ergo est motus mixtus, partim activus, partim passivus, præcipue tamen passivus, quia est passio, tum facultatis appetentis, tum corporis viventis seu partis ejus. Et, ut omnia colligam in unum, Affectus, non tam est actus facultatis cognoscentis (licet sic nonnulli loquantur & nos fere similiter statim simus locuti) quam quidem oritur ex actu facultatis cognoscentis, ex cognitione & judicio; est passio facultatis appetentis, appetitus sensitivi, &, ex parte, ejusdem actio; est passio totius viventis, vel animalis, vel potius, hominis, aut saltem partis ejus. Atque hæc omnia communi voce *motus* in definitione *th.* 2. expressimus. Alii utuntur voce *Mutationis*, sed res eodem redit: Neque enim nos hîc motum à mutatione distinguimus, ut solent subtilitatum Magistri & distinctionum artifices in Physicis.

IV. *Affectus* non est motus simpliciter, sed *motus internus:* ratio est, quia affectus manent in ipsa facultate appetente. Res enim sic se habet. Objectum movet sensum: sensus objectum cognoscit, & illud dijudicat, sitne bonum an malum: si ut bonum cognoscit æstimatque, judicat esse prosequendum; tum excitatur appetitio: si ut malum cognoscit æstimatque, judicat illud esse fugiendum; tum excitatur aversatio: appetitionem & aversationem sequitur *Affectus, Passio,* Πάθος, quo affectu animal, aut homo potius, interne in corde movetur & afficitur: hæc interna motio, affectio, est, quod *Affectus* vocamus: hanc internam motionem interdum sequitur aut concomitatur externa motio facultatis locomotivæ in prosequendo vel fugiendo objectum.

V. Dari tales motus, facultatis, tum cognoscentis, tum appetentis, ac corporis insuper & membrorum, ipse dictat sensus communis & evincit experientia: ut mirandum sit, quomodo *Stoicis* vulgo tribuatur quædam ἀπάθεια; dicunt enim vulgo *Ethici*, Stoicos statuisse quandam ἀπάθειαν, carentiam affectuum, eosque negasse affectus omnes. Sed enim ego non credo ullum *Stoicorum*, contra, tum sensum communem, tum experientiam, ita insanivisse, ut affectus omnes sustulerit, solusque non viderit, quod omnes & sentiunt & vident. Aliud est, qnod majori jure *Stoicis* attribuendum censeo, quod affectus statuerint, non esse motus aut actiones & passiones facultatis appetentis, sed quod voluerint eos potius esse opiniones ac judicia, actusque & motus facultatis cognoscentis. Hęc enim quęstio agitari solet, *Peripateticos* inter & *Stoicos*, *An affectus sit animi cognitio, opinio, seu judicium, quo res vel bona vel mala judicatur, an vero actus, quo appetitus & una cor afficitur ac movetur, ad prosequendum objectum judicatum ut bonum & fugiendum objectum judicatum ut malum? Stoici* prius senserunt ac sustinuerunt, teste *Cicerone l.* 4. *Tusc. quæst. Acad. quæst. l.* 1. *Seneca l.* 1. *de ira c.* 8. *&c.* Nos pro *Peripateticis* stamus, dicimusque, affectus non quidem esse sine opinione, sine judicio: sed ipsos affectus vocare opiniones tantum & judicia de bono & malo, est abuti vocabulis, quod *Stoicis* non est infrequens: sic argumentamur contra:

Quæ

Quæ differunt subjectis, ea non sunt idem. Sed opinio & affectus differunt subjectis. Ergo. Prob. min. Opinio enim, quod omnes concedunt, est in animæ potentiâ cognoscente: affectus est in appetente, quod jam à nobis est demonstratum.

VI. Est porro Affectus non tantum *motus internus in facultate appetente*: sed *animalis vel hominis*, ut in definitione *th.* 2. fuit expressum: ubi per *τὸ animal* intelligimus, non brutum sed hominem, aut potius naturam sensitivam & animalem in homine: nam philosophamur de affectibus humanis aut hominis, non brutis aut brutorum: sunt enim duum generum affectus, ut notant *Ethici*: quidam in anima irrationali, tantum ac pure inveniuntur: qui mediocritatem suam accipiunt, non à ratione, sed à potentia alia, & cadunt tales affectus in bruta, in quibus tantum est cognitio sensitiva: (*a*) & vocantur affectus puri: alii sunt affectus mixti, qui in anima irrationali quidem reperiuntur, sed non pure, non simpliciter, non absolute, verum quatenus irrationalis anima rationis imperio subjacet ac paret: & isti affectus sunt hominis affectus, & humani, de quibus hîc agimus, non de brutis aut brutorum affectibus.

(*a*) Affectus puri nihil habent participatum à Ratione, ideoque Attribuuntur Brutis: Affectus mixti utcunque sint in Anima Irrationali, sc. Sensitiva, seu ejus Appetitu potius, Aliquid tamen de Ratione participant ipsius Animæ Rationalis, cui ut superiori sensitiva ut Inferior subest; ideoque hi Affectus tribuuntur homini.

XII. Sed scrupulus hic oritur. *Quomodo solius hominis motus faciamus affectus, quando quidem in Deum quoque cadant & Angelos? an non Deus amat pios, odit peccatores? an non Angeli lætantur super conversione peccatoris, &c?* Resp. In Deo non sunt affectus, sed aliquid eminentius affectibus, quatenus effecta affectuum cientur & moventur à Deo & reperiuntur in Deo: adeoque tribuuntur ei per ἀνθρωποπάθειαν: quomodo ei tribuuntur, nasus, os, facies, manus, &c. Angeli quoque non sunt idoneum ac proprium subjectum affectuum, utcunque lætari ac tristari dicantur, similiterque affici, quia in iis nulla est spirituum commotio, quæ affectus præsentes comitatur: Angeli enim incorporei sunt neque spiritus animales in sese habent: eandem ob causam neque in anima rationali affectus debent statui tanquam in subjecto ac sede. si affectuum nomen Animæ rationali simpliciter, si Angelis, si Deo tribuitur, vocabulum affectus latissime extenditur, & accipitur etiam pro eo, quod affectibus proprie dictis & à nobis *th.* 2. definitis est ἀνάλογον.

VIII. *Solus homo itaque affectuum est subjectum: sed an totus homo, an singulæ hominis partes?* Resp. Totus *homo* est *subjectum totale* affectuum & *principium quod: Facultas appetens* sensitiva in homine & *Cor* sunt *subjecta partialia* affectuum, & utrumque *principium quo*. Quemadmodum totus homo intelligit, sentit, vivit (actiones enim sunt suppositorum) ita quoque totus afficitur: nihilominus, quemadmodum totus homo quidem videt, sed tamen proprium ac peculiare subjectum & proximum visionis est oculus, ita totus homo quidem afficitur, estque subjectum affectuum, sed totale, nihilominus proprium peculiare ac proximum eorum subjectum est, tum Cor, tum facultas animæ appetens: nempe Cor est affectuum subjectum proximum inter organa & membra corporis: adeoque subjectum est proximum secundum quid. At sentiens appetitus, qui est in corde, est affectuum subjectum proximum absolute. ideoque in definitione generali affectuum *th.* 2. mentionem fecimus appetentis facultatis, non item cordis.

IX. (*a*) *Facultas appetens, seu appetitus sensitivus*, duplex vulgo ab Ethicis constituitur. *concupiscens & irascens*: vulgo, *concupiscibilis & irascibilis*. Per concupiscibilem intelligunt illam potentiam, qua homo prosequitur bonum, & malum fugit simpliciter. Per irascibilem appetitum intelligunt illam facultatem, qua homo resistit iis, quæ impediunt boni adeptionem aut mali fugam, quæque aliquam inferunt noxam: uterque hic appetitus, est sedes ac subjectum certorum affectuum. Quorum? postea videbimus. Quæri hic solet, *An Irascendi & Concupiscendi facutates*

facultates reipsa an ratione distinguantur? Resp. Utrumvis statuatur, non multum refert. prior quidem opinio communior, at posterior est nobis probabilior, qui non libenter entia multiplicamus citra necessitatem: & rationem hanc damus: Quorum appetituum subjecta & objecta non differunt reipsa sed ratione, illi ipsi appetitus non differunt reipsa sed ratione. Atqui appetitus irascentis & concupiscentis subjecta & objecta non differunt reipsa sed ratione. Ergo. Prob. min. subjecta eorum non differunt reipsa, quia unum est idemque utriusque appetitus subjectum, nempe Cor: Nam in corde utriusque appetitus operationes exeruntur atque exercentur; sed nec objecta utriusque appetitus differunt reipsa sed ratione tantum, quia idem bonum nunc ut jucundum & salutare concupiscitur à facultate seu appetitu concupiscente, idemque ut arduum & difficile ad irascentem spectat: at bonum idem, nunc ut jucundum, nunc ut arduum, spectatum, ratione tantum à seipso differt: Ergo & appetitus concupiscens, qui versatur circa bonum simpliciter, & irascens, qui versatur circa idem ut difficile, ratione tantum à se invicem different. Quæ de affectibus disputari solent ulterius, seq. disp. exhibebimus.

(*a*) Quodcunque proponitur vel appetendum ut bonum, vel fugiendum ut malum, illud vel conjunctum est cum difficultate aut molestia vel non est: si non sit, est objectum appetitus concupiscentis, si sit, est objectum appetitus irascentis: nam cum studemus bonum aliquod consequi, sed præ difficultate aut molestia quæ ipsi est conjuncta, non possumus, aut quando studemus malum aliquod fugere, sed pariter ob impedimenta quædam conjuncta nequimus, irascimur.

DISPUTATIONUM PRACTICARUM DECIMA-TERTIA, *DE*

AFFECT. CAUSIS ET DIVISION.

THESIS I.

EXcussimus *Affectuum definitionem generalem*, eorumque *subjectum*, *disp. præced.* *hac* eorum *causas* & divisiones excutere, est animus. *Causas* considerabimus, *efficientem & finem*: materia enim & forma carent affectus, quia actiones sunt vel passiones, aut utrumque potius, ut *disp. præced.* est explicatum.

II. (*a*) *Causa efficiens* affectuū, est vel *externa* vel *interna*: omnis quidem causa efficiens externa est, si ad effectum referatur, ut docetur in *logicis*; dicitur tamen quædam interna, respecti subjecti illius, in quo suam operationem exercet & exequitur. *Externa efficiens* affectus *causa*, sc. procatarctica, est *objectum*, quod per sensus affectum ciet atque excitat. Quæritur, *qualis sit causa efficiens objectum?* Dicitur vulgo objectum causa procatarctica: & est revera talis causa, respectu ejus sensus, quem movet: & sic intelligendum est illud vulgatum; *objecta movent sensus*: sc. ut causæ procatarcticę impellentes atque irritantes extrinsece. Objectum vero respectu appetitus & affectuum est finis, tum ultimus, tum subordinatus, quia ut bonum, vel verum, vel apparens, appetitum movet. *Causa efficiens interna* est, quæ in ipso subjecto latens ab externa efficiente excitatur: estque in negotio præsenti *duplex*; *principalis*, *vel minus principalis seu instrumentalis*: *Principalis*, *remota vel proxima*. *Remota*, est facultas cognoscens, à qua appetitio & aversatio, omnesque affectus pendent suo modo: ubi enim deest facultas cognoscendi, affectus quoque locum habere nequit. Per facultatem cognoscentem intelligimus, sensum, tum externum, tum inter-

num, imo etiam rationem in homine, sive rectam, sive pravam. *Causa efficiens interna principalis proxima*, est appetitus sensitivus, à quo affectus eliciuntur. *Causa efficiens minus principalis seu instrumentalis*, est humorum & spirituum temperatio: hanc humorum & spirituum temperationem *Medici* vocant *complexionem*: plurimum vero ad affectuum concitationem conferre, spirituum & humorum vel temperiem vel intemperiem, tam est notum, quam quod est notissimum: atque hinc vulgatum etiam est illud *Galeni*: *Mores animi sequuntur temperamentum corporis*: & ipsa hoc docet experientia: quod tamen non sic est capiendum, quasi in totum animus sit subjectus corpori in affectibus; imo contra, licet plerumque temperiem corporis sequantur mores & motus animi affectusque, animus tamen corpori & ejus temperamento dominatur, quod ex *Socratis* similiumque apparet exemplo, qui studio & assuetudine mores animi *affectusque* contra temperiem suam immutarunt atque emendarunt; quod sane dominantis supra corporis & humorum temperiem animi est argumentum.

(a) Causa efficiens Affectuum externa est in Alio subjecto, quam sunt ipsi Affectus: Causa Efficiens Affectuum Interna est in eodem subjecto in quo sunt Affectus, sc. in ipsa Anima sensitiva.

III. Ut modus, quo ex hisce causis oriantur & concitentur affectus, dextre semel percipiatur; res sic sese habet. 1. Objectum incurrit in externos sensus. 2. A sensibus externis defertur ad internos, præsertim ad phantasiam. 3. Phantasia objectum cognitum judicat, sitne bonum vel malum, jucundum vel molestum, salutare vel noxium, facile vel arduum: atque hoc idem in homine sæpe facit ratio: itaque objectum cognitum judicatur judicio, tum inferiori seu sensitivo, tum sæpe superiori seu intellectivo. 4. Non tantum judicatur objectum esse bonum vel malum simpliciter, sed præterea esse bonum vel malum nobis. 5. Excitatur ac movetur appetitus sensitivus ab illo judicio. 6. Appetitus sensitivus excitatus & motus ab illo judicio, rem judicatam vel appetit vel aversatur. 7. Consequitur statim comm[illegible] spirituum vitalium per arteria[illegible] in totum corpus diffusorum: c[illegible] nis per universum [illegible] spiritibus, mutoque [illegible] cordia, & omnia corpor[illegible] corpus ipsum, comm[illegible]vent[illegible] mnia, aut frigescunt, au[illegible] contrahuntur, aut dilatantur [illegible] animal aut homo p[illegible]us, quo vult membra flectit, contorquet, porrigit, contrahit, expandit, variisque motibus movetur

IV. *Finis* affectuum est actionum alacritas: quicquid enim sine affectu fit, segniter fit, remisse, ac cunctanter. at quod cum & ex affectu fit, promte, alacriter, expeditè, efficitur, atque peragitur. Quia ex sapienti numinis consilio animus humanus in corpore esset commoraturus, indidit homini Deus hanc affectuum facultatem, ut iis veluti quibusdam stimulis ac calcaribus excitaretur ad bonum, iisdem veluti fræno cohiberetur, ne in noxia rueret.

V. Affectuum varias divisiones ac species enumerare, non tam est facile. *Plato* innumeros esse censuit animi n[illegible] affectus; sed nomine carentes. *Aristoteles Eth. ad Nicom l. 2.* undecim recenset, 2. *Rhet.* tredecim. *Galenus lib. de curandis animi morbis* sex enumerat. *Boethius* quatuor facit his versibus. *Gaudia pelle, Pelle timorem, Spemque fugato, Nec dolor adsit. Aquinas parte sec. quæst.* 23. *art.* 4. undecim ponit, 6. in concupiscente, 5. in irascente appetitu. Hunc sequuntur *Scholastici* omnes & *Philosophorum vulgus*. *Appetitus concupiscentis affectus* sunt, *Amor*, *Odium*, *Desiderium*, *Fuga*, *Gaudium*, *Tristitia*: *Irascentis* sunt, *Spes*, *Desperatio*, *Metus*, *Audacia*, *Ira*. Hujus divisionis rationem solidam apud *Aquinatem* aut alios non inveni: quia tamen recepta est, ne videamur Antiquorum limites refigere, eam retinebimus, & singulos Affectus sua definitione, qualicunque, (neque enim Logicam ἀκρίβειαν promittimus) omissis aliorum definitionibus, circumscribemus

VI. *Amor*, est Affectus appetitus concupiscentis, tendens in bonum sibi vel alteri præsens. *Odium*, est Affectus appetitus concupiscen-

cupiscentis, quo quis sibi vel alteri malum vult sine suo emolumento. *Desiderium*, est Affectus appetitus concupiscentis tendens in bonum absens, quod ut conveniens fuit perceptum. *Fuga*, est affectus appetitus concupiscentis, quo quis aversatur malum absens, quod ut minus conveniens conceptum fuerat. *Gaudium*, est Affectus appetitus concupiscentis, ob præsentis boni fruitionem. *Tristitia*, est Affectus appetitus concupiscentis, super malo, vel reipsa, vel per phantasiam, præsente. *Spes*, est Affectus appetitus irascentis, tendens in bonum absens, arduum, possibile. *Desperatio*, est Affectus appetitus irascentis, quo quis recedit ab appetitione boni ex opinione, quod nunquam eo sit potiturus. *Metus*, est affectus appetitus irascentis, consistens in ægritudine ab oblata specie impendentis mali, quod interitum vel dolorem afferre possit. *Audacia*, est affectus appetitus irascentis, quo animus in magnis & periculosis rebus multum fiduciæ concipit & fidit se superaturum mala & incommoda. *Ira*, est affectus facultatis irascentis, quo quis appetit ultionem & vult alicui malum, quia se aut sua quis contemni videt, vel quia injuriam sibi aut suis atque ad se pertinentibus intulerit.

VII. Extat usitata quædam apud *Ethicos divisio affectuum in Morales & Naturales*; sed non est ista divisio generis in species, imo ne quidem rei divisio, sed vocis potius videtur esse distinctio. *Affectum naturalem* vocant *Ethici* eum, qui à naturâ & per naturam inest, qui principium & fundamentum habet ipsam naturam, qui oritur ex potentiâ naturali, quæ est ἀπροαίρετος: respectu hujus potentiæ naturalis, ipse quoque affectus naturalis & innatus dicitur. *Moralem affectum* vocant, non qui ex naturæ fontibus, sed qui ex educatione & longâ exercitatione ac consuetudine est contractus. *Dixi*, hanc esse divisionem vocis potius quam rei: quia affectus naturalis, nomen quidem sortitur affectus, at definitionem non item: Affectus enim motio est interna hominis, &c. ex th. 2. disp. præced. At hi naturales affectus in brutis etiam reperiuntur: in quibus ex naturali potentiâ, nulla accedente institutione, oriuntur similes motiones, quales sunt quas in homine affectus vocamus. Unde non *Ethici* sed *Physici* de naturalibus agunt affectibus: nos de moralibus porrò sumus philosophaturi.

VIII. *Affectus morales* sunt vel *boni* vel *mali*; quæ quoque divisio non tam est (*a*) generis in species, quam subjecti per adjuncta. *Boni* sunt affectus, qui rectæ rationis præscriptum sequuntur & intra illud sese continent. *Mali* sunt affectus, qui extra rationis rectæ præscriptum abeunt ac sequuntur rationem errantem. Ratio recta præscribit observationem variarum circumstantiarum: quod præscriptum si sequantur affectus, sunt boni: si spernant, sunt mali: aut, si ratio non recte judicet de circumstantiis, etiam, cum hoc judicium sequuntur affectus, mali sunt: quod si ratio hoc judicium emendet ac corrigat & affectus illud sequantur, boni sunt: unde affectus nunc malus, mutato judicio ac mutatis circumstantiis, mox fit bonus, & vice versa: quæ ratio est, quare *dixerim* statim, hanc affectuum divisionem in bonos & malos non esse generis in species divisionem, (*b*) quia species oppositæ ob nullam circumstantiarum varietatem variari aut in se invicem transire aut mutari possunt.

(*a*) In divisione Generis in species nunquam potest propter ullas Circumstantias mutari in Aliam, sic Homo nunquam potest fieri Brutum; sed in divisione subjecti per adjuncta potest idem subjectum nunc hoc nunc alio Adjuncto affici pro mutatis Circumstantiis: sic Actio, quæ nunc est bona, eadem, si crastino die vetetur erit mala: sic & Affectus idem, qui una hora est bonus, quia congruit rectæ Rationi, alia hora est malus, quia non congruit rectæ Rationi, ob circumstantias mutatas.

(*b*) Nulla unquam data fuit aut dari potest specierum confusio: pugnat enim hoc cum universi ordine & Dei sapientia, qua voluit omnibus entium speciebus suas & peculiares ac distinctas esse naturas; ideoque homo nunquam potest fieri brutum, aut vice versa: & non datur transitus de specie in speciem ob ullam quamcunque demum circumstantiam, sed affectus hac hora bonus sequenti potest reddi malus, mutata aliqua tantum circumstantiarum moralium: ideoq; affectus bonus & affectus malus non sunt species duæ oppositæ, sed unius ejusdem [illegible]uc affectus adjuncta diversa.

IX. Ut

IX. Ut vero natura, tum boni, tum mali affectus, adhuc melius cognoscatur, notandum est, gravem sæpe existere pugnam & difficilem luctam inter rationem rectam præscribentem, & affectus, qui non semper rectæ rationis præscriptum sequuntur: hinc fit, ut homo modo in hanc modo in illam trahatur partem, &, instar naviculæ fluctibus marinis expositæ, paulo momento huc atque illuc impellatur. Luctę hujus ac pugnæ causa est, quod ratio recta præscribat ea quæ honesta sunt, sed quæ sæpe ac plerumque cum labore ac difficultate sunt conjuncta: at affectus sæpe tendunt & acquirere conantur ea, quæ sunt jucunda, licet sæpe ac plerumque cum turpitudine conjuncta: hinc ille oritur conflictus rationem rectam inter & affectus. (a) Exemplum affectus rationem rectam sequentis, est in homine continente: contrà, exemplum affectus rationem rectam repudiantis & erroneam sequentis, est in homine incontinente. Atque jam constat, quomodo affectus morales vel boni sint vel mali.

(a) In Philosophia morali Aristotelis hæc quatuor distinguuntur, temperans, intemperans, continens & incontinens. Temperans ipsi dicitur qui servat mediocritatem in cibo, potu & Venere, absque ulla lucta affectuum & rationis: intemperans, qui absque ulla lucta e iam ab ista mediocritate recedit; continens ipsi dicitur, in quo quidem est pugna affectuum & rationis circa usum, cibi, potus & Veneris, sed sic ut ratio evadat superior, atque in iis utendis servetur mediocritas; incontinens est ipsi, in quo item est ista pugna, sed sic, ut affectus evadant superiores, atque non servetur mediocritas.

Continens distinguitur apud Aristotelem à Temperanti, quod Temperans Cibo & potu & Venere utatur bene absque lucta Affectuum & Rationis; Continens eum lucta: sic & Intemperans ipsi dicitur, qui malè utitur omnibus illis absque ulla pugna Partis inferioris, & superioris; Incontinens, qui eum pugna.

X. Ex jam dictis, facile est videre & rejicere errorem *Stoicorum*, ut quidem vulgo iis tribuitur, qui omnes affectus esse malos, nullos bonos, voluerunt: nam qui rationis rectæ præscriptum sequuntur, haud dubiè boni sunt: imo nullus affectus, per se, ut talis, malus est, si, quà affectus, simpliciter, in natura sua, physicè, & non in ordine ad morales circumstantias, consideretur. Ergo sic sentiendum, sic loquendum, censeo. *Affectus, qua affectus, in natura sua*, seu *in genere naturæ*, ut sunt motiones naturales (quos affectus naturales si quis vocare velit, non multum repugno) *nec boni sunt nec mali: affectus vero relati ad circumstantias morales*, seu *in genere moris*, quos affectus morales vocamus, *sunt vel boni vel mali*. Amor & odium, si spectentur in natura sua, physicè, carent omni malitia & bonitate, habentq; se indifferenter ac negative ad utramque: sed si spectentur ethicè & in ordine ad objecta, finem, aliasque circumstantias, bonitatem accipiunt aut malitiam: sic amor virtutis bonus, vitii malus est: contrà odium peccati bonum, virtutis malum est. Et, si affectus ex natura sua essent mali omnes, eos non indidisset naturæ rectæ & integræ Deus, nec in Servatore nostro fuissent reperti, nec Deo in sacris ἀναλογως attribuerentur, nec in cordibus piorum à Spiritu sancto excitarentur, nec in verbo Dei præciperentur.

XI. Extat denique alia insuper apud Ethicos non generis in species, sed vel analogi in sua analogata vel vocis æquivocæ in sua significata, *divisio affectuum in inconsultos & consultos*. Illi sine assensu rationis, hi cum assensu oriuntur: quæ est eadem divisio cum hac Antiquorum, qua diviserunt affectus in *primos & secundos*. *Affectus primus* est, quem statim vocavi inconsultum, estque primus ille motus, quo homo subito & ex improviso, antequam rationis judicium adhibeat, in rem aliquam, sive delectabilem, sive aversabilem, movetur, & quasi rapitur; ut nihil sit aliud quàm rapidissima & inconsulta inclinatio, quę mentem ac rationem pręcurrit: unde & à nonnullis *affectus rationem præcurrens* dici solet. At *affectus secundus*, aliis *secundarius*, est, quem consultum vocavi, qui rem cognitam ac judicatam sequitur, qui adhibito rationis judicio in rem fertur, vel prosequendo vel fugiendo eam, sive bene, sive malè, prout judicium rationis fuerit vel rectum vel erroneum: primi illi affectus vulgo dicuntur *motus primò primi*, sub quo titulo & nomine de iis disputari solet, *An sint in nostra potestate, & an sint mali?*

mali? Resp. Breviter. 1. Non ſunt in noſtra poteſtate, quatenus rationem prævertunt: ſunt, quatenus diſciplina, conſuetudine, educatione, diſponi & aſſueſcere poſſumus ſic, ne tam ſubito abripiamur nec è veſtigio moveamur aut afficiamur. 2. Motus iſti primo primi, cum tendunt in rem malam & fiunt inordinatè, non planè carent malitiâ, quia ſunt effectus peccati originalis tunc, & corruptæ in nobis naturæ, quæ, ſi manſiſſet integra, plus etiam poteſtatis in primos illos ac ſubitaneos motus habuiſſet homo. Quæ de ſingulis affectibus diſputari poſſunt, Corollaria proponent.

COROLLARIA.

1. *An amor, dilectio, caritas, diſtinguantur?* A.

2. *An amor rectè diſtinguatur in ſenſivum & rationalem?* N.

3. *An amor rectè dividatur in amorem complacentiæ & deſiderii?* N.

4. *An amare ſit præſtantius quàm amari?* A.

5. *An amor ſit erga bruta & inanima?* N.

6. *An odium & ira diſtinguatur?* A.

7. *An odium rectè diſtinguatur in odium perſonæ & rei?* A.

8. *An deſiderium & ſpes diſtinguantur?* A.

9. *An bono deſiderato, jam præſente, expleatur & ſatietur deſiderium?* Reſp. *De bono increato verum eſt, de create non item.*

10. *An præſente malo fuga ceſſet?* A.

11. *An triſtitia ſit eadem cum dolore?* N.

12. *An ſpes maxime reperiatur in juvenibus?* A.

13. *An metus ſit idem cum triſtitiâ?* N.

14. *An audacia & metus ſint affectus oppoſiti?* A.

15. *An difficilius ſit iræ quam voluptati repugnare?* N.

16. *An difficilius ſit in proſperis rebus, quam in adverſis modum tenere?* A.

17. *An corruptor magis delinquat quam corruptus judex?* A.

18. *An Iudex ſemper debeat ſententiam ferre ſecundum allegata & probata?* N.

19. *An Viro forti in periculis potius ſit moriendum quàm fugiendum?* A.

DISPUTATIONUM PRACTICARUM DECIMA-QUARTA,

DE

VIRTUTE IN GENERE, ET DE INTELLECTUALI IN SPECIE.

THESIS I.

QUæcunque hactenus publico diſputantium examini ſubjecta fuerunt, ea *finem* Ethicæ ac *ſubjectum* ſpectavere: nunc *media* examinanda ſunt, quibus finis in ſubjectum introduci & ab eo acquiri debet: *Media* illa *virtutes* ſunt, quæ in affectibus coërcendis & actionibus humanis dirigendis occupantur: quibus bene coërcitis ac directis ſummum hominis in hac vita abſolvitur bonum. *Virtutum* ergo *naturam* primum *in genere*, mox *in ſpecie*, publicæ Philoſophantium diſquiſitioni, in poſterum ſubjiciemus.

II. *Virtus*, ut à nomine initium faciamus, non à *vi* vel *violentia* (in virtute enim omnia ſunt libera, nihilque eſt coactum) ſed vel à *Viro*, vel à *Viribus*, dicitur: Græcis ἀρετὴ vel ab αἱρέομαι eligo, quaſi αἱρετή, vel ab ἀρέσκω placeo, quaſi ἀρεστός, vel ab ἐράω amo, quaſi ἐρατή, vel ab ἄρης Mars, quod virtus potiſſimum in bello appareat, vel ἀπὸ τοῦ ἀεὶ ῥεῖν quaſi ἀειρέτη perpetuo fluens i. e. ſui ſemper ſimilis. *Virtutis vox* non uno ſumitur ſenſu: in genere ſignificat, *vim*, *efficaciam*, ἐνέργειαν, *qualitatem*, *facilitatem* operandi: quo

quo ſenſu & brutis & rebus inanimatis tribui ſolet: *Eſt in juvencis, eſt in equis, Patrum virtus*: &, *Virtute* Solis omnia reviriſcunt ac revivifcunt: ſed Virtutis vocem hic nos reſtringimus ad animum hominis, intelligimuſque per virtutes, *habitus laudabiles & bonos in eo exiſtentes*: (*a*) habitus, vel per infuſionem exiſtunt, unde *infuſi*, vel per curam, diligentiam, & ſtudium, acquiruntur, unde *acquiſiti* vocantur: atque de *hiſce* nobis ſermo eſt: metonymicam Virtutis ſignificationem, qua ſumitur pro præmio virtutis, ſynecdochicam, qua ſumitur pro fortitudine, metaphoricam, qua Deo tribuitur, quia à noſtro inſtituto alienæ ſunt, omittimus.

(*a*) Habitibus infuſis & acquiſitis adduntur vulgo habitus concreati, & connatus concreati fuerunt, ſapientia, juſtitia & ſanctitas originalis; habitus connatus eſt, peccatum originale.

III. *Virtus* in genere deſcribi poteſt, *habitus acquiſite laudabilis cum recta ratione conveniens*. *Ariſtot.* enim diſerte, poſtremis *l.* 1. *c.* 13. *Ethic. ad Nicom.* verbis, ſic loquitur, τῶν ἕξεων δὲ τὰς ἐπαινετὰς, ἀρετὰς λέγομεν. *habitus laudabiles virtutes appellamus.* & 6. *Eth. c.* 13. expreſſe inquit, Virtutem eſſe ἕξιν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, *habitum ſecundum rectam rationem.* Alii deſcribunt virtutem in genere plenius, habitum animi cum recta ratione conformatum, quo actiones bonas edere poſſumus & ad ſummum bonum adſpirare.

IV. *Virtus* ab *Ariſtotole* variis in locis 1. *Eth. Nic.* 13. 2. *Eth.* 1. 6. *Eth.* 1. 2. *Eudem* 4. & 1. *Magn. Mor. c.* 5. dividitur in διανοητικὴν, quæ in intellectu, & ἠθικὴν, quæ in appetitu, ſedem tenet: illa *intellectualis*, hæc *moralis* vulgo dicitur. Videantur ad iſta loca *Ariſtot. Commentatores veteres ac recentes.* Nos diviſionis hujus ſufficientiam probamus: quia homo ſive animus humanus intellectu & voluntate eſt præditus, factuſque ad intelligendum & appetendum, atque in utroque dirigi eget ac debet. Ergo duplex quoque exigitur virtus, una quæ intellectum, altera quæ appetitum, juvet ac regat: Et certe, omnes omnino virtutes ad duas haſce claſſes poſſunt revocari. Nos virtutes *intellectuales primum, deinde morales*, examinabimus: nam moralium virtutum natura intelligi nequit, niſi cognita natura prudentiæ, virtutum moralium directricis, quæ intellectualium virtutum eſt una, ut *Ariſt.* 1. *Eth. Nic.* 13. docet atque alibi, & nos poſtea oſtendemus.

V. *Virtutes intellectuales*, græce διανοητικαὶ, ſic dicuntur ἀπὸ τῆς διανοίας ab *intellectu* ſeu mente, cui inſunt. διάνοια græcis bifariam accipitur, vel de tota facultate intelligendi, ſive cum diſcurſu intelligat ſive ſine diſcurſu; & tum idem eſt quod νοῦς, mens, intellectus, vel de illa, quæ per terminum medium, per argumentum tertium, per ratiocinationem, aliquid cognoſcit: hoc poſteriori ſenſu hic non accipitur, ſed priori, cum ἀπὸ τῆς διανοίας denominantur virtutes intellectuales, διανοητικαί: hærent enim eæ virtutes in tota mente, eamque totam perficiunt.

VI. *Differunt Virtutes intellectuales à moralibus* multis modis: 1. *ſubjecto*: nam dianoëticæ in intellectu, tum ſpeculativo, tum practico, at Ethicæ in appetitu ſunt, utro? an rationali, an ſenſitivo? poſtea videbimus: 2. *Efficiente*: nam dianoëticæ potiſſimum doctrina & inſtitutione, at morales uſu & aſſuefactione comparantur: 3. *Fine*: nam hic in virtutibus διανοητικαῖς eſt veritas, at in moralibus eſt honeſtas ac bonitas: 4. *Objectis*: nam intellectuales virtutes verſantur circa vera, univerſalia, neceſſaria, at Ethicæ circa bona, ſpecialia, contingentia: 5. *Effectu*. nam Dianoëticarum virtutum effectum eſt beatitudo theoretica, Ethicarum practica.

VII. De virtutibus intellectualibus hæc duo videbimus. 1. *Quænam ſint?* 2. *An veræ virtutes ſint habendæ?* Quod ad §. 1. *Ariſtoteles* 6. *Ethic. Nicom. c.* 3. recenſet quinque virtutes intellectuales: totidem *Ethic. ad Eudem. l.* 5. *c.* 3. Intellectum ſeu *intelligentiam, ſcientiã, ſapientiam, prudentiam, Artem*: alibi, ut *Ethic. Nicom. l.* 1. *c.* 13. pauciores: nos de numero non multum cupimus litigare: ſi ſint quinque, *tres priores in intellectu ſpeculativo*, *duæ* poſteriores, prudentia & ars, *in* intellectu *practico*, (latè ſumta voce praxeos) poni ſolent ac debent.

VIII. *Intellectus* ſive *intelligentia* eſt habitus

tus contemplativus, quo compellimur ad assentiendum principiis primis & evidentibus Theoreticis, cujusmodi sunt: *Impossibile est idem esse & non esse. Totum est majus sua parte. Si ab æqualibus auferas æqualia, tota erunt æqualia. Bis bina sunt quatuor, &c. Aristoteli* dicitur νοῦς: quæ vox licet frequenter significet totam mentem animamque rationalem, hîc tamen pro habitu accipitur, quo principia conclusionum scientificarum cognoscuntur. *Scientia est* habitus theoreticus, quo movemur ad assentiendum conclusionibus necessariis demonstratis per principia necessaria. Vox scientiæ non significat hîc quamcunque & qualemcunque notitiam, undecunque haustam, sive per sensum, sive per intellectum sine discursu; sed significat talem notitiam, quæ per discursum ac ratiocinationem apodicticam acquiritur, qualis est notitia proprietatum, quæ per proximas causas de subjectis demonstrantur; & tales conclusiones demonstratæ sunt omnia scientiarum theoremata, quæ primis principiis innituntur, & ex quibus scientiæ ac disciplinæ theoreticæ componuntur. *Sapientia* est habitus contemplans, quo inclinamur ad assentiendum conclusionibus claris atque evidentibus & per causas supremas demonstratis. Sapientia hîc non notat quamcunque peritiam, quo pacto Polycletus sapiens statuarius & Phidias sapiens marmorarius dicitur *Philosopho 6. Eth. c. 7.* sed significat habitum ex primis principiis & conclusionibus scientificis conflatum, qualis habitus vulgo dicitur Metaphysica. *Prudentia* est habitus practicus, qui cum vera ratione conjunctus nos ad agendum facit habiles. Non sumitur hic prudentia pro naturali sagacitate, quam etiam in brutis reperire est: quo pacto serpentes dicuntur prudentes, sed sumitur pro habitu, qui nos secundum rectam rationem vivere docet, & agere ea, quæ sunt honesta & bona. *Ars* est habitus practicus, qui cum rectâ ratione conjunctus, nos ad aliquid efficiendum reddit idoneos. Artis vocabulum sæpe quamcunque peritiam, interdum multorum præceptorum congeriem; at hîc habitum aliquid ex rectâ ratione efficiendi designat, quem ideam ἀρχαξίας, nec male, alii vocant.

IX. Sunt, qui hunc numerum quinarium intellectualium habituum eunt imminutum, & ex hoc numero Aristotelico expungunt sapientiam & intelligentiam: nec fortassis sine ratione: Sapientia saltem non videtur esse habitus distinctus à scientia & intelligentia, si hæc habitus sit: at intelligentia ne esse quidem videtur habitus: quippe nulla opus est, ut sic loquar, facilitatione intellectus ad assensum præbendum primis principiis, quæ solâ vocabulorum cognitione acceptâ intellectum convincunt suæ veritatis, eundemque ad assentiendum pertrahunt ac cogunt. Alii contra hunc numerum virtutum intellectivarum auctum eunt, addendo iis, συντήρησιν, habitum practicum, quo principia moralia & practica cognoscimus, atque assentimur, qualia principia sunt: *Bonum est amplectendum. Malum est fugiendum. Quod tibi non vis fieri, id alteri ne feceris, &c.* hunc habitum *Aristot.* non tradit: & sub prudentiâ comprehendi potest; *Scholastici* tamen malunt ex eâ peculiarem facere habitum: Et, profectò, si detur habitus, quo principia theoretica facile cognoscimus, iisque promte assentimur; quidni & circa principia practica talis habitus concedatur? aut, si hic inutilis est, etiam alter fuerit. Sed vero, si uterque est habitus, ut vulgus tenet Philosophorum ac Scholasticorum, omnes habitus sic digerimus.

X. Habitus intellectuales, aut sunt simplices, aut compositi ex simplicibus. Simplices, vel absque discursu, vel cum discursu rem intelligunt: Absque discursu, est, vel *intelligentia*, quæ est notitia principiorum theoreticorum, vel *synteresis*, quæ est notitia principiorum practicorum: Cum discursu habitus theoreticus qui rem intelligit, vel id præstat per discursum apodicticum, & est *sciéntia*, vel per dialecticum, estque, in rebus agendis, *prudentia*, in rebus faciendis, *ars*: habitus compositus ex simplicibus, est *sapientia*.

XI. Quod ad §. 2. *Hos habitus intellectuales esse veras virtutes*, sic probamus. Cui competit definitio virtutis, est vera virtus. Sed habitibus intellectualibus competit definitio virtutis. Ergo &c. Tres sunt definitiones virtutis apud *Aristot.* Prima est *l. 2. Eth. c. 5.* ubi docet,

docet, *virtutem esse id, quo bene præparamur ad actiones, & propter quod laudamur*. At habitus intellectualis eit, id propter quod laudamur & quo bene præparamur ad actiones. Ergo &c. Verum id quidem est, propter habitus contemplativos non ita proprie nos laudari, attamen propter eos laudamur: & ratio laudis ac definitio Virtutis, saltem (*a*) analogice, intellectualibus habitibus conveniet, quod sufficit. Secunda definitio virtutis est, apud *Arist. l. 2. Eth. c. 6. Virtus est, quæ bonum facit habentem, & opus ejus bonum reddit*. Atqui hæc definitio etiam competit habitibus intellectualibus: est enim in eorum operibus & sua bonitas, licet non moralis: nisi quis velit & omnem & solam bonitatem vocare moralem, quod tamen est in Philosophia recepta & Peripatetica insolens. Tertia definirio Virtutis in genere est, 7. *Phys. text.* 17. *Virtus est dispositio perfecti ad optimum*. i. e. Virtus est potentiæ præparatio ad optimum, non quidem absolute, sed ad operationem optimam, quantum ipsa potentia & ejus conditio fert ac permittit. Atqui virtus intellectualis est talis dispositio & præparatio potentiæ ad optimam actionem, quantum ea in potentiam cadere potest. Ergo. Si dicas, *pugnare inter sese, ut intellectualis virtus dicatur & sit vera virtus, & nihilominus definitio virtutis non ex æquo conveniat virtuti intellectuali & morali*: Resp. non ista inter se pugnare: nam utcunque ens non ex æquo conveniat Deo & creaturis, substantiæ & accidenti, sicuti tenet communis opinio, creatura tamen & accidens vere sunt entia: sic & habitus intellectuales sunt veræ virtutes, utcunque iis & moralibus non ex æquo conveniat definitio virtutis. Sed de intellectualibus virtutibus, quæ disputari amplius possunt, Annexa exhibebunt.

(*a*) Analogice, i. e. licet magis laudemur propter virtutes morales, quam propter intellectuales, attamen aliquo tamen modo laudamur etiam propter has: hæc autem est natura generis analogi, ut magis & prius uni competat per se quam alteri.

ANNEXA.

1. *Necessitas habituum intellectualium oritur ex natura ipsius intellectus.*

2. *Habitus intellectualis non est idem quod species intelligibilis.*

3. *Fides humana & opinio non sunt habitus intellectuales.*

4. *Habitus supernaturales ad Aristotelis virtutes intellectuales reduci, nec debent, nec possunt.*

5. *Intelligentia Peripateticis non est ipsa facultas intelligendi, sed habitus ab ea distinctus, partim naturalis, partim acquisitus.*

6. *Aliqua requiritur Experientia ad cognoscenda prima principia.*

7. *Diversitas principiorum specifica diversam specie facit virtutem circa se intellectualem.*

8. *Evidentia est de ratione & essentia scientiæ.*

9. *Unitas & distinctio scientiarum sumenda est ab objecto formali, & quidem à ratione formali, non quæ, ut loquuntur Scholastici, sed sub qua.*

10. *Facere & agere, ποιεῖν & πράττειν, recte in Philosophia distinguuntur, differuntque ars & prudentia objecto, saltem, formali, fine, adjuncto, perfectione.*

DISPUTATIONUM PRACTICARUM
DECIMA-QUINTA,
DE
PRUDENTIA.
THESIS I.

Virtutes Intellectuales omnes proposuit Disp. præced. atque suis definitionibus singulas circumscripsit: nunc missis, *Intelligentia, Scientia, Sapientia, Arte*, ad Ethicæ institu-

institutum non pertinentibus, de *Prudentia* nonnihil plenius sumus acturi, tanquam virtutum moralium normâ, regulâ, mensurâ, niatre, ac moderatrice, secuti exemplum *Arist. in Eth. Nic. l.6. c.5.6 &c. usque ad finem & l. 1. Magn. Mor. cap.* 35. Prius nomen, mox rem, consuetâ nobis methodo, excutiemus.

II. *Prudentia* dicitur quasi *Providentia*, quod Prudentiæ sit *providere* sibi: Græci φρόνησιν vocant ἀπὸ τοῦ φρονεῖν & τῆς φρενὸς, quia rectæ rationis est operatio. Sumitur vox hæc, non eodem modo, interdum *pro prudentia*, interdum *pro divina sapientia*, quando Deo tribuitur, interdum *pro instinctu naturæ*, quo sensu bestiis tribui diximus *th. 8. disp. præced.* interdum *pro calliditate & versutia*, quo sensu astuti vocantur prudentes; nobis *pro habitu practico intellectus humani*, quem sic definimus *ex Aristotele l. 5. Eth. ad Nicom. c. 6.*

III. *Prudentia* est, ἕξις μετὰ λόγου ἀληθοῦς πρακτικὴ περὶ τὰ ἀνθρώπῳ ἀγαθὰ καὶ κακὰ, *habitus cum recta ratione activus circa ea quæ homini sunt bona & mala.* Est *habitus*, intellige acquisitum, non infusum, ut à naturali solertiâ & sagacitate distinguatur, quæ prudentiæ nomine nonnullis interdum venit. *Activus*, eo distinguitur à reliquis habitibus, speculativis putà, & ab arte, si τὸ πρακτικὸν opponatur ποιητικῷ, activum factivo; alioqui discrimen prudentiæ ab arte reliquis etiam verbis insinuatur, quia ars non est τῶν ἀγαθῶν καὶ κακῶν, ut quidem est Prudentia. Cum dicitur esse, *habitus cum recta ratione*, à falsis & neutris habitibus discernitur. *Objectum* prudentiæ sunt *bona ac mala*, honesta inhonesta, utilia noxia, publica privata, nos ipsos aliosque communione quadam nobis junctos spectantia; ut officium Prudentiæ sit, de omnibus, quæ ad omnem pertinent vitam, rectè consultare, ratiocinari, deliberare, decernere, & bona à malis discernere, ac de omnibus in vitâ vel fugiendis vel sequendis consilia agitare. Sed de *objecto* prudentiæ plenius est agendum.

IV. *Objectum* prudentiæ est *bonum & malum*; (a) intellige objectum *materiale*: nam *formale* est *verum*; est enim prudentia habitus intellectualis, at hic pro objecto formali habet verum. Itaque sic vellem distingui objectum prudentiæ; ut aliud sit *materiale*, quod est morale, agibile, bonum; aliud *formale*, quod est intellectuale, agibile, quatenus verum: atque hinc patet, quo sensu à nonnullis dicatur (a) *Prudentia virtus moralis, respectu* scilicet *objecti materialis*, agibilis boni, at vero est *intellectualis, respectu, tum subjecti*, intellectus sc. practici, *tum objecti formalis*, agibilis veri: unde intellectualis dicitur simpliciter, non moralis virtus. *Verum* autem illud, circa quod versatur Prudentia, non *dicit* conformitatem entis ad facultatem cognoscentem, sed *congruentiam cum appetitu recto:* non enim hujus loci est veritas speculativa sed practica, quod vel inde manifestum est: quia objectum Prudentiæ, agibile, non est necessarium aut universale, cujus veritas est speculativa & conformitas cum intellectu, sed est contingens & singulare, cujus veritas est practica & conformitas cum appetitu recto: unde *objectum, quod recto appetitui adæquatur, est verum prudentiæ objectum, & simul bonum agibile.*

(a) Objectum materiale dicitur, quod pluribus commune est: formale, quod uni proprium est. *Bonum* est objectum commune prudentiæ, virtuti intellectuali, & omnibus virtutibus moralibus: sed *Verum* est objectum proprium prudentiæ, nec ulli competit virtutum moralium; unde hoc prudentiæ objectum formale, illud materiale dicitur.

Objectum materiale vocatur, quod pluribus, seu Disciplinis, seu habitibus, est commune: Formale, quod singulis est proprium. V.C. Homo est subjectum materiale Theologiæ, Medicinæ, Ethicæ, & Physicæ, quia de homine omnes istę agunt Disciplinę, sed diverso modo, qui constituit in singulis objectum formale: agit enim de homine Theologia, quatenus beari potest, aut damnari; Medicina, quatenus sanitati restitui aut in ea conservari potest; Ethica, quatenus Virtutibus aut Vitiis affici potest; Physica, quatenus est Corpus Naturale. Sic & objectum materiale Prudentiæ est bonum vel malum, quia hoc etiam est objectum Virtutum Moralium, quæ pariter circa utrumque versantur; circa bonum, præcipiendo & faciendo; Circa malum, vetando & vitando: Objectum formale Prudentiæ est verum, quia non versatur circa bonum Prudentia, illud, ut bonum faciendo, sed ut verum apprehendendo ac judicando; cum enim sit habitus Intellectualis, non potest sub

alia Ratione formali tendere in objectum, quam sub Ratione Veri; quamvis enim ab bonum & malum formale sese extendat Prudentia, illud dijudicando, utrumque tantem dijudicat sub Ratione Veri.

(*b*) Prudentia Virtus est proprie Intellectualis, quia in Intellectu tanquam subjecto residet, & ejus Actus sunt, Intelligere ac Judicare, Bonum & Malum: eadem tamen, interdum dicitur Virtus Moralis, quia & quatenus se extendit Intelligendo & judicando ad mores, in quantum intelligit & judicat Bonum esse faciendum, malum fugiendum, unde motes oriuntur honesti. Itaque est Prudentia Virtus Intellectualis subjective, & Moralis dici potest objective ac terminative.

V. *Quomodo prudentia à scientia, intelligentia, & sapientia, distinguatur ex th.8. disp. præced. & ipso Arist. 6. Eth. Nicom. & 5. Eud.* facile intelligi potest: nos potius, *quomodo ab arte distinguatur*, explicabimus: 1. Opera prudentiæ propter seipsa expetuntur: sunt enim honesta: at opera artis propter aliud: juste, fortiter, temperanter, ac liberaliter agere, propter se sunt expetenda, & ædificare domum, vestem consuere, &c. propter aliud expetuntur, ut, ut quis commode habitare & corpus suum obtegere possit. 2. Dissimilis est ratio erratorum, quæ in arte committuntur & quæ in prudentia: qui in arte peccat sponte sua, minus est reprehendendus; neque enim ille error imperitiæ argumentum est, neque semper malitiæ: qui in arte vero peccat invitus, in majorem incurrit reprehensionem, quia peccat ex artis imperitia: ita statuarius, si volens & sciens aberret, censetur præstantior, quam si idem peccet invitus & ignorans. Contra se res habet in prudentia: hîc error spontaneus est gravior, quia malitiæ est indicium: at error invitus est levior, quia vel per inscitiam, vel per negligentiam, vel per animi quandam mollitiem, obrepsit.

VI. Quæri hic solet, *an virtus Moralis possit esse sine prudentia, aut prudentia sine virtute morali?* Resp. 1. *Virtus moralis semper sibi habet conjunctam prudentiam*: & rationes sunt. 1. Quia prudentia causa est, sine qua virtus tanquam effectum esse non potest. 2. Quia prudentia est incitamentum ad virtutis studium. 3. Quia prudentia regula est & norma, quæ media licita in debitos fine, ducit & 4. Quid multis est [illegible]? virtus moralis est habitus electivus; electio est mediorum ad finem: at hæc à prudentia proficiscitur. ideoque & definitionem moralis virtutis ingreditur prudentia, tanquam id, quod a virtute morali abesse nequit. definitur enim virtus moralis, habitus electivus in mediocritate consistens, prout viri prudentis prudentia definiverit. Ergo virtus moralis necessario sibi comitem semper exigit prudentiam. 2. *Prudentia semper secum requirit virtutem moralem*, quia prudentia habitus est practicus agibilium, versaturque circa bona & mala. & bona & mala, & agibilia, virtutis moralis objectum sunt, quia circa bona versatur, ea operando, circa mala, ea vitando, virtus moralis.

VII. *Prudentiæ* non una est *divisio*: nam *dividitur in partes*, (*a*) *vel integrales*, (quia sunt quasi membra prudentiæ totidem actus) non quod ad ipsius prudentiæ quasi compositionem, sed quod ad actuum illius perfectionem requirantur, *vel potentiales*, quæ se habent ad virtutem, ut potentiæ ad animam, *vel subjectivas* (quia species subjiciuntnr generi) quę sub prudentia tanquam species continentur: *partes prudentiæ integrales*, vel sunt ejus, in quantum est habitus simpliciter cognoscitivus, vel in quantum applicat cognitionem ad opus: priori respectu ejus partes enumerari solent quinque, posteriori tres, in universum octo: *Memoria*, quæ est cognitio præteritorum; *intelligentia*, quæ est notitia præsentium per controversionem intellectus ad sensibilia phantasmata (non enim hîc habitus principiorum intelligitur) *docilitas*, cognitio hausta per alterius doctrinam; *solertia*, accepta per propriam inventionem; *ratio*, i. e. ratiociatio, quæ hic significat unius ex alio illationem; *providentia*, quæ est ordinatio idoneorum mediorum ad finem; *circumspectio*, quæ est accurata consideratio circumstantiarum; *cautio*, quæ est provisio adversus impedimenta: *partes potentiales prudentiæ* sunt, *eubulia*, quæ apta media ad agendum invenit; *synesis*, quæ de iis judicat secundum leges communes; *gnome*, quæ de difficilioribus & lege aliqua non determinatis, secundum

altiora

altiora rationis principia, non ex legis severitate, sed ex æquitate judicium fert: *Subjectivæ partes prudentiæ* sunt variæ: *prudentia*, vel sibi, vel aliis consulit: illa *privata*, hæc *publica* est: illa πρὸς ἑαυτὸν καὶ ἕνα, ad seipsum & unum, hæc πρὸς ἄλλους, ad alios & plures, refertur: extat hæc divisio *l.* 6. *Eth. c.* 8. *ad Nicom.* Quæ refertur *ad alios prudentia*, est *vel œconomica seu domestica, vel politica seu civilis. Politica seu civilis* prudentia, vel est *universalis* seu νομοθετικὴ, quæ leges condit, & omnem describit atque ordinat Remp. qua pacem, qua bellum, qua sacra, qua profana; vel est *particularis*, περὶ τὰ καθ' ἕκαστα, quam nomine generis vulgo *politicam* simpliciter vocant, vel etiam cum circumscriptione *politicam proprie dictam*, quæ remp. secundum leges latas administrat. *Universalem* seu νομοθετικὴν prudentiam *Aristoteles* vocat *Architectonicam*, 6. *Eth. c.* 8. sicut enim Architecti est ædes mente designare, quid & quomodo in earum extructione observari debeat, fabrorum autem est, sedulo exequi, quæ Architectus præscribit; sic is, qui Remp. ordinat, per prudentiam universalem & νομοθετικὴν, jura condit tam publica quam privata, ad quorum normam deinde Remp. per prudentiam particularem & politicam gubernat. Dicitur autem hæc *particularis prudentia*, *politica proprie dicta*, & κατ' ἐξοχὴν *politica* simpliciter, quia etsi majus quid sit, leges ferre, Remp. ordinare, quam eam administrare, administratio tamen maxime in sensus incurrit: actiones enim singulares, quibus administratur Resp. magis sub aspectum cadunt, quam consultationes universales de Rep. ordinanda aut legibus condendis. *Aristoteles* hanc *particularem & proprie dictam politicam* prudentiam, vocat *practicam*, quia in πρᾶξει seu actione administrandi Remp. versatur, sicut universalis illa & νομοθετικὴ Prudentia, in legibus condendis & Rep. ordinanda occupata, theoriæ instar sese habet. *Prudentia particularis & politica proprie dicta* est, *vel* βουλευτικὴ, quæ, quid agendum sit, consultat, *vel* δικαστικὴ, quæ, quod actum est, judicat: Et, utraque, *vel belli* est, *vel pacis:* illa *militaris*, hæc *togata*, vulgo dicitur. *Prudentia* βουλευτικὴ, Latinis *consulens*, ea vocat in deliberationem decernitque, quæ sunt ex usu Reip. *Prudentia* δικαστικὴ, Latinis *judicatrix*, judicia prudenter exercet, & quo jure, quave injuria, quidlibet sit dictum aut factum, diligenter expedit: *estque* vel ἀκριβὴς, seu *exquisita*, vel ἐπιεικὴς, *seu æquitati consentanea:* illa secundum legis rigorem judicat, hæc secundum æquitatem: ad utramque necessaria est, & præceptorum, quæ hanc prudentiam ad mediocritatem redigunt, notitia certa, & singularum causarum, quæ judicandæ veniunt, cognitio exquisitissima.

(a) Quotiescunq; virtus omnis dividitur in trium generum partes, integrales, potentiales, subjectivas, istæ sic satis sumuntur improprie & abusive: nam partes integrales seu integrantes proprie conveniunt quantitati; omnis autem virtus est qualitas, non quantitas: sed quemadmodum ad quantitatis integritatem requiruntur omnia membra & partes rei quantæ, ita, ad integritatem cujuscunque virtutis, certi requiruntur actus, ex quibus tamen ipsa virtus non componitur, est enim habitus simplex, sed qui requiruntur solummodo, ut virtus omnis sit quoad partes omnes integrales ac completas. Partes potentiales proprie dicuntur de potentiis animæ, huc autem transferuntur per metaphoram, scilicet, quemadmodum potentiæ non sunt ipsa anima, sunt autem arctissimo vinculo connexæ cum anima, quia ab illa emanant ac fluunt, ita partes potentiales virtutis cujuscunque dicuntur, quæ non quidem sunt ipsa virtus, sed tamen arctissime eum virtute conjunguntur, ut sine iis esse nequeat, quemadmodum anima non potest esse sine potentiis suis; partes subjectivæ, dicuntur species cujuscunque virtutis, quia omnis species subjicitur generi.

VIII. Prudentiæ opponitur *Imprudentia*, qua voce non intelligimus, generalem illam ignorantiam, quę in omni reperitur vitio, non enim ullum est vitium, quod non careat ratione dirigente, ideoque quod non proficiscatur ex ignorantia atque imprudentia: *omnis enim peccans, est ignorans atque adeo imprudens:* sicut contra, *omnis bonus est prudens: impossibile est, eum, qui non sit bonus, esse prudentem, sunt verba Arist. l.* 6. *Eth. c.* 10. *& l.* 3. *Eth. c. omnis peccans est ignorans*: sed vero *intelligimus per imprudentiam*, *vitium quoddam peculiare & definitum*

nitum suis limitibus, *quod tum apparet ac cernitur, cum ratio movetur alio modo, quam ad agendum movet prudentia*: ratio, sc. recta, quam sequitur prudentia, virum prudentem movet ad agendum, consultatione, judicio, sententiâ, electione, cautione, circumspectione, cæterisque modis statim recensitis: sed ratio prava imprudentem movet hominem & in actum impellit contrario modo, sine deliberatione, consultatione, cau[illegible], circumspectione, &c. ut totidem sint partes [illegible] prud[illegible]æ qu[illegible] recensuimus esse prud[illegible]æ *thes. præcea.* quas qui distinctis nominibus v[illegible]it v[illegible]dere explicatas, adeat *Thom Aqui:n 2. 2. sum Theol quæst. 55 & ibidem Comment at.*

DISPUTATIONUM PRACTICARUM DECIMA-SEXTA,

DE

VIRTUTE MORALI IN GEN.

THESIS I.

GEneralem *Virtutis definitionem* proposuimus, *Disp.* 14. *th.* 3. *divisionem* in intellectualem & moralem, *th.* 5. *ejusdem disp. & 6.* exposuimus. *De intellectualibus* singulis, *ejusdem disp. thesibus reliquis actum* fuit, ac speciatim *de prudentia disp.* 15. Nunc ordo exigit, ut *de Morali virtute* non nihil differamus. Ejus primum ob oculos ponemus *definitionem*, mox *divisionem*, inde transituri ad alia, quæ ad generalem virtutis moralis explicationem faciunt: *in definitione*, more solito, *genus* sive materiam metaphysicam, *& differentiam* sive formam metaphysicam, examinaturi.

II. *Virtutis Moralis definitio* extat apud *Aristotelem l. 2. Eth. c. 6.* Est, ἕξις προαιρετικὴ ἐν μεσότητι οὖσα, τῇ πρὸς ἡμᾶς ὡρισμένῃ λόγῳ καὶ ὡς ἂν φρόνιμος ὁρίσει, *habitus prælectivus consistens in mediocritate quoad nos, definitâ per rationem & prout prudens definierit. Genus* ab *Arist.* ponitur ἕξις, *habitus*: atque hoc esse genus virtutis moralis sic probat *Philosophus l. 2. Eth. c. 5.* per syllogismum disjunctum. Virtus aut est πάθος, aut δύναμις, aut ἕξις. Sed neque est πάθος, neque δύναμις. Ergo ἕξις. Quid per πάθος intelligat Philosophus, satis est notum, scilicet affectum, quo commovemur; ut est cupiditas, ira, &c. de quibus *in disp. ante habitis* fuit actum: δύναμις est potentia naturalis, quâ naturaliter aliquid agere possumus vel pati: ἕξις habitus, est qualitas adventitia ad bene vel male ac cum facilitate operandum. *Aristotelis* ergo syllogismum sic instruimus. Quodcunque est in animo, vel est affectus, vel potentia, vel habitus. At virtus est in animâ. Ergo. Non est autem affectus, non potentia. Ergo habitus. *Si dicas, in Majore non esse sufficientem enumerationem: dantur enim & διαθέσεις, dispositiones, in anima.* Resp. Dispositiones sub habitu comprehenduntur, quia ab iis reipsa non differunt: nec enim colligi possunt habitus, nisi variæ dispositiones antecedant, quæ totum illud spatium quasi obtinent, quod inter potentias naturales & habitus quasi interjectum est. *Si dicas, in animo quoque est actio.* Resp. Actio non est in animo sed ab anima: & quando actio immanens dicitur manere in animo, in qualitatem abit, & qualitas est mentis atque animi: atque etiamsi ut actio maneret in animâ, huc non faceret, quia virtus qualitas est: Sed videamus Minorem. *Virtutes Morales, non esse πάθη*, probat *Philosophus loc. cit.* 4. rationibus. 1. A perturbationibus, nec boni dicimur nec mali. A virtutibus & vitiis, contrà. Ergo. Prob. antecedens pars Majoris. Quia affectus sunt ἀδιάφοροι: nemo enim bonus dicitur aut malus, quia metuit, lætatur, sperat, &c. sed quia his utitur affectibus, benè vel malè, nimium vel parum,

rum, rectè vel perperam, secundum aut contra rationis dictamen. 2. Propter affectus, nec laudamur, nec vituperamur: nec enim laudatur aut vituperatur, qui simpliciter timet & irascitur, &c. sed qui certâ id facit ratione, & modo vel moderatiori vel immoderatiori. At propter virtutes & vitia moralia laudamur aut vituperamur. Ergo. 3. Irascimur & metuimus atque perturbamur plerumque absque consultatione & delectu. At virtutes & vitia sunt semper ἐκ προαιρέσεως ex consultatione & delectu. Ergo. 4. Affectibus movemur, seu dicimur κινεῖσθαι. At virtutibus & vitiis non movemur, sed afficimur, seu dicimur διακεῖσθαι. Ergo. *Virtutes morales non esse δυνάμεις*, ibidem probat *Philosophus*, 1. A potentiis nec boni dicimur nec mali simpliciter. At à virtutibus & vitiis, contra. 2. Ob potentias nec laudamur nec vituperamur. At ob virtutes & vitia, contra. 3. Potentiæ à naturâ insunt, tanquam à causâ emanativâ. At virtutes & vitia non item. Hinc sic concludit *cap. 5. cit. l. 2. Eth. Quod si nec affectus sint virtutes, nec potentiæ, relinquitur ut eæ sint habitus*. Multa quidem hic obiici possunt, sed quæ libenter pro materia opponentibus & conflicturis relinquimus.

III. *Virtus moralis* est *habitus*. Sed *qualis? prælectivus, in mediocritate consistens, &c.* Quæ verba *differentiam* proponunt. *Prælectivus*, quia per actiones proæreticas, i. e. cum deliberatione institutas, acquiritur virtus, & acquisita actiones similiter προαιρετικῶς seu ex deliberatione institutas edit. Hæc vox virtutes morales discernit à potentiis & actionibus naturalibus, à corporum habitibus, si sint, ab iis omnibus, quæ sunt temeraria, fortuita, coacta. Porro, virtus est habitus prælectivus, *consistens in mediocritate, &c. Forma, sc. metaphysica, virtutis est mediocritas*, ut alii loquuntur, *medietas*, vel etiam, *medium*. Medium non est unius generis. Est *Medium participationis, comprehensionis, locationis, negationis. Medium participationis est*, quod particeps utriusque est extremi: sic tepor est medium participationis inter calorem & frigus: *Medium comprehensionis est*, quod medium est inter continens & contentum: sic 8. est medium inter 4. & 12. quia & continet 4. & continetur à 12. *Medium locationis est*, quod medio loco est situm, unde & medium *situs* ac *positionis* dicitur: sic aër est medius inter cælum & terram: *Medium negationis*, quod neutrius extremorum, inter quæ interjacet, est particeps, sic Angelus est medium inter calorem & frigus. *Virtus moralis non est medium participationis* respectu extremorum; neque enim ex vitiis seu peccatis commiscetur aut contemperatur, ut ex frigore & calore tepor: *Non est medium comprehensionis*; nam nec defectum continet virtus, nec ab excessu continetur: *Non est medium locationis*, quippe non interponitur per intervalla æqualia locorum inter duo vitia, & propius sæpe ad unum extremum accedit quam ad alterum, ut Liberalitas propius accedit ad prodigalitatem quàm ad avaritiam: Itaque est *Virtus medium negationis*; quando enim, neque nimium est, neque parum in affectibus actionibusque humanis, jam tum virtus est: Virtus itaque moralis, negat excessum, negat defectum, aufert id quod superest, addit id quod deest. Et *hæc mediocritas affectuum, & actionum, est* formaliter virtus seu *forma*, sc. Logica, i. e. ratio essentiæ, *virtutis moralis. Dari* vero *mediocritatem affectuum & actionum*, inde est manifestum, quia datur in iis excessus & defectus, plus & minus: ergo etiam datur medium: nam quod dividi potest in plus & minus, id etiam admittit æquale: At humanæ actiones & affectus possunt dividi in plus & minus; ut vel nimis exerceantur vel minus quam par est. Ergo.

IV. Dicitur in definitione, virtus moralis consistere *in mediocritate, quæ est quo ad nos*, id est, ad nos relata: quo significatur, qualis sit mediocritas, & quale medium, in quo consistat virtus: hoc ut intelligatur, distingui debet, ut solet, *medium*, in medium *rei & rationis*. (a) *Medium rei* est, quod æqualiter interjacet inter duo extrema absque ullo respectu ad excessum & defectus. *Medium rationis* est, quod respectu personarum & circumstantiarum à ratione determinatum, nec excedit modum, nec ab eo deficit: vocatur *medium respectu nostri, medium quoad nos, medium ad nos relatum.*

Virtus, exceptâ justitiâ commutante, consistit in medio, non rei, sed rationis, 1. quia non semper æqualiter recedit ab utroque extremo, sed aliquando propius ad defectum aut vitium in defectu, aliquando proprius ad excessum aut vitium in excessu accedit. v. c. fortitudo propius ad audaciam, quæ est excessus, quam ad timorem, qui est defectus, accedit: contra temperantia proprius accedit ad ἀναισθησίαν, defectum, quam ad intemperantiam, excessum. 2. Quia virtus debet esse ad nos relata, & nostræ actioni, & nostris personis esse accommodata. Ergo etiam consistit in mediocritate quoad nos. Temperantia, v. c. est virtus quæ nimium & parum circa cibum moderatur: medium hîc quoad personas diversas diversum est: nam quod Petro est nimium, id Paulo seu alteri homini voraciori erit medium: sic major exigitur liberalitas in Principe, quam in privato: quod privatus dat, idem si Princeps dederit, parum erit: & privatus liberalis dici poterit, Princeps non item. Itaque, bene dicitur virtus esse mediocritas ad nos relata, spectata quoad personas & alias circumstantias.

(a) Medium Rei est, v. c. in lineâ illud punctum quod æqualiter distat ab utroque puncto extremo, estque unicum tantum; Medium Rationis est Punctum quodlibet in medio lineæ situm, sed quod non distat æqualiter ab utroque extremo puncto: hoc punctum, quia non est unum sed multiplex, imo totuplex, quotuplex à Ratione assignari potest, inter duo extrema puncta non male dicitur Medium Rationis. Hæc applicari solent & debent Analogice ad Virtutes.

V. *Mediocritas in virtute* debet esse *definita ratione*; sc. rectâ, ita ut norma, regula, amussis, libella, & quasi decempeda mediocritatis in virtute sit ratio, sc. recta, quæ sola demonstrat, quid medio sit situm loco, quid hæreat in extremis, quid ad utrumque Virtutis latus deflectat. Rationem hîc intelligimus rectam, id est, legem Dei naturalem, ac jus naturæ cordibus uniuscujusque inscriptum.

VI. Denique additur in definitione, *prout prudens definiverit*. Quo significavit *Philosophus*, rationem esse adhibendam viri prudentis ad definiendam aut præs[illegible] nam mediocritatem in virtute [illegible] cum enim maxima sese offerat omnibus in re[illegible] varietas, in quarum multitudine facile est [illegible] ut alicujus ratio vacillet, *Aristoteles* hic desiderat rationem viri prudentis, i. e. rationem prudentiâ munitam, cujus judicio omnis varietas illa subjicienda est, & subigenda, ac dijudicanda. neque tamen viri prudentis in individuo, aut Socratis, aut suum, aut alicujus singularis hominis judicium, intelligi voluit *Philosophus*, sed, per *judicium viri prudentis*, *intelligit judicium rectæ rationis* in genere, sive in hoc aut quocunque tandem inveniatur: nam virorum prudentium in individuo, Platonis puta, aut Aristotelis, aut Ciceronis, aut Senecæ, judicium non semper datur, & possunt errare ac dissentire inter se. Itaque intelligitur per judicium viri prudentis, recta ratio, in quocunque tandem & quocunque extiterit tempore. *Dicet quis, in hac definitione virtutis moralis committi insignem tautologiam, quippe idem ter dicitur: quod sc. virtus sit sita in proæresi, & definita per rationem, & judicio viri prudentis. Proæresis, ratio, judicium prudentis, idem sunt.* Resp. nullo modo idem dici ter. Data proæresi non statim datur recta ratio, cum & vitiorum sit proæresis: & data recta ratione, non statim datur judicium viri prudentis: nam datur ratio τεχνικὴ & ποιητικὴ, quæ non est prudentiæ: talis enim tantum est πρακτική.

VII. Post explicatam virtutis moralis definitionem, antequam ad ejus accedamus divisionem, *Quodnam ejus sit subjectum & quæ causæ*, inquirendum est prius. De subjecto Virtutis moralis anceps est, & multum olim atque etiamnum agitata, quæstio. Duæ vero sunt litigantium sententiæ: *Quidam in voluntate*, *alii in appetitu* hominis sensitivo, eam locant: nisi placeat addere pro tertia litigantium parte *Aquinatem*, *qui virtutum moralium quasdam in voluntate, & alias in appetitu sensitivo*, constituit. Nos in appetitu hominis sensitivo virtutem moralem tamquam in sede ac subjecto collocamus, quam sententiam late propugnat *Picolomineus in gradu 4. Philos. suæ moralis, c. 7.* & aliquot sequentibus. Nos

has proferimus rationes. 1. Potentia, quæ sua natura repugnat rationi, eget habitu, quo subjiciatur rationi. Sed appetitus sensitivus natura repugnat rationi. Ergo. Minorem demonstrat *Aristoteles l. Eth. c.* 13. & ipsa comprobat eam experientia. Major facile probatur: quamdiu aliqua potentia rationi non subest, non potest dici talis homo virtute præditus: ut quis ergo sit præditus virtute, oportet omnes potentias subjicere rationi. At nulla potentia magis repugnat rationi quam sensitivus appetitus. Ergo vel imprimis debet subjici rationi. At non subjicitur rationi nisi per virtutem, quæ obedire facit appetitum sensitivum. Ergo in appetitu sensitivo est virtus. 2. In eo est virtus, in quo sunt medium & extrema, quia virtus nihil est aliud quam medium inter extrema. Sed medium & extrema sunt in appetitu sensitivo: medium enim nihil est aliud quam mediocritas affectuum: & ipse affectus sunt extrema cum sunt inordinati. At affectus sunt in appetitu sensitivo. Ergo &c. 3. Quod nunquam repugnat rationi, seu rectæ seu erroneæ, id non est sedes virtutum aut earum subjectum, quia virtutis officium est reddere facultatem obedientem rationi. At voluntas nunquam repugnat rationi: nisi forte ratio repugnet sibi ipsi, quod fit quamdiu non sunt expensæ satis omnes circumstantiæ objecti & actionis &c. 4. Habitus sunt qualitates, quarum vi atque efficacia animi affectus bene sese habent vel male: male quidem, cum plus nimio intenduntur aut remittuntur: bene, cum ad mediocritatem rediguntur. Sed affectus illi in animo, qui nunc plus nimio intenduntur, nunc plus nimio remittuntur, nunc ad mediocritatem rediguntur, sunt in appetitu sensitivo. Ergo & habitus, quorum vi & efficacia sese affectus animi habent bene vel male, sunt in appetitu sensitivo: at habitus, quibus sese affectus animi habent bene, sunt virtutes. Ergo virtutes sunt in appetitu sensitivo. 5. Ubi sunt vitia, ibi quoque sunt virtutes. Sed vitia sunt in appetitu sensitivo; in irascibili puta & concupiscibili. Ergo & ibi sunt virtutes: Minor probatur, quia tum peccatur, cum quis nimium irascitur, nimium timet, nimium lætatur, nimium amat, &c. Major vera est, quia contraria versantur circa idem subjectum, non numero, sed genere ac specie. Atque hæc argumenta sententiam nostram probant: adversa argumenta in conflictu solvemus. De causis virtutum agemus Disp. seq.

DISPUTATIONUM PRACTICARUM
DECIMA-SEPTIMA,
DE
VIRTUTIS MORALIS CAUSIS.

THESIS I.

Virtutis moralis definitionem, ejusque partes, *genus & differentiam*, atque *subjectum*, exposuit Disputatio præcedens; nunc in *causas efficientes* inquiremus, quibus ea acquiritur: atque, de iis primum videbimus, *quæ non sint*, mox *quæ sint*. secuti vestigia Magni *Aristotelis*.

II. §. 1. Cum *Arist. l.* 2. *Eth. c.* 1. statuimus, *Virtutes morales pro causa efficiente non habere naturam*; seu quod eodem redit, *Virtutes non esse nobis insitas à natura*. Sensus est, *Quod natura non sit ita causa virtutis, ut nobis virtutis moralis habitum implantet atque ingeneret*, quemadmodum natura est causa potentiarum naturalium, quæ à natura tanquam à principio fluunt, ingenerantur, & eum natura simul existunt: hoc sensu nulla virtus moralis naturalis est. Barbari dicunt; *non est naturalis (a) effective*, quia immediate à natura non efficitur, *non (b) constitutive*, quia naturam

non

non constituit, hoc enim faciunt sola materia & forma, *non* (*c*) *consecutive*, quia nec constitutam proxime sequitur, ut propria 4. modo, *nec* (*d*) *propagative*, quia nec cum natura propagatur, quia probi parentes gignunt sæpe liberos improbos; est tamen *naturalis subjective*, quia in natura est, anima scilicet, aut in ejus aliqua potentia naturali, tanquam subjecto: sed nos *Arist.* sententiam ejus verbis propositam ejus quoque rationibus muniamus; 1. Naturalia non possunt mutari: nemo quippe potest assuefacere lapidem, ut feratur sursum, aut ignem, ut feratur deorsum. Virtus autem mutari potest: nam, & bonos in malos & malos in bonos mutari, videmus. 2. Quicquid à natura & est & inest tanquam à causa proxima, ejus potentiæ sunt in nobis priores quam actiones, si non tempore, saltem natura: patet id in sensibus aliisve facultatibus, à natura, tanquam à causa, promanantibus: prior quippe est potentia videndi quam ipsum videre. At contra sese res habet in virtute: ibi enim prior est actio quam ipsa virtus, scilicet actio, qua ipsa moralis virtus gignitur: nemo dicitur fortis aut justus, nisi qui ante fortitudinem aut justitiam multis actionibus sibi acquisiverit, ut à causa proxima. 3. Si virtutes morales essent à natura, nullis esset opus legibus in Rep. nam cui bono conderentur leges, si virtutes, quæ legibus præscribuntur, unusquisque naturaliter possidet sibi insitas? 4. Quæ ab iisdem causis producuntur & corrumpuntur, ea non sunt à natura ut à causa: natura enim per diversas causas rem generat eandemque corrumpit, quod ex Physicis notum est: at virtutes eisdem causis generantur & corrumpuntur: puta, actionibus. Sed enim hæc quarta *Aristotelis* ratio multis non videtur solida: Nam eædem sunt causæ virtutum generantes & corrumpentes, in genere, scilicet, actiones; sed non in specie: nam actiones bonæ & moderatæ virtutem generant; at tales non corrumpunt virtutem, sed vero eam destruunt malæ & inordinatæ actiones.

III. Recensuimus rationes *Philosophi*, quibus probat, *Virtutes non esse à natura*. i. e. naturæ insitas aut innatas: (*a*) *non sunt tamen* παρὰ φύσιν, (*b*) *præter naturam*, ut loquitur *Phil. textu alleg.* Etsi enim virtutes non fluant à natura, sunt tamen in nobis igniculi ac semina ac primordia virtutum naturaliter insita, ratione quorum non licet dicere, *virtutes esse præter naturam*. Quæ res, ut intelligatur, paulo pluribus explicari debet: Sunt quædam, ut *theoretica*, ita *practica* quoque *ac moralia principia*, v. c. *Deum esse colendum*, *Parentes esse honorandos*, *Unicuique suum esse tribuendum*, *Quod tibi non vis fieri, id alteri ne feceris*, *&c.* Horum principiorum moralium naturalis quædam cognitio omnibus hominibus inest à natura, non quod statim homines, cum nascuntur, istorum principiorum veritatem apprehendant ac judicent, nam nihil, cum eduntur in lucem infantes, apprehendunt, multo minus judicant, sed quod, ubi ad rationis usum pervenerint, absque ullo ratiocinio iis assentiantur: ita singuli scimus, ex nobis ac naturali intellectus lumine, *esse amplectendam virtutem*, *esse fugiendum vitium*, &c. Atque ex hisce principiis veluti ex seminibus & fontibus subnascitur virtus moralis, frequenti bonorum

(*a*) Potentiæ naturales sunt à natura effective & immediate, quia emanant à formis quæ sunt natura; Virtus Moralis non quidem emanat immediate à natura, ab ea tamen effic[illegible]tur mediantibus actionibus Pote[illegible]m Natu[illegible]ium.

(*b*) Naturam constituunt [illegible] p[illegible]tes essential[illegible] materia & forma: sed V[illegible] Moralis nec [illegible] teria est, nec forma hom[illegible] Er[illegible] non est ipsa naturalis constitutivè

(*c*) Proprietates quarto modo dicu[illegible]tur [illegible]ubjectis naturales conse[illegible]utivè. q[illegible] q[illegible]amvis nec Materia nec Forma sint subjecti [illegible] tamen Immediate consequu[illegible]tur i. e. iis positis ponuntur: sed Virtus Mo[illegible]alis non [illegible] ponitur posito homine [illegible] nam, postquam diu exst[illegible] homo, multis demum Actionibus acq[illegible]ur

(*d*) Illud dicitur propagative Na[illegible]urale, quod Naturali generatione transfertur in posteros ita pauperes Parentes gignunt pauperes liberos & Homo peccator gi[illegible]it homines pecca[illegible]ores: unde peccatum originis vulgo dicitur peccatum Naturale, quia Naturali generatione ab Adamo in omnes posteros fuit p[illegible]um: non sic propagatur Virtus Moralis, neque enim Pater fortis aut temperans semper gignit Filium fortem aut temperantem, nam sæpe Heroum filii Noxæ.

bonorum

bonorum actuum ex hisce principiis secundum rectam rationem deductione: quemadmodum enim in naturalibus gignitur scientia, deducendo conclusiones ex principiis theoreticis, ita & in moralibus gignitur virtus deducendo frequentes actus bonos ex principiis practicis: hæ notitiæ practicæ communium principiorum practicorum, omnium hominum cordibus insitæ, sunt veluti quædam radices, adumbrationes, inchoationes, fundamenta, propensiones naturales, & (qua tandem utemur voce?) facilitates quædam ad ingenerandam virtutem: quo sensu posset dici virtus esse aliquo modo à naturâ tanquam à causâ remotâ, non tanquā à proximâ: nempe, propter hanc cognitionem principiorum practicorum, hominibus omnibus & singulis innatā, potest dici virtus moralis esse innata, aut insita in naturâ, tanquam in semine, in radice, in stirpe. *Scholastici* hoc sic efferunt suis terminis. *Virtus est à naturâ inchoativè, non à naturâ perfectivè:* sic enim est ab actibus, quod postea probabimus: Itaque, quando *Aristot.* ait. l. 6. Eth. Nicom. singulis hominibus inesse mores natura, & omnes homines hoc accepisse naturâ, ut quadantenus fortes, justi, temperantes, &c. existant, intelligendus est Philosophus hoc sensu, ut voluerit, virtutum semina ac primordia inesse à naturâ, quia ista principia prima practica insint à naturâ; quo sensu, non sunt præter naturam; Quod erat demonstrandum.

(a) Accurate debent discerni hæc quatuor, à natura, præter naturam, contra naturam, & supra naturam esse. Natura dicitur esse, id, quod naturam habet pro causa proxima, à qua fluit; sic omnes potentiæ naturales sunt à natura. & virtus nulla est à natura: præter naturam esse dicitur, id, quod naturam quidem subjecti non destruit, sed ad eam superaccedit aliunde ab alia causa secunda, sic ut illa aut parum aut nihil adjumenti conferat; quemadmodum in Physicis, motus ignis elementaris, quo à motu cœlorum circum agitatur & versus terram, locum mixtionis, detruditur, est igni præter naturam, ad illum enim motum nil confert ignis; sic virtutes non sunt præter naturam, quia, cum virtutes acquiruntur actionibus, natura aliquid ad earum productionem confert, nimirum principia practica, & notiones communes boni & mali insitas, ex quarum cultura per [illegible]ationem [illegible] rectam instituta virtutes nascuntur, ho[illegible] su[illegible] cuntur virtutes esse secundum natura[illegible] co[illegible]tra naturam est id, quod naturam destrui[illegible] e[illegible]si in illa producatur, ut productioni ipsa repugne[illegible] [illegible]ic contra naturam aquæ est, ut calefiat: [illegible]pra [illegible]turam dicitur, id, quod superat ordine[illegible] & vi[illegible]s rei creatæ ac causarum secundarum, & ad c[illegible]jus productionem ipsæ nihil conferunt: qualia sunt miracula, & quali modo producun[illegible]ur habitus infusi, ut fides, donum linguarum in Apostolis, &c. virtutes quoque nec contra nec supra naturam sunt hominis.

(b) Præter Naturam dicitur, quod naturam q[illegible]idem non destruit (hoc etiam vocatur Co[illegible]a Naturam) sed quod ad Naturam superacce[illegible]it sic ut ipsa nihil adjumenti conferat: ergo Virtus utcunque non sit à Natura, tanquam a Causa proxima, non tamen est præter Naturam quia Natura in Virtutis productione multum adjumenti confert, nec est contra Naturam, quia Naturam hominis non destruit.

IV. §. 2. *Virtutis moralis causa proxima efficiens non est Temperamentum.* Si ad experientiam provoces, & dicas, sanguineæ constitutionis homines plerumque esse hilares atque ingeniosos, melancholicos contrà tristes ac morosos, biliosos vehementes & iracundos, &c. & nos experientiam in contrarium adducimus: ea enim nos docet, in hominis esse potestate, ut contra naturalem sui corporis inclinationem ac temporiem aliò sese inclinet, ut virtutem amplectatur eam, ad quam ejus temperamentum non ducit, ut vitium extinguat illud, ad quod ex temperamento propendet: quod confirmat exemplum Socratis, qui intemperans, libidinosus, & pessimi exempli homo extitisset, vi temperamenti, nisi illud per Philosophiam correxisset: unde inquiebat, Natura quidem talem me genuit, sed eam Philosophiâ immutavi: potest tamen temperamentum dici causa remota, adjuvans, ministra, ut natura: sed nos primam ac principalem quærimus.

V. §. 3. *Doctrina seu institutio non est causa principalis ac proxima Virtutis moralis.* Quod probare est facillimum. Videmus enim permultos, qui Ethicæ & virtutum præcepta optimè callent, nullas tamen, vel exercere, vel possidere, virtutes. & certè, non semper ad institu-

institutionem atque instructionem factam sequuntur aut existunt Virtutes, sed nonnulli ea ipsa doctrina redduntur deteriores; non quidem doctrinæ sed sui ipsorum vitio: fatemur tamen doctrinam atque instructionem, etsi non sint causa principalis ac proxima Virtutis moralis, multum tamen ad eam conferre, tum producendam, tum conservandam, tum confirmandam. *Scholastici*, qui omnia amant efferre suis terminis, dicunt, Virtutem moralem esse à doctrina sive institutione, *excitative & provocative*, quia per eam excitatur & provocatur virtus.

VI. §. 4. *Conversatio non est causa principalis ac proxima virtutis moralis*: quia etsi quis perpetuo converſetur inter optimos, ac quotidiana virtutum exempla ob oculos habeat, fieri potest nihilominus, ut ipse pessimus existat, nullaque virtute vitam suam exornet: multum tamen ad virtutem & procreandam & conservandam conversatio quoque contulerit.

VII. §. 5. *Educatio & adsuefactio ad virtutem facta à parentibus, non est causa principalis & proxima efficiens Virtutis moralis*: nam fieri potest, ut quis educatus & diutissime adsuefactus rebus bonis, consuetudinem bene agendi quidem contraxerit, sed contraxerit invitus, coactus, ac repugnante natura: unde & facile τὸ bene agere dediscit ac relinquit; talis educatio atque assuefactio ad virtutem per vim & minas facta, repugnante naturæ genio, virtutem non gignit. Maxima tamen est hîc educationis & adsuefactionis efficacia; ut, si causa procreans non sit principalis ac proxima virtutis, præ omnibus tamen aliis causis minus principalibus proxime ad eam accedat.

VIII. §. 6. *Virtutis moralis causa efficiens proxima ac principalis est, Exercitatio spontanea atque libera, non invite suscepta. Per exercitationem*, intelligimus cum Philosopho, *actionum bonarum & honestarum frequens exercitium. Actiones itaque bonæ*, i. e. *juxta præscriptum rectæ rationis institutæ, sunt sola causa procreans, principalis, propria, proxima, virtutis moralis*: præter Deum scilicet; cujus concursum hîc, uti in omnibus, includimus. Actiones hæ bonæ & honestæ, virtutis moralis causæ procreantes, sunt actiones imperatæ, sed ab elicitis, recto rationis judicio & bona electione, profectæ: Nam, ab intellectus recto judicio & voluntatis honesta electione, omnis bonitas derivatur in actiones illas, quibus procreatur virtus ac conservatur. Per has actiones produci virtutem moralem variis rationibus probat *Arist. Eth. ad Nic. l. 2. c. 1* quæ ibi videri possunt. Nos duas tantum proferemus. 1. est. Legislatoribus hoc tantum est propositum, ut cives suos reddant bonos Sed non possunt eos reddere bonos, nisi actionibus bonis identidem & sæpius frequentatis. Ergo actiones bonæ, frequenter exercitæ, faciunt cives bonos. Ergo actiones bonæ generant virtutem: nam sine virtute nemo est bonus. 2. est. Virtus gigni debet ex causis omnino contrariis, à quibus corrumpitur. Sed corrumpitur actionibus improbis & malis. Ergo gignitur actionibus bonis & probis.

IX. Quæri hic solet, *An virtus moralis possit comparari unica actione?* Negamus posse, & probamus. Omnis habitus producitur eatenus ab actu, quatenus passiva potentia ab aliquo principio activo movetur, nec tantum quatenus movetur, sed quatenus superatur atque subigitur. Sed in virtutis, quæ est habitus, generatione, activum princicipium est ratio, potentia passiva est appetius. Atqui appetitus non potest unica actione superari ac subigi à ratione. Ergo non potest virtus generari atque introduci unica actione. Atque hæc ratio firma est: nam virtus consistit in eo, ut appetitus & affectus subjugentur rationi. At non possunt subjugari simul & semel, i. e. unico actu. Ergo, &c.

X. Nova hic exoritur quæstio. *An virtus, cum non possit comparari unico actu, ita comparetur pluribus, ut æque ex omnibus efficiatur, an vero generetur virtus ex unico aliquo actu atque illo ultimo?* Ad hanc quæstionem sic respondemus. Primus actus, &, qui sequuntur primum omnes & singuli, aliquid conferunt ad virtutem procreandam, & aliquem producunt gradum virtutis, ipsam tamen virtutem proprie producit ultimus actus: actus, qui ultimum præcedunt, aliquid conferunt ad

virtutis

virtutis procreationem, quia disponunt animum, eumque præparant ad bene agendum, attamen habitum, aut virtutem ipsam non introducunt, quia non istam dant facilitatem, quæ ab habitu aut virtute est.

XI. Quæri etiam hic solet, *An actiones, virtutem antecedentes, specie differant ab actionibus, virtutem sequentibus.* (*a*) Nos negamus, & probamus. Quæ tantum differunt gradu, non differunt specie. At actiones virtutem antecedentes tantum differunt gradu ab actionibus virtutem consequentibus. Ergo non differunt specie. Prob. min. Actiones consequentes nihil plus habent, quam firmitatem, & constantiam, ac facilitatem in agendo, quæ firmitas, & constantia, & facilitas non reperitur in actionibus virtutem antecedentibus. At illa firmitas, constantia, & facilitas, tantum sunt gradus actionum & modi earum. (*b*) Ergo non differunt istæ actiones inter se specie. Quod erat demonstrandum.

(*a*) Causa & effectum differunt specie: actiones virtutem antecedentes sunt causæ virtutis, & eam consequentes sunt effecta virtutis: ergo actiones virtutem antecedentes & consequentes differunt specie: si specie, ergo non gradu, quod dicet responsio. Actiones virtutem antecedentes & consequentes spectari possunt vel in genere naturæ, vel in genere moris: si spectentur priori modo, habent se ut causa & effectū & differunt revera specie & non gradu: si considerentur secundo modo, differunt gradu non specie, quia in utrisque est conformitas cum recta ratione, in qua consistit bonitas; ut æquæ enim bonæ sunt; differunt tamen aliquo modo, quod sc. bonitas & cum recta ratione conformitas actionum virtutem antecedentium sit infirmior, instabilior, inconstantior; sed actionum virtutem consequentium sit firmior, stabilior, constantior, quia hæ sunt productæ à potentiis suis quæ nunc sunt affectæ habitibus virtutum moralium, illæ non item: sed omnis habitus existens in potentiis earum, actiones reddit firmas, stabiles, constantes, faciles, ideoque actionum posteriorum bonitas perfectior est, quam priorū.

(*b*) Actiones Virtutem antecedentes, & illam consequentes, si spectentur in genere Naturæ, possunt differre specie; at si spectentur in genere moris, i.e. prout sunt congruæ rectæ Rationi, & bonæ moraliter, non differunt specie, sed tantum gradu, quemadmodum remissus & intensus non specie, verum solo gradu, differunt.

DISPUTATIONUM PRACTICARUM DECIMA-OCTAVA,

DE VIRTUTIS MORALIS INCREMENTO, DECREMENTO, OPPOSITO.

THESIS I.

Causas efficientes Virtutis Moralis exposuit *Disputatio præcedens*, *hac*, *ejus* jam per causas efficientes productæ *incrementum* seu conservationem, *& decrementum* seu corruptionem, *& oppositum*, vitium putà, enucleabimus.

II. *Incrementum* proprie ac *decrementum*, quo res vel crescunt vel decrescunt, cadunt in quantitatem: est enim quantitatis, crescere ac decrescere: sunt tamen ista vocabula incrementi ac decrementi translata ad res non quantas, quibus incrementum adscribitur, cum augentur aut intenduntur, decrementum, cum minuuntur ac remittuntur. Ita calori, ita frigori, ita qualitati in genere adscribitur incrementum & decrementum, cum iis gradus quidam adduntur vel ab iis auferuntur. Et hoc sensu quæritur, *An in Virtutem Moralem cadat incrementum & decrementum?* seu, *an Virtus Moralis augeri possit ac minui, non extensive, per partes, ut quantitas, sed intensive, per gradus, ut qualitas*: i. e. *an possit intendi, & remitti, seu recipere magis & minus?* Ut ad quæstionem hanc respondeamus, no-

 tandum

notandum est, *Virtutis nomen dupliciter capi posse.* 1. ut virtus dicatur, quæ perfectissima est & omnibus numeris absoluta, quo sensu, virtus augeri non potest: sic enim significat ultimum terminum excellentiæ: quemadmodum enim, quod calidissimum est aut frigidissimum, calidius illud reddi nequit aut frigidius, quia ad summum istius qualitatis terminum pervenit, sic virtus, quæ ad extremum evecta est gradum, augeri amplius nequit: verum enimvero talis ac tam perfecta virtus, in hoc vitæ humanæ curriculo, propter humani generis corruptionem, non datur. Itaque 2. designat virtutis nomen omnem habitum moralem bonum ac laudatum, quo quispiam recte ac laudabiliter agit; qui habitus suam habet amplitudinem & quasi partes, in quas dividi potest; quos gradus vocant: eorum graduum respectu, & accrescit virtus & decrescit: atque hoc ipsa nos docet experientia. Quis enim est mortalium, qui non sentiat, se quotidie, in virtutibus hisce aut illis, incrementum capere aut decrementum? verum, *quibus modis & qua ratione Virtus moralis augeatur ac diminuatur*, satis est difficile explicatu: nos primum, *quomodo augeatur*, mox, *quomodo diminuatur & corrumpatur*, sine ambagibus, explicatum dabimus.

III. *Augetur virtus*, quando pars & gradus virtutis, partibus & gradibus prioribus additur: neque enim fieri potest, ut aliquis v. c. reddatur justior nisi aliqua justitię pars & gradus ad priorem accedat, & cum eadem justitia jam accepta conjungatur: & sic de omni virtute dicendum est: quem gradus aut partis accessum, vocant vulgo intensionem, sicuti recessum alicujus partis aut gradus in virtute, vocant remissionem; quæ intensio & remissio non tantum de virtutibus sed & de qualitatibus in genere intelligitur, cum *Aristoteles* dicit, Qualitas recipit magis & minus, i. e. Qualitas, si non omnis, saltem quædam, ut virtus & habitus, accessione partis ad partem & gradus ad gradum perficitur atque augetur. Isti gradus, istæ partes, quarum accessu virtus augetur, sunt actiones bonæ ejusdemque generis cum iis actionibus, quibus erat acquisita virtus: actiones enim bonæ ut sunt causæ procreantes ita & conservantes virtutem.

IV. Quæri hic solet. *An qualibet actione bona virtus augeatur?* Resp. actiones vel virtutis esse vel intensiores vel remissiores quam est ipsa virtus. Quin actio intensior virtutem augeat, nihil est dubium. An qualibet actione bona, etiam remissa, ac maxime remissa virtus augeatur, dubitari solet. Multi negant, at nos affirmamus. Nam sicut actus, licet remissiores, nonnihil tamen conferunt ad virtutis productionem, quidni iidem, licet remissiores, aliquid conferant ad ejus incrementum?

V. Nunc, *quibus modis ac qua ratione virtus decrescat, minuatur, ac tandem corrumpatur*, dispiciendum est. *Arist. l. 2 Eth. c. 2.* diserte dicit, Virtutem corrumpi ab exuberantia & defectu, i. e. ab actibus à mediocritate recedentibus, virtutique contrariis. Quod de corruptione virtutum est dictum ab *Aristotele*, idem de imminutione earum est dicendum: quæ enim virtutem corrumpunt, eandem quoque imminuunt.

VI. Quæri hic solet, *Quomodo ista, sive corruptio, sive imminutio virtutis, per actus contrarios fiat? an habitus virtutis per se corrumpatur aut minuatur actibus contrariis simpliciter, an vero actus illi contrarii, antequam virtutem vel corrumpant vel imminuant, prius debeant aliquem habitum vitii, ipsi virtutis habitui contrarium, producere, ut sic habitus virtutis ab habitu vitii immediate ac per se vel corrumpatur vel imminuatur?* Ad eam quæstionem dicimus, quemlibet actum virtuti contrarium per se ac simpliciter corrumpere vel imminuere virtutis habitum: Si enim quilibet actus virtuti consentaneus virtutem auget, sicuti auget, quidni quilibet etiam actus virtuti contrarius eam corrumpat atque imminuat, ex parte scilicet? dicimus disertis verbis, *ex parte*. Nam totius virtutis habitus corrumpi & deleri omnino non potest, nisi ab habitu vitii contrario, qui eum formaliter ac totaliter expungat atque eradat ex animo possidentis singulari: *(a)* habitus enim oppositi simul in eodem subjecto esse nequeunt.

(a) Habitus bonus Virtutis simul esse potest in eodem

dem Animo cum malo actu Vitii, & habitus malus Vitii potest quoque esse simul in eodem Animo, atque etiam eodem tempore, cum actu bono Virtutis: at nunquam possunt simul esse in eodem Animo hominis, eodem tempore, duo actus vel duo habitus contrarii, alter bonus, alter malus.

Nulla opposita possunt simul esse in eodem subjecto singulari, secundum idem, ad idem, eodem modo & eodem tempore, ergo nec habitus oppositi, sive intellectuales, sive morales; sic non potest idem animus esse præditus simul & liberalitate & avaritia: sed nec possunt duo actus oppositi simul esse in eodem subjecto, aut simul ab eo produci; sic cum quis actum producit intemperantiæ, non potest simul eodem tempore producere actum temperantiæ: sed possunt simul esse eodem tempore, in eodem subjecto, habitus bonus, & actus oppositus malus; sic in eodem animo potest esse & habitus ac virtus justitiæ, & simul eodemque tempore actus injustus, quo aliquis alteri suum non tribuat.

VII. Nova hic exoritur quæstio: *An sola cessatio actuum possit virtutis habitum vel corrumpere vel imminuere?* Resp. Cessatio quidem ipsa per se nec corrumpet nec imminuet habitum, per accidens tamen hoc faciet: quia nihil agendo male agere discimus, per se & proprie corrumpitur virtus atque imminuitur ab actibus contrariis: cessatio tamen actuum virtutis, per accidens dici potest causa corruptæ atque imminutæ virtutis. Nempe, cessantibus virtutis actionibus, exoriuntur facile perturbationes: perturbationes ab habitu aut virtute jam cessante non coërcitæ facile animum propellunt ad actiones virtuti contrarias exercendas: quippe docet experientia, eos, qui cessant à virtutis exercitio & actibus, sæpissime ac facillime refractariis agitari, perturbari, atque abripi affectibus, qui, quando non coërcentur, virtutis acquisitæ habitum multum imminuunt, imo, si diu multumque grassentur impune, tandem eum pessundant, corrumpunt, plane ac plene ex animo excutiunt: & sic cessatio ab actibus virtutis, causa est corruptæ vel imminutæ virtutis per affectuum in ipsam rationem exurgentium impetum.

VIII. (*a*) *Oppositum virtutis*, ut de tertio hujus Disp. capite nonnihil philosophemur, *est vitium. Vitium* intelligimus *morale*, quod morali opponitur virtuti: nam vitium naturale, quod naturali opponitur perfectioni, quale est cæcitas, surditas, &c. hujus non est loci. *Vitium* autem *morale*, vel *pro* (*b*) *habitu vitioso* sumi potest, vel *pro actu vitioso*: *sensu priori hic* à nobis sumitur, quia ut virtus est habitus laudabilis, ita vitium est habitus illaudabilis. Describi potest *vitium morale*, *habitus, qui malum facit habentem & ejus opus reddit malum*; vel etiam, *habitus electivus recedens à mediocritate virtutis & inclinans potentiam ad actus rectæ rationi dissentaneos.* Quia vero idem est subjectum contrariorum, quod fuit subjectum virtutis, appetitus sc. sensitivus, idem est subjectum vitiorum, ob rationes, *Disp.* 16. allatas: Contraria enim versantur circa idem subjectum, sc. genere vel specie, non numero: sunt autem virtus & vitium contraria ac pugnant tribus potissimum modis, principio, medio, fine: principio, nam virtus à prudentia est & recta ratione, vitium ab imprudentia & ratione prava: medio; nam virtus est mediocritas, vitium recessus à mediocritate: fine, nam virtus ad honestum & summum bonum ducit, vitium ad turpe, & malum, & calamitosum.

(*a*) Quæritur, qualis species oppositionis intercedat inter virtutem & vitium? Resp. si virtus & vitium sumantur vel pro habitu, vel pro actu laudabili vel illaudabili, opponuntur contrarie, quia sub eodem genere, puta vel habitu, vel actu, plurimum distant, quo sensu bonum quoque & malum multis philosophorum opponuntur contrarie: sed si virtus & vitium sumantur in abstracto, pro bonitate vel malitia, habitus vel actus boni aut mali opponuntur privative: hic autem sumuntur priori modo.

(*b*) Habitus Vitiosus est, vel innatus, ut Peccatum Originale, vel acquisitus, ut Vitia Moralia in Ethicis explicari solita: quemadmodum & habitus bonus, alius est concreatus, qualis fuit Sapientia & Justitia Originalis in Adamo, alius acquisitus, ut sunt Virtutes Morales in Ethicis explicari solitæ.

IX. *Vitium vel excessus est vel defectus*: qui excessus vel defectus dicitur talis, ratione mediocritatis; in qua virtutis formam consistere *Disp.* 16, est demonstratum. Ut vero medium Virtutis positum ibi fuit & expositum, esse, non

non rei, sed rationis, ita etiam excessus & defectus hîc à tali medio, non rei, sed rationis, intelligi debent. Excessus autem & defectus à virtute (a) duo semper vitia constituunt distincta, opposita uni virtuti, præterquam in justitiâ commutante, cui unum tantum opponitur vitium, in quo tamen excessus simul est & defectus, diverso respectu: Nam injustus aut plus boni sibe sumit ac minus boni relinquit alteri, aut minus mali sibi sumit ac plus mali relinquit alteri, & utrumque facit unâ & eadem actione: at in aliis omnibus virtutibus, excessus & defectus distincta ac duo gignunt vitia.

(a) Quæritur, qua specie oppositionis duo vitia opponantur uni virtuti: non disparate, quia virtus duobus vitiis non opponitur eodem modo, nam vitiorum alterum à virtutis medio deficit, alterum virtutis medium excedit; nec relative, quia virtus non refertur ad vitia, ut relatum & correlatum; nec contrarie, quia in contrariis unum uni opponitur, hic autem una virtus opponitur duobus vitiis; non privative, quia vitium hic sumitur non abstracte pro absentia bonitatis debitæ inesse, sed in concreto pro habitu vitioso; nec contradictorie, quia sic opponuntur virtus & non virtus, vitium & non vitium? Resp. virtutem opponi duobus vitiis contrarie, sed in quantum ista duo vitia sumuntur in genere & communiter pro recessu à medio virtutis, & sic opponitur unum uni, quod requiritur in contrariis, sc. uti omnis virtus in medio est sita, ita omnis recessus ab isto medio est vitium, & hæc duo opponuntur contrarie: sed uti una virtus tanquam genus potest dividi in species, v.c. temperantia in frugalitatem & castitatem, ita & recessus à medio. Vitium dividi potest in excessum & defectum, aut vitium in defectu & excessu, tanquam genus in species, nam utrobique receditur à medio virtutis, sive quis excedat illud, ut qui nimium comedit ac bibit, sive qui ab illo deficiat, ut qui non satis comedit et bibit.

X. *Sunt Ethici, qui vitium virtuti*, non tantum per excessum, nec solum per defectum, sed & tertio modo, *per alienationem*, ut loquuntur, *opponi volunt:* hanc suam sententiam sic explicant & probant. Vitia per excessum & defectum versantur circa eandem materiam cum virtute, cum qua pugnant, differuntque ab ea tantum in eo, quod virtus objectum suum prosequatur secundum quantitatem debitam, at vitium in excessu prosequatur idem objectum secundum nimium, vitium in defectu prosequatur idem objectum secundum non satis, v.c. prodigus nimium dat pecuniæ, avarus non dat satis pecuniæ, liberalis dat quantum est satis pecuniæ. At vero vitium per alienationem cum virtute pugnat in materia prorsus [illegible] vitium per alienationem est dictum [illegible] idololatra peccat contra pietatem aut religionem, non quod excedat aut deficiat a medio pietatis & religionis, sed quod cultum Deo debitum ab illo objecto alienet, & transferat in statuam aut aliud quid. quod non est Deus: sic odium Dei pugnat contra charitatem per alienationem, quia qui Deum odit transfert actum odii in rem alienam, in objectum aliud. Deus enim non est objectum idoneum odii, quia non est malus.

XI. Verum enimvero, *hoc vitio per alienationem nihil est opus*, cum facile reduci possit ad vitium in excessu aut defectu: quod ut manifestum fiat, explicandum venit, *Quando & quomodo contra virtutem peccetur per excessum vel per defectum?* res sic se habet. Toties peccatur contra virtutem aliquam in excessu, quoties τὸ materiale actus, quod ad talem pertinet virtutem, extenditur extra mediocritatem illius virtutis, quocunque tandem modo id fiat, sive virtutis illius materia circa quam seu objectum mutetur secundum quantitatem, sive secundum substantiam, ut loquuntur Scholastici. Sic, v. c. non solum intemperans est, i. e. peccans contra temperantiam in excessu, qui plus cibi comedit quam debet, sed & qui comedit id, quod ad nutritionem non est utile nec destinatum, sicuti Cleopatra fecit, cum pretiosos illos uniones, aceto dilutos, deglutivit. Primus quidem per excessum peccat contra Temperantiam, quod manifestum est ex eo, quia τὸ materiale actus ad temperantiam pertinentis, actum puta comedendi, extendit extra objectum hujus virtutis, non quidem secundum substantiam, materiam ejus circa quam aut objectum immutando, sed tamen mutando id secundum quantitatem, quia non quidem aliud quam cibum sumit, sed nimium cibi assumit ac plus quam debet

debet. Cleopatra vero peccavit contra Temperantiam per excessum, quia comestionem, materiale actus ad Temperantiam pertinentis, extendit extra objectum hujus virtutis, mutando ejus materiam circa quam seu objectum secundum substantiam: Et hoc modo idololatra per excessum peccat, cultum supremum extendendo extra pietatis aut religionis objectum, illud secundum substantiam mutando, dum cultum transfert in illud, quod non est Deus. Peccatur contra virtutem aliquam per defectum, quoties virtutis illius actus, non solum omittitur, sed &, cum ejus oppositus actus tam materialiter quam formaliter exercetur: ideo v. c. timiditas pugnat cum fortitudine per defectum, & avaritia cum liberalitate per defectum, quia timidus, cum adest occasio fortiter agendi, non solum omittit fortitudinis actum, sc. velle efficaciter aggredi periculum præsens, sed actum etiam oppositum elicit, qui est, nolle aggredi tale periculum: pariter avarus non modo non vult dare, cum debet, sed vult insuper non dare, quod debet: Et tali modo, qui Deum odit, peccat contra charitatem per defectum, non tantum, quia deficit Deum amare, sed qnia & in quantum elicit actum, plane charitati oppositum, (*a*) odium scilicet. Atque hinc liquet, *vitium per alienationem, ad vitium vel in excessu vel in defectu referri posse*, quod erat demonstrandum.

(*a*) Odium non tantum est negatio Amoris, seu Volitionis, quâ aliquis Alicui bene vult, sed & est positio Actus Contrarii, seu Nolitionis, quâ non tantum Alteri non vult bene, sed vult & ipsi male: potest Aliquis Alicui nec bene velle, nec male, i. e. nec amare, nec odisse: sed qui Aliquem odit, is quidem ipsum non amat, nec ei vult bene, sed insuper ei vult male.

ANNEXA.

1. *Extrema, vitia, vehementius & magis inter se, quam cum medio, virtute, pugnant.*

2. *Extrema, vitia, medio, virtuti, opponuntur inæqualiter: unum enim extremorum propius sæpe ad medium accedit, alterum longius ab eo recedit.*

DISPUTATIONUM PRACTICARUM DECIMA-NONA, DE

VIRTUTIS MORALIS DIVISIONE, ET FORTITUDINIS DEFINITIONE.

THESIS I.

De *natura Virtutis moralis*, de ejus *formâ, subjecto, caussis procreantibus, conservantibus, corrumpentibus*, actum fuit disputationibus ante habitis, nunc tandem ad ejus *divisionem* & *species* transeundum est. Atque hic primo Quæri potest. *An virtutes morales inter se sint specie distinctæ? an Virtus moralis, ut genus, dividi possit in species?* Fuerunt olim, suntque etiamnum, qui existimant unam tantum atque unicam esse virtutem, quæ diversis tantum appelletur nominibus; quæ dum temperat metui atque audaciæ, fortitudo; dum moderatur voluptatibus tactûs ac gustûs, temperantia; dum largitur cuique suum, justitia; dum pecunias erogat debite, liberalitas dicatur, & sic porro. Estque hæc sententia non valdè improbabilis. Placet tamen receptam tueri opinionem, quæ asserit, virtutem ut genus in species distinctas dividi. 1. Quia à se invicem sunt separabiles ac de facto separantur; quod est signum realis & specificæ differentiæ: invenias enim fortes, qui non sunt temperantes; & hos, qui non sunt liberales; & hos, qui non sunt justi. &c.

ſti, &c. Nam, (*a*) virtutes omnes inter ſeſe eſſe connexas, ut, qui unam habet, is habeat & cæteras, nobis cenſetur falſiſſimum, & ab ipſa experientiâ refutatum: certè una virtus alteri non eſt ratio ut ſit virtus, neque iſta connexio eſt de ratione virtutum intrinſecâ atque eſſentiali: & in ſubjecto hoc aut illo, reperiri has, non item alias virtutes, tam certum eſt, quàm quod certiſſimum. 2. Quia ſpecie diſtinctis actibus acquiruntur Virtutes: (*b*) nam actus iſti, quibus comparatur fortitudo, & quibus acquiritur temperantia, & quibus acquiritur liberalitas, & quibus acquiritur juſtitia, ſpecie differunt: nam ſpecifica differentia in moralibus ſumitur à circumſtantiis, quæ in ſingularum virtutum productione ſunt aliæ atque aliæ. Ergo & virtutes ipſæ ſpecie differunt,

(*a*) Virtutes omnes à ſe invicem ſunt ſeparabiles, & de facto ſeparantur, quoad Actus ſecundos, & quoad primos, i. e. quoad operationes, & quoad habitus.

(*b*) Quia omnes Actus, quibus acquiritur Habitus, debent eſſe conformes Rectæ Rationi, non differunt ſpecie, ſed numero: nam Actus conformes Rectæ Rationi, & eidem difformes, differunt ſpecie.

II. Poſtquam Virtutem in ſpecies dividi poſſe conſtat, quæritur, *qualis illa aut quæ ſit diviſio?* Antiqua eſt Virtutis in 4. Cardinales diviſio, quæ ſic vocantur, quod iis, ceu cardinibus, vitæ humanæ ratio volvatur atque innitatur, ſuntque, *Prudentia*, *Fortitudo*, *Temperantia*, *Juſtitia*. Sed enim nonniſi violenter admodum ad iſtas 5. Claſſes omnes aliæ virtutes reduci poſſunt: & inſuper, prudentia virtus intellectualis commiſcetur cum reliquis moralibus. Alii alias excogitarunt Virtutis diviſiones. Nos, miſſo examine ſententiarum variarum, *Ariſtotelis*, ceu Ducis noſtri, feriem ſequemur, ac virtutes ſingulas diſputationibus ſecuturis examini ſubjiciemus eo ordine, quo ab ipſo in *Ethicis Nicomachiis* pertractantur. Videatur *c. 7. l. 2. Eth. Nicom.* ubi virtutes *Ariſtoteli* per ſuas claſſes ſingulæ recenſentur. Primum ibi locum aſſignat *Fortitudini*, quare & nos de eâ primo agemus loco.

III. Poſtquam *Philoſophus l. 1. & 2. Eth.* egiſſet, partim de ſummo bono, partim de virtute, *lib. 3. capitibus prioribus*, agit de *ſpontaneo*, *invito*, *conſultatione*, *electione*, *voluntate*, *& libertate*, ac ſub fin. cap. 5. tranſit ad virtutes ſpeciales, quarum primam, *fortitudinem*, explicat c. 6 eamque definit ab initio, quod ſit μεσότης περὶ φόβους καὶ θάῤῥη, *mediocritas circa timores & audacias*. Hanc definitionem ut intelligamus, per partes explicanda eſt.

IV. *Fortitudinem* à ferendo dici volunt, qui origines vocum inquirunt quia fortis res adverſas item & ſecundas bene ferat. Græcè Ἀνδρεία, ἀπὸ τῆ ἀνδρὸς, a *viro*, quod virum maximè deceat & maſcula ſit hæc virtus: eſt enim virilis animi operumque virilium hæc virtus, rariuſque in ſexum cadit muliebrem. Vox, *Fortitudo*, non uno ſumitur modo ab Authoribus probatis, ipſiſque adeo Uſitatiſſima eſt ejus ſignificatio, quâ ſumitur, pro corporis *robore*, quod in laterum firmitate, muſculis, ac lacertis, eſt conſtitutum, & non hominibus ſed brutis quoque adſcribitur, ut in illo Enniano apud *Ciceronem in Cat. Maj. Sicut fortis equus, ſpatio qui ſæpe ſupremo Vicit Olympia, nunc ſenio confectus quieſcit*. Sed quando ad hominem ejuſque animum transfertur fortitudo, vel in genere ſumitur pro continentia & *moderamine omnium affectuum*, aut etiam pro *conſtantia animi* in rebus tam ſecundis quàm adverſis: prior ſignificatio eſt in illo *Ovidiano* verſu,

Fortior eſt qui ſe quam qui fortiſſima vincit
Mœnia, &c

Poſterior, in illo *Horatiano*, *Rebus anguſtis animoſus atque Fortis appare*, &c. vel in ſpecie pro *habitu bono circa audaciam, ac timorem*: quo ſenſu hic definitur. Dicitur μεσότης, id eſt, ἀρετὴ ἐν μεσότητι οὖσα. *Objectum* indicatur per voces φόβους & θάῤῥη, alibi vocat *Philoſophus* τὸ φοβερὸν, καὶ τὸ θαῤῥαλέον. (*a*) Quando *objectum* fortitudinis aſſignat τὸν φόβον καὶ θάῤῥος, *externum* deſignat, (*b*) *metum & audaciam*, affectus per fortitudinem reprimendos ac coërcendos: cum vocat τὸ φοβερὸν καὶ τὸ θαῤῥαλέον, *externum* indigitat, ea quæ metum vel audaciam afferunt, ſeu metuenda & audenda; *ferenda & ſpe-*

& *speranda*: τὰ φοβερὰ tamen *primarium*, τὰ θαῤῥαλέα *secundarium* sunt fortitudinis *objectum*: atque hoc expressis verbis innuit *Aristoteles, l. 3. Eth. c.9.* statim in principio. Περὶ θάῤῥη δὲ καὶ φόβους ἡ ἀνδρεία οὖσα, οὐχ ὁμοίως περὶ ἄμφω ἐστὶ, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ τὰ φοβερά. Et probat hoc *Philosophus* ibidem duabus rationibus. 1. Fortior habetur is, qui in rebus formidolosis & periculi plenis, nulli perturbationi succumbit, quàm qui perturbatione vacat in iis, quæ animum fiduciâ firmant, Ergo fortitudo magis versatur circa metum quam circa audaciam. 2. Virtus maximè versatur in rebus arduis & difficilioribus: sed magis arduum & longè difficilius est, gravia pericula ferre, nulloque terrore rerum horrendarum frangi, quàm confidere in rebus, quæ fiduciam afferunt aut audaciam gignunt: quippe τὰ φοβερὰ, quæ metum adferunt, *mala* sunt, τὰ θαῤῥαλέα, quæ audaciam gignunt, *bona* sunt. At χαλεπώτερον ἐστὶ τὰ λυπηρὰ ὑπομένειν ἢ τῶν ἡδέων ἀπέχεσθαι, *difficilius est res molestas perferre quam à jucundis abstinere*, ut loquitur ibid. *Arist.*

(a) Omni virtuti, sicuti hic fortitudini, competit objectum duplex, internum & externum: internum, est affectus aliquis, vel unus vel plures: externum, sunt omnia ista quæ affectum istum, vel affectus, cient.

(b) Dubium hic oritur, quomodo metus & audacia sint objectum fortitudinis internum, cum vocabula ista significent extrema seu vitia fortitudini opposita, quod liquet ex thesi 3. disp. 20. Resp. metus & audacia dupliciter spectantur, vel ut affectus simpliciter, absque circumstantiis moralibus, prout sese habent indifferenter ad bonum & malum, & rectæ rationi à virtute subjici debent, atque sic sunt objectum fortitudinis: sed si spectentur cum circumstantiis moralibus, vel excedentibus, vel deficientibus, sunt vitia & extrema fortitudini opposita: si considerentur cum circumstantiis, nec excedentibus nec deficientibus, sunt ipsa virtus, fortitudo aut forma ejus.

V. Cum τὰ φοβερὰ, *mala* pronunciamus, quæritur, *an quævis* mala, tum animi, tum corporis, tum fortunæ, tum turpia, tum tristia, tum noxia, *intelligantur?* idem quæri potest, de τοῖς θαῤῥαλέοις, *an quævis bona intelligantur*, animi, corporis, fortunæ, honesta, jucunda, utilia? Quod ut intelligatur, distinctè procedemus, &, *quænam mala fortitudinis objectum* dici debeant, dispiciemus: omnia quidem mala, qualiacunque tandem, metum incutere valent, non tamen omnia sunt fortitudinis objectum. Quod de malis dicemus, ex opposito de bonis intelligi debet: adferemus ergo aliquot divisiones mali, &, circa quę versetur fortitudo, circa quæ non item, decidemus. Τὰ φοβερὰ, quæ metum incutiunt, mala, vel sunt cum turpitudine conjuncta, vel non. *Mala turpia* sunt peccata: hæc ab omnibus metui debent: nec satis metui possunt, quia sunt inhonesta, quæ metuere, est honestum: & qui ea metuit, vir probus, qui non metuit, improbus est. *Circa hæc* mala *non versatur fortitudo*: quis enim fortem dixerit eum, qui peccare non metuit, ac non potius scelestum? *Mala* non turpia sed *tristia*, quædam sunt ὑπὲρ ἄνθρωπον, quædam κατ' ἄνθρωπον: *Supra hominem sunt*, quæ atrociora & majora sunt, quam ut à naturâ humanâ, ab homine contemni possint aut superari; ideoque metuuntur: ut sunt, terræmotus, inundationes, tonitrua, fulmina, &c. quæ omnes νοῦν ἔχοντας jure merito percellunt. *Circa hæc* mala *non versatur fortitudo*, neque horum metum coërcet. *Secundum hominem* mala tristia sunt, vel *graviora* ac majora, vel *leviora* ac minora: hæc divisio congruit cum iis, quæ ab *Arist. l. Eth.3.c.6.* differuntur. *Leviora* ac minora sunt, paupertas, contumelia, morbi, &c. *Majora* ac graviora sunt, animi cruciatus, exilium, mors. *In hisce omnibus* moderatè metuendis *fortitudo cernitur*: sed potissimum ea conspicitur circa *mortem*; atque inter varia mortis genera, omnium maximè circa mortem *bellicam*, quæ pulcherrima est, quam vir fortis deliberato animo subit pro aris ac focis. Circa mortem ex morbo aut naufragio, non ita occupatur Fortitudo, atque circa mortem bellicam. Est quidem vir fortis in naufragio & morbis aliisque periculorum generibus imperterritus, sed ignavum hoc mortis genus animo fert iniquiore, malletque generosiori morte succumbere, ex qua plus boni ad patriam ac Remp. redire posset.

VI. Nunc exposito fortitudinis *Objecto*, videndum

dendum est, *quomodo* circa id se debeat gerere vir fortis, & quænam sint ejus *officia.* Viri fortis *officium duplex* est *Aristoteli*, φοβεῖσθαι καὶ θαῤῥεῖν, *metuere & confidere*, scilicet, uti oportet,& secundũ omnes circumstantias morales: neque enim omnis metus expers est vir fortis, neque instar trunci, aut bruti, aut hominis furiosi, cuivis sese objicit periculo, sed ut homo est, ita aliquid humani patitur; atque extimescit, sed timore moderato, uti recta ratio & quantum honestas suadet. Verùm paulò enucleatius Viri fortis officia proponamus: ea 4. ferè reperiuntur posita *c.* 7. *Eth. l.* 3. *& passim in textu Aristotelico:* quintum, ceu consectarium ex illis elicuit *Keckermannus, in Eth. l.* 2. *c.* 4.

VII. *Primum Viri fortis officium* est, non quælibet pericula promiscue & indifferenter adire, sed verò ea, quæ sunt honesta, laudabilia, & utilia; quibus laudem reportare, patriæ ac Reip. prodesse, valeat. *Secundum est*, esse impavidum atque imperterritum, non tamen ad modum trunci aut stipitis, sine sensu aut ratione, sed cum ratione, uti hominem decet: si ἀναίσθητος, insensibilis, foret vir fortis, sine ullo doloris sensu, nullam fortitudinis laudem promereretur, quam nunc aufert, si dolores & mala sentiendo non minis metuat: molesta sunt ipsi vulnera, molesta mors, sed non nimis molesta. *Tertium Viri fortis officium* est, non temere, nec desultoriè in quævis pericula, etiam honesta, etiam utilia, etiam laudabilia, sese ingerere, sed prudens in eo exigitur ac præmeditata periculis in omnibus animi magnitudo. *Quartum viri fortis officium* est, omnia facere honestatis ergo, non lucri, non vindictæ, non alterius rei causa: ideoque milites mercenarios, qui solius stipendii gratiâ militant, fortes non habemus, uti nec illos, qui, ut vindictæ satisfaciant suæ, ad arma prosiliunt, quales sunt hodie qui duella privata & monomachias ineunt. *Quintum viri fortis officium* est: honestis mediis honestoq; modo omnia agere. (*a*) Inter honesta media censemus etiã Stratagemata, quę à dolosis & malitiosis fraudibus discernimus: illis viro forti uti licet, hisce non item.

(*a*) Stratagemata vel sunt cum mendacio conjuncta, vel non sunt: illa sunt illicita & inhonesta; hæc sunt licita & honesta, & talia sunt stratagemata, quorum in sacris fit mentio: nam licet in stratagematibus aliud intelligatur à proximo, quam quod significant signa externa à nobis edita, atque sic proximus decipiatur, culpa tamen deceptionis non est in nobis, sed in proximo, neque enim nos possumus prævenire quod proximus aliud intelligat, quam nos significamus per signa externa.

VIII. Quæri hic solet, pro coronide *utrum fortitudo magis eluceat in malis & periculis repentinis quàm prævisis?* Resp. cum *Aristot.* in repentinis, quia in iis magis est ab habitu virtutis animi in viro foris præsentia atque constantia, quàm si pericula & mala diu sint prævisa: profectò, quæ subitò ingruunt, &, nec caveri, nec depelli, facile possunt, insignem requirunt fortitudinem: non sic, quæ diu fuerunt exspectata: contra ea enim se munire, animumque suum præparare valet vir fortis, præterea mala, non prævisa, non præmeditata, sed subita, sed repentina, eo ipso sunt graviora & difficiliora, quàm alia, diu præscita: at circa graviora & difficiliora versatur fortitudo. Ergo. Cætera *de fortitudine Disputatio sequens* exequetur.

DISPUTATIONUM PRACTICARUM VIGESIMA,

DE FORTITUDINIS DIVISIONE, EXTREMIS, ET QUÆSTIONIBUS QUIBUSDAM.

THESIS I.

Quemadmodum Logicis syllogismus dividitur in verum & fallacem, qui speciem ementitur veri: quemadmodum Metaphysicis bonum dividitur in verum & apparens,

rens, quorum hoc apparet esse id, quod non est: ita Ethicis Fortitudo dividitur in veram & spuriam, quæ veræ fortitudinis speciem ementitur, & apparet esse id, quod non est. Neque hæc tam rei quam vocis potius est divisio. Ea tamen utilis est ad veræ fortitudinis naturam intelligendam. Quemadmodum enim gemmas fictitias, & medicamenta falsa, & omnia, quæ aliquam speciem ementiuntur, nosse conducit, ita multum facit ad veræ fortitudinis notitiam, *fortitudinis adulterinæ cognitio.*

II. *Spuriæ*, fucatæ, atque adulterinæ *fortitudinis species* 5. ponit *Aristoteles, l.3. Eth. c.*8. *prima* est πολιτικὴ, altera διὰ τὴν ἐμπειρίαν, tertia διὰ τὴν ὀργὴν, quarta διὰ τὴν ἐλπίδα, quinta διὰ τὴν ἄγνοιαν. Πολιτικὴ, Lat. civilis, dicitur etiam νομικὴ, Lat. legalis, estque ea, quam leges à singulis civibus requirunt, in defendenda & propugnanda patria, propositis præmiis & pœnis, honore & ignominia, iis, qui se vel strenuos vel ignavos præbuerint. Vocatur legalis, quia legibus est præcepta; & civilis, quia civibus est mandata: Nam jubent leges, ut cives quilibet civitatis suæ ac patriæ libertatem, religionem, salutem & incolumitatem, pro virili, etiam ad mortem usque, tueantur ac defendant, atque ideo præmia & honores proponunt iis, qui hoc faciunt, pœnas & ignominiam minantur iis, qui secus fecerint. Hæc politica fortitudo (*a*) ad veram proxime accedit. *Altera* fortitudinis spuriæ *species est*, quam Aristoteles vocat ἐμπειρίαν περὶ τὰ ἕκαστα, experientiam in singularibus, quæ est ἀνδρεία διὰ τὴν ἐμπειρίαν, fortitudo per experientiam, quasi quis dicat, fortitudo experientialis: Hæc militum est propria, qui propter experientiam rei militaris fortiter se gerunt, & ideo multum audent, quia multis præliis interfuerunt: usus enim & experientia multos effecerunt fortes, nautas in mari, venatores in sylvis, fossores in specubus & cavernis, sed præsertim milites in bello. *Tertia* fortitudinis spuriæ *species* est, ἀνδρεία διὰ τὸν θυμὸν, vel διὰ τὴν ὀργὴν, propter iram, quo sensu fortis est, qui ira percitus pericula contemnit, & rem fortiter gerit: ira enim solet addere animum homini, ut nihil extimescat. *Quarta* fortitudinis spuriæ *species* est, διὰ τὴν ἐλπίδα, propter spem: spes enim & persuasio victoriæ homines erigere solet ac reddere fortes: qui enim sæpe ac multos vicerunt, & qui frequentissime sunt usi rebus secundis, quia perpetuam sibi felicitatem pollicentur, intrepide sese periculis objiciunt, ac fortiter agunt. *Quinta* ac postrema fortitudinis *species* est, ἀνδρεία δι' ἄγνοιαν, fortitudo per ignorantiam, quando aliquis fortis est, quia periculi magnitudinem ignorat, quæ fortitudo in tyrones fere & milites cadit inexercitatos. Atque hæ sunt species fortitudinis spuriæ ex Aristotele explicatæ, ad quas reduci possunt, si quæ aliæ videantur esse species fortitudinis adulterinæ, uti est fortitudo ex desperatione.

(*a*) Non tamen vera est fortitudo, quia vir vere fortis nec præmii gratia nec pœnæ metu, nec vi legum fortiter agit, sed, etiamsi nec leges jubeant, nec præmia discernantur, nec pœnæ statuantur, fortiter tamen agit solius honestatis ergo, & virtutis amore; virtus enim ipsa sibi pretium est.

III. Postquam fortitudinis fucatæ & apparentis *species* exposuimus, de veræ fortitudinis *extremis* seu *vitiis oppositis*, nonnihil est philosophandum. Fortitudini, ut omni virtuti, duo opponuntur vitia; alterum in excessu, in defectu alterum: aut potius, utrumque, & in excessu & in defectu, pro diversa actione fortitudinis. Actiones fortitudinis sunt, confidere & metuere, (*a*) aggredi & sustinere. (*b*) *Audacia* est excessus in aggrediendo & confidendo: *timiditas* est excessus in metuendo & sustinendo: contra audacia est defectus in metuendo & sustinendo, & timiditas est defectus in confidendo & aggrediendo. Qui nimium confidit & minus metuit, audax est: qui nimium metuit, & minus confidit, timidus est. Timiditas est vitium, quod in metuendo modum excedit, in confidendo deficit. Audacia est vitium, quod in confidendo modum excedit, & in metuendo deficit. Hæc sunt extrema, Fortitudini opposita, quorum utrumque est detestandum, sed alterum tamen propius ad naturam fortitudinis accedit, alterum remotius abit. Quæri solet ab Ethicis, *Utrum extremorum propius*

accedat ad fortitudinem, Audacia an Timiditas? Resp. Quin audacia propius accedat ad fortitudinem quam timiditas, nullum est dubium: quia magna aggredi pericula audaciæ est commune cum fortitudine: at ea fugere, timiditatis est: magis vero gloriosum est, pericula aggredi, quam fugere.

(*a*) Quæritur, an fortitudinis actus magis eluceat in aggrediendo quam in sustinendo? Resp. in sustinendo, quia difficilius est sustinere quam aggredi: sustinemus enim mala, aggredimur bona.

(*b*) Audacia & Metus sunt & objectum fortitudinis, & ejus extrema, sed diverso respectu: eum dicuntur objectum fortitudinis, spectantur ut Affectus simpliciter, absque Circumstantiis Moralibus, ut nec boni sint, nec mali, & prout à fortitudine in Mediocritate contineri debent, nec ab ea deficiant, aut eam excedant: sed cum spectantur, ut extrema, seu vitia fortitudini opposita, spectantur ut Circumstantiis Moralibus restituta, & prout à Mediocritate, quam fortitudo præscribit, jam recesserunt, vel eam excedendo in quibusdam Circumstantiis, aut ab ea deficiendo; & sic in Vitio, aut Malo, sunt opposita.

IV. Circa Fortitudinem variæ solent agitari quæstiones: quæri solet. 1. *An sint fortes* αὐτόχειρες, *qui sibi ipsis violentas inferunt manus?* Resp. Neg. cum *Arist.* 3. *Eth. c.* 7. in fine, cujus expressa sunt verba. Τὸ δ᾽ ἀποθνήσκειν, φεύγοντα πενίαν, ἢ ἔρωτα, ἤ τι λυπηρὸν, οὐκ ἀνδρείου, ἀλλὰ μᾶλλον δειλοῦ. *Mortem obire, fugientem inopiam, amorem, vel molestum quid, fortis non est, sed potius timidi.* Multum inter se distant Fortitudo & αὐτοφονία. Fortitudinis causa est recta ratio: αὐτοφονίας, desperatio, furor, rabies, belluina feritas, mala quædam corporis aut hujus vitæ præsentia. Fortitudo, ut omnis virtus, est affectuum moderatio: αὐτοχειρία est affectuum excessus fœdissimus. Fortitudinis finis est τὸ καλὸν: at αὐτοφονίας finis est fuga mali, quod honeste poterat tolerari. Vir fortis libenter versatur in periculis: at αὐτόχειρες ideo manus sibi inferunt, quia pericula detrectant.

V. Quæritur 2. *An inter* αὐτοφόνους *sint collocandi nostrates nautæ, quando in extrema necessitate pulverem pyrium accendunt, injecto in eum igne, atque ita navem ac necem inferunt hosti, unde tamen sua propria mors consequitur.* Resp. Neg. imo contra eos pro veris fortibus habemus: quia nec se occidunt active, nec intendunt se occidere, sed hostem & occidunt & occidere tentant. quod ipsorum propria mors consequatur passive, (*a*) est per accidens: &, vel cum proprio vitæ periculo ac præsenti discrimine pro aris & focis, pro patria, pro religione ac libertate, tenentur dimicare, & juramento ad id sese obstrinxere si & milites ab omni sui ipsorum homicidio absolvimus, cum jussu præfectorum istam sumunt stationem, in qua certo sibi occumbendum sciunt. Atq, ut hoc negotium dextre intelligatur, notandū est sedulo, quod occisio sui ipsius, alia sit directa, quando quis intendit seipsum de medio tollere atque ex propria intentione sese interficit, alia indirecta, quando quis non seipsum sed alios intendit occidere, sed dum intentionem interficiendi alios exequitur aliosque interficit, in talem rerum statum conjicitur, ut aliorum intenta ac juste intenta cædes comitem trahat propriam mortem: hæc duo accurate sunt distinguenda: quin active occidere semetipsum, ex intentione directa, sit vitium ac vetitum, & non virtus nec fortitudo, nullum est dubium: sed an occisio sui ipsius indirecta illa, seu passiva, ac, qua quis non tam se occidit, quam occidi patitur, sit illicita ac vitium, disputari solet: nos, si circumstantiæ diligenter examinentur, negamus. Quid? si quis pro patria, pro fide, pro religione, tali sese exponat periculo, ex quo mors sua sit certo, sed indirecte, consecutura, anne is reus est censendus suæ mortis? præsertim, si tali se periculo exponere sit constrictus, atque obligatus, ex mandato superiorum, quibus obsequium debet, sacramentum dixit, fidem adstrinxit? Nos sic sentimus. aut ad id non esse adstringendos nostrates nautas ac milites: aut si ad id adstringuntur juste, etiam interposito juramento, nihil peccant, si hoc exequantur, ad quod juste se obligarunt. Quare huc potius recidit quæstio, An licitum sit Magistratui hoc imponere militibus, hoc

exigere

exigere à nautis nostratibus, sacramento dicto, juramento facto, ut milites ac nautæ, etiam cum præsenti vitę discrimine ac periculo certo, cladem ac noxam & necem inferant hosti, pro patria, religione, fide, etiam, quando suipsorum militum ac nautarum mors est consecutura, certo sed indirecte tamen? neque enim magistratus hoc ipsis imponit aut exigit, ut directe sese occidant, neque, si imponeret aut exigeret, obedire tenerentur milites ac nautæ. At vero non videmus, cur non liceat Magistratui supremo id imponere & exigere à militibus & nautis stipendiariis, *ex quo illi, interficiendo active, communem hostem Dei, religionis, ac patriæ, ipsi quoque interficiantur passive*: quod si non peccat Magistratus id imperando, extra omnem sunt reatum milites ac nautæ id exequendo. Quare ab omni culpa *αὐτοφονίας* eos absolvimus: tantum abest, ut eos inter *αὐτοφόνους* collocemus, sicuti non verentur facere quidam, ad condemnandum nimis proni: illos tantum *αὐτοφόνους* pronunciamus, qui directe seipsos occidunt, seu (*b*) positive, seu negative, ut si quis nonvocatur in periculum ex quo obit, aut non vult comedere, seu quocunque tandem modo mors propria procuretur directe.

(*a*) Quemadmodum simile quid videre est in exemplo Simsonis, qui Philistæos hostes, quos occidere intendit, & revera occidit active columnis subrutis, nam egit in illos & subtuit columnas in perniciem illorum, quamvis mors propria fit consecuta passive, & consecuturam facile prævideret; hoc tamen totum est per accidens, unde textus significanter dicit Jud. 16. 30. de Simsone, quod dixerit, Moriar ego, vel ut habetur in Hebræo. moriatur anima mea, scil. passive, cum Philistæis, & de illis dicit textus, ita fuerunt mortui, illi quos morti tradidit, scil. active, Simson cum ipse moriretur, scil. passive: sic nautæ nostrates morti tradunt hostem active, quamvis ipsi simul moriantur passive, pulvere pyrio accenso.

(*b*) Positive se occidunt, qui sipi ipsis violentas inferunt manus; negative, qui v. c. non comedendo fame moriuntur, aut non vocati ista loca adeunt ubi occiduntur.

Positive dicitur quis se occidere, cum aliquis sibi violentas infert manus, aut venenum bibit: *Negative*, ut si quis ab omnis cibo abstineat, & fame se enecet; *Quocunque modo*, ut si quis non vocatus nec obligatus se comittat in loca periculosa & isti se exponat periculo, unde interficitur, quemadmodum Spectatores in obsidionibus prudenter sæpe adeunt ista loca, unde nunquam redeunt.

VI. Quæritur 3. *An, qui ad duellum provocant alios, aut provocati sese sistunt, sint dicendi fortes?* Resp. Duellum est, vel privatum, vel publicum. Privatum, nec ex parte provocantis, nec ex parte provocati, est licitum: quod probatur, 1. Quicunque ex ira, ex furore, ex vindictæ cupiditate, se & adversarium, in præsens adducit discrimen, non est vere fortis: Sed tam provocans quam provocatus hoc facit. Ergo, &c. 2. Temerarii & audaces non sunt fortes. Qui duellum ineunt, sunt tales. Ergo, &c. Prob. min. quia non sequuntur rectam rationem, quæ norma est & regula virtutum, sed sequuntur impetum suorum affectuum. 3. Qui pericula adeunt non necessaria, non sunt vere fortes. Sed duellatores, &c. Ergo, &c. Publicum quoque duellum, illicitum pronunciamus: quia temeritas nunquam consistit cum fortitudine vera: sed est maxima temeritas, unius hominis vel fidei vel fortitudini committere salutem totius exercitus ac tot hominum: neque licet in re tanti momenti sortiri aut sortem ducere, quod fit in tali duello publico, ubi omnium totiusque exercitus vita, fortuna, ac salus, unius periculo committitur. Duellum Davidis cum Goliatho publicum, plane alterius fuit ordinis & extraordinarium, quod non magis ad imitationem trahi potest, quam ejusdem pugna cum leone & urso, plane miraculosa. Cætera, quæ fortitudinem spectant, corollaria proponent.

COROLLARIA.

1. *An vim vi repellere, hostemque invasorem occidere, sit viri fortis, ac licitum? A.*

2. *An cæteris paribus, omnibusque ad justam sui defensionem requisitis, rite recteque se habentibus, ut propriam mortem evadat, unicuique sit licitum, invasorem occidere? A.*

3. *An sit Viri fortis, honorem suum læsum redimere per mortem lædentis? N.*

4. *An liceat bona nostra temporalia tueri ac conservare, si aliter non possimus, per occisionem eripientis? Resp. furi simplici non esse eripiendam vitam, sed latroni simul & furi, aut quando dignosci non potest, an aliquis furandi vel latrocinandi animo veniat, ut de nocte, licere pronuntiamus.*

5. *An bellum sit licitum? A.*

DISPUTATIONUM PRACTICARUM

VIGESIMA-PRIMA,

DE

TEMPERANTIA.

THESIS I.

POst fortitudinem explicatam, aliquot capitibus *l.* 3. *Eth.* ad Temperantiam transit *Aristoteles*, *c.* 10. & nos ab ea explicata disputatione gemina, ad Temperantiam transimus: cujus naturam hac unica in aperto ponemus: primum vocem, mox rem, more nobis consueto, excussuri.

II. Temperantiæ vox non uno modo sumitur ab Ethicis. 1. *Generalissime* quamlibet significat virtutem & moderationem: omnis enim virtus consistit in moderatione seu temperantia affectuum. 2. Sumitur *specialius* pro virtute, quæ omnes voluptates corporis ad mediocritatem redigit. 3. *Specialissime*, pro ea virtute, quæ gustus & factus voluptates ac dolores subigit & ad mediocritatem redigit: hoc sensu hîc agimus de Temperantia.

III. *Temperantia est virtus moralis servans mediocritatem, in expetendis & fruendis voluptatibus, & perferendis doloribus, ex absentia voluptatum nasci solitis, circa cibum, potum, & venerem, seu res gustui & tactui objectas. Temperantiam esse virtutem*, sic probamus. 1. Quodcunque hominem facit bonum, & hominis opus reddit laude dignum, est virtus. At temperantia hoc facit. Ergo, &c. 2. Circa quod cadit excessus & defectus, circa id cadit virtus. Sed circa cibum, potum, venerem, cadit excessus & defectus. Ergo, &c. (*a*) *Objectum internum* Temperantiæ, est cupiditas; *externum*, sunt res quæ gustui & tactui objiciuntur, aut potius voluptas & dolor, quæ ex istis rebus nascuntur. *Primarium* quidem objectum sunt voluptates, *secundarium* dolores: sed quæritur, *An circa quaslibet voluptates versetur Temperantia?* Resp. cum *Arist. l. Eth* 3. *c.* 10. voluptatum esse varia genera: Voluptates sunt vel ψυχικαί, quæ τὴν ψυχὴν animum suavi commotione afficiunt, vel σωματικαί, quæ corpus afficiunt & sensus suavi commotione. Animi voluptates non sunt ejusdem generis apud *Aristotelem*: sed percipiuntur, vel ex contemplatione rerum, vel ex conversatione & colloquio Amicorum, vel ex consecutione & adeptione earum rerum, quas expetere solemus, ut sunt divitiæ, honores, amici, liberi, omniaque ea quæ in bonorum numero recensentur. Corporis voluptates, vel sunt homini propriæ, vel sunt ei cum brutis communes, utræque vulgo vocantur αἰσθητικαὶ sensibiles, quia sensus externos movent atque afficiunt; propriæ hominis voluptates sensuales sunt, quæ ex visu, auditu, & olfactu percipiuntur: communes, quæ ex gustu & tactu. Temperantia non versatur circa voluptates animi: neque enim, qui v. c. summos honores debite expetit, ideo vocatur Temperans, aut qui nimium, intemperans, sed vel magnanimus vel ambitiosus; sic nec, qui pecuniam debite expetit, dicitur Temperans, sed liberalis, nec, qui non debite, intemperans, sed avarus. Non versatur etiam Temperantia circa quaslibet voluptates corporis; non certe circa eas, quæ visu, auditu, & olfactu, percipiuntur: neque enim, qui ex visu capiunt voluptatem, ut ex coloribus egregiis

egregiis picturisque elegantibus, vel moderatam, vel immoderatam, ideo dicuntur vel Temperantes, vel Intemperantes. Eadem est auditus ratio: si quis enim impense delectetur cantionibus & melodiis, non potest idcirco dici intemperans, nec temperans si delectetur debite. Eodem modo sese res habet circa odoratum. Per accidens tamen, quatenus res visæ, auditæ, olfactæ, in nobis gignunt inordinatum appetitum sui, possumus ab iis denominari intemperantes: ut si quis audiendis sermonibus obscœnis fœdam sentiat in sese irritari libidinem, is hoc ipso redditur intemperans; & sic porro. Solæ ergo voluptates ex gustu & tactu verum ac proprium sunt objectum Temperantiæ, quæ homini cum belluis sunt communes, inde θηριώδεις belluinæ dicuntur; magis tamen in tactus quam in gustus voluptatibus suum exequitur munus Temperantia, quia voluptates tactus sunt majores ac pleniores: nam tactus per totum diffunditur corpus, & in omnibus corporis partibus recipitur: non sic gustus, qui in cuspide tantum fit linguæ, atque in palato: unde qui rem aliquam sunt gustaturi, leviter eam attingunt; tales, quatenus ex levi attactu per linguæ cuspidem facto, aliquam, sed exiguam capiunt voluptatem, intemperantes propriè dici nequeunt. Quod de voluptatibus diximus, eas non quaslibet sed certas esse Temperantiæ objectum, id ex opposito de doloribus intelligendum est quoque, non animi, nec eos, qui ex visu, auditu, & olfactu, sed vero illos, qui ex gustu & tactu acquiruntur, esse objectum Temperantiæ. Sunt porro voluptates, vel honestæ vel turpes; utræque vel præsentes vel absentes. Temperans voluptatibus honestis, si sint præsentes, moderatè utitur, si absint, non nimis dolet: intemperans contrà. Turpes voluptates, sive præsentes, sive absentes, in totum aversatur temperans: at iis præsentibus delectatur intemperans, & ob earum absentiam dolet.

(a) Voluptas & dolor interdum sumuntur late pro adjuncto omnium vitutum ac vitiorum; quotiescunque enim aliquam virtutem exercemus, post illam exercitam gaudemus & ex illa voluptatem capimus; contra quoties peccamus, aut virtutem aliquam exercere impedimur, tristamur ac dolemus, hoc modo circa voluptatem & dolorem versatur fortitudo: nam quicunque præclare in bello rem gessit, voluptate afficitur; contra, qui infeliciter rem gessit, dolore corripitur: interdum hæc vocabula sumuntur strictius, & significant non adjunctum, sed ipsum objectum virtutum quarundam internum, ac tum significant affectus duos, qui alio nomine vocantur gaudium & tristitia: denique specialissime accipiuntur pro voluptate ac dolore ortis ex præsentia aut absentia cibi, potus ac veneris, uti hic.

IV. A definitione transimus ad *divisionem* Temperantiæ. Dividitur non male in *Frugalitatem* & *Castitatem*: Frugalitas in *Abstinentiam* & *Sobrietatem*. *Abstinentia* est Temperantia circa cibum. *Sobrietas est* Temperantia circa potum. *Castitas est* Temperantia circa venerem. Notandum est hic, vocem Abstinentiæ sumi hic specialius quam cum significat cujuslibet rei illicitæ fugam; quo sensu dicimus, Sustine & abstine.

V. *Extrema* seu *vitia opppsita* Temperantię sunt, in defectu ἀναισθησία, Latine insensibilitas seu stupor, in excessu ἀκολασία, intemperantia. *Stupor* Latinis accipitur, vel pro ingenii tarditate, amentiâ, stultitiâ, vel pro aversatione voluptatum non vitiosarum: postremo sensu hìc venit: estque vitium, quo licitas & concessas etiam voluptates quis aversatur atque aspernatur: Hoc quidem vitium inventu est rarissimum. Vocatur ἀναισθησία, quia talis nihil amplius sentire videatur. *Intemperantia*, vitium in excessu temperantiæ, dicitur ἀκολασία, quæ vox & pueris convenit & intemperantibus: utrique enim à suis rapiuntur cupiditatibus, ac castigatione & moderatione indigent: descendit enim à Græco κολάζειν, quod est, *castigo*, *coerceo*, *prohibeo*: oportet enim cupiditates, & in pueris & præsertim in intemperantibus κεκολάσθαι, castigari ac coërceri, ut sint moderatiores, & ne rationi adversentur, quæ quia in intemperanti nullo modo sunt coërcitæ ac castigatæ, rectè intemperantia dicitur ἀκολασία. Est hoc vitium, quo quis anxiè nimis voluptates appetit si absint, furiose nimis & immoderatè

ample-

amplectitur, si adsint, nimio dolore afficitur, si eas consequi non valeat. Intemperantia in cibo peculiari voce dicitur Voracitas, in potu Ebriositas, in venere Libido. Peccat intemperans in excessu, multis modis. 1. in qualitate, cum, quæ jucunda sunt, promiscue sine ullo concupiscit discrimine. 2. in quantitate, cum plures & majores voluptates concupiscit quam convenit. 3. in modo, cum à voluptatibus instar pecudis quaquaversum rapitur & abripitur, easque rebus quibusvis, etiam honestis, præfert. 4. in circumstantiis, cum nec loci, nec temporis, nec personarum, ullam habet rationem, modo suis fruatur ac potiatur voluptatibus.

VI. De *extremo* utroque *vitio opposito Temperantiæ*, solent ab *Ethicis* quædam quæstiones disputari. Quæritur 1. *An rectè ἀναισθησία Philosopho collocetur inter vitia?* videtur enim multis, illa à voluptatibus omnibus in totum abstinentia, laudabilis. R. rectè a *Philosopho ἀναισθησίαν* numerari inter vitia: quippe quæ contra naturam hominis est, non vegetantem modo ac sentientem, sed & rationalem: est enim habitus, quo minus alimenti sumimus, quo minus delectamur voluptatibus necessariis, quā postulat ipsa naturæ conservatio, aut personæ conditio, aut similis circumstantia: natura hominis ἀναισθητε vegetans plus vellet alimenti, & sentiens plus vellet voluptatum: imò & natura rationalis deberet ex voluptatibus, vel corpori necessariis, vel valetudini non contrariis, habitā ratione circumstantiarum, plures præscribere. Certe cum natura, Deus naturę author, adspersérit homini atque inseverit (*a*) quasdam voluptates, ad singulorum individuorum salutem ac conservationem, in usu cibi & potus, ad speciei propagationem, in Venere, illas aversari ac spernere contra omnem est humanitatem. Homini, secundum naturam & rectam rationem, est vivendum. At hæ voluptates secundum naturam sunt, & rectā ratione regi possunt. Ergo secundum eas est vivendum, Et, qui eas in totum contemnit, contra naturam facit ac rectam rationem. Vitium itaque est ἀναισθησία, sed minus tamen quam est intemperantia, quia ab hoc extremo in defectu facilius ad mediocritatem Temperantiæ transitur [illegible] am ab altero extremo in excessu, à q[illegible] ad temperantiam ipsam tran[illegible] est difficilior.

(*a*) Deus Opt: Max: cib[illegible] ac pot[illegible] [illegible] hominibus, ut sing[illegible] [illegible] in [illegible] servarentur aliquandiu in v[illegible] q[illegible]am [illegible] ceperunt; concessi[illegible] iisdem ve[illegible] legitimam, seu conjugii & congre[illegible]us licitu usum [illegible] natura humana propagaretur, et sic genus humanum tanquam species una ex variis creaturarum [illegible] ciebus non desineret: sed insuper v[illegible]uptatem quamdam posuit honestam in i[illegible] [illegible], usu scil. cibi. potus, & veneris, debito. quib[illegible] individuorum hominum vita producitur & natu[illegible] humanæ species perpetuatur, sic ut absq[illegible] peccato voluptas aliqua sed moderata ex istarum rerum usu percipi valeat: omne vitium positum est solummodo in [illegible] voluptatis & doloris contrarii excessu ac defectu.

VII. Quæritur 2. An recte *Aristoteles c. 10. l. 3 Eth* circa finem, *Intemperantiam* asserat *esse vitium turpissimum maximeque probrosum?* Resp. omnino: nam maxime pugnat cum hominis excellentia, dignitate, splendore, quibus hominem exuit, & feris ac brutis eum reddit similem; unde hoc vitium *Arist.* illic loci dicitur θηριώδης i.e. belluinum.

VIII. 3. Quæritur, *an Ebrietas excuset peccatum?* Resp. Distinguenda est ebrietas ab ebriositate: illa actum, hæc habitum significat: Potest actu quis inebriari, & per alterius deceptionem; si non satis noverit aut alterius fraudem: sic aliquo modo excusat peccatum ebrietas, à tanto, inquiunt vulgo, non à toto. At ebriositas, quæ est habitus inebriandi se, cum quis ex prævia intentione, ob delectationem quam habet ex potu, eo se sciens & volens onerat ad rationis amissionem, à peccato non excusat. Cætera de Temperantia continentur Annexis.

ANNEXA.

1. *An per leges Temperantiæ bis de die comedere liceat?* *Aff.*
2. *An repugnat Temperantiæ interesse conviviis?* *Neg.*
3. *An virginitas sit licita?* *Aff.*
4. *An virginitas sit simpliciter melior conjugio?* *Neg.*
5. *An per Castitatis leges liceat choreas mixtas instituere?* *Neg.*

DISPU-

DISPUTATIONUM PRACTICARUM VIGESIMA-SECUNDA, *DE* LIBERALITATE.

THESIS I.

EX Virtutibus, *Fortitudinem* & *Temperantiam*, expoſuerunt Diſputationes præcedentes: egeratque de iis *Ariſt. l. Eth. Nicom.* 3. De virtutibus aliis agit *l.* 4. *&* 5. atque ex undecim, quas propoſuerat *l.* 2. *Eth. c.* 7. explicat octo *l.* 4. ſingulas ſingulis capitibus; quarum duæ verſantur circa divitias, *Liberalitas & Magnificentia*, duæ circa honores, *Magnanimitas & Modeſtia*, una circa iram, *Manſuetudo* ſeu *Clementia*, tres circa quotidianam converſationem, *Comitas, Veritas, Vrbanitas*: Poſtremam undecim virtutum, *Iuſtitiam*, explicat late *lib.* 5. Nos, eodem ordine, quo *Ariſtoteles*, omnes & ſingulas publicæ diſquiſitioni ſubjiciemus, & Philoſophi vitulâ arabimus, quo nemo fere melius earum naturam explicare valeat. Faciemus cum ipſo initium à *Liberalitate*, ſic enim orditur *l.* 4. *Eth.* Λέγωμεν δ' ἑξῆς περὶ ἐλευθεριότητος.

II. Ἐλευθεριότης, ἀπὸ τοῦ ἐλευθέρου, à libero, vel ἀπὸ τῆς ἐλευθερίας, à libertate, derivatur, uti *Lat. vox Liberalitas*, à *Libero*, vel *Libertate*, deducitur, quia ſc. ἐλευθεριότης τὸν ἐλεύθερον, liberalitas hominem liberum, maximè decet: & in eo magis reperitur, quam in homine ſervo ac ſordido, vel quia facit hęc virtus, hominem libenter largiri: nonnulli hanc vocem à *liberando* deducunt, vel quia beneficia à liberali profecta alios à paupertate liberant, vel quia ipſos liberales hæc virtus liberat à ſervitute divitiarum, quarum alioquin fierent facilè ac forent mancipia. Qui hanc vocem, ἀπὸ τῆς λοιβῆς, à *libatione*, derivant, quod, ſicuti libatio omnis debebat eſſe ſpontanea & ultronea, ita nullibi magis τὸ *ſponte* cernatur, quam in hac virtute, illi paulo longius abeunt in hujus vocis explicatione; adjuvantur tamen veterum inter Latinos ſcriptione, quæ erat *Loiber* pro *Liber*, teſte *Feſto*. Liberalitas interdum ſumitur καταχρηστικῶς *impropriè*, quo ſenſu, vulgus, hominem prodigum & ſua largius communicantem, vocare ſolet liberalem, vel κυρίως, *propriè*, & tum, aut in genere, pro omni εὐεργεσίᾳ, beneficentia, etiam ipsâ Magnificentiâ, aut in ſpecie, pro hac, de qua agimus, Virtute, quam ex Ariſt. primo *textu c.* 1. *l.* 4. *Eth.* definimus, εἶναι μεσότητα περὶ τὰ χρήματα, eſſe mediocritatem circa pecunias; μεσότης, i. e. ἀρετὴ ἐν μεσότητι οὖσα. Eſt enim hæc (*a*) definitio, ut loquuntur vulgò, cauſalis, i. e. per ſolam cauſam: uti Eclipſis definitur, Interpoſitio terræ inter ſolem & lunam. *Objectum* Liberalitatis facit *Ariſt.* τὰ χρήματα, qua voce non tantum intelliguntur pecuniæ, i. e. nummi ſignati, ſed quælibet opes ac poſſeſſiones, quarum pretium pecuniâ vel nummis æſtimari ac menſurari ſolet ac poteſt, uti ſunt agri, ædes, villæ, ſupellectilia, & alia omnia, quorum eſt in vitâ humanâ uſus: dicuntur enim, χρήματα, ἀπὸ τῆς χρήσεως, ab uſu, quaſi dicas χρήσιμα utenſilia aut utilia, quæ ſui habent uſum in vitâ ſuſtinenda ac tolerandâ. Verſatur vero ἐλευθεριότης περὶ τὰ χρήματα, ἐν τῷ διδόναι καὶ ἐν τῷ λαμβάνειν, in dandis & accipiendis pecuniis. In dandis pecuniis, earum χρῆσις uſus, in accipiendis, κτῆσις poſſeſſio cernitur. Χρῆσις δ' εἶναι δοκεῖ χρημάτων, δαπάνη καὶ δόσις. ἡ δὲ λῆψις καὶ ἡ φυλακὴ, κτῆσις μᾶλλον, Vſus verò eſſe videtur divitiarũ, ſumtus & datio: ſed acceptio & cuſtodia, poſſeſſio magis *ſc. videtur*, inquit *Ariſt.* paulo poſt initiũ *c.* 1. *l.* 4. *Eth. Vſus* pecuniarũ conſiſtit, vel in ſumtibus circa rem domeſticã & familiarẽ faciendis, vel in dando & erogando: *poſſeſſio*, vel in acquirendo, quando eas aliũnde accipimus, cum non habemus, vel

vel in custodiendo, cum acceptas conservamus. Hæc *Aristotelis* est de *Liberalitate cap. cit.* Philosophia, quam esse solidam, ulterius ex ipso demonstratum ibimus.

(*a*) Definitio Causalis dicitur, cum in definiendis Accidentibus omisso genere, & subjecto inhæsionis, illud definitur per solam Causam, aut per Causam & objectum, uti hic liberalitatem definit Aristoteles.

III. Liberalitatem esse virtutem περὶ τὰ χρήματα, circa pecunias, sic probat *Philos. loc. cit.* ὧν δέ ἐστι χρεία τις, ἔστι τούτοις χρῆσθαι, καὶ εὖ καὶ κακῶς, Quorum v. est usus aliquis, est iis uti, vel benè vel malè. Hinc sic argumentamur. Quibus rebus bene possumus vel male uti, circa ea est virtus. Atqui τοῖς χρήμασι, pecuniis, bene vel malè possumus uti. Ergo &c. At circa τὰ χρήματα, pecunias, non est fortitudo, non temperantia, non magnanimitas, non veritas, &c. Ergo &c. *Except. Bene vel malè uti divitiis pertinet ad justitiam, quæ medium tenet, & in accipiendo & in dando, ut redeat ad unumquemque, quod suum est.* Resp. Justitia, quicquid dat, ex debito dat, & quicquid accipit ex merito accipit. (*a*) At liberalitas non dat ex debito sed sponte; & accipit non ex merito sed sponte: ideoque, licet utraque hæc virtus versetur circa τὰ χρήματα, pecunias, non tamen eodem modo: Justus versatur in pecuniâ alienâ, quæ alteri debetur, quia meritus est, &, si retineat, retinet pecuniam non suam, quia est merces debita alterius: at liberalis versatur in suâ pecuniâ, quæ nulli debetur: (*b*) justus dat alteri, quod alterius est; liberalis dat alteri, quod suum est. *Inst. At liberalitas dat etiam ex debito, nam debet ac tenetur egenti proximo succurrere liberalis.* Resp. Illa est debitio moralis tantum & congruens ex lege charitatis, at non, ut sic loquar, Physica aut meritoria: id est, egenus nullam operam locavit liberali, qua sit meritus ejus opem, aut per quam obstrinxerit liberalem, ut ipse vi obstrinctionis debeat, ex verâ, & strictâ, & propriè dictâ debitione, egeno conferre tale subsidium, tanquam operæ collocatæ mercedem ac pretium: (*c*) præmium est, quod dat liberalis & ultro, non pretium ex merito. Decidemus hanc rem verbis *Victorini Strigelii commentar. in Arist. Eth. l. 4. p. 332. Justitia præstat debitum civili obligatione, videlicet, quod leges & Magistratus jubent solvi. Sed liberalitas communicat id, quod naturali obligatione debetur: ut, quanquam Samaritanus nihil debebat propter edictum aliquod Magistratus saucio jacenti in via, tamen debebat naturali obligatione, quia quoddam naturale fœdus est hominum inter se, quod præcipit ut alterius vitæ unusquisque, quantum potest, opem ferat. Vetus dictum est, Liberalitatem dare quidem, indebitum personæ, sed dare debitum speciei, id est, communi societati, quæ sine ea non potest conservari: sed multo illustrius est dicere, dare eam debitum Deo,* (*d*) *quia vult Deus* &c.

(*a*) Quod hic dicitur de Justitia & Liberalitate in abstracto, hoc intelligendum de Justo & Liberali in concreto.

(*b*) Justus cum dat pecuniam alteri, eam dat ex pacto, Conventione, aut Contracto inito inter se & proximum, ut cum ædificans certam pecuniæ summam ex stipulatione debitam operariis persolvit; Liberalis non dat ex pacto, ut cum Aliquis mendico dat stipem, neque enim ulla conventio facta est inter dantem & mendicum, ut ejus vi & obligatione mendico stipem tradere teneatur is qui dat. Præterea, Justus cum persolvit mercedem laboranti debitam, pro labore dat pecuniam non Amplius suam, quamvis hactenus possederit, sed eam, quæ facta est laborantis propria per & propter suum laborem: sed cum Liberalis stipem largitur mendico, dat pecuniam suam, & quæ nullo modo facta est propria mendici: operarius pecuniam, quam aufert, labore suo meruit, mendicus non item.

(*c*) *Præmium* dicitur, id quod datur absque ullo merito Accipientis in dantem collato. *Pretium* dicitur id quod datur propter meritum Accipientis danti collatum: aliter dicitur merces, præmium, & gratuitum, merces ex debito; unde vita æterna, Rom. 6. usu ultimo dicitur præmium, non pretium, aut merces, quia non confertur ex merito Accipientis hominis, nec ex debito Dantis Dei.

(*d*) Qui dat egenti stipem, quia Deus jussit, dicitur liberalis, & agere ex lege Charitatis, quæ jubet proximo bene facere: qui mercedem persolvit ob laborem quantum ille meritus est, quia Magistratus jubet, justus est, & dicitur agere ex lege Civili: & quamvis etiam hoc postremum Deus jusserit, tamen quia peculiares leges exstant humanæ de pretio persolvendo pro labore præstito, non item de danda Eleemosyna, ideo quando

quis

quis persolvit mercedem alteri debitam, justus dicitur, & non liberalis, nam justitia respicit leges Civiles, non item liberalitas: & quando liberalitas dicitur dare indebitum Personæ, sensus hic est, quod huic, aut illi mendico singulari, Petro, aut Paulo, mendico individuo, non tam teneatur dare stipem liberalis, quã quidem speciei, i. e. homini, qui est species respectu Petri & Pauli, dare tenetur ex lege Charitatis; hæc enim jubet, ut diligamus proximum, per proximum intelligendo hominem in specie.

VI. *Objectum* Liberalitatis fecimus τὰ χρήματα; quod de objecto *externo* iutelligi debet: nam *internum* objectum hujus virtutis est *amor & cupiditas divitiarum.* Quid per χρήματα intelligatur, *th.* 2. est dictum: nempe, divitiæ, (*a*) tum naturales, pecora, fruges, agri &c. tum artificiales, nummi; uno verbo, *quicquid pretio seu nummis signatis æstimari potest.* Quæritur hic, *an non aliud quoque, quod pretio æstimari nequit, sub liberalitatem cadat? Quid enim si quis sine pretio liberaliter doctrinam suam atque eruditionem communicet alteri, nonne hæc liberalitas fuerit dicenda? & tamen bonum doctrinæ atque eruditionis est tale, ut pretio commensurari, aut pecuniis compensari, nunquam possit.* Ut hunc dissolvamus nodum, notandum venit, valde improprium esse phrasin hanc, quando doctrina aut eruditio dicitur communicari liberaliter: qui enim aliquid communicat aut dat liberaliter, is rem aliquam, quam possidet, transfert ac tradit in potestatem alterius, ut hoc, quod dat & communicat, amplius non possideat, aut saltem, si dominus ac possessor & proprietarius maneat, transfert ejus rei usum in alium, ut amplius eâ re uti ipse non valeat, quam communicavit aut donavit: ita ut liberalis, aut dominium, aut usum rei, amittat, vel transferat in eum, cui donat eam aut communicat liberaliter. At, qui eruditionem liberaliter alteri communicat, is suæ eruditionis, nec dominium, nec usum, amittit: neque discipulus possidet aut utitur scientia sui præceptoris, sed sua sibi propria, ac, quæ diversa est à præceptoris sui scientia. præceptor laborem suum in docendo communicat liberaliter, qui redimi potest nummis: at eruditionem suam non communicat, quia & κτῆσιν & χρῆσιν ejus sibi servat. *Instant.* 1. *At corpus humanum alteri in usum tradi potest ad rei alicujus effectionem: illud autem pretio nullo commensurari potest.* Resp. Qui sui corporis usum commodat alteri, ipse sui corporis manet dominus & ipse eo utitur: itaque nulla hic est transportatio, qualis exigitur in liberalitate: usus verò sui ac proprii corporis alteri commodatus potest redimi pretio. *Instant.* 2. *Sed quid? si quis in servitutem sese alteri det, ut ab alio, sc. Domino alteri donetur. Hîc certè corporis dominium transfertur.* Resp. Hîc nullo modo corporis dominium transferri: neque servus potest sui corporis dominium transferre alteri, cui in servitutem sese addicit, neque dominus servi; sed utrimque tantum transfertur usus corporis humani commodatus, qui potest pretio redimi: sc. ne ipsi quidem nos sumus domini vitæ nostræ aut corporis nostri, sed usurpatores tantum; hanc usurpationem, hunc usum, transferre possumus, dominium non item: Si enim servus dominium sui corporis transferret alteri, posset is alter de corpore servi disponere, uti vellet; dominus enim rei, disponit de re sua, uti vult: at non potest sic dominus disponere de corpore sui servi, uti vult; nam etiamsi vellet, non tamen posset occidere (*b*) potentia, sc. Ethica ac legali, quia illam potestatem in corpus servi non accepit. Quin! ne ipse quidem servus sic sui corporis est dominus: sed solus Deus, ut vitæ necisque est arbiter, ut omnium hominum, imo rerum omnium, ita corporum humanorum solus est dominus.

(*a*) Divitiæ vocantur naturales, quæ ab ipsa sunt natura, aut potius à Deo, authore naturæ: artificiales, quas invenit industria humana, qualis est pecunia. Cum enim Antiqui merces meribus commutare solerent, unde mercatura est dicta, nec unusquisque semper esset instructus illis mercibus quibus alter egeret, inventus est nummus signatus qui vicem mercium commutandarum servaret, quod etiamnum hodie obtinet.

(*b*) Potentia legalis sive Ethica dicitur, qua aliquis quippiam potest per leges, quia illud legibus est permissum, & opponitur potentiæ physicæ, qua aliquis quippiam potest viribus naturæ, sive sint corporis, sive animi. sic potest potentiâ physicâ robustior occidere minus robustum,

ftum, potentiâ fcil. phyficâ, fed non poteft potentiâ Ethicâ, quia ipfi non licet.

V. Diximus ex *Arift. th.* 2. liberalitatem duobus circa τὰ χρήματα actibus occupari, *dando & accipiendo*: per τὸ *dare*, non fimpliciter intelligitur *donare*, fed etiam *fumtum facere & impendere* rebus neceffariis & honeftis: per τὸ *accipere*, non folum intelligitur τὸ *capere*, fed *cuftodire* ac fervare res datas vel acceptas. Liberalitatem confiftere etiam in accipiendo, contra *Timpler. Eth. Gener. l.* 3. *c.* 9. *quæft.* 2. fic probamus. Si liberalitas tantum in dando confifteret, facilè foret, ut evacuaretur liberalis femper dando: ne itaque pecunia exhauriatur, & liberalitatis materia omnis dilabatur, quo diutius dare poffit, neceffe eft, ut interdum accipiat: ac, ne nimium quoque accipiat, eum docebit liberalitas. *Magis tamen in dando quàm in accipiendo liberalitatem effe fitam, cum Arift loc. cit.* pronunciamus, moti ejus rationibus, quas ex *Andronici Rhodii in Eth. Nicom. Paraphrafi*, per Nobiliff. Virum ac fulgens Academiæ noftræ etiamnum lumen, *D. Danielem Heinfium*, latine redditα, hic apponimus. *In ufu ergo pecuniarum verfatur liberalitas: ufus vero magis eft dare, quam accipere. Sed & magis virtus videtur, beneficio afficere quam affici, &, quæ honefta funt agere, quam, quæ turpia funt, non agere. Accipere enim, unde oportet, eft beneficio affici, ficut non accipere, unde non oportet, eft, non turpia agere. Prætera, id quod magis laudatur, magis etiam virtuti convenit: dare autem ut oportet, quam accipere, magis laudatur: gratia quippe & laus magis tribuitur ei, qui dat, quam qui non accipit. Ad hæc, in difficiliori occupatur virtus: difficilius autem eft, ut oportet, dare, quam accipere aut non accipere, ut oportet: fuum enim ipfius dimittere, multo eft difficilius quam alienum remittere. Quare magis liberali convenit, dare honefte, quam aut non accipere, aut accipere honefte.* Videantur cætera apud ipfum *Andronicum Rhodum*, atque alios *Commentatores in Eth. Arift.*

VI. Nunc porro videndum, quænam fint *officia* viri liberalis, *tum in dando, tum in accipiendo*: atque hæc quoque ex *Ariftotele* defcribemus, quem ὁδηγὸν, viæ ducem, effe in *Difp. Philofophicis*, confuetudo obtinuit Is igitur *cap. cit.* liberalitatem in *dando* recte exerceri cenfet, fi finis obfervetur. propter quem & modus, quo exerceri debet *Finis*, ut omnium virtutum, ita liberalitatis eft fola *honeftas*. itaque, qui beneficia aliis conferunt, vel oftentationis caufa, vel ut majora beneficia viciffim reportent, vel ut favorem & gratiam aliorum fibi concilient, vel ut per ea ad honores in magiftratu perveniant, vel ut ab importunitate petentium liberentur, vel propter quamcunque caufam præter honeftatem, liberales non funt *Modus* exercendæ liberalitatis eft, ut detur ὀρθῶς, *rectè*. Atque hic quinque potiffimum obfervari debent circumftantiæ: *Perfona*, *Quantitas*, *Tempus*, *Locus* *Perfona*, confideranda eft, vel dantis, vel accipientis. In perfona dantis, fpectandus eft animus, ut det ἡδέως καὶ ἀλύπως, fuaviter & fine triftitia: in perfona accipientis videndum eft, utrum (a) dignus fit noftris beneficiis: itaque *Arift.* monet non effe dandum, τοῖς τυχοῦσι, id eft, quibuflibet fine difcrimine. Circa *quantitatem* beneficiorum, fpectari debent, facultates dantis, ut det pro ratione fuarum opum, ne fefe exhauriat: item conditio accipientis, ut cuique detur pro ratione paupertatis. Quoad *qualitatem*, dandum eft ex propriis & non ex alienis opibus: & danda funt accipienti, quæ profutura non obfutura ei funt. Quod ad *tempus*, notum eft vetus dictum: Bis dat, qui cito dat. In tempore fubvenire, omnium rerum eft primum. Quod ad *locum*, dandum eft, οὗ καλὸν, ubi honeftum eft. Quæ honoris ergo dantur beneficia, palam; quæ egeftatis fublevandæ causâ, clam debent conferri. Officia *accipientis in accipiendo*, funt; 1. Liberalis non accipit, unde non eft accipiendum. 2. non eft petax, αἰτητικός: magis enim cupit, beneficium dare, fi poffet, quàm accipere. 3. ftudet honeftis rationibus fuas facultates augere, ut poffit, non ab aliis accipere, fed de fuo largiri. Quæ de liberalitate quæri amplius poffent, *Annexa*, &, extrema, *difp. feq.* exhibebit.

(a) Dignus dicitur hoc loco, non qui aliquod beneficium danti contulit, aut officium aliquod præftitit, aut operam fuam impendit, & fic alterius

cetius beneficentiam meruit, sed qui virtute est prӕditus, & qui vir existit probus: liberalitas enim exercenda est in virum bonum atque honestum, & non in virum improbum, atque nebulonem.

ANNEXA.

1. *An verum & adӕquatum objectum liberalitatis sint pecuniӕ? A.*

2. *An liberalis quandoque etiam indignis dare debeat? N.*

3. *An, qui multa dat, semper sit liberalior eo, qui pauca dat? N.*

4. *An communio bonorum in bene constituta Rep. sit toleranda? N.*

5. *An pauper etiam possit esse liberalis? A.*

6. *An liberaliores sint, qui suo labore divitias acquisiverunt, an qui hereuitate aut alio modo aliunde eas acceperunt? Resp. posteriores.*

7. *An quis possit esse in seipsum liberalis? N.*

8. *An liberalis ditescere possit? A.*

9. *An liberalis sit, qui de alienis largitur? N.*

10. *An benefactores, propter beneficia data, magis ament beneficiarios, an hi, propter accepta beneficia, benefactores? Resp. prius verum est.*

11. *An aliquando liceat beneficia exprobare? N.*

12. *An in senes & pueros quoque sint conferenda beneficia? A.*

DISPUTATIONUM PRACTICARUM

VIGESIMA-TERTIA,

DE

LIBERALITATIS EXTREMIS ET MAGNIFICENTIA.

THESIS I.

L*Iberalitas*, quӕ ac qualis sit virtus, abunde *Disputatio* exposuit superior: *extrema* ei opposita vitia explicare vetuit chartӕ angustia. Ea nunc simul cum *Magificentia* proponemus atque exponemus. Sunt extrema duo Liberalitatis, *Prodigalitas* & *Avaritia*: quӕ diversa ratione & excedunt & deficiunt; prout Liberalitas versatur, vel in dando seu χρήσει, vel in accipiendo, seu κτήσει. Ratione χρήσεως, in dando, avaritia defectus est, prodigalitas excessus. Ratione κτήσεως, in accipiendo, avaritia est excessus, prodigalitas defectus. Sӕpe tamen hӕc vitia commiscentur, quod ex singulorum explicatione patebit.

II. *Prodigalitas*, Grӕcis dicitur ἀσωτία, ab α particula privativa & σώζειν, quia prodigi, nec se, nec opes suas servant, aut servare possunt: monet tamen *Aristoteles* in textu *lib. Eth.* 4. *c.* 1. ἀσωτίας nomen ambiguum esse, & non solum de profusione pecuniarum, sed & de intemperantia ac luxuria dici, deque omnibus vitiis, quibus prodigalitas famulatur: nam intemperantes & luxu perditos homines ἀσώτους Grӕce vocamus: unde & ἔχειν ἀσώτως, Grӕcis est, perdite vivere, & rem suam profundendo perdere, quod liquet ex illo *Martialis* versu. *Et potas, & amas,* ἔχεις ἀσώτως.

III. *Prodigalitas* est, vel *simplex*, vel *mixta*. *Simplex* est, qua quis temere absque ullo suo commodo facultates suas profundit, modum omnem in dando excedit, &, neque honestatis, neque decori rationem ullam, in largitionibus suis habet, nihilque ab aliis accipere cupit. *Mixta* est, qua quis, in dando non tantum, sed & in accipiendo, modum excedit; ut, si quis non tantum opes suas temere profundat in libidines ac voluptates, sed insuper aliis eorum bona per injuriam aufert, ut habeat, unde possit aliis largiri: & talis non tan-

tum est prodigus, sed & avarus, & injustus, & intemperans, & variis vitiis aliis inquinatus.

IV. *Avaritia Arist.* Græce dicitur ἀνελευθερία, quæ vox in genere significat *illiberalitatem*, possetque dici de omni vitio, quod liberalitati opponitur, sed κατ' ἐξοχὴν huic alteri extremo tribuitur: dicitur & πλεονεξία, cupiditas plus habendi, & φιλαργυρία, amor pecuniæ. *Avaritiam esse ἀνίατον, insanabilem, l. Ethic. Nicom. 4. c. 1. cit.* probat *Aristoteles.* 1. Quia senum est propria: at vitia senectutis non facile corriguntur. 2. Quia magis est naturalis & congenita homini: plerique enim mortalium magis sunt φιλοχρήματοι, ablativi, quam δοτικοί, dativi casus. Rationum harum deductio plenior videri potest in *textu cit.* & *commentariis* ad eum.

V. *Avaritia* est, vel *simplex*, vel *composita.* (*a*) *Simplex* est, vel quæ dando deficit, sine λήψεως excessu; vel quæ accipiendo excedit, sine δόσεως defectu. *Composita*, quæ & dando deficit, & accipiendo modum excedit. Atque hæc omnium est pessima. Ad *priorem* simplicis avaritiæ speciem pertinet φειδωλία, *nimia parsimonia: ad posteriorem, ars furandi, lenonia, fœneratoria, aleatoria*, & omnis illa, qua indebito modo bona alteri subripiuntur ex eorum cupiditate: atque hinc liquet, avaritiam sæpissime esse conjunctam cum injustitia: quam ob causam *Aristoteles* interdum dicit, (*b*) & *avaritiam esse quandam injustitiam*, & *aleatores, fœneratores, fures* (qui injusti sunt omnes) *esse avaros.* Nempe, si aleator, fœnerator, fur, primario præcipuoque consilio velint injuriam facere, secundario lucrari, injusti sunt proprie: si contra primo ac per se velint quæstum facere, secundario id velint agere per clancularium aut artificiosam captionem ac subductionem, avari sunt proprie.

(*a*) Simplex vitium dicitur, quod opponitur Virtuti uni, & Vitium Mixtum, seu Compositum dicitur, quod non uni sed pluribus Virtutibus opponitur, quia ex pluribus vitiis conflatum est.

(*b*) Aleator, fœnerator & fur, si spectentur quatenus unicuique suum non tribuunt, aut proximo suum non relinquunt, sunt injusti & peccant in Justitiam: at vero si considerentur in quantum nimium accipiunt, [illegible] ferunt, sunt avari, & peccant in Liberalitatem.

VI. Ita quidem utrumque liberalitatis extremum est expositum. Quæritur ab *Aristotele & Interpretibus. Utrum [illegible] majus vitium altero?* Resp. Simplex prodigalitas melior est avaritia simplici. Atque hoc [illegible] rationibus ab *Arist.* est comprobatum. 1. Quod vitium facilius curatur, est minus malum. Sed prodigalitas facilius curatur, quam avaritia. E. Nam aut ætate curatur, aut inopia: ætate, quia quo quisque est senior, eo est in largiendo parcior; inopia, quia fieri non potest, ut, qui omnibus largitur, ei ad prodigendum semper suppetant copiæ. 2. Prodigalitas magis est affinis liberalitati, quam avaritia. Ergo. Prob. anteced. Nam hoc commune est prodigo cum liberali, quod uterque dando prosit alteri: at avarus nulli prodest, ac ne sibi ipsi quidem.

VII. Liberalitati expositæ *c. 1. l. 4. Ethic Nicom.* subjungit *Arist. c. 2. Magnificentiam*, eo quod pariter circa τὰ χρήματα versetur: ac licet in eadem versentur materia *Liberalitas & Magnificentia*, non eadem tamen ac simili ratione. *Liberalitas* latissime patet, & in omnibus occupatur actionibus, in quibus, rei familiaris, pecuniæ, & opum, est usus: at *Magnificentia*, quotidianos, parvos, ac communes contemnit sumtus, solumque occupatur in raris, magnis, inusitatis sumtibus: itaque Liberalitatem superat Magnificentia sumtuum magnitudine: unde & μεγαλοπρέπεια Græcis dicitur, voce composita, ἀπὸ τοῦ μεγάλου, quod est magnum, & ἀπὸ τοῦ πρέποντος, quod est decorum, seu id quod decet: hinc optime ex *Arist. loc. cit.* definitur, μεσότης περὶ δαπανηρὰς χρημάτων πράξεις, *Mediocritas circa sumtuosas pecuniarum actiones.* At, dicet quis, (*a*) *Quomodo potest esse mediocritas hæc virtus, si versetur circa sumtus magnos? magni quippe sumtus mediocritatem excedunt.* Resp. Magni quidem sumtus non sunt mediocres, & recedunt à mediocritate, quæ est in Liberalitate, sed non ab ea, quam exigit Magnificentia. magni quippe sunt, non quod excedant normam & mensuram, quam postulat Magnificentia, sed quod superent sua magnitudine eos, in quibus

bus versatur Liberalitas. Est sane in illis ipsis sumtibus magnis, parum, nimium, mediocre: consequenter & Virtus & Virtuti opposita vitia circa eos occupantur. Virtus hæc *Magnificentia* est.

(a) Objectum Magnificentiæ est vel materiale, vel formale. Materiale, sunt sumptus magni: formale, est mediocritas, quæ servatur in sumptibus magnis faciendis.

VIII. Ex jam dictis dissolvi potest quæstio, quæ moveri solet *ab Ethicis*. An *Magnificentia sit specie distincta virtus à Liberalitate, an vero tantum gradu ab ea distinguatur?* Resp. *Peripatetici* plerique distinctas specie virtutes esse volunt: at nos hic ab iis recedimus: differunt enim tantum secundum magis & minus: at hi gradus diversas species non efficiunt: cum enim utrique virtuti sit proposita eadem materia, pecuniæ sc. ut statim est ostensum, magnificentia circa maximas, liberalitas circa mediocres, versatur: adde, actiones utrobique esse easdem, & finem eundem. Nam magnificus sumtus erogat, ut aliis subveniat, sed in eo tantum à liberali differt, quod ille ad magnitudinem quandam, pompam, & splendorem rerum magnarum, collimet, hic non item: uterque insuper honestatem pro fine habet: neque enim magnificus ostentationis vel popularis auræ gratia sumtus magnos impendit: neque temere aut inconsultò splendorem suum ostendit: sed, & sui, & eorum, erga quos sese magnificum repræsentat, rationem habet imò & facultatum suarum, ne majores iis sumtus faciat: itaque & magnificus, sicut liberalis, honestè agit & juxta τὸ πρέπον.

IX. Etsi vero Magnificentia sit virtus circa sumtus magnos, non tamen statim Magnificus est, qui magnos sumtus facit: ideoque virum *Magnificum suis notis* & proprietatibus *circumscribit Aristoteles loc. cit.* ut inde tanto facilius, quid sit Magnificentia, intelligatur: *Prima* Magnifici *conditio* est, ut sit sciens, ac norit, quid, quando, quantum, & quomodo agendum, ut sciat illos facere sumtus, qui rectè & utiliter sint facti. Quemadmodum enim periti est artificis, intelligere ac probè cognoscere, rerum, quas artificio tractat, proportionem; ita & magnifici est, nosse sumtuum faciendorum rationem, ut sint consentanei, tum operi, quod faciendum est, tum tempori & loco, ubi faciendi sunt, tum personæ, à quâ sumtus ipsi fiunt, aut imperantur: harum circumstantiarum rationem tenere, hominis est scientis. At illud est Magnifici. Ergo. *Secunda conditio* est, omni virtuti communis, ut Magnificus, id quod agit splendide, agat τοῦ καλοῦ ἕνεκα, honestatis ergo. *Tertia conditio* est, ut sumtus faciat magnos & splendidos cum animi delectatione: atque hæc conditio in omni etiam virtutis cuiuscunque opere exigitur. *Quarta conditio* est, ut sumtus, quos facit, faciat largè, prolixè, copiose, ac propemodum effuse: parci quippe est & sordidi, subtiliter rationem inire & calculum facere. ἡ γὰρ ἀκριβολογία, μικροπρεπές. *Subtilis illa rationum supputatio, sordidæ parsimoniæ signum est. Quinta conditio* est, ut Magnificus de solâ specie ac pulchritudine operis cogitet nec de precio sollicitus sit: hoc unum allaboret, ut quàm pulcherrimum opus efficiatur, non, quam parvo, & an minori precio, effici queat.

X. Officiis & conditionibus Magnifici expositis, Magnificentiæ *extrema* spectabimus, quæ duo sunt, alterum in defectu, in excessu alterum. Quorum illud μικροπρέπεια dicitur, eo, quod in magnis non servet decorum, sordidè & parum sumtus faciendo: hoc ἀπειροκαλία sive βαναυσία nuncupatur: & ἀπειροκαλία, quasi τοῦ καλοῦ ἀπειρία, decori & honesti imperitia: βαναυσία, à sordidis & imperitis artificibus, qui, divites facti, sordidâ plerumque & ineptâ splendoris affectatione laborant, quique magnos sumtus impendunt in rebus parvis. Βαναύσους Græci vocant, opifices sordidos ac viles, & qui manu victum quæritant, propriè tamen illos, qui ad fornaces seu caminos incensos laborant: nam βαῦνος caminum significat ac fornacem & αὔειν incendere, ut βάναυσοι sint, qui caminum accendunt ad conficienda opera, & in genere sordidi opifices.

XI. Circa βαναυσίαν pariter atque μικροπρέπειαν non uno peccatur modo. Ac circa prius vitium duplici fere peccatur ratione.

1. Ra-

1. Ratione formæ, seu modi, quando quis præter decorum, & ineptè, sumtus magnos facit in res parvas, aut in privata convivia: cujus duo adfert exempla *Arist.* unum est, si quis sodales, qui de symbolis cœnaturi erant, regio & nuptiali exciperet apparatu: alterum est de Megarensibus, qui in theatris & ludis scenicis, vestibus utebantur purpureis, atque in iis inepti habebantur atque insulsi. 2. Ratione finis, quando non honestatis sed ostentationis gratiâ magni sumtus fiunt. Circa posterius vitium peccatur. 1. Quando propter nimiam parsimoniam minores sumtus fiunt quàm operis alicujus dignitas exigit, aut opus etiam cœptum ob eandem causam deseritur. 2. Quando sumtus fiunt cum aliquâ tergiversatione, animo non promto, sed cunctanter, spectando semper, quâ ratione quàm minimis sumtibus res confici possit.

XII. Quæritur, *Vtrum è duobus Magnificentiæ extremis deterius sit?* Resp. distinguendum esse utrumque extremum in simplex & compositum. *Simplex βαναυσία* est, cum quis de suo sumtum facit nimium, nec eum aliò refert nisi ad famam comparandam ac nominis gloriam: *simplex μικροπρέπεια*, cum quis non sat sumtuum facit in rebus magnis, facit tamen aliquos; aut, si faciat magnos, eos faciat cum tristitiâ, non quod pecuniam ita perditè amet, sed quod falso putet sibi defutura justa præsidia vitæ sustentandæ, cum tamen dives sit. *Βαναυσία composita* est, cum quis non tantum sumtus maximos facit in re parvâ, sed præterea non de suo eos facit, sed aliunde, per injustitiam accessione sumtuum sibi factâ. *Μικροπρέπεια composita* est, cum quis in re quoque parvo parcus est, nec sumtus ullos facit in rebus magnis, non quod velit suæ aut amicorum indigentiæ consulere, sed quia pecunias suas, quas amat impense, omnimodo augere studet. *Simplex βαναυσία* seu *ostentatio est deterior μικροπρέπεια* seu *parsimoniâ*: at *simplex βαναυσία non est deterior μικροπρέπεια composita est tamen composita βαναυσία deterior composita μικροπρέπεια.* Hæc de *Magnificentiâ & extremis.*

A N N E X A.

1. *An Magnificentia sit præstantior Liberalitate? A.*

2. *An extrema Magnificentiæ sint turpiora extremis Liberalitatis? A.*

3. *An Fœneratores, & Aleatores, & Fures, rectè inter Avaros nominentur? Resp. quosdam, non omnes.*

DISPUTATIONUM PRACTICARUM

VIGESIMA-QUARTA,

DE

MAGNANIMIT. ET MODEST.

THESIS I.

L*iberalitatem* & *Magnificentiam*, gemina, quæ præcessit, disputatione, examini publico subjecimus, ex *Arist. ad Nic. Eth. l.* 3. *c.* 1. *&* 2. nunc ex *seq.* 3. *&* 4. capite eidem subjiciemus *Magnanimitatem & Modestiam*, quæ ita sese habent ad se invicem, docente ipso *Philosopho*, ut *Magnificentia* se habet & *Liberalitas*: ut enim hæc circa sumtus vel parvos vel mediocres, illa circa magnos, occupatur; ita Modestia circa honores vel parvos vel mediocres, Magnanimitas circa magnos, versatur. De *Magnanimitate* primum, mox de *Modestiâ* agit *Philosophus*, cujus & nos ordinem sequemur.

II. *Magnanimitas*, non uno dicitur modo; interdum significat communem omnium virtutum affectionem, qua quis vitiosas omnes perturbationes *animo magno* reprimit;

interdum

interdum notat fortitudinem, ut cum dicimus, aliquem *magno animo*, vel aggredi pericula, vel tolerare mala: hîc nobis ex *Arist.* significat virtutem moralem, servantem mediocritatem in honoribus magnis, vel amplectendis, vel fugiendis. Græcè dicitur μεγαλοψυχία, ἀπὸ τῆς μεγάλης ψυχῆς vel ἀπὸ τῶν μεγάλων, quod circa *magna animo suo* versetur Magnanimus, ut ipsum nomen hujus virtutis ejusdem *objectum generale* indicet esse, τὰ μεγάλα, *magna*: quod *Aristoteles* ulterius probat à descriptione Magnanimi, quem dicit esse eum, qui res magnas quidem, sed quibus dignus est, deberi sibi judicat: *Magnanimitatem in magnis* cerni. Antecedens à contrario probat: Nam qui se dignum judicat magnis, quibus dignus non est, non Magnanimus aut virtute præditus haberi debet, sed stolidus ac fatuus: quasi sic argumentetur *Philosophus*. Qui magna sibi arrogat, quibus non est dignus, is stultus habetur: At magnanimus non est stultus: nam, qui ex virtute agunt, non sunt stulti: Ergo non arrogat sibi magna, quibus non est dignus: arrogat tamen sibi magna, ex origine vocis: Ergo, quibus est dignus. *Magna* igitur, sed *digna Magnanimo*, sunt *Magnanimitatis objectum*, sed *generale*. At quæ magna in specie sunt objectum Magnanimitatis? id *Philosophus* porro inquirit; inquiramus & nos ex ipso.

III. (*a*) *Speciale objectum* Magnanimitatis est *honor*: versatur ergo circa *magnos*, imò *maximos*, *honores*: quod hac ratione demonstrat *Philosophus*. Cum dicitur aliquis dignus rebus magnis, ejusmodi dignitas ad bona refertur externa, quæ præmia rectè factorum sunt: nemo enim meritorum suorum præmia dicit esse bona animi interna seu virtutes, sed externa, quæ fortunæ vulgò vocant: virtus enim ipsa sibi non alteri est præmium. Ergo Magnanimus, ob merita sua magna ac maxima, dignum jure se censebit magnis ac maximis bonorum fortunæ. At inter bona fortunæ magnum est bonum, imo & maximum, honor: quia illud magnum est & bonorum maximum, quod viri magni & maximi in dignitate excellentissimâ constituti expetunt, ut Reges, Principes, Magistratus, &c. At tale quid est honor: præterea inter bona magna & maxima est illud, quod rei debetur maximæ, sc. virtuti. At illud bonum est honor, quia honor est testificatio unius de virtute alterius. Denique inter externa bona maximum est quod Deo tribuitur. At honorem ex fortunæ externis bonis Deo tribuimus. Ergo Magnanimus meritò judicat so dignum maximis honoribus. Ergo *honores maximi sunt objectum speciale Magnanimitatis*, quod erat demonstrandum.

(*a*) Honor maximus objectum est externum Magnanimitatis, sed internum est cupiditas honoris maximi; hic enim affectus est, qui ab hac virtute coërceri & intra rectæ rationis limites cohiberi debet.

IV. Circa honores magnos ac maximos cadere virtutem, facilè probatur; quia circa eos cadit excessus & defectus: unde sic argumentari licet. In quibuscunque cernuntur extrema, in iis & media datur virtus: Sed, in honoribus magnis maximisque vel expetendis vel contemnendis, cernuntur extrema. Ergo. Sunt enim, & qui se minoribus censent dignos honoribus quam merentur: alii majores sibi arrogant quam merentur: illi deficiunt à medio Magnanimitatis: hi illud excedunt: datur ergo virtus, quæ utrosque doceat servare mediocritatem; at hæc est ipsa, de quâ agimus, Magnanimitas: Objicit sibi *Philos. Magnanimitatem, si versetur circa magnos ac circa maximos honores, non fore virtutem, quia virtutis est mediocria sectari, unde per mediocritatem & medium definitur: at magna, quâ talia sunt, extrema sunt parvis opposita. Ergo & Magnanimitas extremum erit, oppositum medio.* Resp. *Philosoph.* per distinctionem. Magnanimitatem, & extremum esse, & medium; sed ratione dissimili: extremum esse, ratione magnitudinis objecti, quod sunt honores magni ac maximi, medium esse, ratione modi, quem servare docet, in iis accipiendis vel repudiandis: docet enim, neque nimium, neque parum, esse eos, vel sectandos, vel fugiendos, sed uti & sub quibus oportet conditionibus.

V. Subjicit *Arist.* Magnanimitati ex *objecto* explicatæ, *notas* quasdam & *proprietates* Ma-

 gnanimi,

gnanimi, quibus etiam *officium* ejus describitur. Fuse hæc omnia *Philos.* persequitur *l.* 4. *c.* 3. *Eth. Nic.* & primo docet, qualis sit Magnanimus: deinde, quomodo sese habeat circa honores; denique, quomodo se gerat circa reliquas virtutes in quotidiana conversatione. Docet 1. Virum Magnanimum esse optimum. Quia, quo quisque majore dignus est honore, eo est melior, quia honor est præmium virtutis: ergo, qui maximo honore est dignus, omnium est optimus: Sed Magnanimus maximo honore est dignus. E. est optimus. Deinde, qui in unaquaque virtute habet id, quod est maximum & excellentissimum, is est optimus. Sed Magnanimus habet, &c. E. Denique, qui nihil turpe admittit, nec causam ullam habet, cur turpe admittat, est optimus. Sed Magnanimus est talis. E. Nihil quippe magnum habet præter virtutem, eamque solam admiratur & propter unicam honestatem actiones omnes suscipit: Quæ causa est, quod nihil turpe admittat. Porro, quomodo sese habeat circa honores, docet *Philos.* dicitque, Magnanimum eos tantum curare honores, qui à magnis, gravibus, bonisque viris deferuntur: quos vero plebs offert sine judicio, non magni facere, in magnis honoribus excipiendis moderate lætari, &c. quæ *in textu ipso* legi possunt. Denique explicat, quomodo in cæteris sese gerat virtutibus Vir Magnanimus, sc. in singulis virtutibus id sectatur, quod magnum est & excellens. Circa liberalitatem, *ait*, eum tali esse ingenio, ut libentius in alios conferat beneficia quam accipiat, &, si quæ accepit, cumulatiora reddere studeat: cujus rei ratio est, quia inferioris est accipere, superioris conferre beneficia. Sed Magnanimi officia in reliquarum virtutum exercitio tam clare *in textu* persequitur *Arist.* ut nulla ampliori deductione sit opus.

VI. *Actus* Magnanimi circa honores maximos sunt, partim *appetere*, *accipere* ac *custodire:* partim *contemnere, negligere, ac dimittere*, utrumque ut & sub quibus oportet circumstantiis. Quærunt hic Ethici; *Vtrum Magnanimitas magis sit sita, in appetendis quam in contemnendis honoribus magnis ac maximis?* Atque *Aristotelis* quidem sententia in utramvis hic trahitur partem. Nos, magis sitam esse Magnanimitatem in honorum contemtu quam expetitione, censemus: ratio est quia & plus laudis redit ad eum qui contemserit, ut oportet, quam qui acceperit honores magnos, ut oportet: &, quia difficilius est contemnere honores magnos, ut oportet, quam expetere, ut oportet: habemus enim insitam cupiditatem appetendi eos, sed non item contemnendi. Sed quærunt hic nonnulli? *An ullo etiam modo honorem appetere licet?* Quidni? quia est virtutis præmium: quia infamiam contemnere licet, E. à contrario honorem expetere: quia honor inter bona externa principatum tenet; At ea expetere licet, sed moderate. E. & honorem.

VII. *Extrema* Magnanimitatis sunt, *in defectu* μικροψυχία, *pusillanimitas*, *in excessu* χαυνότης, *elatio, superbia, tumor, inflatio.* Qui deficit à medio Magnanimitatis, μικρόψυχος, *pusillanimus*, qui excedit χαῦνος, *elatus*, dicitur: utrique peccant in hanc virtutem; & variis modis. Qui pusillo sunt animo, peccant: 1. quia sibi ipsis injuriam faciunt, dum se honoribus & bonis, quibus digni sunt, spoliant; 2. quia, qui hoc laborant vitio, malam de se opinionem apud alios concitant, nam censentur occultis laborare vitiis, qui meritos honores refugiunt; 3. quia se suaque bona ignorant, adeoque ipsam honorum naturam; si enim bona sua recte nossent, & honorem esse virtutis præmium, dignos non repudiarent honores; 4. quia hæc animi abjectio ac demissio languere facit homines, eosque avocat à studiis rebusque præclare gerendis. Sed & peccant, qui elato sunt animo: quia 1. sibi plus tribuunt quam par est; 2. quia se & suam infirmitatem ignorant: ac sic produnt stultam suam persuasionem, dum plus honorum maximorum conferri expetunt sibi, quam merentur. *Vter vero peccat magis?* Pusillanimum existimat *Aristoteles:* nam in fine *cap.* 3. hanc quæstionem dissolvendo, *Vtrum extremorum, Pusillanimitas an elatio, magis adversetur Magnanimitati?* asserit, pusillanimitatem magis pugnare cum Magnanimitate quam elationem: tum, quia abjectio illa animi frequentio

quentior est & in pluribus reperiatur hominibus, quia major pars hominum premitur paupertate, quæ facit ut non ausint magnos, nedum maximos, affectare honores; paupertas enim animum dejicit, & pauper ubique jacet: tum, quia qui honores magnos & maximos contemnunt, non facile adducuntur ad benemerendum de rep. & præclare agendum, quibus rebus tamen magnos maximosque honores quis promeretur.

VIII. A Magnanimitate ad *Modestiam* transit *Arist. l.* 4. *Eth. c.* 4. quæ in Græco ejus textu nomen non invenit. Hæc circa parvos honores ac mediocres occupatur, iisdem actibus appetendi & contemnendi sub debitis circumstantiis, quibus circa magnos & maximos versari jam ostendimus Magnanimitatem: *Dandam vero esse virtutem aliquam*, quæ *in mediocrium honorum vel expetitione vel contemtu* doceat mediocritatem, hinc liquet, quod in iis vel expetendis vel contemnendis, & parum esse possit & nimium: & quid multis est opus? ubi locum habet laus & vituperatio, ibi locum quoque habet virtus & vitium: at qui honores parvos ac mediocres, moderate appetit, moderate contemnit, laudatur: qui contra facit, vituperatur. Ergo, &c.

IX. *Modestia est virtus moralis servans mediocritatem in honoribus parvis ac mediocribus expetendis ac contemnendis*. In hac definitione tres observandæ sunt circumstantiæ, ut Modestus recte hujus virtutis officio defungatur. Prima est rerum & factorum, ut ex ejusmodi seu rebus seu actionibus honores petat Modestus, quæ dignæ sunt honore: quemadmodum sunt, vocatio diligenter exercita, studia litterarum gnaviter culta, bellum strenue gestum, officium aliquod bene administratum, & cujuscunque virtutis opus rite recteque institutum. Secunda circumstantia, Modesto respicienda, est modi, ut eo modo expetat honores parvos ac mediocres, quo modo decet, non per vim, dolum, fraudem, malas artes, nec per metum injectum aliis aut crudelitatem, nec per calumniam aut detractionem, nec ullis modis iniquis & illegitimis. Tertia circumstantia viro Modesto observanda, est quantitatis, ne expetat majores honores, quam sua mereatur virtus, eruditio, præclarum factum, aut simile quid.

X. Habet se *Modestia ad Magnanimitatem, ut Liberalitas ad Magnificentiam*: uti enim Liberalitas convenit cum Magnificentia, quoad objectum, quod utraque versetur circa pecunias, sed quoad parvitatem & magnitudinem pecuniarum tantummodo ab ea differt, sicut ostensum est *Disp. præced.* ita pariter & Modestia & Magnanimitas versatur utraque circa honores, sed Modestia circa parvos & mediocres, & cadit in homines mediocris fortunæ, Magnanimitas circa magnos & maximos, & cadit in homines altioris fortunæ, Reges, Principes, Duces, &c. & sicuti Liberalitas non est specie distincta virtus à Magnificentia, *ut th.* 8. *Disp. præced.* est probatum, (*a*) sic nec Modestia specie differt à Magnanimitate sed gradu tantum, ob rationes easdem *præced. disp.* adductas. *th.* 8.

(*a*) Hæc duo opponi solent in Philosophia, differre specie & differre gradu. Quæ enim gradu differunt, non differunt specie, & vice versa: sed magnanimitas & modestia gradu differunt, quia objectum utriusque idem est, tum internum, cupiditas honoris, tum externum, ipse honor: differt tantum alterum ab altero secundum plus & minus, quod magnanimitatis objectum sint maximi, modestiæ vero sint mediocres aut parvi honores: formale tamen objectum utrobique est mediocritas.

XI. Cum Modestia, tum in expetendis, tum in contemnendis, honoribus parvis ac mediocribus, reperiatur, Quæritur, *In utro magis elucescat?* Resp. idem hic pronunciamus, quod *th.* 6. *hujus disp.* de Magnanimitate pronunciavimus, ob easdem, quas ibi protulimus, rationes.

XII. *Extrema* Modestiæ sunt; in excessu φιλοτιμία, *nimium honoris studium* seu *ambitio*; in defectu ἀφιλοτιμία, *honoris contemtus*: illo honores parvos ac mediocres nimium, hoc non satis expetimus: illo non satis, hoc nimium contemnimus: vocabula Græca, quæ utrumque hujus virtutis Modestiæ extremum significant, in bonam interdum accipiuntur partem, unde vitia iis significata, licet revera sint vitia, non tamen videntur sæpe talia.

N 2 Certe

Certe φιλοτιμία interdum significat moderatum honorum parvorum & mediocrium appetitionem, ipsaque virtus est, de qua agimus, Modestia: ἀφιλοτιμία interdum sumitur pro moderato honorum eorundem contemtu, & sic ipsa quoque est Modestia. (*a*) Neque in hac tantum, sed & in aliis contingit virtutibus simile quid, ut extremorum nomen ipsi virtuti designandæ imponatur, si cum altero præsertim extremo comparetur: sic prodigalitas collata cum avaritia, videtur esse liberalitas: ita & hic, si honorum contemtorem contuleris cum ambitioso, videbitur Modestus, & vice versa: causa particularis, ob quam extremorum nomina hic veniant significandę virtuti, est, quia idoneum apud Grecos huic Virtuti non est positum nomen; unde fit, ut extrema nulli virtuti, sed sibi tantum, videantur opponi: nam ea, quæ nomen nullum habent, fallunt in eo multos, quod & ipsa nusquam esse existimentur.

(*a*) Quia Vitia Virtutibus sunt proxima, ut Virtutum speciem præ se ferant, & sæpe eas ementiantur, etiam sæpe fit, ut nomen Vitii imponatur Virtuti, præsertim apud Vulgus, quod Circumstantias omnes non ita e[illegible]minare aut [illegible] aut valet.

XIII. Quæri hic [illegible] potest, [illegible] extremorum magis, utr[illegible], Mo[illegible] pugnet? Resp. Hic idem [illegible]um e[illegible], quod de Magnanimi[illegible] extremis statu[illegible]um est *th. 7. hujus disp.* nam uti M[illegible] secundum magis & minus [illegible] a Magn[illegible]mitate, ex *th. 11. hujus disp.* ita [illegible] hujus tantum gradu differunt ab extremis illius. Quære eadem utrorumque ut [illegible] est ratio.

ANNEXA

1. *An honor poss. lic[illegible]e appeti?* A.
2. *An, si læd[illegible]ur, possit licite defen[illegible]?* A.
3. *An honor magis sit honorantis quam honorari?* A.
4. *An æqualis debeat esse defensio honoris & vitæ?* N.
5. *An virtuosus propter improbitatem & infamiam suorum parentum vel consanguineorum debeat privari meritis honoribus?* N.
6. *An Magnanimi sit injuriam recordari & ulcisci?* N.

DISPUTATIONUM PRACTICARUM

VIGESIMA-QUINTA,

DE

MANSVETVDINE.

THESIS I.

MAgnanimitatem & Modestiam Disp. superiori ex *Arist. Eth. l. 4. ad Nicom. c. 3. & 4.* explicatam excipit apud ipsum *c. 5. Mansuetudo*; quam hac disp. ventilandam proponemus. *Mansuetudo*, ut à voce ordiamur, dicitur quasi *manu-suetudo*, seu, manu facta assuetudo: sicuti & *mansues* & *mansuetus* dicitur quasi *manu assuetus*, sc. quæcunque natura sua sunt effera, manuum permulsione mitescunt fere atque consuescunt. Apud Græcos hæc virtus nomen non invenit, quod *Arist.* monet, qui utitur voce πραότης. At vero hæc vox defectum potius notat à medio hujus virtutis recedentem, quam ipsam mediocritatem in mansuetudine servandam. *Mansuetudo* enim *est virtus servans mediocritatem circa iram*: at πρᾳότης significat defectum circa iram: & πρᾶος significat eum, qui tam sedato est animo, ut minus irascatur quam debet, ut non commoveatur nec concitetur ira, quando debet; qualis fuit Mitio iste Terentianus: at vero qui hac virtute, quam

quam *Mansuetudinem* vocamus, est præditus, uti non irascitur, quando non oportet, ita irascitur, quando oportet, quemadmodum & quibus de causis oportet. Sed à voce ad rem transeamus.

II. Πρᾳότης ἐστὶ μεσότης περὶ ὀργάς. *Mansuetudo est mediocritas circa iras. Objectum* Mansuetudinis *internum* est *ira*, affectus ille appetitus irascentis inter cæteros. *Externum objectum* sunt omnia, quæ iram in animo hominis concitare valent, injuriæ, damna, contumeliæ, convitia, offensiones, denique omne illud, quo fama nostra vel nostrorum læditur aut lædi videtur: præsertim ad iram nos incitat contemtus nostri, aut nostrorum: unde *Aristot. 6. Top. c. ult.* Ira dicitur dolor seu tristitia, quæ ex opinione contemtus oritur. Distingui autem debet hîc accuratè *ira* ab *iracundia*: illa affectus est & objectum hujus virtutis: hæc habitus malus est, & extremum huic virtuti oppositum; de quo postea.

III. *Mansuetudinem esse Virtutem à cæteris distinctam*, ex *objecto* probatur optime; hoc ratiocinio. Si ira sit peculiaris perturbatio & animi affectus, Ergo peculiaris quoque est virtus, quæ eam regit, compescit ac temperat. Atqui verum est prius. Ergo & posterius. Hæc Virtus non est fortitudo, non temperantia, non liberalitas, &c. Ergo. Duo hîc sunt probanda. 1. *Iram esse peculiarem animi commotionem à cæteris distinctam.* 2. *Mansuetudinem eam esse virtutem, quæ iram compescat, regat, temperet.*

IV. *Iram esse peculiarem animi affectum*, ex singulorum affectuum inductione, ostendi facile potest: & satis liquet ex ejus definitione, quæ reliquorum affectuum nulli convenit: Ira est anxia quædam & cum dolore conjuncta ultionis speratæ appetitio, adversus eum, à quo quispiam se læsum & contemtum existimat: (a) Læsio sc. & contemtus, ex quo nascitur ira, obtinet speciem mali, ideoque gignit in animo tristitiam & dolorem: unde concepta ultionis spes delectationem contra parit ac voluptatem. Licet vero hæc tristitia & voluptas cum ira sint conjunctissimæ, ira tamen ipsa, neque dolor aut tristitia, neque voluptas aut delectatio illa, formaliter est: non tristitia, quia hæc separari potest ab ira, ut si quis contemtus à Rege tristetur quidem sed non irascatur; non voluptas illa, quæ ex spe ultione acceptâ augeretur, ira vero minuitur. Quod si, nec voluptas, nec tristitia, quæ iram perpetuo comitantur, ipsa fuerint ira, multo minus ira fuerit eadem cum aliqua reliquarum perturbationum, quæ tantam cum ira connexionem non habent. Et iram esse affectum à reliquis distinctum, in *Pathologia Gutberlethi*, & *Lælii Peregrini de Affectibus* tractatu, satis superque demonstratur.

(a) Dolor & Voluptas non sunt Affectus, qui peculiari aliqua virtute domantur, & coërcentur, sed sunt generales Affectiones, & adjuncta omnium virtutum, quando vel exercentur vel omittuntur: sic fortitudine acquiritur Voluptas aut dolor, quando illa vel exercetur, vel non exercetur; cum enim quis fortiter egit, juxta præscriptum fortitudinis, delectatur, cum contra, tristatur: sic & temperantiam debitè exercitam comitatur Voluptas, non exercitam, aut nimium exercitam, sequitur dolor; ita & hic circa mansuetudinem & objectum ejus Iram aliquis se offert dolor, & Aliqua Voluptas; nam cum quis iram suam vindicat ultione, delectatur, cum id nequit, tristatur.

V. Si ira sit affectus peculiaris, oportet & *peculiarem dari virtutem, quæ iram coërceat, cohibeat, contineat, intra rectæ rationis cancellos.* At quænam hæc erit? nulla alia præter *Mansuetudinem*: quia nulla virtutum aliarum iræ affectum attingit: non fortitudo, non temperantia, non liberalitas, non magnificentia, non magnanimitas, non modestia, hactenus disputatæ, non quæ restant disputandæ, comitas, veracitas, urbanitas, justitia: quod ex singulorum objectis manifestum est satis. Ergo sola est Mansuetudo, quæ iram regit. Dicet forte quispiam. *Datur alia præter istas circa iram moderandam occupata Virtus, scil. Clementia.* Resp. Sed enim, vel Clementia est plane eadem cum Mansuetudine Virtus, ut vocabula tantum differant, vel, si aliquo differant modo, Clementia est Mansuetudo seu moderatio iræ in Principe aut Magistratu: Clementia enim Virorum est principum ac su-

ac superiorum fere propria: at Mansuetudo eas regit iras, quæ inter privatos fere obtinent & æquales. Dicat hic aliquis, *nulla esse opus virtute circa iras, nec mansuetudine, nec clementia, quippe quæ non reprimi, sed funditus exstirpari debeant atque eradicari, quia in totum sunt vitiosæ.* Resp. Falsum esse, quod omnis ira, quæcunque tandem, in solidum sit vitiosa: Nam ira etiam Deo tribuitur: Deo autem vitium tribui nequit: & ira affectus est naturalis, at hic indifferens est, nec bonus, nec malus: imo honestum est & laudabile, irasci interdum, quas ob causas, quomodo, quando, & quamdiu licet: & sanctæ quædam sunt iræ, adversus impietatem & scelera, pro Dei gloria susceptæ, ut fuit ira *Mosis*, qua percitus ob idololatriam populi tabulas confregit legis à Deo factas. Distinguatur ira temeraria, ex solo ultionis appetitu profecta, à justa indignatione adversus hominum malitiam concepta; moderata ab immoderata; illa licita & objectum Mansuetudinis, hæc non item.

VI. *Mansuetudo* igitur *Virtus est circa iras*; ejus, ut omnium virtutum, *forma* est *Mediocritas*, quæ ut servetur, 4. potissimum *circumstantias* respici vult *Aristoteles l. Eth.4. ad Nic. c.5. causas*, ob quas, *personas*, quibus: *modum*, quo: *tempus*, quando & quamdiu sit irascendum. 1. Videndum est, ἐφ' οἷς δεῖ ὀργίζεσθαι, ob quæ irasci deceat: neque enim irascendum est temere, nec ob lanam caprinam aut res leviculas & ambiguas ac nihili, sed justas ob causas, ut, si cultus Dei, si religio, si patria, si libertas, si parentes, si conjux, si liberi, si leges honestæ, si fama & existimatio nostra, lædantur, aut violentur, aut contemnantur: si etiam homines innocentes indignis habeantur modis. Sic gravissima fuit *Servatori* nostro J. C. iræ causa, cum propolas & institores è templo expulit atque ejecit: & justissima quoque fuit *Samuelis* in *Saulem ira*, cum Dei mandato esset immorigerus. 2. Videndum οἷς δεῖ ὀργίζεσθαι, quibus irasci oporteat: non irascendum est Deo, quod legimus fecisse *Caligulam*, qui iratus cælo, quod fulmina suis obstreperent comessationibus, Jovem ad pugnam vocavit. Non irascendum rebus inanimatis, uti legitur fecisse Cyrus Persarum rex, qui fluvio succensuit, quod in eo ex facie equus summus periisset. Nec Magistratibus, nec Parentibus, nec Præceptoribus, nec Amicis, nec Sodalibus, nec bene meritis est irascendum: qui contra hi omnes, verbis, opere et patientia sunt colendi. Non irascendum est iis, qui forte fortuna, aut necessitate, aut ignorantia probabili, aut communi imbecillitate peccarunt: non irascendum amplius iis, qui lapsi culpam agnoscunt suam, ac deprecantur veniam & emendationem pollicentur. Non irascendum infantibus, pueris, fatuis, aut iis, quibus mens non satis constat: sed irascendum est impiis & improbis, quos nec pudet nec pœnitet suorum scelerum: irascendum blasphemis, & iis, qui verum Dei cultum & veritatem ejus petulanter oppugnant. Atque hic vitio magis quam personæ irascendum. 3. Videndum ὡς δεῖ ὀργίζεσθαι, quomodo sit irascendum. Is sit iræ modus, ut neque nimium lenti, neque nimium simus præcipites, neque nimis frigidi, neque nimis fervidi, in ira. Deinde simus proni ad iras deponendas, ad facile ignoscendum, cum pœnitet alios peccatorum, considerata humanæ conditionis fragilitate & imbecillitate: & expenso, quam sæpe non assumat iras etiam justissimas Deus ob peccata nostra, aut assumtas exuat. Nunquam quoque iram oportet esse majorem delicto ob quod irascimur. 4. Videndum est ὅτε & ὅσον χρόνον, quando & quamdiu sit irascendum: id sequentia docebunt. Non est irascendum, quando de rebus seriis agitantur consilia: ira enim inimica est consilio: nec in conviviis, nuptiis, festivitatibus, iræ est locus: nec irascendum in puniendo, si sontes sint afficiendi pœnis: nunquam enim is est qui ad pœnam accedit, vel decernendam, vel infligendam, iratus, eam servabit mediocritatem, quæ est inter nimium & parum: nec irascendum, nisi causa plane cognita, ac postquam ratio probe expendit atque judicavit, quanta & quanti sit unaquæque culpa: atque hic valet illud, *Festina lente*: non tamen tanta est mora in irascendo adhibenda, qua videamur connivere ad delicta. Quamdiu sit irascendum, melius definiri nequit, quam ab Apostolo Gentium est definitum, ad *Ephes. 4. Sol non occidat super*

iram vestram. Quibus verbis notat, non diu esse alendam iram: potest tamen ea interdum diutius ali, cum persona est publica, quæ iram justam gerit.

VII. *Extrema* Mansuetudini *opposita vitia*, sunt: *in defectu, ἀοργησία, lenitas, lentitudo*, & si per Latinæ linguæ genium liceret dicere, *inirascentia; & in excessu, ὀργιλότης, iracundia. Lentitudo* seu *iræ vacuitas* est vitium, quo quis non irascitur ob ea, ob quæ deberet, nec iis, quibus deberet, nec eo modo, loco, tempore, quo & quanto deberet irasci. Hanc *ἀοργησίαν, lenitatem*, esse vitium, tribus demonstrat rationibus *cap.* 8. *lib. cit. Arist. Prima* est. Quæ sunt stoliditatis & fatuitatis indicia, vituperantur ab omnibus. Sed non irasci, quibus & quando &c. oportet, est stoliditatis & fatuitatis signum: quod *Zeno Eleates* ostendit, qui reprehensus, quod maledictis conscissus talis tantusque Philosophus excandesceret, respondisse fertur: Si convicia æquo admiserim animo, ne ipsas quidem sentiam laudes. Quo significatum voluit, stupidissimi esse hominis, imo lapidis, non irasci cum irascendi locupletissimæ suppetunt occasiones & justæ causæ. *Secunda.* Ea non vindicare, quæ secundum rationem vindicanda sunt, & turpe, & dignum vituperio censetur. Sed non irasci interdum, est non vindicare ea quæ secundum rationem vindicanda sunt. Ergo *Tertia.* Perferre injurias & eas à se non depellere, cum depellendæ sunt secundum rationem, animi est humilis & servilis. Sed ex lentitudine fit ut injuriæ depellendæ interdum non depellantur. Ergo. Ex hisce rationibus *Arist.* liquet *ἀοργησίαν* esse vitium, & injuriarum vindictam non omnem esse illicitam: dico, *non omnem*; quia, quin quædam sit illicita, nullum est dubium. (*a*) Distinguimus hic inter vindictam *privatam* & *publicam*; inter tutelam *privatam* ac *publicam*: illam illicitam, hanc licitam & mansuetudini non repugnantem, pronunciamus: si enim turpe est, injurias famam & existimationem lædentes perferre, honestum est, eas vindicare: & Deus ipse injurias tales punit, & per Magistratum puniri voluit.

(*a*) Vindicta privata est, qua privatus de privato, proximus de proximo, Petrus de Paulo, &c. vindictam sumit ob injurias sibi ab altero illatas: hæc tantum abest ut sit licita, ut potius novæ & plures injuriæ sint tolerandæ homini privato, quam ut proximum ulciscatur, docente ipso Christo Matth. 5. Vindicta publica est, quæ exercetur à magistratu vel in subditos vel in hostes; hæc utraque est licita: in subditos quidem, quia in eundem finem gladium à Deo accepit Magistratus, ut vindicaret injurias, quas subditi sibi invicem vel toti inferunt Reipublicæ; neque enim aliter consuli posset reipublicæ tranquillitati aut saluti, nisi justis pœnis vindicarentur injuriæ subditorum in se invicem & in rempublicam à Magistratu: in hostes quæ exercetur vindicta publica justa est & licita, cum illi religioni veræ, patriæ, libertati, &c. insidiantur, atque injurias inferunt, vocaturque hæc vindicta publica bellum & quidem offensivum, qualia bella Deo probata & populo suo demandata sacra restatur pagina. Tutela publica est, qua Magistratus tuetur subditos suos & rempublicam ab invasionibus & injuriis hostium inferri solitis, estque nihil aliud quam bellum defensivum, quod pariter licitum, &, exemplis & mandatis a Deo probari, in verbo ejus legimus. Tutela vero privata est, qua quis tuetur se adversus injurias privatas sibi à proximo illatas, & de eo ultionem sumit: hæc vel culpabilis est, vel inculpabilis: culpabilis est, cum quis potest defendi contra istas injurias à privato sibi factas à Magistratu suo legitimo, tum enim non decet ut privatorum unus contra alterum ita se tueatur, ut vicissim injuriam irroget ipsi, debet enim hic implorare sui defensionem à Magistratu, eum in finem ordinato, juxta illud Apostoli, ne vindicate vos ipsos; sed tutela privata inculpabilis est, cum quis invasus à proximo injuriam vidit præsentem, sibi ac suis inferendam, & quidem talem ut sit ipse vel sint sui vita exuendi, ut si quis in via inciderit in manus latronis, nec sit ulla spes evadendi, nec auxilium Magistratus implorari possit, in tali casu tutela privata est licita; licet enim unicuique vitam suam tueri ac defendere contra vim præsentem latronis aut furis nocturni cæteris paribus, i.e. quando non potest aut evadere alio modo periculum vitæ, aut non potest auxilio frui Magistratus, h.e. quod Ethici docent, defendi posse vitam nostram etiam cum occisione latronis aut furis nocturni, similisve hominis scelesti, servato moderamine inculpatæ tutelæ.

VIII. *Iracundia* est vitium, quo quis in irascendo modum excedit, & irascitur, iis quibus non oportet, quando non oportet, ob

quas

quas causas non oportet, &c. Hujus vitii tres quasi species facit *Aristoteles*; ἀκροχολίαν, πικρίαν, βαρυθυμίαν. Dicitur ἀκροχολία, quia ἡ χολὴ bilis illis versatur quasi ἐν τῷ ἄκρῳ, in extremo, in supremo, in superficie cordis, ita ut in oculis, vultu, facie, reliquisque membris, calor appareat; id genus hominum facilè irascitur; inde ἀκρόχολοι dicuntur, facilè, cito, celeriter excandescentes, & una voce, *irritabiles*: qui, ut quidem iram facilè promteque concipiunt, ita eandem facile deponunt, quod in eis optimum esse ait *Aristoteles*. Et certè optimi quique hac specie iracundiæ laborant: sunt enim ad irascendum faciles, sed & mox placabiles. Altera species iracundorum est, qui πικροὶ dicuntur, *amari* Lat. qui ægrè placantur, & non, nisi cum injuriam ulti fuerint, mitigantur: Hi diu iram retinent, quia eam premunt, nec aliis aperiunt, quorum consiliis ab ea levari possent: ut autem eam per se coquant, & sibi & aliis extant molesti, morosi, graves. Tertium genus est iracundorum, quos βαρυθύμους, quasi *gravis animi homines*, dicas, quos *Arist.* χαλεποὺς quoque vocat, *difficiles* Lat. & ἀγρίους *agrestes & feros*: Hi omnium sunt teterrimi, & ex duobus prioribus quasi concreti: nam facillimè & levissimis de causis irritantur, ut primi; & multo diutius, quàm par est, iram servant, neque redeunt in gratiam, nisi injuriâ vindicatâ: & in eo differunt à secundis, quod non occultas, ut illi, sed apertas iras gerant, quæ sine vindictâ non extinguuntur.

IX. Uti, post virtutis cujusque naturam explicatam, inter extrema ferè comparationem instituit *Aristoteles*, ita *c.* 5. *l.* 4. *Eth. ad Nicom.* quærit: *Utrum extremorum Mansuetudini magis adversetur, Iracundia an iræ vacuitas?* Resp. iracundiam magis esse adversam mansuetudini & deterius vitium, quam iræ vacuitatem; & confirmat sententiam suam aliquot rationibus. 1. Vitium illud deterius est, ad quod magis ipsâ naturâ propendemus: Sed propensiores sumus ad iracundiam quàm ad lenitatem. Est enim ἀνθρωπικώτερον, homini magis proprium sese ulcisci, quam injuriam condonare. Ergo. 2. Id, in quo sæpius ac frequentius peccamus, est pejus eo, in quo rarius peccamus ac minus. Sed sæpius ac frequentius peccamus in iræ excessu seu iracundia, quam in iræ defectu seu lenitate. Ergo, &c. 3. Illud vitium deterius est & virtuti magis opponitur, quod in convictu & societate communi est intolerabilius. Sed in convictu & vita communi est intolerabilior iracundia quam iræ vacuitas. Ergo &c.

X. Coronidis loco, lubet hanc quæstionem proponere: *An, qui ex iracundia alteri infert injuriam aut damnum, excusari debeat?* Resp. Nequaquam. 1. Quia, si iracundia in delictis excusationem præberet, raro delinquentes punirentur: nam plerumque homicidium & alia delicta committuntur ex iracundiâ. 2. Qui per iracundiam delinquit, sciens volens delinquit: est enim delictum illud voluntarium saltem in causâ suâ, quia potuit iracundiam prævenire: & unusquisque iram suam & iracundiam frænare tenetur. Hic tamen distinctione aliqua est utendum & videndum: utrum justus dolor iracundiam excusserit, an verò ex levissimâ causâ & naturæ vitio existat: (*a*) Si justus dolor iracundiam excitaverit, & ex illa iracundia homicidium vel aliud delictum sit commissum, mitiori pœnâ illud est puniendum, quam si leviori de causâ aut naturæ vitio illud fuerit perpetratum: tum enim ordinariam pœnam non effugit, quia & causa non fuit justa, & naturæ vitium corrigi debuisset.

(*a*) Justus dolor iram excitat isto casu cum quis irascitur circumstantiis omnibus expensis, & iram justa ratione suadentibus; quo casu si quid mali committatur ab irato, justa illa irascendi causa iratum excusat à pœna quam ille suo delicto ex ira commisso promeritus est, si non in totum, saltem in tantum, i. e. mitiorem reddit pœnam quam alias infligeretur, si non justa de causa iratus simile delictum perpetrasset.

DISPUTATIONUM PRACTICARUM

VIGESIMA-SEXTA,

DE

COMITATE.

THESIS I.

POstquam *Aristoteles* de *Mansuetudine* disseruisset *l. Eth.4. c.5. ad Nic.* transit *c. 6. ad Virtutes ὁμιλητικάς, conversatrices*, sic dictas, quod earum usus sit ἐν ταῖς ὁμιλίαις, in conversationibus: ὁμιλεῖν enim, est, cum aliis conversari. Sunt hæ Virtutes, *Comitas*, *Veracitas*, *Vrbanitas*: conveniunt *objecto communi*, quod est, sermonum, morumque & actionum, in societate humana moderatio concinna: differunt *objectis propriis*. *Veracitas* enim respicit τὸ ἀληθές, *verum: Comitas* & *Vrbanitas* τὸ ἡδύ, *jucundum*: illa quidem in rebus *seriis*, hæc in *ludicris*. Quamvis autem *de Veracitate* prius differi posset commode, quam de *Comitate*, ut illa jungatur *Vrbanitati*, cui est affinior; quia tamen *Aristoteles* primo agit de *Comitate*, *c. 6.* tum de *Veracitate*, *c.7.* postremo de *Vrbanitate*, *c. 8. l. 4. Eth.* & nos eundem in disputando servabimus ordinem, quia in reliquis virtutibus disputationi subjectis *Aristot.* filum & seriem sumus secuti, & in eo non multum est situm, utra Virtutum prius, utra posterius explicetur: modo omnes explicentur & disputentur, quæ explicari & disputari solent.

II. *Comitas* dicta est à voce *Comis*: *Comis* à Græco κόσμιος descendit, ut placet Grammaticis: hæc virtus apud Græcos nomen non invenit, quod ipse monet *Arist. c. 6. l. 4. Eth. ad Nicom.* ἔοικε δὲ μάλιστα φιλίᾳ, *maxime vero similis est*, inquit, *amicitiæ*: conveniunt enim inter se actu quodam externo, sc. in suavi jucundoque convictu: quemadmodum enim amicus cum amico jucunde versatur, ea probans quæ probanda sunt & improbans quæ sunt improbanda, ita vir comis, idem præstans, suaviter & jucunde vitæ communionem cum aliis habet. Licet vero amicitia & comitas valde sint affines ob externum illum convictum, suis tamen discrepant differentiis; quia comitas virtus quædam est, carens affectu amoris, exercerique potest in peregrinum & eum quem non amamus: at vero amicitia ex amore proficiscitur & colitur: itaque comitas non est ipsa amicitia, φιλία, quia nullo per se affectu compellitur ad exercitium, utcunque ei maxime assimiletur. Græce dici potuisset χαριεντισμὸς, ἐπιχάρεις, εὐπροσηγορία, & φιλοπροσηγορία. Lat. *Humanitas*, *familiaritas*, *popularitas*, & apud Ethicorum plerosque, *Affabilitas*: est enim affabilis, qui se facilem jucundumque præbet in congressibus humanis, in loquendo, audiendo, respondendo, &c.

III. Definiri potest *Comitas* seu *Affabilitas*, μεσότης περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας ἐν ὁμιλίαις μὴ παιδικαῖς, *Mediocritas circa (a) voluptates & dolores in conversatione non ludicrâ.* Ex qua definitione *objectum* apparet, tum *internum*, *voluptas & dolor*, tum *externum*, *actiones in communi conversatione.*

(a) Voluptas & Dolor non sumuntur hic pro adjuncto generali omnium Virtutum orto ex earum exercitio vel instituto vel omisso, sed accipiuntur hic pro Affectibus particularibus, qui alio nomine vocantur Gaudium & Tristitia.

IV. *Comitatem esse virtutem, & peculiarem* ab aliis, ex *objecto* assignato, facile liquet: cum enim in communi convictu & conversatione, quæ jucunda semper debet esse, & suavis, duo cernantur extrema, alterum in excessu, in defectu alterum, ut quis vel nimium, vel non satis, jucundè & suaviter se gerat, oportet quoque, virtutem aliquam dari, quâ utrumq; hoc extremum corrigatur: At ea non

est alia quam comitas, quod ex singularum virtutum inductione facile patet, si quis per singularum classes incedat: Est quidem comitas nonnullis virtutibus affinior quam aliis, ab omnibus tamen differt, & *objecto* & *actibus*, quibus circa objectum occupatur. Objectum assignavimus *thes. praced.* Actus sunt duplices. 1. *συνηδύνειν καὶ ἀποδέχεσθαι*, delectare & probare, quæ oportet. 2. *δυσχεραίνειν καὶ λυπεῖν*, *ægre ferre & improbare*, quæ oportet, & sub aliis circumstantiis reliquis, Sed distinctio *Comitatis* ab aliis Virtutibus, ex ejus *proprietatibus* & Viri comis partibus atque *officiis*, clarius innotescet.

V. *Proprietates* Comitatis quinque numero recenset *Arist. in textu cit.* *Primam* sumit, ex modo congrediendi & colloquendi: ait enim, eum, qui comitate instructus est atque ornatus, cum omnibus agere, versari, colloqui, jucunde suaviterque, sed quemadmodum decet & decori ratio postulat. *Secundam* sumit ex fine: debet vir Comis illam sermonis & consuetudinis jucunditatem referre, non ad turpitudinem aliquam vitæ suæ vel damnum alienæ, sed ad honestatem & utilitatem. Cum enim in actionibus humanis tria spectanda veniant, honestum, utile, jucundum; ita oportet virum comem sectari jucundum, ut illud non adversetur honesto & utili: & oblectationem, *nisi honesta* sit atque utilis, non quærit comis, & cum utilitate atque honestate mavult esse molestus quam cum jucunditate noxius. *Tertiam* Comitatis proprietatem petit à comparatione jucuuditatis cum contraria tristitia, quam interdum aliis oportet afferre eum, qui alioquin comis est & affabilis: Nam ea possunt interdum nasci tempora, & in eos homines incidere potest vir Comis, ut illorum dicta ac facta non modo non probet, sed &, ut ea castiget, atque ipsos increpatione sua & severa admonitione tristitiâ afficiat: si quid enim fiat, quod facienti magnum & dedecus & detrimentum adferat, illud prudenter reprehendit & insectatur vir Comis. v. c. si vir comis incidat in hominem, qui sibi ipsi malus est, qui aliis molestus est, talem serio monebit ac castigabit cum moderato animi dolore. *Quartam* proprietatem comitatis ponit in eo Philosophus quod vir comis, tum in oblectando, tum in offendendo, personis sese attemperet, omnibus quidem affabilis, sed non æque nec eodem modo: aliter viri præstantes & in dignitate aut munere publico constituti, aliter plebeji, sunt excipiendi: aliter noti, aliter ignoti sunt tractandi, aliter docti, aliter indocti, aliter pauperes, aliter divites; aliter sacri, aliter profani. Qui nobiscum versantur, aut sunt præstantiores, aut inferiores, aut æquales. Erga superiores, viri comis est, esse submissum & officiosum. erga pares, familiarem; erga inferiores, popularem. Quin neque locus neque tempus negligi debent: aliter in templo, in conviviis aliter, aliter in itinere: aliter diebus festis, aliter profestis: aliter cum lætis, aliter cum tristibus, est agendum ac loquendum. *Quintam* Comitatis proprietatem, haud dissimilem secundæ, repetit *Aristoteles* iterum à fine: affirmat, Viro comi propositum quidem esse, delectare, ideoque ab inferenda tristitia eum prorsus abstinere; si tamen ab inferenda tristitia majora videt commoda eventura, contristaturum potius esse quam delectaturum: oblectatio enim alteri perniciosa, lethali mulso vere comparatur, quod suave quidem est palato, sed mortem secum trahit. Atque hæ sunt *proprietates* Comitatis, ab *Aristotele* recensitæ, quibus ab aliis Virtutibus facile illa discerni potest.

VI. Sunt tamen, *qui Comitatem ex virtutum choro*, ut peculiarem atque ab aliis distinctam, *proscribunt*, quod collocetur in moderamine sermonum & actionum humanarum, quibus vita in congressu ac conversatione (a) jucunde aç suaviter & decenter transigi possit: atqui idem plane conantur & student reliquæ virtutes; quin & id agit universa Oeconomica & Politica. Verum enimvero, utcunque intendant virtutes reliquæ, & Oeconomica etiam atque Politica, ut vita decore sustentetur, peculiarem tamen delectationem in convictu, congressu, ac conversatione respicit Comitas, ideoque objecto formali à reliquis differt virtutibus. Quod si illæ, aut Oeconomica & Politica, hoc agant, ut suaviter & jucunde vivatur in communi convictu,

id agunt

id agunt & exequuntur, vi Comitatis, quæ leges præscribit & regulas tradit, juxta quas illa suavitas & jucunditas obtineri valeat.

(a) Omnis quidem virtus usum sui habet, in conversatione humana, cum exercetur; quin & omnia Politices ac Oeconomices præcepta docent, quomodo decenter atque ex decoro vita hominum sit transigenda, ideoque objectum materiale commune habent cum objecto comitatis, illud enim utrobiq; est conversatio humana: sed differunt objecto formali, quia Comitas non tantum decorum respicit in conversatione hominum, sed suavitatem ac jucunditatem, quam reliquæ virtutes & præcepta Politica atque Oenonomica non spectant.

VII. *Extrema* Comitatis, seu *opposita vitia* duo sunt, alterum *in excessu*, alterum *in defectu*: illud ἀρέσκεια, *nimium placendi studium*, *adulatio*, *assentatio* dicitur; hoc, δυσκολία, *morositas*. Ἄρεσκοι dicuntur, qui voce, gestu, sermone, dictis ac factis, omnibus placere student, (vulgo Placentæ vel Placentini, teste Lipsio) nulla honestatis & utilitatis habita ratione, qui nihil intendunt aliud quam ut aliis placeant ac probentur: si vero id faciant propter opes aut utilitatem aliquam, quam inde sperant, & sectantur, dicuntur *Adulatores & Assentatores*, quorum ingenium graphice descripsit, *Terentius* in *Gnathone*, *Plautus* in *Ergasilo*; ille in *Eunucho*, hic in *Capteivis*. *Adulatores*, vel sunt aperti, vel occulti. *Aperti*, qui palam circa culinas oberrant & cœnas captant (cœnipetæ.) *Occulti*, qui gerunt amici personam & sobrii aliorum se negotiis ingerunt. Deinde, alii sunt *mansueti*, qui tantum balnea sectantur & mensas; alii *feri*, qui nonnullis adulantur, alios interim calumniis & convitiis onerant. δύσκολοι, *morosi* sunt, qui nihil in aliis probant, nemini placere student, contentionibus omnia implent, consuetudinem humanæ societatis rumpunt, hominum commercia fugiunt, nihilque gratum habent, quod ab aliis proficiscitur.

VIII. Quæri hic solet, uti de aliarum virtutum extremis, *Utrum extremorum propius ad Comitatem accedat, utrum remotius ab ea recedat?* Resp. Id definiri non potest satis, nisi primum varia & Adulatorum & Morosorum genera distinguantur: nempe utrumque vitium, tum adulationis, tum morositatis, spectari potest, vel ut est simplex & uniusmodi, vel ut est aliis vitiis auctum ac perm[illegible]um. Cum quis adulatur & adulando nihil intendit aliud quam alteri placere, nec propterea ullo alio sese contaminat scelere, *simplex* est *adulator*: sic cum quis ex naturæ quadam asperitate est morosior, neque suam morositatem aliis vitiis auget, is *simplici* laborat *morositate*: sed vero si utrumque extremum aliis vitiis sit auctum & iis ceu copiis auxiliaribus instructum, dicitur *adulatio*, *& morositas*, *mixta & composita*; quemadmodum, si quis verba, gestus, ac nutus, in aliorum componat gratiam, non tantum ut placeat, sed insuper, ut honorem inde adipiscatur, quo est indignus, aut lucrum ut faciat, quo avaritiæ suæ satisfaciat; aut si quis omnia improbet ac nulli placere studeat, non tantum ex agresti quadam natura, sed ex industria in contemtum aliorum, ut alios afficiat aliqua, vel injuria, vel ægritudine. Hîc utrobique *non simplex* est *adulatio* vel *morositas*, sed *mixta & composita*. Nunc ad quæstionem propositam responderi potest.

IX. §. 1. *Assentatio simplex simplici morositate est melior*, *& propius accedit ad Comitatem, quam Morositas. Probatur.* Cum sit propositum Comitati, ut jucunde suaviterque cum aliis consuetudo ac conversatio habeatur, erit comitas alienior ab illo extremo, quod magis à delectatione, jucunditate, & suavitate, ac longius, recedit: Sed Morositas magis ac longius recedit ab illa delectatione, jucunditate, & suavitate, quam Assentatio: Ergo &c. *Prob. min.* (a) Qui enim nullam habet in conversatione suavitatem, sed omnia replet mœrore, angore, tristitia, is longius abit à jucunditate; quam exigit *Comitas*, quam qui in suavitate ista est nimius. Quemadmodum simplex avaritia est deterior simplici prodigalitate, quia longius abit à liberalitatis medio, ita simplex morositas est deterior simplici adulatione, quia longius abit à comitatis medio: par enim utrobique est ratio.

(a) Quod vitium actum habet communem cum virtute, licet in illo actu modum excedat, [illegible]

propius accedit ad virtutem ipsam, quam vitium istud quod nullum habet actum communem cum virtute: sed Adulatio actum habet communem cum virtute, sc. jucunde ac suaviter cum aliis conversari, licet in ea jucunditate ac suavitate Adulator sit nimius: Morositas vero nullum habet actum communem cum comitate, quia morosus ab omni jucunditate ac suavitate abhorret.

X. §. 2. *Adulatio composita & mixta, morositate compositâ & mixtâ, interdum est melior, interdum deterior:* nempe, gravitas utriusque vitii æstimari debet ex malis & vitiis, quæ cum alterutro commiscentur: & sic, illud erit ex extremis hisce vitiis majus, quod pluribus aliis vitiis est auctum & majus infert damnum. Sed interdum adulatio, interdum morositas, pluribus augetur vitiis majusque infert damnum. Adulator gravissima interdum committit scelera, ut alteri placeat, quæ tanta si non committat morosus, jam adulator est longè deterior moroso. Contra, morosus committere potest plus mali ac plus inferre damni, quam adulator, & tum hic est altero pejor, ita pro plurium aut pauciorum accessu, & pro majori ac minori damno, quod ab hisce extremis, Comitati sc. oppositis vitiis, sed compositis, ac mixtis proficiscitur, alterum altero est gravius vel levius.

DISPUTATIONUM PRACTICARUM

VIGESIMA-SEPTIMA,

DE

VERACITATE.

THESIS I.

EX virtutibus ὁμιλητικαῖς non est postrema *Veracitas*, quam *Comitati c.6.l.4. Eth. ad Nicom.* explicatæ, & à nobis *superiori disp.* pertractatæ, subjicit *c. 7. Aristot.* eamque Græcè vocat ἀλήθειαν; sed minus proprie: quippe ἀλήθεια *veritatem* significat, quæ hujus virtutis *objectum* est potius, quam ipsa, de qua nunc agimus, virtus: significantius diceretur φιλαλήθεια. Lat. *Veracitas* melius dicitur hæc virtus, quam *Veritas:* dicitur quoque, *Candor, Sinceritas, Integritas, Ingenuitas.*

II. *Veracitas* est, μεσότης περὶ τὴν ἀλήθειαν ἐν λόγοις καὶ πράξεσι, *Mediocritas circa veritatem in sermonibus & operibus:* vel μεσότης περὶ τὴν τῆς ἀληθοῦς ὁμολογίαν ἐν ὁμιλίαις πολιτικαῖς, *Mediocritas circa veri confessionem in conversatione civili. Objectum* Veracitatis *est Veritas*, seu *verum*, seu *veri confessio ac professio, in dictis & factis societatis civilis.*

III. (*a*) *Veritas*, non spectatur hic illa, quæ est conformitas rei, cum principiis suis constituentibus aut definientibus, vel cum intellectu, vel cum idea: (*b*) hæc enim est *Entis* affectio simplex ac transcendens, & ad *Metaphysicam* pertinet, diciturque veritas simplex: nec consideratur hic *veritas cognitionis*, seu *judicii*, seu *mentis*, quæ in eo est sita, ut res repræsentetur in intellectu eo modo, quo est extra mentem: hæc veritas ad *Physicam* pertinet, diciturque veritas complexa, estque conformitas mentis cum rebus cognitis: nec illa quoque veritas huc spectat, quæ *veritas doctrinæ* vulgo dicitur, qualis est, (*c*) vel disciplinarum in solâ cognitione consistentium, vel artium quarundam, quæ aliquid faciendi vel agendi præcepta tradunt, quo sensu Ars definitur *Arist.* ἕξις μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητική, habitus effectivus cum ratione *verâ:* nec hujus loci est *veritas justitiæ*, quæ in pactis & conventionibus servandis, fide datâ non fallendâ, &c. præstatur; hoc modo quippe verus est & veritatis habitu præditus, qui

proximo

proximo cuique suum tribuit, etsi mentiatur: nec denique hic intelligitur (*d*) *veritas vitæ*, quæ est vivendi ratio, divinis humanisque præceptionibus exactè respondens; nam veritas in Veracitate nullas propriè intuetur leges aut præceptiones, sive humanas, sive divinas, quibus vivendi ratio dirigitur, sed *solam dictorum factorumq; cum rebus, dictis ac factis, æqualitatem: hæc veritas, objectum* est *Veracitatis*, quæ est *adæquatio sermonum & operum significantium, ad res quas significant, & ad animum significantis*, quâ unusquisque talem se demonstrat totâ vitâ qualis est, nec aliud dicit, facit, sentit, quàm quod debet & res est, cum, quæ sibi adsunt, adesse, quæ absunt, abesse, ingenuè profitetur, bona sua vel mala, uti & aliorum, nec majora facit, nec minora, quâ quis animum suum ita confirmat, ne quid falsi, ficti, aut picti, proferat, ore, lingua, gestu, nutu, aliisque modis. Hæc enim veritas non sermonem tantum respicit, sed gestus insuper, nutus, vestitum, adeoque quicquid signum est, quo mentis suæ sententiam, affectus, & quicquid in animo est, prodit homo. *Materia* ergo *circa quam* hæc veritas versatur simul & veracitas, sunt sermones & actiones externę, quibus *in conversatione civili* per totā vitam designamus ac patefacimus nostrā ipsorum conditionem ac statum in humanis bonis, ut sunt, nobilitas, amici, opes, doctrina, sapientia, robur corporis & pulchritudo, &c. quæ omnia, cum profitemur ingenue ita nobis adesse vel abesse, ut pro loci, temporis, aliarumque circumstantiarum ratione, vel absunt vel adsunt: (*e*) jam veraces sumus, estque in nobis, hæc, de qua agimus, virtus.

(*a*) Omnis veritas dicit convenientiam unius rei cum alia, sed non omnis veritas est objectum veracitatis VerumMetaphysice.dicitur illud quod convenit cum principiis vel constituentibus, ut eum verum aurum vocamus id quod habet in se omnia principia ad veri auri constitutionem requisita; vel definientibus, sic Deus decitur verus Deus, quia in se habet omnia ista principia quibus definitur, nam principia constituentia nulla habet, ut cum illis convenite nequeat, quia est expers compositionis: verumPhysice, dicitur omne intellectus judicium, quod convenit cum rebus judicatis, quando res ita se habet, ut intellectus illam se habere [illegible]. veritas Doctrinæ, est convenientia præceptorum, i. e. definitionum & divisionum cum t[illegible] definitis ac divisis, cum enim disc[illegible]æ sint habitus veri, non possunt constare [illegible] ex præceptis veris: veritas Justitię, est conven[illegible] promissionis cum re promissa, quando quis præstat id de quo prestando cum alio convenit: veritas Vitę, est convenientia vitæ humanæ cum legibus divinis & humanis, talis perfecta convenientia in hac vita non datur; sed veritas, quam spectat veracitas, est convenientia signorum e[illegible] cum rebus significatis & animo significantis, sive illa signa sint verba, sermones, facta, nutus, gestus, aut quodcunque randem quo significamus nostram aut nostrorum aut aliorum etiam conditionem, præsertim in bonis humanis, sive animi, sive corporis, sive fortunæ: quando quis itaque externis signis, ut vestitu aut etiam sermone profitetur sibi esse plures opes quam possidet, is ab hac convenientia signi exterioris significantis cum re signata recedit, & peccat in excessu; contra cum quis vestitu aut sermone significat non tantum sibi esse divitiatum quantum est, is recedit quoque à veritate ista quam spectat veracitas, sed peccat in defectu.

(*b*) Affectio Entis Transcendens dicitur quia illa, sicuti ipsum Ens, transcendit omnes Categoriarum limites, i. e. in nulla reperitur Categoria, estque unitas, veritas, bonitas. Affectio Simplex Entis dicitur, quæ Sola cum Ente reciprocatur, ut, Omne Ens est unum, &, Omne unum est Ens. Affectio Conjuncta dicitur, quæ combinatim cum Ente reciprocatur, ut, Omne Ens est vel Causa, vel Causatum, & Omne quod est Causa vel Causatum, est Ens: at non licet alterutrum Solum cum Ente reciprocare, ut, non licet dicere, Omne Ens est Causa, &, Omnis Causa est Ens, nam prior Enunciatio falsa est.

(*c*) Omnium præcepta oportet esse vera; nam falsa præcepta docere nos nequeunt, ut aliquid vel sciamus, vel faciamus.

(*d*) *Veritas Vitæ*, est Conformitas Morum & Actionum humanarum cum legibus latis.

(*e*) Veracitas est Virtus quæ omnia dicta ac facta reddit Conformia & Congrua Animo hominis, qua Aliquis nihil Aliud lingua promit, quam quod Corde premit, & qua nihil facit aliud, quam quod Animus dictat, & quod res ipsa postulat.

IV. Sed *Veracitatem esse Virtutem*, id est, habitum moralem, probandum est nobis: id sic probamus. Ubi reperitur excessus & defectus,

fectus, ibi quoque est medium seu virtus. Atqui circa sermones, verba, nutus, gestus, vestitum, aliasque actiones externas, in quantum sunt indices & testes veri, cadit excessus & defectus. Ergo &c. Prob. min. potest enim quis sermone, nutu, gestu, vestitu, similive actu externo, ita se componere, ac si bona habeat quæ non habet, item ac si majora habeat quam habet; atque hic modum & medium veritatis excedit: alius contra potest ita actiones suas externas instituere, ac si bona in se non sint, quæ tamen sunt, vel ac si minora essent quam sunt: atque hic à modo & medio veritatis deficit. Veracitas hoc utrumque corrigit, & inclinat hominis appetitum, vel rationalem, vel sentientem, ne aliud significet gestu, nutu, sermone, verbis, vestitu, ullove signo vel actu externo, quam quod res est.

V. *Veracitatem* esse virtutem, ex th. 4. constat, nunc porro demonstrandum est, *eam esse à cæteris virtutibus distinctam*; quod vel ex eo satis liquet: quia habet objectum à cæterarum virtutum objectis distinctum: quippe nulla est virtus alia, quæ verba & signa sic jubeat esse vera, sicuti postulat ratio, etiam tum, cum neque justitia, neque religio, neque alia virtus, dictorum factorumque veritatem, efflagitat: quod si ad aliquam virtutem revocanda esset veracitas, ad justitiam, cui est simillima, revocari deberet: sed vero *à justitia suo discrimine discernitur*: quia, alia est veritas, objectum veracitatis, dictorum factorumque cum rebus, quæ dicuntur ac fiunt, adæquatio i. e. convenientia: alia est veritas justitiæ, quæ est rei cum re æqualitas: (a) justitia respicit veritatem, sed eam, quæ in pactis, conventionibus, & judiciorum tractatione cernitur: at veracitas longe aliam respicit veritatem, sc. dictorum ac factorum, ut vere fiant ac dicantur, quæ fieri ac dici debent: (b) atque hæc dari debet ac sæpe datur etiam tum, cum justitia nullam veritatem postulat, id est, cum justitiam exerceri non est necesse.

(a) Veritas, quam exigit Justitia, locum tantum habet in tra[illegible]actionibus & pacti[illegible]le V.C. verè Justus e[illegible], qui mercedem laboran[illegible]i dat ex pacto debitum, qui pecuniam numerat pro conductis ædibus ex Conventione mutua promissam: sed Veritas, quam postulat V[illegible]aci[illegible]as[illegible]ext[illegible]a pa[illegible] aut transacti[illegible]m habe[illegible]no[illegible]bus[illegible] cti factisq[illegible] fieri, qu[illegible] dicen[illegible].

(b) Quar[illegible] veri[illegible]um[illegible]b altera[illegible] cæ non constituunt o[illegible]um uni[illegible] virtutis: sed verita[illegible] q[illegible]am respi[illegible] ve[illegible]citas, q[illegible] sita est in conformi[illegible]ate signorum[illegible] gnificatis & animo si[illegible] ve[illegible]itate quam respicit ju[illegible] quæ e[illegible] conformitate promissio[illegible]s & rei[illegible] a[illegible]æquatione deb[illegible]tion[illegible] & rei debi[illegible] po[illegible] quis mentiri aut alicui fa[illegible] ut a[illegible]en unicuique suum [illegible]ibuat; hic servare[illegible] veritatem ju[illegible]itiæ, sed non ea[illegible] quam [illegible] veracitas.

VI. Postquam Veracitatem esse virtutem, & distinctam a cæteris, est ostensum, restat, ut hominis veracis *officia* & ipsius Veracitatis *opposita* consideremus. Primũ veracis *officium* est; τὸ ἀληθεύειν, veritatem profiteri, ob [illegible]lam honestatem, i. e. nullam aliam ob causam verum in dict[illegible] & factis consectari, quam solius virtutis & honestatis gratiâ: itaque, nec præmii, nec pœnæ, nec legum, nec lucri, nec honoris, nec ullius rei, nisi honesta[illegible]s, causa, verum dicit. Secundum Veracis *officium* est, τὸ μὴ ἀληθεύειν, i. e. veritatem interdum celare, tegere, premere, adeoque veritatem non profiteri, nisi circumstantiæ, personarum, loci, temporis, a[illegible]que id exigant: neque enim veritas simpliciter est dicenda ubivis gentium, omni loco & tempore, absque ullo discrimine, sed prudentia, ut in omni virtute, ita in hac potissimum est adhibenda: non equidem diffiteor, diffi[illegible]ile esse determinatu, quantum sit concedendum prudentiæ, (a) in veritate reticendâ ac tegendâ; fieri tamen potest, ut absque vitio, prudenter aliquando, non dicamus veritatem. Nunquam aliquid veritati contrarium, seu falsum, seu mendacium, est dicendum, sed non semper omne verum est dicendum, potestque tuto aliqua veri pars taceri, si circumstantiæ id exigant. 1. Cum de re aliquâ consultum non est omnem veritatem eloqui: tali casu potest aliqua pars veri dici, & alia taceri. Exemplum ejus rei insigne adducit *Kecker. l. 2. Syst. E[illegible]. c. 9.* ex vita Athanasii, qui cum fugeret Aria-

nos

nos persequentes, factum fuit, ut navis divinitus versa fuerit & obviam procederet hostibus, qui cum Athanasium non nossent, rogarunt eum, an non vidisset prætervectum Athanasium; respondit sanctissimus Pater, modo prætervectum esse, sed non addebat, se eum esse, qui jam rediret; quod quidem verum erat, sed non tenebatur dicere Athanasius, ac tuto silebat. 2. Si quis alteri ex mente ejus respondere non tenetur, potest aliquam partem veri reticere & cautè ac prudenter ipsi respondere, quod verum est quidem, licet forte aliud verum prò responso interrogans exspectasset. Sic Abrahamus Patriarcha rogatus de uxore suâ, respondit eam esse sororem: quod imitatus quoque est Isaacus. Diversum quid à veritate quæstionis propositæ respondit uterque: & uterque verum dicebat, quamvis non de quęstione propositâ uti interrogantibus videbatur. 3. Reticeri potest veritas & tuto ac licitè, imo debet, cum taciturnitatis lege tenemur eam non proferre. Si quis Consiliarium roget, quid in Senatu sit actum, non tenetur proferre Consiliarius, sed vel tacere potest, ac debet, vel indirecta uti responsione & orationem aliò flectere. 4. Potest ipsa veritas interdum tuto ac prudenter dissimulari; ut si quis inter hostes, ebrios, latrones, aut id genus homines versetur, potest sanè aliquo silentio eoque justo uti: præceptum enim affirmativum de veritate dicendâ non obligat ad semper, ut loquuntur vulgo, sed prout exigit ratio circumstantiarum bene expensarum. (b) Summa omnium huc redit. *Veracis officium est, prudenter & circumspectè semper agere ac dicere, & verum, vel profiteri, vel celare, pro re natâ & circumstantiis oblatis*: sed sedulo cavendum ac providendum, ne prudentia in calliditatem, aut veritas non prolata in mendacium turpemve simulationem, abeat ac desinat.

(a) Illa duo accurate debent decerni, veritatem reticere, & falsum pronunciare: prius absque mendacio interdum fieri potest, cum scil. circumstantiæ omnes expensæ veritatem reticendam esse jubent; ac tum demum vitium est, cum veritatem profireri circumstantiæ mandant; sed falsum pronunciare semper est vetitum nec unquam ob ullas circumstantias fieri potest bene, quia per se malum est.

(b) Casus isti thesi sexta enarrati, quibus absque peccato veritas interdum reticeri potest, nihil faciunt pro mentali reservatione aut æquivocatione Jesuitica: prior committitur, cum aliquid dicitur quod verum est, sed non nisi sub conditione quam mente reservat ac reticet is, qui alteri loquitur, hæc merum ac verum est mendacium; nam cum alter, cui loquitur, loquentes cogitationes, & mente reservatas conditiones non intelligat, solus enim Deus est cogitationum nostrarum inspector, ipsi turpiter à loquente imponitur, dum judicat esse absolute verum quod tantummodo verum est, secundum conditionem aliquam verbis non expressis sed intellectu loquentis retentam ac reservatam: posterior committitur, cum voces aut phrases proferuntur quæ ambiguæ sunt aut homonymæ, & alio sensu accipiuntur ab audiente, alio à loquente: utrobique mendacium est ac fallacia quædam; in priori casu, à dicto simpliciter ad dictum secundum quid: in posteriori, vel homonymiæ vel amphiboliæ.

VI. *Oppositum* Veracitatis in genere est *Mendacium*: mendax enim est, qui à veritate recedit. Verum, cum veritas sit simplex, & duobus modis ab ea recedi possit, vel plus, vel minus, dicendo & faciendo, quam veritas exigit, duplex quoque est mendacii species; *ἀλαζονεία Aristot. Interpretibus jactantia*, & *εἰρωνεία Arist. Interpretibus dissimulatio* dicta. *Ἀλαζονεία, jactantia est*, vitium in excessu, quo quis sibi vel aliis plura arrogat & majora de se vel aliis prædicat quàm sunt: versatur hoc vitium circa ea, quæ non sunt, ac si essent, aut circa minora, quasi essent majora, i. e. ea, vel nobis, vel aliis, affingit, quæ nec in nobis nec in aliis sunt, vel majora comminiscitur quàm sunt. *Arist.* hoc vitium per fines distinguit: & ratione finis, ci duplex est ἀλάζων; vel enim μηδενὸς ἕνεκα, nihili gratiâ, i. e. ob nullum finem, simulat sibi esse majora quàm habet, ex solâ vanitate, quæ potest dici jactantia simplex, vel ἕνεκα τινὸς, propter aliud, vel honorem, vel pecuniam, &c. & talis jactantia est composita ac mixta. Εἰρωνεία (a) *dissimulatio*, in defectu est vitium, quo quis dissimulat sibi vel aliis esse ea bona quæ habet, aut minora facit quam habet. Aliud est ironia in *Ethicis*; aliud in *Rhetoricis* ibi est tropus

tropus à contrario ad contrarium, hîc est vitium illud, quod definivimus. Sunt εἰρων. duum generum apud *Arist.* Quidam dissimulant in se ea, quæ non adeo manifesta & cognita sunt aliis; quidem dissimulant ea, quæ sunt omnibus conspicua & obvia: prioris generis dissimulatores, minus; posterioris, gravius peccant. Ad ironiam referunt Ethici *Calumniam*; cum quis aliena bona deprimit, & aliorum mala valde extollit: certe talis in Veracitatem peccat.

(a) Simulatio & dissimulatio interdum in bonam, interdum in malam sumuntur partem: priori modo absque animo decipiente fieri potest, ut aliquis simulet se hoc aut illud facturum, quod tamen non facit, quia illud ante facere constituerat, sed priusquam plene illud est executus, interea temporis animi sententiam mutat ab alio aliter persuasus; ac si ad primam alterius interpellationem non statim acquiescat, sed ita se componat, ac si id quod destinasset plene per fecteque exequi vellet, is quidem tum dicitur simulare, sed absque peccato, quo sensu Christus Lucæ 24. dicitur simulasse se longius iturum: sic & fieri potest, ut aliquis aliquid dissimulet, i. e. non proferat, non dicat illa quæ erant dicenda & proferenda, idque sine peccato, quo sensu Athanasius dissimulavit Arianis se illum esse, de quo quærerent, an Athanasius istac esset prætervectus; sic Abrahamus dissimulavit Saram esse uxorem suam, quod dicere non tenebatur: sed simulatio & dissimulatio, quæ sunt conjunctæ cum impostura proximi & animo decipiendi, sunt vitia veracitati opposita, differunt autem inter se, quod simulemus falsa, dissimulemus vera. & simulatio sit in excessu, dissimulatio in defectu; veritatis peccatum est, cum quis falso crepat majores divitias quam possidet, is simulat se ditiorem, quam est: at qui se ait minus divitem esse, cum vere sit magis dives, is dissimulat divitias suas quas vere possidet.

VIII. *Mendacium* habet se ad *jactantiam* & *dissimulationem*, ut *genus ad species*: nam, & jactator ostentatione & venditatione rerum suarum, id agendo, ut videatur esse is, qui vere non est, & dissimulator, obtegendo & imminuendo sua, ut videatur is non esse, qui vere est: uterque, utrimque alienam ementitur personam, & mendacium committit: nam utraque falsa quædam est vocis factique significatio cum consilio propositoque fallendi: at hoc ipsum, nihilque aliud, mendacium est. *Mendacium* enim est *vitium, quo per signum aliquod, sive id fiat voce, sive sermone, sive facto, sive scriptura, sive nutu, &c. annuimus & proferimus aliquid, quod aliter se habere existimamus*, (a) *cum animo & intentione fallendi.* Atque hinc videre est discrimen quod est inter *mendacium dicere* & *mentiri*: nam mendacium dicere, i. e. falsum dicere Logice, potest is, qui non mentitur, nõ dicit falsum Ethice; sc. qui falsa dicit ac narrat aliis, quæ auditione accepit, absque fallendi proposito, mendacium seu falsum Logice dicit, non tamen mentitur, falsum dicit Ethice, quia animus & intentio decipiendi, quæ rationem formalem mendacio largitur, longe ab illo abest. formalis enim ratio actionis moralis ab electione pendet & voluntate: ideoque fieri potest, ut quis vera dicendo mentiatur, puta, si quis vera dicat inscius, & dicat animo fallendi, *mentitur formaliter*, quia committit falsitatem Ethicam: sicut contra qui alterius falsa verba narrat inscius sine animo fallendi, *mentitur materialiter* tantum, quia committit falsitatem Logicam, quod si tamen, quæ falsa narrantur, talia sint, ut qui narrat, falsa esse scire potuerit ac debuerit, non plane extra culpam est, & *interpretative* mendax est, i. e. habetur pro mendaci, quia quæ nunc quidem falsa esse ignorat, scire potuit ea esse falsa. Atque huc pertinet distinctio (b) *Mendacii*, quod est, κατ' ἄγνοιαν, *secundum ignorantiam*, vel κατὰ προαίρεσιν, *secundum electionem.*

(a) Ex hisce verbis liquet, mendacium officiosum & jocosum vera esse peccata & mendacia, quia utrumque conjunctum est cum animo fallendi: intentio enim boni finis], nõ potest facere actionem, quæ per se est mala, bonam: sed aliquid dicere, aliud cum intentione decipiendi quam res est, solius utilitatis aut voluptatis causa, nihil est aliud, quam mentiri seu actionem committere malam ob finem bonum: sed non sunt facienda mala, scil. turpia & inhonesta, à lege vetita, ut eveniant bona, aut jucunda aut utilia.

(b) Mendacium sec: ignorantiam invincibilem, est falsum logice, sec: ignorantiam vincibilem, est falsum Ethice, si non in se & formaliter, saltem in sua causa & virtualiter & interpretative.

Mendacium secundum electionem, est pro-

e

prie dictum formaliter Mendacium; Mendacium secundum Ignorantiam . est duplex , vel secundum ignorantiam invincibilem , estque Mendacium Materialiter , vel secundum ignorantiam vincibilem , estque Mendacium Interpretative dictum.

IX. Quæritur hic , *Vtrum extremorum Veracitati magis adversetur , jactantia an dissimulatio? utrum sit deterius?* Resp. 1. Illud vitium est deterius , quod aliis, quibuscum vivimus , est molestius & gravius : Sed in humano convictu est jactantia gravior & molestior dissimulatione. Ergo. 2. Vitium , quod est frequentius , & in quod homo prolabitur facilius, est deterius : Sed jactantia est talis prę dissimulatione. Ergo. Homini quippe à natura major est propensio ad jactantiam quam ad dissimulationem. 3. Illud vitium est deterius , cui finis est propositus deterior. Sed finis jactantiæ est deterior quàm dissimulationis. Ergo. Quia jactator , vel ex inani gloriâ , vel lucri cupiditate , impellitur ad res suas extollendas : dissimulator , ut fugiat tumiditatem & arrogantiam , sua deprimit. Potest tamen fieri per accidens , ut interdum dissimulatio fit deterior ipsâ jactantiâ, si scil. dissimulator dolose & subdole dissimulationem suam dirigat ad decipiendum alium : finis enim tum dissimulatori propositus est pejor quàm jactatori : finis autem bonitatem & malitiam ejusque gradus potissimum largitur.

ANNEXA.

1. *Omne mendacium , etiam jocosum & officiosum , est peccatum.*

2. *Occultatio veritatis , per mentalem reservationem , aut æquivocationem verbalem , nihil est aliud quam mendacium.*

3. *Strategemata non sunt illicita , nec pro mendaciis habenda.*

DISPUTATIONUM PRACTICARUM VIGESIMA-OCTAVA, DE VRBANITATE.

THESIS I.

EX virtutibus ὁμιλητικαῖς , conversatricibus, duas , *Comitatem* & *Veracitatem* , exposuêre *disput.* 26. *&* 26. Superest tertia, quam εὐτραπελίαν vocat *Arist. l.* 4. *Eth. ad Nicom. c.* 1. quæ tamen vox in malam interdum sumitur partem, significatque non *Vrbanitatem* sed *scurrilitatem* : quo sensu sumitur apud *Apostolum* , ad *Ephes* 5. 3. *ne nominetur*, inquit, *inter vos*, αἰσχρότης *turpitudo* , μωρολογία *stultiloquium* , *aut* εὐτραπελία *scurrilitas* : si enim εὐτραπελία ibi significasset *Vrbanitatem* , eam non vetuisset *Apostol. Aristot.* hac voce ipsam virtutem designavit , quamvis moneat *in textu* , eam sumi aliquando in partem deteriorem. Dicitur verò εὐτραπελία , quasi *facilitas & flexilitas morum* , videturque descendere à verbo τρέπω , *verto* , *flecto* , *muto* : sunt enim εὐτράπελοι quasi εὔτροποι , *qui flexili & versatili sunt ingenio* , qui suos mores , sermones,& actiones, facile possunt flectere ad aliorum arbitrium , ut neminem offendant , sed contrà oblectent ac recreent. *Lat. Vrbanitas* dicitur ab *urbe*, quia in urbe suavius ac jucundius conversari solent homines quàm in agris & pagis.

II. Εὐτραπελία ἐστὶ μεσότης περὶ παιδιάς. *Vrbanitas est mediocritas circa jocos.* Hinc nonnulli εὐτραπελίαν dictam existimant , quia ex jocis & ludis maximè οἱ τρόποι *mores* hominum dignoscuntur. *Objectum* Urbani-

Urbanitatis, sunt *joci & ludi:* nam vox παιδιὰ, utrumque significat, tum ludum, tum jocum: quæ tamen voces duæ sic discriminantur apud Latinos, ut *Ludus* in facto, *Iocus* in verbo, consistere videatur: neque tamen hoc ipsum discrimen perpetuum est, ne apud probatos quidem Authores. Ergo nos *ludum jocumque* dicemus promiscue, quodcunque opponitur & contrarium est *serio:* ut enim *Comitas* in seriis occupatur, ita *Vrbanitas* in jocosis & ridiculis. Versatur *Vrbanitas* circa *ludos & jocos*, tum *faciendos* ac *dicendos*, tum *spectandos* ac *audiendos:* & utrobique *modum* ac *medium* præscribit Urbanitas.

III. *Aliquam esse Virtutem circa jocos ac ludos*, duabus rationibus probat *Arist. Eth. ad Nic. l.* 4. *c.* 8. una desumta est ex loco totius & partium: altera desumitur ex contrariis. 1. Est. In omni vita omnibusque vitæ partibus locum habet virtus. Sed quies, in qua ludi exercentur ac joci, ad vitam pertinet, estque vitæ pars. Ergo & hîc virtus aliqua est collocanda, quæ ludos jocosque & facere & spectare, & dicere & audire, doceat, quos & qua ratione oportet. 2. Est. Ubi est excessus & defectus, ibi quoque virtus est. At circa jocos ac ludos est excessus & defectus. Ergo. Quod sit excessus, experientia satis docet in iis, qui plus temporis in ludo, jocis, ac ludicris, impendunt, quam par est, qui alienis horis sponte dimittunt opera seria & otium eligunt jocandi ac ludendi, idque cum minime quadrat. Est & defectus hîc: nam qui ita mentem intendit in rebus seriis, ut se delasset, ut spiritus animales plane fatiget, ut labori non adjungat & cum eo commutet requiem, ut seriis nunquam succedant ludicra, ut nunquam varientur festa profestis, deficiunt à medio Urbanitatis: Deus enim ipse post labores refici animum voluit, ut ad labores novos reddantur homines alacriores: ideoque Sabbatha quædam populo Judaico instituerat, ut non solum hominum sed & jumentorum corpora per illam quietem reficerentur: & frustra naturæ Author, Deus, tantum ad ludendum & jocandum propensionem indidisset mortalium animis, nisi honeste etiam & ex virtute jocari quis ac ludere posset. Cadit ergo circa ludum jocumque, tum faci[illegible]ndo, tum [illegible]do, tum audiendo, tum loquendo, ut oportet & quantum oportet [illegible] (a) *virtus*: cadit & *excessus*, si nimium iis utamur: cadit *a[illegible]ctus*, si quis nullis jocis, vel dicend[illegible]s, vel audie[illegible]d[illegible] delectetur. Sed vero, ut mediocritas utrobique servetur, quænam sint *officia Vrbani*, in jocis dicendis, quænam in audiendis, videamus.

(a) Quæritur, an absque peccato aut vitio U[illegible]i-tati contrario quis possit aut facere aut spectare ludos scenicos, tum comicos, tum tragico[illegible]? Resp. ludi isti spectari possunt vel in se s[illegible]p[illegible]ter, absque vitiis aliis concomi[illegible]anti[illegible] vel cum illis vitiis, qua eos comitari s[illegible]e[illegible]t: in se non sunt illiciti, quippe si de virtutibus faciendis & vitiis fugiendis præcepta tuto legi possunt, quidni eadem audita aut visa per virtutum vitiorumque, qua voce, qua gestu[illegible] repræsentationem, uti fit in ludis scenicis, hone[illegible]e, lic[illegible]e & tuto audiri, aut videri possunt: sed si spec[illegible] hi ludi, cum conjunctis plerumq; vi[illegible]s quale[illegible]nt hodiernæ rusticorum in pagis, civium multorum in urbibus, & circumforaneorum [illegible]rioniæ, omnino sunt damnandi quia in illis sæpe argumentum tractatur ex Bibliis Sacris, sed verbum Dei non est datum, ut histrioniæ sit materia, quia sæpe scurrilia, indecora, t[illegible]pia, repræsentantur, spectantur, audiun[illegible] q[illegible]a nomen Dei temere sæpe invocatur, & juramen[illegible] profanatur, quia ipsum sæpe Deum imagine exprimunt, quia virilis vestitus in muliebre[illegible] mutatur, & contra, ut nullum sit discrimen sexus, quod vetitum est in legibus Mosaicis. &c. at vero quando ista omnia absunt, nihil mali in ludis illis est, ut si cædes, in principe aut viro illustri facta, repræsentetur oculis, auribusque aliorum, ut sceleris execratio horribilis tanto magis posterorum feriat animos, ut etiam exhibeatur in scena, ludo honesto, victoria de hostibus reportata, aliisque similibus casibus.

Quæritur. An alii præter scenicos ludi, aut lusus ad animi corporisque relaxationem instituti, sint liciti? quales sunt scacchiæ, & latrunculorum ludi, aut etiam sphæristerii, aut exercitium sagittandi, &c. Resp. omnes illos esse licitos in se spectatos, modo absint vitia, quæ eos vel comitantur, vel consequuntur, ut sunt jurgia, lites, juramenta, neglectio vocationis, emunctio alienæ pecuniæ, &c.

Quæritur, an inter ludos licitos quoque comprehendatur ludus aleæ, & chartarum pictarum? Resp. idem quod de aliis ludis, scil. si sejungantur ac separentur vitia, quæ plerumque

ads[illegible],

adsunt, quia si ludus aleæ (idem de chartarum ludo est dicendum) per se & ex natura sua, semotis semovendis, sit illicitus, oportet aut in lege, aut in verbo Dei sit vetitus: sed non est vetitus, Ergo. Resp. qui secus sentiunt, præcepto tertio decalogi vitari, quod jactus aleæ sit temeraria invocatio nominis Dei, cum enim, qui aleam jacit, non habeat in sua potestate, ut talis cadat numerus, qualem desiderat, ajunt providentiam quandam extraordinariam Dei hic implorari, & sic Deum tentari, cum id fit sine causa; sed Resp. 1. negamus in jactu aleæ, etiamsi sit extra potestatem jacentis talem jacere numerum qualem vellet, implorari Dei providentiam extraordinariam, & sic temere nomen Dei usurpari, non magis, quam id fit in ejaculatione sagittæ in altum; nullus enim hominum, vel peritissimorum sagittariorum hoc effectum dare potest, ut sagitta in altum emissa cadat in illud punctum terræ, in quod eam cadere vellet; idem dicendum est, si quis pilam projiciat in altum. Objiciunt adversarii Prov. cap. 16. versu ultimo, ubi hæc habentur verba, In gremium conjicitur sors, à Jehova autem est eventus ejus, ergo, inquiunt, extraordinaria hic Dei providentia circa sortis eventum occupatur, quam temere invocant, qui solius animi gratia alio ludo se oblectant. Resp. nulla est consequentia, non magis quam si ex alio versu alterius capitis 21. Prov. Sal. ubi dicitur, Equi parantur ad prælium, sed victoria est à Domino, inferam, ergo equos parare ad prælium est invocatio extraordinariæ Dei providentiæ, nam & eventus victoriæ etiam est à Domino. 2. Extraordinaria Dei providentia dicitur, cum Deus effectum aliquem edit, aut eventum largitur supra naturam, ut cum facit miracula, cum fidit mare rubrum, cum impedimentum posuit in corporibus trium istorum juvenum qui injecti erant in fornacem Babylonicam, ne comburerentur; quemadmodum ordinaria Dei providentia dicitur, cum Deus sequitur ordinem naturæ à semetipso fixum, & leges naturæ, à se rebus inditas, & utitur mediis naturalibus in operando: ergo in omni jactu aleæ si occupetur providentia Dei extraordinaria, Deus faciet miraculum, consequenter quoties bajuli nostri aleam jaciunt, quis ex illis sarcinam hanc aut illam sit portaturus, aut quis in opere omnibus communi primus, quis secundus sit laboraturus, totidem semper erunt miracula. 3. Quod per se illicitum est ac malum, id nunquam potest fieri aut exerceri bene, sic nunquam potest absque peccato dici mendacium aut homicidium committi, quia utrumque in se malum est ac vetitum, sed jactus aleæ potest fieri absque peccato; neque enim peccant bajuli nostri, cum tali modo & fine aleam jaciunt, ut statim est dictum. & si ludus aleæ esset illicitus, quia species est sortis, omnis sors foret illicita; atqui hoc est falsum, nam Deus ipse in Testamento veteri sortem adhiberi voluit in hæreditatibus herciscundis, & dividendis, & Apostoli sorte usi sunt in electione novi Ap[illegible]co Judæ: sed nec Deus uti præcepisset, nec Apostoli usi fuissent eo, quod per se est illicitum & malum, ergo nec sors est in se illicita, nec ludus aleæ, quia est species sortis: hæc tamen omnia nihil faciunt pro hodiernis aleatoribus quia aut rarius aut nunquam isti aleæ ludo utuntur honesto, aut absentibus aliis vitiis.

Quæritur, an saltatio facta ad modulos, solius oblectationis causa, & exercitii corporis gratia, in se spectata, sejunctis sejungendis vitiis, sit illicita, & peccet in Urbanitatem? Resp. negando, quia si in motu digitorum secundum certos modulos fidibus canendo aut clavicymbalo non peccatur, si lingua ad certam harmoniam inter cantandum mota non peccatur, uti non peccatur, cur magis peccaretur pedibus ad certos numeros modulosque motis? & quin absque peccato saltatum fuerit cum Cymbalis & Tympanis ante Davidem Triumphantem & Victorem, nullum est dubium: hæc tamen nihil faciunt pro hodiernis choreis, in quibus saltant, fœmina nupta viro, pueri, innupræque puellæ, ad turpes & inhonestas cantilenas, ubi prensationibus indecoris sæpe excitantur libidines, & alia committuntur spectatu audituque indigna.

IV. *Officia Urbani*, in *jocis dicendis* ac *ludis faciendis*, sequentibus circumscribuntur regulis. 1. Joci dicentis non sint sollicite quæsiti, non affectati, sed sponte oblati: alioquin omnem perdunt gratiam. 2. Joci non sint obscœni, non turpes, non leves, non futiles, non scurriles, sed honesti, sed graves, sed decori, sed liberales. 3. Modus sit in jocando, & in ludendo: ut enim in omnibus, ita & hic, *omne nimium vertitur in vitium*; quemadmodum enim nimia salsedo cibum corrumpit, ita & nimii joci ac ludi conversationem. 4. Cavendum est, ne joci nostri abeant in acerbiora scommata, nec ludi in contumelias, ne conviciis & injuriis afficiant audientes, ne iis molesti sint aut ingrati: *finis* enim *Urbanitatis* est *delectatio*; unde enitendum est, ut aliqua voluptate ludi nostri jocique perfundant & afficiant audientes. Si quid ergo carpendum fuerit,

rit, id *Vrbanus* allusione, potius quam aperto præstabit convitio: & hoc discriminis fuit inter *Comœdiam Veterem & Novam*. Vetus enim Comœdia verbis obscœnis hominum vitia non sine acerbitate perstringebat: Nova ad mores morumque reprehensiones alio alludebat modo. Vetus Comœdia plus nimio fuit dicax, & in jocando illiberalior, adeoque ex re omni, quantumvis obscœna & turpi, ridiculum quid eliciebat, & viventes ac præsentes carpere & deridere non erubescebat: Nova in hisce omnibus longe extitit prudentior. 5. Personarum habenda est ratio, & videndum, quid nos ipsos deceat aliosque, qui, & apud quos, honeste jocari possint: aliud quippe convenit seni, principi, docto, amico, æquali; aliud juveni, plebeio, indocto, ignoto, superiori aut inferiori. Nec Parentes eum liberis, jam adultis præsertim; nec Domini cum servis; nec Præceptores cum discipulis, jocari debent, ne vilescat Authoritas. In genere: non est temere jocandum, nec facile aliquid joco dicendum in eos, à quibus non sumus provocati aut qui sunt nobis superiores: nam melius fere est, jocum joco compensare quam eum movere primum. 6. Temporis, loci, occasionis, similiumque circumstantiarum habenda est ratio in dicendis jocis & faciendis ludis, ne dicantur ac fiant loco & tempore alienis, neque enim semper, nec ubique, ludicra tractare oportet: intempestivus foret & ineptus, qui tempore luctus, calamitatis, pestis, belli, famis, & aliorum malorum, indulgere vellet facetiis, aut ludis, aut jocis: sic, neque jocandum, nec ludendum, in templo, curia, senatu, scholis, aut iis in locis, ubi res feriæ sunt agendæ, sed in conviviis, nuptiis, festivitatibus, aliisque congressibus, qui animi reficiendi causa sunt instituti. 7. Illi joci sunt proferendi, quales nos vicissim ab aliis audire velimus: qui alioquin, quæ vult, dicit, vicissim, quæ non vult, audiet.

V. *Officia Vrbani*, in *jocis audiendis ac ludis spectandis*, hisce continentur legibus: puta; non jocos quoslibet aut omnes promiscue audire licet, sed eos tantum, qui liberales decent aut ingenuum: habet enim Urbanus pro fine solam honestatem, quam servare studet in jocis audiendis aut ludis spectandis; ad quam dirigit omnem, quam ex ludis jocisque percipit, voluptatem: itaque à turpibus, morionum, scurrarum, mimorum, jocis ac ludis, auresque oculosque avertet Urbanus: quæ enim quis libenter auditque videtque, ea quoque videtur facere: at Urbanus non facit ea, quæ sunt turpia. Ergo, nec turpes jocos, vel ludos, libenter, vel audit, vel videt.

VI. Ex hisce *Vrbani*, in dicendo & audiendo, circa jocos ac ludos, *officiis*, & ex ipso *Aristotelis textu*, duplex colligi potest distinctio jocorum, una ab objecto, altera à subjecto: 1. Alii sunt liberales & honesti, alii sunt illiberales & turpes. *Liberales* sunt, qui libero & ingenuo homine honestatisque amante sunt digni: *illiberales*, qui homine libero & ingenuo sunt indigni. illi nihil continent turpe, aut quod offensionem parere valeat: hi conjuncti sunt cum turpitudine, vel aperta, vel operta. 2. *Ioci* sunt hominum, vel *πεπαιδευμένων* vel *ἀπαιδεύτων*, vel *eruditorum* vel *ineruditorum*: illi, sunt doctrinâ & sapientiæ sale conditi, habentque aliquid, quo mores informentur: hi inepti sunt & importuni, nihilque habent, quod alios vel erudire valeat vel oblectare: unde illi joci *salsi*, hi *insulsi* vulgo, & recte vocantur: hominem urbanum decent joci liberales & salsi, non illiberales aut insulsi.

VII. Cum vero *Officium* viri *Vrbani* sit, *ea dicere*, *facere*, *spectare*, *atque audire*, *quæ viro probo & ingenuo conveniunt*, atque insuper, *operam dare*, *ne quempiam offendat*, *neve alicui dolorem*, *sed omnibus voluptatem afferat*; quærit *Aristot. in textu. utrum magis sit proprium Vrbani officium?* & ad eam quæstionem respondet sic satis intricate, ut *Giphanio*, aliisque *Interpretibus*, locus & textus Aristotelis dicatur obscurior: videtur tamen velle *Aristoteles*, *prius magis* esse *proprium & primarium* Urbani officium, *alterum minus præcipuum & secundarium*; nam pervidere & providere, ne quempiam offendas, & ut unumquemque delectes, inexhausti laboris est ac negotii, quia rei jucundæ molestæque infinita quædam est varietas: est enim id uni molestum, quod alteri jucundum: &, quod hunc

hunc offendit ac vulnerat, alterum recreat atque oblectat: quia eadem res eidem prorsus homini, nunc est odiosa, nunc grata. Et fieri potest, ut jocis & salibus rectis utatur quispiam, & tamen ob audientium rusticitatem offendiculum præbeat. Quare ita se gerere debet Urbanus, ut non tam spectet, quid huic aut illi placeat vel displiceat, quam quid probum, & ingenuum, & liberi ac liberalis ingenii virum, cujus rectum est judicium, deceat.

VIII. *Extrema Vrbanitatis, opposita* sc. *vitia*, sunt, *in excessu*, *βωμολοχία*, *scurrilitas*, *in defectu*, *ἀγροικία*, *rusticitas*. *Scurrilitas* dicitur à *scurrâ*, quæ vox originem trahit à Græco *σκῶρ*, quod Latinis significat *stercus, fimum, excrementa*: unde Latinis *scoria* dicitur, quasi excrementum metallorum. Est igitur *scurra*, qui sordida, & quasi stercorea, inter ludendum ac jocandum solet effutire. Græcè dicitur *βωμολόχος*, quæ vox proprie significat eum, *qui aris insidiatur*, est *βωμὸς ara* & *λόχος insidiæ*. Cur autem *scurræ* dicti sint *βωμολόχοι*, vix certa redditur *ratio*. *Giphanius* in suis *Commentariis ad c. 8. l. 4. Ethic.* ex *Suida* hanc dat rationem. *Βωμολόχους* ait fuisse eos, qui aris adstabant, dum victimæ immolabantur, particulam emendicantes, aut dolo furtimque captantes, qui, quoniam infimæ erant sortis homines & pauperrimi, factum est, mendici omnes *per synecd. speciei* dicerentur *βωμολόχοι*: qui rursum hostiarum mendici, quia blandis verbis & risum sacrificanti moventibus uterentur, ut facilius quid impetrarent, nomen dederunt iis omnibus, *per synecd. speciei*, qui plus nimio faceti & ridiculi sunt in humanâ consuetudine, factumque est, ut quicunque ridiculis uterentur verbis ac gestibus, i. e. *scurræ*, dicerentur *βωμολόχοι*: alii putant Græcè sic dictum *scurram*, quod, post sacra in aris peracta, id genus homines populum delectarent ludicris: ut ita per insidias ex reliquiis sacrificiorum ventrem saginarent. Quicquid sit de origine & ratione vocis Græcæ, *Scurrilitas est vitium tale, quo quis modum excedit in ridiculis & ludicris, & sine respectu circumstantiarum nimius est in ludis & jocis*. *Aristoteles* tria scurræ tribuit, 1. Quod vincatur à ridiculo. 2. Quod nec sibi nec aliis parcat. 3. Quod ea dicat ac faciat, quæ homo liber nunquam dixerit aut fecerit, tantummodo ut risum moveat.

IX. *Rusticitas*, Græcis dicitur *ἀγροικία*, *est illud vitium, quo quis nec jocari ipse potest, nec aliorum jocos perferre*. Qui hoc laborant vitio, Græcis dicuntur *ἄγροικοι, agrestes, rustici*; homines ad omnem congressum inutiles, qui neque nuptiis, neque conviviis, neque recreationibus, etiam cum licet, quicquam salis aut joci adspergunt, neque adspergi ab aliis patiuntur. Esse autem hoc vitium, *Aristoteles* sic demonstrat. Ille qui odio habet id, quod humanæ vitæ perutile est ac necessarium, recenseri inter vitiosos & peccantes debet. Sed jocus ac ludus humanæ vitæ perutilis est ac necessarius. Ergo, qui ludum jocumque odio habent, inter vitiosos & peccantes recenseri debent. Notat insuper *Aristoteles* de hoc vitio tria. 1. Quod rusticus honestè & decorè locari non possit, & nullam urbanitatis symbolam in medium conferre. 2. Quod aliorum facetias & sales perferre non possit, sed jocis omnibus, etiam liberalibus, offendatur. 3. Quod ad conversationem & vitam communem planè sit ineptus.

X. Quæri hic potest, sicuti fuit quæsitum de Virtutibus aliis, *Vtrum extremorum ad Vrbanitatem proprius accedat?* Resp. Si utrumque extremum spectes simpliciter, videtur rusticitas minus mala, quam scurrilitas, & hæc longius recedere ab Vrbanitate quàm illa: at si utraque sit aliis vitiis juncta, altera deterior est & melior alterâ, pro ratione circumstantiarum & vitiorum, quæ secum trahunt. Sed hæc omnia ex prudentia viri prudentis judicari debent.

ANNEXA.

1. *Spectacula & Acroamata, per se non sunt mala, nec in se damnanda, sejunctis vitiis concomitantibus.*

2. *Nec ludi vel lusus ulli, ad animi corporisque refectionem simpliciter instituti, per se sunt mali aut in se damnandi, sejunctis vitiis concomitantibus.*

3. *Ludus aleæ, per se atque ex natura sua, separatis separandis, non est illicitus, neque magis, quam alii quidam ludi, aut respectum dicit ad providentiam aliquam Dei particularem singulari modo consulendam, aut petitio peculiaris est divini testimonii, uti id demonstravit* Thomas Gattakerus, Vir doctissimus & pientissimus, Londinas concionator, *in suo* de sortibus *tractatu Anglico, & Latina Antithesi* D. Amesio *&* Voetio *opposita.*

4. *Saltatio ad modulos, sejunctis sejungendis, non est illicita: nihil tamen ista facit pro hodiernis choreis: uti nec aleæ ludus simpliciter pro hodiernis aleatoribus.*

DISPUTATIONUM PRACTICARUM

VIGESIMA-NONA,

DE

IUSTITIA UNIVERSALI.

THESIS I.

EXposuerunt *Disp. præced.* Virtutum singularum naturas ex *Arist. Eth. ad Nicom. l.* 3. *&* 4. præter *Justitiam*, de qua ultimis *l.* 4. verbis acturum se monuerat, ac *l.* 5. agere statim incipit. Ejus laudes, ex origine, amplitudine, utilitate, & variis de ea testimoniis proponere, Rhetoris est magis quã *Philosophi*: nos ergo consueta methodo, post *vocem*, *rem* ipsam explicatam dabimus; si rationem *ordinis* primum exposuerimus. Postponitur ab *Aristotele* cæteris virtutibus *Justitia*, non quod dignitate iis sit inferior aut cedat, sed quia cæteris latius patet; est enim reliquarum quasi complexio, & ex iis quasi composita: at simplicia complexis & compositis sunt priora. Atque hinc *Justitiæ* supra alias virtutes excellentia potius est conspicua, quia bonum id est præstantius quod latius patet. Differt à cæteris, quas complectitur & sequitur, virtutibus, (*a*) quod harum actiones potissimum considerentur ratione agentis à quo proficiscuntur & hominem maxime intra se perficiant, at justitia in exterioribus magis actionibus cum perficit, atque eas, quatenus erga alios exercendæ sunt, moderatur. Sed hæc ex sequentibus clariora evadent.

(*a*) Omnis virtus spectari potest, vel ratione possidentis, qui ea est præditus, quem perficit, & sic de virtutibus singulis actum fuit hactenus; vel ratione aliorum, quorum bonum promovemus virtutum intra nos contentarum exercitio, si quis enim fortiter pro patria pugnet, liberaliter egeno succurrat, tristitiam proximi honestis jocis ac facetiis pellat, is iaoe aliorum promovet bonum; vel ratione magistratus ac Dei, virtutis uniuscujusque exercitium legibus præscribentis, hisce duobus modis posterioribus spectatæ virtutes omnes & singulæ simul sumptæ vocantur justitia universalis, quia unicuique & proximo & Magistratui ac Deo datur suum; proximo, quia bonum illi confertur, quod ipsi debetur ex lege charitatis; Magistratui ac Deo, quia virtutes exercendo, obedientia præstatur legibus à Magistratu ac Deo latis, quæ illis debetur.

II. *Justitia*, Græcis δικαιοσύνη, à δίκαιον, quod *Arist. l.* 5. *Eth. c.* 4. à δίχα dicitur, i. e. *bifariam, divisum*, quod æqualiter omnia dividat. Latinis vocatur *Grammaticis* nonnullis, quasi *vistitia*, quod vim sistat, alii, à *sistendo jure* dici existimant, quia jus sistat Philosophi *justitiam* a *jure* derivant, vel ut causa ejus, vel ut effecto, vel ut subjecto: tribus fere distinctis modis circa jus occupatur justitia: (*a*) vel antecedenter, tanquam ejus causa, ut, cum quis per habitum justitiæ jus alteri facit: vel subjective & essentialiter, quatenus justitia est ipsum jus, i. e. quatenus legislatoris justitia, est ipsius, subjecti sc. justi, voluntas, cuique suum tribuendi: vel consequenter, quatenus est effectus juris, in quantum secundum leges agendo quisquam habitum justitiæ sibi

sibi comparat: si primo spectetur modo justitia, nullum est dubium, quin *jus* descendat *à justitia*: si secundo modo, *neutrum ab altero*: si tertio modo, *justitia à jure* venit.

(*a*) Justitia est causa juris, quando per justitiam tanquam habitum alteri quis jus facit, & actum justitiæ exercet: justitia & jus idem sunt subjective, quatenus ambo sunt in subjecto justo, illudq; denominant, sic idem sunt juris doctor, & justitiæ sacerdos; justitia est effectum juris, quatenus quispiam jus & fas faciendo. i. e. actionibus justis justitiam acquirit; potest etiam dici justitia à jure, tanquam ab objecto, quatenus illa circa jus faciendum occupatur, aut aliis juris præcepta explicat.

III. Justitia, non uno sed variis admodum sumitur modis: ac ne recenseamus (*a*) *justitiam Legalem & Evangelicam*, de qua utraque Theologi: apud *Philosophos* sumitur, vel *generaliter*, prout brutis & feris bestiis tribuitur, sicuti iis & aliarum virtutum nomina non κυρίως propriè, sed καθ' ὁμοιότητα secundum similitudinem, interdum tribuuntur: vel καταχρηστικῶς & *abusive*, pro æquali distributione prædæ, qualem interdum in latronibus (*ut Lotharingiis*) cernimus: vel *proprie & specialiter* pro Virtute, quæ in communi hominum societate ac vita cernitur, quam *c.* 1. *l.* 5. *Eth. ad Nic.* definit *Arist.* & de qua impræsentiarum disputamus.

(*a*) Justitia legalis est, quam exigit lex moralis, sc. obsequium perfectum, erga omnia sua præcepta, quia adest promissio, hoc fac & vives, & comminatio, maledictus omnis sit qui, &c. hanc nullus unquam mortalium habuit, de hac dicitur ad Rom. 3. nemo enim est justus, imo ne unus quidem: justitia Evangelica est, quam exigit Evangelium, sc. fides in Christum, qua justificamur & justi sumus non in nobis, sed in ipso, unde vocatur justitia fidei, & ad Rom. 3. lex fidei; de hac dictum est, justus ex fide vivet, & qui crediderit in me, sc. J. Christum, habebit vitam æternam, & qui non crediderit condemnabitur.

IV. *Justitia est Arist.* ἕξις, ἀφ' ἧς πρακτικοὶ τῶν δικαίων εἰσὶ, καὶ ἧς δικαιοπραγοῦσι, καὶ βούλονται τὰ δίκαια. *Habitus, à quo idonei sunt ad res justas gerendas homines, & quo justa agunt voluntque justa.* Quæ definitio *genere* constat & *differentiâ*. *Genus* est, *habitus*, *non* quidem *proximum*, quod virtus moralis, *sed remotum*: & *hoc*, aut per *Synecedochen generis* ponitur pro proximo, aut sufficit in definitione rerum moralium, quæ, *Aristot. l.* 1. *Ethic.* teste, exquisitam Doctrinæ subtilitatem non amant. *Differentia* desumta est à tribus. 1 ἀπὸ τῆς δυνάμεως, *facultatis*: dicit enim *Aristoteles*, quod per justitiam homines idonei sint ad justas actiones, id est, quod facultatem & vim agendi habeant ea quæ sunt justa. 2. ἀπὸ τῆς πράξεως, *actionis*: neque enim sufficit habere facultatem agendi ea quæ sunt justa, sed oportet etiam eam facultatem deducere in actum & agere quæ sunt justa: laus enim omnis virtutis in actione consistit. 3. ἀπὸ τῆς βουλήσεως, *volitionis*: addit enim *Philosophus*, quod per justitiam homines etiam volunt ea quæ sunt justa, i. e. expetunt & eligunt constanti voluntate ea, quæ cum justitia conveniunt: Qui enim temere aut casu fortuito, aut ignorans, aut invitus, facit justum, is non potest ob justitiam laudari, sed qui volens facit. Et hinc orta est definitio *justitiæ* apud *Iurisconsultos*, quod sit *constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi*, quam definitionem cum *Thoma Aquin. Picolomineus* in totum rejicit, *Casus* in *speculo morali*, licet ea verbis discrepet, re tamen & sensu cum *Aristotelica* convenire asserit. Nos, si ad exactæ definitionis libellam expendatur, uti fatemur non esse accuratissimam, quia non debet animi facultas confundi, cum habitu, ita tolerari posse asserimus, si cum aliquo benignæ interpretationis temperamento sumatur, & metonymicè, metonymiâ subjecti, *per Voluntatem* intelligatur *habitus volendi*: Quid enim est constans & perpetua voluntas, quam habitus confirmatus, quo volumus unicuiq; suum, id est, quod secundū leges justitiæ debetur, tribuere? Ac de ejus definitionis sano sensu latius videri possunt *Jurisconsulti* ad initium *Institutionum*; Qui etiam disputant, *an hæc definitio divinæ justitiæ an humanæ conveniat?* Qui pro divina pugnant, in hominem ajunt non cadere voluntatem tam constantem: sed contrà est, quod definiatur *justitia, voluntas &c. jus suum cuique tribuendi:*

Deus autem nulli quicquam debet, quis enim Deo dedit prior? Quod dicitur in hominem non cadere perpetua & constans voluntas, si intelligatur quoad habitum, intentionem, propositum, actum primum, falsum est; si quoad actum secundum, verum est, sed hoc non requiritur: neque enim statim injustus est dicendus, qui nonnunquam à justitiæ semita aberrat: ex affectu enim potius quam effectu justus æstimari quis debet: (a) & distinguatur inter speciem & individuum, inter definitionem justitiæ in idea & in individuo, inter essentiam & existentiam: definitur Justitia, non quatenus est in hoc vel illo individuo, sed qualis esse debet: licet ergo non cadat in omne individuum, cadit tamen in speciem. *Perpetua & constans voluntas* est *justitia*, ratione essentiæ, non existentiæ: ut enim omnium rerum essentia, ita etiam justitiæ, est constans, perpetua, & immutabilis: diciturque talis, quatenus habitus animi in homine justo nihil vult, nihil ordinat, eligit, nisi quod sit perpetuum & semper constet.

(a) Justitia spectatur in specie, quatenus est virtus hominis, homo enim apud Logicos species est, cujus proprium est justitia, quia soli convenit homini non bruto; non autem est proprietas individui, quia non uni alicui homini singulari, puta Petro, soli convenit justitia, plures enim individui homines quam Petrus justitia sunt præditi: ideoque hæc in individuo definiri non potest, sed in specie, quæ definitio dicitur esse justitiæ in idea, quia repræsentat definiendo omnem justitiam, quæ est in hominibus singularibus justis, Petro, Paulo, Joanne, &c. & quia definitio omnis explicat essentiam rei, abstrahitque ab essentia, dicitur justitia cum definitur spectari ratione essentiæ, non ratione existentiæ, quemadmodum rosa quoque, tempore hyberno quo non existit, definiri potest quoad essentiam, quod sit flos, &c.

V. *Aristoteles l. 5. Eth. c.* 1. justitiæ *definitioni* subjicit ejus *divisionem*, quam tamen antequam ponat, *tres* præmittit *commonefactiones*. *Prima* est, quod sit discernendum inter habitus, facultates, & scientias. Habitus non sunt contrariorum, ut à sanitate tantum sana sunt, à fortitudine fortia, à justitia justa: Scientiæ & facultates sunt contrariorum, ut Intellectus versatur circa verum & falsum, Voluntas circa mala & bona, Jurisprudentia circa justa & injusta, Medicina circa salubria & insalubria. Verum enimverò, & virtutum habitus in bonis prosequendis & malis fugiendis occupari, certum est, ubi omnino est contrarietas quædam & objectorum & actionum circa objecta. *Secunda* est, quod habitus cognoscantur, vel è contrariis, vel ex subjectis & efficientibus. Si constet, quibus in rebus sit sita & quibus causis paretur ὑγίεια bona valetudo, non potest ignorari καχεξία mala valetudo. *Tertia* est, si unum contrariorum dicatur ὁμωνύμως ambigue, & alterum dicitur, juxta *lib.* 1. *Topic.* Atque ex hac tertiâ commonefactione deducit *divisionem justitiæ Aristot.* tali fere modo. Ea, quæ sunt homonyma seu æquivoca, dividi possunt. Omne enim vocabulum æquivocum seu homonymum dividi potest in sua significata. At vocabulum hoc (*justitia*) est ambiguum. Ergo *Prob. min.* Si vocabulum (*injustitia*) sit ambiguum, ergo & oppositum (*justitia*) Sed &c. Ergo &c. *Prob. min.* quia injustum est ambiguum. At si unum conjugatorum est ambiguum, ergo & alterum, juxta *Aristotelem lib.* 1. *Top. circa finem. Injustus* autem dicitur quis duobus modis: vel *generatim* seu *universaliter*, qui legum est transgressor, seu qui peccat contra aliquam legem, unde Peccatum definitur ἀνομία, illegalitas, & Lat. dicitur injustitia, *Belg. ongerechticheyt*, ei non tribuendo istam obedientiam quam debet, παράνομος; vel *speciatim* & *particulariter*, qui inæqualis est distributor & commutator bonorum externorum, & uni plus, alteri minus, quam debet, largiendo, ἄνισος *iniquus*, & πλεονέκτης, *plura possidens quam ipsi debentur*: eodem modo & *justus* dicitur, *universaliter*, qui legum est observans, νόμιμος, vel *particulariter*, qui est æquus & æqualis in distributione & commutatione bonorum, largiendo unicuique suum ac quantum debetur, ἴσος. Ex hac duplici significatione justi & injusti, *duplex* quoque colligitur *justitia & injustitia*. *Universalis* & *particularis*. *Universalis* est obedientia erga omnes leges, & dicitur, *Universalis*, quia complectitur sub se omnes virtutes,

tes, de quibus leges universaliter præcipiunt: dicitur & *legalis*, quia ad hanc pertinet, ut leges æquæ & condantur & observentur: & *generalis*, quia bonum Reip. & commune ac generale spectat. Nam cum quis ex virtute agit, procuratur Reip. tranquillitas ac salus; ideoque vir bonus fit & civis bonus. Ab *Arist.* appellatur νόμιμος δικαιοσύνη. *Particularis* justitia est virtus, quę servat justam æqualitatem in distributione & commutatione bonorũ externorum: dicitur *particularis*, quia spectatur justa vel distributio vel commutatio bonorum respectu hominis particularis, erga quam exercetur atque instituitur: vocatur ab *Aristotele* ἰσότης. *Vniversalis* injustitia est transgressio quarumcunque legum, παρανομία, & ἀνομία, & ἀδικία, Græcis. *Particularis* injustitia est inæqualitas, in commutandis bonis aut distribuendis privato, ἀνισότης *Græce*.

(*a*) Omnis Virtutis objectum est tum bonum tum malum, ejusque Actus omnis est prosequi vel fugere: at bonum & malum, sunt contraria, item prosequi & fugere.

VI. Sunt qui hanc *Iustitiæ* divisionem in *Vniversalem* & *Particularem* plane carpant & rejiciant, quia membra dividentia ita debeant esse inter se affecta ut neutrum alteri includatur: male enim agit, qui animal dividit in hominem & Petrum, quia Petrum homo complectitur. Sed 1. non est divisio rei sed vocis: atqui hîc potest significatio specialis contineri sub generali & tamen divisio rectè institui. 2. neque hæc ergo divisio fuerit bona, cum magnitudo dividitur in lineam & lineatum, seu in lineam, superficiem, & corpus, quia linea in lineato, in superficie, & corpore, continetur: nec corpus dividi poterit naturale, in simplex & mixtum; quia simplex in mixto continetur: & notandum, quod membra opposita se invicem non includant formaliter, i. e. secundum definitiones suas, quod neque hîc fit; Nam significatio generalis *Iustitiæ Vniversalis*, non est eadem cum significatione speciali *Iustitiæ Particularis*, quod ex *th. s. liquet.* At materialiter, i. e. reverâ, se includere possunt, uti hîc fit. Quia justus *Iustitiâ Particulari*, est & justus *Iustitiâ Vniversali. vid. Disp. seq.* Sed de *Iustitia universali* paulo pluribus agamus, *Particulari* in disputationem aliam rejectâ.

VII. *Iustitia Vniversalis*, est obedientia erga (*a*) leges honestas, quæ & publicam spectant & privatam utilitatem. Definitur quoque *Aristoteli* in *textu*, ἀρετὴ τελεία πρὸς ἕτερον, *Virtus perfecta ad alium. Virtus perfecta*, quia non est μέρος τῆς ἀρετῆς ἀλλ' ὅλη ἡ ἀρετή, pars virtutis sed tota virtus, id est, omnis & quælibet virtus, seu virtutum omnium complexio, juxta versiculum *Theognidis Aristotelι* citatum. Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή ἐστι. *Iustitia in sese virtutem continet omnem.* 2. quia χρῆσις, possessio, est perfectæ virtutis, quæ semper pluris est facienda quam κτῆσις, usus. 2. quia virtutis cujusque usus est erga alios, qui longe est difficilior quam erga seipsum: quia quisque seipsum magis amat quam proximum: sunt enim multi qui suis in rebus uti possunt virtute sed non possunt in alienis. (*b*) Est verò virtus, *ad alium*, quia justitia est bonum κοινωνικὸν & ἀλλότριον, communicativum & alienum, non sibi sed aliis consulens; foras spectat & totam se ad alienas utilitates porrigit atque explicat *justitia universalis*. Unde vulgo *reliquarum* virtutum *domina* audit ac *regina*.

(*a*) Leges honestæ dicuntur, quæ cum rectâ ratione conveniunt.

(*b*) Dicitur Justitia universalis, virtus ad alium, quia, cum obsequiũ præstatur legibus, tribuitur legis latori, quod suum est, procuratur Reip. & proximorum bonum; nam tum bene agitur in Repub. & cum proximo, quando subditorum unusquisque dat Cæsari, quod Cæsaris est, & Deo, quod Dei est. i. e. cum singuli obsequuntur legibus divinis, & humanis, tum enim nulla fit injuria, aut Deo, aut Reip. aut proximo: & ideo dicitur Justitia virtus ad alium, quia obsequendo legibus tribuimus Deo, Reipub. & Proximo quod suum est.

VIII. Ex hisce patet, (*a*) *Quomodo differat justitia universalis & virtus simpliciter.* sc. *non re sed ratione.* Virtus enim omnis, non nude & in se, sed in usu & exercitio ad alios, spectata, dicitur *Iustitia universalis*: ut *vir-*

Q *tus*,

tus, refertur ad habentem; quem perficit, ut *justitia*, dicitur respectu aliorum quibus inservit, ita ut *unus idemque* sit *habitus*, & *virtus moralis*, & *justitia universalis*, qui tamen habitus, quia τὸ εἶναι οὐκ ἔστι τὸ αὐτό, ἢ μὲν πρὸς ἕτερον, δικαιοσύνη, ᾗ δὲ τοιάδε ἕξις, ἁπλῶς ἀρετή, subintell. ἐστί. Ubi observandum est, cum *Philosophus in textu* dixit, Justitiam Universalem & virtutem moralem differre τῷ εἶναι, non intelligi distinctionem realem, aut quod totâ essentiâ differant, sed intelligitur per τὸ εἶναι *modus essendi*: i.e. *Modus essentiæ aut etiam existentiæ non est idem*: τὸ εἶναι. i.e. λόγος τοῦ εἶναι, non est idem: at λόγος τοῦ εἶναι diversus, non infert reale aut essentiale discrimen, sed quod vocant Scholastici *formale* tantum, aut *rationis*, ut loquuntur barbare, *ratiocinatæ*.

(a) Quæstio agitari solet, an justitia universalis sit virtus peculiaris, non tantum numero, sed specie distincta à virtutibus aliis, quemadmodum fortitudo, temperantia, liberalitas, specie distinguuntur, & numero inter se? Resp. nullo modo, quia unius ejusdemque rei respectus varii non mutant speciem, neque enim novæ relationes novas inducunt species: sed justitia universalis nihil aliud significat, quam novum respectum, aut relationem novam, omnium & singularum virtutum inter se specie distinctarum, vel ad proximum, vel ad Rempublicam, vel ad Deum: in quantum enim fortitudo exercita, proximi bona, vitam, quin & Reipublicæ tranquillitatem, defendit ab injuriis hostium. & sic utriusque bonum promovet, atque id agendo obedientiam præstat Magistratui ac Deo, id agere jubenti, in tantum dicitur justitia, & non fortitudo, nam sic dicitur respectu ipsius fortis in quo est, quem ut possidentem perficit; at vero quia vir fortis tenetur, ut etiam omnis alius quacunque alia virtute præditus, bonum proximi & Reipublicæ promovere, obsequium Magistratui & Deo præstare, id cum facit quia unicuique suum tribuit, illo respectu non fortis sed justus dicitur, & quæ virtus respectu possidentis dicebatur fortitudo, relata ad alios quam possidentem, nunc vocatur justitia; & quia unaquæque virtus, temperantia, liberalitas, &c. hanc relationem notat ad proximum, Rempublicam, Magistratum ac Deum, considerata omnes & singulæ dicuntur justitia: & hinc est, quod justitia hæc dicatur universalis, & in sese continere ac complecti virtutes omnes, quia omnes in exercitio positæ talem sui usum præstant, aliis præter possidentem, cujus bonum promovent, quatenus eum ornant ac perficiunt, ut subjectum in quo sunt. Hinc liquet inter justitiam universalem, & quamlibet aliam virtutem peculiarem, non intercedere discrimen specificum aut reale, aut essentiale, sed tantum distinctionem formalem, aut rationis ratiocinatæ, quæ habet fundamentum in unius ejusdemque rei diversis respectibus, secundum quos illa una res & diversa accipit nomina, diversasque definitiones, uti hic. virtus, quæ versatur circa metum & audaciam vocatur fortitudo respectu possidentis, & justitia dicitur illa ipsa respectu aliorum & alio modo definitur ut justitia, alio modo ut fortitudo; ac quia definitio dicitur Aristoteli λόγος τοῦ εἶναι, i.e. ratio essentiæ, fit, ut quæ definitione differunt, differant & dicantur Aristoteli differre τὸ εἶναι, i e. quoad esse, seu essentiam. non tamen hinc inferendum est, ea, quæ differunt definitione, differre realiter, quia τὸ εἶναι, sive esse sive essentia hic significat modum essendi, qui diversus esse potest, & diversas inducere definitiones, etiamsi ipsa res definita aut essentia ejus non sit diversa.

(b) Λόγος τοῦ εἶναι, seu Ratio essendi, dicitur definitio, quia hæc explicat quænam sit rei definitæ essentia: definitio verò diversa semper non infert distinctionem realem, & falsum est Axioma vulgare, Quæ differunt definitione, differunt realiter, nam Actio & Passio differunt definitione, non tamen realiter, unus enim idemque motus est, & quo ignis calefacit, quæ est Actio, & quo aqua calescit, quæ est Passio; sic Acclive & declive differunt definitione, non tamen realiter, nam unum idemque spatium & Acclive & declive, sed respectu diverso: unde diversitas definitionum infert quidem diversitatem respectuum, sed non rerum, sic hic Ratio essentiæ, seu definitio Justitiæ universalis, alia est cum spectatur respectu possidentis, viri justi, quem perficit, & alia cum spectatur respectu alterius, vel Dei, vel Reipubl. vel proximi: priori modo est, dicitur, ac definitur, ut Virtus simpliciter, posteriori modo, ut Justitia ideoque Justitia universalis & Virtus simpliciter, non differunt realiter, tanquam duo habitus, sed Ratione tantum ratiocinata, quia unus idemque habitus est, qui respectu possidentis vocatur Virtus, & respectu alterius Justitia.

IX. *Aristotelem*, cui sacramentum dixêre, hîc deserunt *Thomas* 2. 2. *quæst.* 58. *art.* 6. & *omnes Thomistæ*, qui justitiam legalem certam faciunt & distinctam ab aliis virtutibus virtutis speciem, & Universalem vocari dicunt,

cunt, quia cæteras virtutes ordinet ad suum finem: itaque ipsis dicitur Universalis Justitia, non ratione esse sui, aut quod ejus essentia tam latè pateat quàm virtutis ipsius, sed ratione efficaciæ tantum, quia doceat reliquarum virtutum actus ad publicum & commune bonum referre, sicut Charitas specialis est virtus, sed generalis dici potest, quatenus aliarum virtutum actus ordinat ad suum finem: Charitas enim patiens est, benigna est, omnia suffert, omnia credit, omnia sperat. Verum hæc *Thomæ & Thomistarum* opinio directè adversa est *Aristoteli*, quem alias ita sectantur ut ne latum unguem ab eo recedere ausint. Ponam paulo latius verba ultima *c.* 1. *l. Ethic. ad Nicom.* Τί δὲ διαφέρει ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ δικαιοσύνη αὕτη, δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων. ἔστι μὲν γὰρ ἡ αὐτή. τὸ δ' εἶναι οὐ μὲν τὸ αὐτό; ἀλλ' ἡ μὲν πρὸς ἕτερον δικαιοσύνη, ἡ δὲ τοιάδε ἕξις ἁπλῶς ἀρετή. *Quid vero virtus & justitia hæc differat, ex dictis patet: NB. eadem est: esse tamen non est idem: sed quatenus ad alterum spectat, justitia, quatenus talis est habitus, virtus simpliciter est.* Ad quem locum videatur *Donatus Acciajolus* in *Commentario*. Quod verò τῷ εἶναι *differre* significet *rationis* tantum aut *formalem* distinctionem, id apparet ex 5. *Phys. t.* 46. 1. *de generat. t.* 41. 6. *Eth. t.* 72. &c.

X. *Justitiæ Universali* opponitur *Injustitia Universalis*, quæ non est pars malitiæ, sed tota malitia, & illa quidem ad alios relata: seu, est *legum omnium, divinarum, naturalium, humanarum, ac civilium, transgressio*, (*a*) sive fiat omittendo sive committendo. Verum, ex dictis de *Justitia Universali*, *hæc Injustitia Universalis* satis innotescit: & quæ huc faciunt, sequens *de jure* disputatio exponet.

(*a*) Hinc orta est distinctio peccatorum omissionis & commissionis; peccata omissionis committuntur contra præcepta legis cujuscunque positiva, seu affirmata, ut contra præceptum 4. & 5. legis moralis: sed peccata commissionis, fiunt contra præcepta legum negativa, ut contra præceptum 6. 7. 8. &c. Notandum autem est peccatum omissionis & commissionis respectu actus externi & imperati, nam nullum datur peccatum omissionis, quin habeat semper actum sibi comitem positivum, sed internum atque elicitum intellectus practici & voluntatis, nemo enim omittit sanctificare sabbathum, aut precari Deum, nisi quia vult id non facere, & vult quia judicat non faciendum.

ANNEXA DE JUSTITIA UNIVERSALI.

1. *An quis possit esse erga seipsum justus? A.*
2. *An quis possit in seipsum esse injustus? A.*
3. *An pugnent inter se jus strictum & æquitas? Utrumlibet cum dist.*
4. *An summum jus sit summa injuria? Utrumlibet cum dist.*
5. *An ex jure scripto, an ex æquitate, sit judicandum? R. prius.*

DISPUTATIONUM PRACTICARUM

TIRGESIMA,

DE

IUSTITIA PARTICULARI.

THESIS I.

Justitiam divisit Disputatio præcedens in *Universalem* & *Particularem*, th. 5. atque *Universalem* exposuit th. 6. & seqq. *Particularem* hæc impræsentiarum exponet *Disputatio*, quæ hæc tria ordine explicabit, *An sit Justitia quædam particularis distincta ab Universali? Quid sit? Quotuplex sit?*

II. *Dari Justitiam Particularem, ab Universali diversam, c.* 2. *l.* 5. *Eth. ad Nicom.* tribus probat rationibus *Aristoteles*. §. 1. Si datur

injustitia

injustitia particularis, diversa ab universali injustitiâ: ergo etiam dari debet justitia particularis, diversa ab universali, quia habitus ex contrariis optimè cognoscuntur, contrariorumque habituum eadem est ratio, nam contraria sunt contrariorum consequentia. Sed verum est prius. Ergo & posterius. *Prob. Min.* Hæc duo; παρανομία, legum transgressio, quæ pertinet ad universalem injustitiam, ut *c.* 1. *l.* 5. *Eth.* docet *Arist.* & πλεονεξία, quæ pertinet ad particularem injustitiam, *Arist. l.* 5. *Eth. c.* 2. sunt inter se diversa, imò in tantum inter se diversa, ut altera, sc. παρανομία, separari possit ab alterâ, sc. πλεονεξία: nam *qui* (sunt verba *Arist. cap. cit.*) *clypeum abjicit ob ignaviam, qui maledicit ob asperitatem, qui non auxiliatur proximo per illiberalitatem, injustè quidem agit*, peccatque injustitiâ universali seu legali, estque παράνομος, alicujus legis transgressor, sed non est πλεονέκτης, neque injustè agit injustitiâ particulari, quia, nec plus sibi sumit, nec plus sibi retinet, ex bonis alienis, quam est æquum. Cum itaque παρανομία sit alia à πλεονεξία, injustitia universalis diversa ab injustitiâ particulari, quod est demonstratum, oportet, ex lege contrariorum, & justitiam universalem esse distinctam à particulari, & vice versâ, quod erat demonstrandum. §. 2. Si injustitia universalis esset eadem cum particulari, tum omnes, qui injustè agerent, propter eandem causam, eundemque finem, & eodem modo, dicendi essent injusti. Posterius est absurdum. Ergo & prius. *Minor prob.* verbis *Arist. Si quis quæstus causâ adulteretur & plus accipiat, alius largiatur & damno afficiatur ob cupiditatem, hic quidem intemperans est propriè*, & injustus injustitia universali, ille injustus propriè & particulari injustitiâ. Mens *Philosophi* innitens axiomati recepto, quod habitus ex fine distinguantur, hæc est. Potest quis adulterii crimen committere, tanquam quæstum ex adulterio faciens, & eo quæstu ad turpitudinem ductus: alius verò, solâ libine incitatus, nulloque pertractus lucro, imò damnum potius ac jacturam rei familiaris faciens. Prior non est libidinosus, sive intemperans, quia adulterium non commisit ut libidini satisfaceret, sed est injustus, quia propter lucrum commisit, quod, vel ex adulterio tulit, vel per fraudem ac vim, dum adulteram auro mundove spoliat, vel alio quovis modo, sibi fecit: contrà, posterior verè libidinosus est, non injustus, quia solius libidinis causâ, ut eam expleret, adulterio sese contaminavit. § 3. Si πλεονεξία, particularis injustitia, esset eadem cum παρανομία, legum transgressione, injustitiâ universali, posset πλεονεξία quoque referri ad reliqua vitia moralia, ut παρανομία. Sed πλεονεξία non potest, &c. *Min. prob* Quia absurdum est dicere, ut, qui contra aliquam virtutem, puta fortitudinem aut temperantiam, peccat, is sit πλεονέκτης: at non est absurdum, eum dicere παράνομον. *Si quis proximè stantem in acie deseruerit*, peccat contra legalem justitiam, quia ignavus est; at ignavia legibus vetatur. *Si quis alium verberaverit*, iterum contra legalem delinquit justitiam, quia tale opus iræ adscribitur. At ignavus aut iracundus non dicitur πλεονέκτης, sed sic dicitur, *qui quæstum fecit iniquum*: & hæc vitiositas ad nullum aliud lege prohibitum vitium referri potest, quàm ad injustitiam & quidem particularem. Hæc sunt tria *Aristotelis* argumenta de *Injustitiâ*, quę à contrario de *Justitia* intelligi debent. Et sic conclusio facilè liquet. *Dari justitiam particularem distinctam à justitia universali.*

III. *Quid sit* Justitia particularis, *Aristoteles cap.* 2. *cit. l.* 5. *Ethic.* explicat, institutâ comparatione inter Universalem & Particularem justitiam. Summa *comparationis* in eo consistit. Quod justitia universalis sese habeat ad particularem, ut totum ad partem: quod iterum *Philosophus* ostendit à contrario ab injustitiâ: Nam injustitia universalis, i. e. inobedientia, est quasi totum, quia complectitur sub sese omnia, quæ sunt παρανομα, contra legem, omnia injustè facta, quocunque aliàs nomine soleant appellari: particularis autem injustitia non dicitur de omni injuste facto, sed tantum de iniqua bonorum externorum distributione aut commutatione, in qua non est servata justa æqualitas, pro ratione, dignitate, æstimatione, tam personarum, quàm rerum, quæ inter se, vel distribuuntur, vel commutantur: ita ut una pars plus habeat,

quàm

quàm ei debetur, quod solet vocari *lucrum*, altera minus habeat quàm ei debetur, quod solet vocari *damnum*: omne enim plus boni & minus mali, *lucrum* est; &, omne plus mali & minus boni, *damnum* est: ubicunque autem est plus vel minus lucri vel damni, in distributione & commutatione rerum, ibi est *ἀνισότης*, inæqualitas, ideoque est injustitia. Atque, eodem modo, sese habet Justitia universalis ad particularem, quemadmodum totum ad partem: nam justitia universalis dicitur de omnibus actionibus, quæ legibus & virtutibus sunt consentaneæ: justitia verò particularis dicitur tantum de justa & æquali bonorum externorum distributione & commutatione, in quâ servatur ejusmodi æqualitas, ut neutra pars possit dici habere vel plus vel minus, quàm ei debetur. (a) Atque ex hisce liquet, *Universalem* justitiam, *totius* & *quasi generis*; *Particularem, partis* & *quasi speciei*, habere naturam: nam in bonâ consequentiâ dicere possumus: omne justum particulare, quod ab *Aristotele* dicitur *ἴσον*, est etiam justum universale, quod vocatur *νόμιμον*, quia est legibus mandatum; sed non vice versa: non omne *νόμιμον*, legale, est *ἴσον*, æquale, quia qui temperanter vivit, is quidem servat legem de temperanter vivendo, & sic est justus Justitia legali; sed non statim est justus Justitia particulari, quia vir temperans potest plus sibi sumere & minus alteri dare quam debet.

(a) Quia justitia universalis omnes in sese continet virtutes, quatenus est obedientia præstita legibus, quæ de omnium & singularum virtutum exercitio præcipiunt, recte dicitur totum, & omnes & singulæ virtutes, quia, quatenus legibus præscriptæ exercentur, vocantur justitia universalis, recte dicuntur ejus partes; consequenter, cum justitia particularis quoque præcipiatur legibus, quæ præscribunt esse servandam æqualitatem in distribuendis aut conferendis bonis fortunæ, honoribus ac pecuniis, pro meritis in Rempublicam, aut valore rerum commutatarum. & illa quoque sub justitia universali, ut pars sub toto contineri dicitur, quia, cum exercetur, obsequium præstatur, legibus de illa exercenda latis, & sic dicitur non justitia particularis, sed universalis: ideoque omnis, qui justus est justitia particulari, etiam justus est justitia universali, sed non vice versa: nam qui fortis est ipso actu, quia id præstat, quod leges jubent, justus recte dicitur justitia universali, sed nullo modo potest dici, in quantum fortiter agit, justus justitia particulari, quia fortiter agendo non versatur circa bona fortunæ honores, divitias, &c. vel distribuenda, vel commutanda.

IV. Quæ ex *Arist. Eth. l. 5. c. 2.* jam disseruimus, ea naturam *Iustitiæ particularis* sic satis manifestam faciunt, sufficiuntque ad aliquam ejus definitionem conficiundam, quam *Arist.* nusquam adsignat; sed ea ex ipso & *Thom. Aquin. 2. 2. quæst. 58.* sic institui potest. *Iustitia particularis est virtus moralis, quæ in rerum externarum distributione & commutatione mediocritatem servat, ut nec de bonis plus sibi quisque vendicet & minus alteri relinquat, nec de malis minus sibi imponat & plus alteri attribuat, quam par est, & æquum, & jure debetur.* Hæc definitio, præter *Genus* debitum, *Objectum* ponit genuinum, & rationem mediocritatis (quæ in justitia particulari teneri debet) tanquam ejus *Formam*. *Genus*, est Virtus moralis. *Objectum*, sunt res externæ; sive fuerint in bonis, ut honores, pecuniæ, lucrum, &c. sive in malis, ut pœnæ, onera, damnum, &c. Uno verbo; quæcunque inter homines distribui ita possunt, aut commutari, ut distributio illa vel commutatio aliquam æqualitatem vel inæqualitatem efficiat vel recipiat. *Forma* est Mediocritas, sed non ejusmodi, cujusmodi est reliquarum Virtutum, quod ipse docet *Philosophus Eth. ad Nicom. l. 5. c. 9.* Etenim cum virtutes reliquæ, inter duo extrema vitia, duasque vitiosas actiones distinctas, sint interpositæ, quarum una simpliciter à medio deficit, altera medium supergreditur atque excedit; justitia contrà ab ejusmodi extremis cingitur, quorum utrumque in uno eodemque actu reperitur ac concurrit: atque hæc duo extrema, sunt plus & minus, quæ ambo simul in una & eadem actione sunt, ideoque unum tantum constituunt vitium, quod uno quoque nomine *injustitiam* vocamus. V. C. Qui alterum defraudat, unâ & eadem actione, modum excedit ac deficit: excedit, quia plus sibi sumit quam debet; deficit, quia minus alteri relinquit quàm debebatur ei: non sic sese res habet in virtutibus aliis. V. C. in Fortitudine; temere

mere omnia audere, excessus est; nihil audere, defectus: at hæc duo simul in unâ actione reperiri nequeunt: & hinc est, quod excessus & defectus, in reliquis virtutibus duo vitia gignant, in justitiâ particulari non item. (*a*) Deinde, cum reliquæ virtutes in medio rationis tantum consistant, justitia particularis, quædam saltem, sc. commutans, in medio insuper rei est posita. Quod satis bene explicatur ab *Aquin. in sum. loc. cit.* & ejus *Commentatoribus*. Nos rem exemplo illustrabimus. Temperantiæ medium in eo est positum, ut pro respectu honestatis, valetudinis, personarum, loci, ac temporis, tantum quis edat ac bibat, quantum recta ratio, ceu judex atque arbitra, dictat; quod medium, pro respectu illarum circumstantiarum, multis modis variari potest, unde varium à ratione constituitur: at medium justitiæ non ex ejusmodi rationis arbitrio varioque pendet dictamine, sed ex ipsius rei (in qua est vel æqualitas vel inæqualitas) naturâ assumitur. V C. Si quis domum alienam ad se transferre emtione cogitet, oportet secundum medium justitię tantum pretii exolvat, quantum domus meretur: neque tamen existimandum est, hoc medium rei esse contrarium rationi aut minus consonum: nam, simulatque æqualitas rerum vel commutandarum vel distribuendarum in medio est posita, statim ea rationis mediocritati consentit, &, quod est medium rei, simul fit medium rationis, quia ratio dictat, arbitratur, nihilque aliud judicat, quàm ut rebus ipsis, vel commutandis vel distribuendis, vel pretium vel præmium, æquetur.

(*a*) Omnis Virtus consistit in medio rationis, quod assignatur à Prudentia viri prudentis, post expensas omnes circumstantias morales; Justitia Commutans præter medium rationis insuper exigit medium rei, quod in aliis virtutibus non requiritur: hoc tamen medium rei in Justitia Commutante à medio rationis circa eandem non differt; Ratio enim ipsa indicat medium rei, i. e. omnimodam Æqualitatem servandam esse, inter personas, circumstantias, & res commutatas: sed medium Rationis in Virtutibus aliis multis modis variatur pro variis circumstantiis moralibus, ideoque est omni modo æquale, aut semper unum & idem.

V. *Definitionem* Justitiæ Particularis ex[...]pit ejus *Divisio*, quæ ex definitione allatâ i[n]stitui potest hæc [:] *Justitia particularis* est vel *Distribuens*, vel *Commutans* seu *Corrigens* Vulgo dicunt eam esse vel *Distributivam*, [v]el *Commutativam* sive *Correctivam* A[t]q[ue] [h]anc divisionem ipse ponit *Aristoteles* in fine *cap. 2. l. 5. Eth. ad Nicom. Ejus*, inquit, *quæ secundum partem est, Justitiæ, una quidem est* [sp]*ecies, quæ in distributionibus honoris, vel pecuniæ* [v]*el aliarum rerum, quotquot dividi possunt* [i]*is, qui participes sunt ejusdem Reipublicæ, versatur, altera, quæ in contractibus est, emendatrix. Hujus verò partes sunt duæ; nam ex contractionibus, alii sunt Voluntarii, alii Involuntarii, &c.* Vid. *Arist.* (*a*) Justitia, alia διανεμητικὴ, *Distributrix*, alia συναλλακτικὴ, *Commutatrix*, sive διορθωτικὴ, *Correctrix*. Primam ait *Philosophus* versari in partitione (*b*) ac distributione aliquarũ rerum communium; sive bonarum, ut honorum, pecuniæ, Magistratuum, sive malarum, ut laboris, vigiliarum, sumtuum, vectigalium, contributionum, aliorumque incommodorum, quorum oportet esse participes, qui ejusdem Reip. communione sunt juncti. Atque hoc *justitiæ distribuentis* officium esse probat *Philosophus*. Quia, inquit, *in his contingit & inæquale habere & æquale alium ab alio.* Quasi dicat. Ubi æqualitas invenitur & inæqualitas unius hominis comparati ad alterum, ibi oportet esse ac versari justitiam peculiarem, quæ proprium æqualitatis medium investiget ac definiat. Sed in distributione honorum, præmiorum, aliorumque bonorum, & ex opposito, malorum communium, inter eos, qui ejusdem Civitatis Reique publicæ sunt participes, & æqualitas esse potest & inæqualitas. Ergo in ista distributione versari oportet aliquam justitiam peculiarem. Eam *Distribuentem* vocamus ex *Philosopho*. Alteram Justitiæ Particularis speciem dicit occupari in rerum commutationibus & contractibus, quorum vi ex ditione & potestate, vel unius hominis, sc. privati vel Reip. quæ tum unius partis ac privati vicem tenet, aliquid transfertur in alterum privatum, aut quoad dominium seu possessionem, aut quoad usum, ut fieri cernimus in emtione, vendi-

tione

tione, locatione, conductione, commodato, mutuo, similibusve pactis & conventis, quæ *συναλλάγματα* Græcè vocat *Aristoteles*, eaque dicit esse, *τὰ μὲν ἑκούσια, τὰ δὲ ἀκούσια*, hęc spontanea, illa invita. In utrisque est occupata justitia *commutans*, & eodem modo: unde non novæ sunt species *justitiæ commutantis*, quarum altera circa contractus *voluntarios*, altera circa *involuntarios* versetur, sed ejusdem Justitiæ commutantis partes duæ: nam in commutationibus, tum voluntariis, tum involuntariis, una & eadem planè est ratio debiti, unus idemque modus res ad æqualitatem redigendi, una quoque formalis ratio est justitiæ; interim, ratione materiæ circa quam aut objecti, aliqua est diversitas: nam in voluntariis commerciis tantum res compensatur: at in involuntariis commutationibus, damnum pariter & offensa: quod clarius patebit, si, quænam dicantur *συναλλάγματα*, & quæ sint *ἑκούσια*, quænam *ἀκούσια*, uberius exponamus.

(*a*) Justitia Distribuens versatur circa bona & mala, quæ à Magistratu distribui debent Subditis, pro ratione, conditione, statu, dignitate, opibus, meritis, vel demeritis eorum in Remp. & servat mediocritatem Rationis tantum; Justitia Commutans exercetur à privato in privatum aut à Magistratu in quantum habet Rationem privati in subditos ut Privatos, versaturque inter bona & mala, ex rerum Commutatione privatis advenientia, nulla habita ratione status, conditionis, dignitatis, divitiarum, meritorum & demeritorum in Remp. servatque medium Rei: plus boni, sive publici, sive privati, collatum alicui, quam debet, vocatur Lucrum; plus mali alicui illatum, quam debet, vocatur Damnum: sic, cum præda aliqua à Magistratu distribuenda est in Subditos, aut præmium inter eos dividendum, si quis subditorum plus prædæ vel præmii reportet quam est meritus, is lucrum facit, si quis minus referat, is damnum patitur; ut verò hic servetur mediocritas, Ratio expendit merita singulorum, & unicuique pro ratione meritorum, vel majorum, vel minorum, suam assignat prædæ aut præmii portionem: sic habetur quoque Ratio dignitatis ac status, nam Chiliarchus plus prædæ aut præmii aufert, quam Centurio, & plus Centurio quam Vexillifer, & Vexillifer plus, quam gregarius miles: at vero in Justitia Commutante nulla habetur Ratio dignitatis, aut meritorum; sive enim Princeps, sive plebeius calceos emerit, tantum pretii Princeps debet pro suis calceis, quam plebejus pro suis. Si quis Chiliarchus conduxerit domū, debet hoc ipsum pretium pro conductis ædibus persolvere quod promisit, æque ac miles gregarius pro conducta a se domo, & sive Magistratus aliquid emat, aut vendat Subdito, vel privatus privato, utrobique servandum est medium Rei, & tantundem pretii refundendum, quantum in emptione ac venditione ex Contractu est postulatum, neque enim ibi Magistratus spectatur ut Magistratus, sed ut privatus, neque pecuniam, quam solvit pro rebus emptis ac venditis, de Publico dat Ærario, sed de suis privatis nummis; ita idem Magistratus quod stipendium promittit Professori, Pastori, Rectori, Urbis suæ Medico, Syndico, Secretario, omnibusque Officiariis, & operariis, quorum opera utitur ad Reip. bonum, debet servare medium Rei, & tantum dare singulis stipendii, quantum spopondit, atque pollicitus est, habet enim Magistratus hic, conducens illorum operas, se, ut privatus, & tanquam pars contrahens, & conducens; Illi se habent, ut pars altera contrahens, & locans operam suam certa mercede.

(*b*) Dicitur justitia distributrix versari circa res communes, i. e. distribuendas, i. e. circa res illes, non quæ sunt hujus, vel illius individui, aut privati possessoris, Petri aut Pauli, &c. sed quæ sunt sitæ intra potestatem Reipublicæ seu præfectorum ejus, penes quos solos jus est distribuendi illa, ejusdem communionis aut Reipublicæ membris, ut sunt dignitates, tituli, honores & officia publica, item præmia & pecuniæ publicæ, item vectigalia, tributa & sumptus in publicum erogandi, neque enim cujusvis est privati, illos sibi honores & titulos sumere, quos vult, sed oportet Magistratum illos ipsi conferre pro ratione meritorum in Rempublicam, nec cuivis licet illa portare tributa, quæ vult, sed oportet Magistratum ea imponere cuique pro ratione divitiarum quas possidet ac meritorum quoque in Rempublicam: justitiam ergo distribuentem exercere est superioris in inferiorem, ac proprie Magistratus in subditos, licet non nunquam illud quoq; tribuatur parentibus in liberos, dominis in servos, præceptoribus in discipulos, sed improprie tamen: porro res communes, i. e. ad communionem aut commutationem spectantes Reipublicæ, sunt vel bonæ, i. e. jucundæ ac gratæ, vel malæ, i. e. injucundæ atque ingratæ, nam res malæ, i. e. inhonestæ ac turpes, distribui subditis à Magistratu, nec possunt, nec debent; bona utilia distribui possunt,

sunt, quin & inutilia, seu cum aliquo damno privatorum conjuncta, ut si subditis onera quædam ac vectigalia imponantur ferenda, aut sumptus faciendi pro publico mandato magistratus; hic enim valet, Publica privatis anteferenda bonis.

VI. Συνάλλαγμα, sive ἀπὸ τοῦ συναλλάσσειν, sive ἀπὸ τοῦ συναλλάττειν, derivetur, ex ex vi vocis, propriè significat, contractum, pactionem, permutationem; at *Arist.* ejus vocis notionem amplificavit, & extendit, ad significandum, non tantum contractum, sed & delicta, flagitia, omnia denique negotia civilia, ut testamenta, nuptias, aliaque id genus plura, sicuti observavit rectè *Giphanius in Comment. suis ad c. 2. l. 5. Eth. jam cit. Quæ*, inquit, *tam latè patens notio hujus vocis, nescio, an apud ullum præterea scriptorem quam Aristotelem reperiatur.* Ac præter hanc ex origine suâ restrictionem, ex *Aristotele* laxiorem vocis συναλλάγματος acceptionem, refert *Giphanius*, aliam adhuc angustiorem, & Juri civili propriam, cujus *Doctores* interdum vocant συνάλλαγμα, negotium, ex quo actio civilis oritur: qua ratione, pacta propriè dicta dicuntur carere συναλλάγμασι, contractus dicuntur habere συνάλλαγμα. Est & quarta notio angustissima hujus vocis, *Iurisconsultis* tantum nota, quæ non omnes contractus, sed certos tantum significat, ex quibus sc. utrimque nascitur obligatio, ut sunt, emtio, venditio, locatio, conductio, &c. *Prima* vocis notio omnibus scriptoribus usitata est. *Secunda Arist. Tertia & Quarta Iurisconsf.* propria. Nos ex *Aristotelis* mente hoc vocabulum usurpamus, quia commodius vocabulum hoc Græco, & Latino, *commutationum aut contractuum*, non occurrit. Hinc manifestum est, quàm latè pateat *Iustitiæ Commutantis objectum*: nempe, sive συνάλλαγμα significet permutationem & contractum obligantem vel ex utraque vel ex alterâ parte, sive pactionem & conventionem, sive delictum, aut quippiam aliud, quod actionis civilis nomine contineri potest, quicquid tandem sub nomine συναλλάγματος venit, cadit in Justitiam commutantem, cujus eadem est, quæ est Juris civilis, materia: quod enim Jurisconsulti tribus verbis, *personarũ, rerum*, & *actionum*, id una συναλλάγματος voce hic comprehendit *Aristoteles*. (*a*) Hoc igitur officium est *Iustitiæ commutantis seu corrigentis*, ut emendet commutationes, contractus, actionesque civiles, quarum vi aliquid ab uno, vel homine, vel magistratu, habente rationem unius transfertur ad alium: multum enim in his per inæqualitatem peccari potest, quæ inæqualitas per aliquam virtutem ad justam æqualitatem reduci debet. (*b*) Atque hinc discrimen liquet inter hanc & distribuentem justitiam. hæc aliquid transfert à Rep. ad certos, illa aliquid à singularibus, aut eo, qui rationem singularis & unius habet, ad singulares & privatos.

(*a*) Quia in commerciis & contractibus vitæ civilis inter privatos sæpe non servatur jus, sed unus plus refert, alter minus accipit, quam debet, in quo sita est injuria, necesse est ut aliqua Virtus doceat medium, quod hic servari debet, ut nullus ab altero injuriam patiatur: hæc est Justitia Commutans, quæ, quia illam injustitiam emendat, Corrigens dicitur.

(*b*) Justiria distribuens semper exercetur à Magistratu, qua Magistratu, in subditos, qua subditos, habeturque hic semper ratio meritorum & demeritorum in Rempublicam; sed justitia commutans exercetur à privato in privatum. aut si exerceatur in subditum, Magistratus spectatur ut privatus, nullaque hic habetur meritorum aut demeritorum ratio, ut si Magistratus ædes conducat, aut aliquid a subdito emat; imo ne quidem ut Magistratus spectatur, quando pactum cum aliquo subditorum init de stipendio, quod pollicetur subdito huic aut illi pro opera præstanda, aut solvit pro præstita.

VII. Συναλλάγματα *Aristoteli* sunt, vel ἑκούσια, spontanea, vel ἀκούσια, invita. *Iurisconsultis* contractus is tantum est, qui est voluntarius ex parte utriusque contrahentis: *Aristoteles* etiam contractum vocat, non sponte initum, ratione unius partis contrahentis: quia enim, v.c. (*a*) inter pulsantem & pulsatum, inter furantem & eum cui furtum fit, personarum quædam est mutatio (nam unus agit, & hujus ratione contractus est voluntarius alter patitur, & hujus ratione contractus est involuntarius) ne hanc commutationem omittat,

tat, dividit Commutationem in Voluntariam & Involuntariam. *Voluntariam* dicit, cujus principium est voluntarium, ab utraque parte contrahentium, cujusmodi commutationis exempla ponit, *emtionem, venditionem*,&c. Vid. *text. Arist.* Huc refer, conducere milites, medicos, operarios publicos, &c. iisque dare stipendia, quæ omnia sunt justitiæ commutantis, etsi à Magistratu fiant, quia Magistratus habet hic rationem unius, eandemque servat mediocritatem, quam privatus cum privato in contractu. *Involuntarium*, ac non sponte sed invitò, ratione unius partis contrahentis, susceptum commutationis genus est, cujus principium in commutante & contrahente uno non est, ut sunt contractus, qui fiunt, nobis, vel *ignorantibus*, vel *nolentibus*. Dicuntur *inviti*, quia unâ saltem parte invitâ fiunt, & sunt inviti, non ratione agentis, qui sponte & sciens agit, sed ratione patientis, cui, per ejusmodi, sive contractum, sive commutationem, vel ignoranti, vel nolenti, fit injuria: contractus invitos per ignorantiam vocat *Clandestinos & Occultos* Philosophus: commutationes nolentibus nobis factas vocat *Violentas*, quia per vim instituuntur. Commutationis *clandestinæ* & *occultæ* ac per ignorantiam invitæ, exempla ponit *Aristoteles*: *Furtum*, quo res aliena clam surripitur à Domino; *Adulterium*, quo conjux aliena, sc. respectu mariti, aut etiam virgo, parentum respectu, occultè corrumpitur; *Veneficium*, quo vel incantationibus arcanis conficiuntur homines, vel abdito veneno epulæ inficiuntur ac pocula; *Lenocinium*, quo ad scorta & meretrices inscii perducuntur adolescentes, quod nonnulli voce προαγωγείας significatū ab *Arist.* existimant, vel quo maritus propriæ uxoris adulterium fraude aliquâ deceptus ignorat, uti exponit *Eustratius græcus Aristotelis Interpres in Eth. Nicom. Alieni servi corruptionem*, quâ clanculum à Domino subducitur; *dolosam cædem*, quâ quis per abditas insidias fraudulenter è medio tollitur. Hæc omnia dicit esse *Philosophus* occultè involuntaria propter ignorantiam, quia, qui ea patitur, pestem occultam ignorat: neque enim maritus notum habet lenocinium, quo uxor ejus occultè corrumpitur, neque dominus fraudem scit, qua servus abducitur, &c. Atque ex hisce id quoque patet, personam lædi in hisce contractibus involuntariis per ignorantiam, vel in se, ut in homicidio, vel in aliâ sibi conjunctâ, ut in adulterio, lenocinio, servi abductione, &c. Sed roget quis, *Quodnam hic est lucrum, quod damnum, quod tamen utrumque in justitia commutante esse debet?* Resp. Qui alium occidit, pro lucro habet vindictæ aut odii expletionem: occisus pro damno habet amissionem vitæ: sic in adulterio, aliisque, similiter se res habet. (*b*) Commutationes per *vim* ac *violentiam* illatas, ait esse *Aristoteles*, verbera, vincula, mortem, sc. violentam, rapinam, &c.

(*a*) Qui pulsat, is sponte agit, qui pulsatur, invitus patitur; qui furatur, sponte agit, is, cui furto auferuntur bona, invitus patitur: sic ut ratione patientis dicatur Contractus invitus, aut Commutatio involuntaria.

(*b*) In Commutationibus violentis, agens scit & vult id quod agit, patiens quidem scit sed non vult hoc, quod patitur; sic Commutatio vitæ cum morte violenta instituitur Sciente & Volente Judice, sed qui mortem patitur violentam, scit quidem se pati, sed contra Voluntatem tamen eam patitur.

VIII. Commutationum hæc non sine ratione ab *Aristotele* fuit instituta divisio: voluntarium enim & involuntarium varias constituunt diversasque commutationum species: nam in commutationibus voluntariis, quia tantummodo intercedit rei, quæ commutatur, translatio, eam oportet per æqualitatem simpliciter compensari: At in involuntariis commutationibus, quia non tantum fit rei, quæ commutatur, translatio, sed aliqua insuper irrogatur injuria, non tantum res ejusque translatio per æqualitatem debet compensari, sed præterea debet is, qui commutavit rem & in se transtulit per injuriam, propter injuriam puniri; (*a*) quæ punitio, quia semper respicit injuriam irrogatam, ut ea pari supplicio (hæc paritas supplicii æstimatur ex damno, cui resarciendo debet esse par & æqualis pœna) puniatur, non tam ad justitiam distribuentem pertinet, quam ad hanc commutantem

tantem seu corrigentem: inspecta enim rerum personarumque proportione, rerum, quæ sunt commutatæ, personarum, inter quas commutatio est facta; pro delicti atque injuriæ, vel magnitudine, vel parvitate, æqualis exigitur pœna ac par supplicium: & respicienda est hic proportio, non personæ commutantis ad aliam commutantem, sed personarum commutantium ad res commutatas: interim tamen, quia pœna ipsa, quam justitia hæc vindicatrix ad ulciscendum delictum imponit, non compensat satis resarcitque damnum illatum (nam, qui vitam perdit, quia alteri eripuit, eo alteri vitam non restituit, nec qui ob bona alterius furto surrepta, & jam dilapidata, virgis cæditur, eo bona ipsi restituit) sed vero solummodo facit, ut tantum patiatur reus, quantum pati potest & est æquum pro perpetrato crimine, à perfecta ratione justitiæ commutantis seu corrigentis, multum abit hæc Ultrix justitia; quare, ne sub commutante quidem aut corrigente justitia continetur: Et fortasse non errant, qui eam inter partes justitiæ particularis propriè dictas non numerant, adeoque nec ad distribuentem, nec ad commutantem, propriè eam referunt, sed ad partes justitiæ particularis reducunt *potentiales*, quas sic vocant *Scholastici ex Aquin.* 2. 2. *quæst.* 101. Nempe in omni virtute trium generum possunt assignari *partes. (b)* 1. *Integrantes*, quæ sic non dicuntur quasi virtutem ipsam componant, sed metaphoricè intelliguntur functiones, sine quibus non est perfectus virtutis usus. 2. *Subjectæ*, i. e. *Potentiales*; hæ sunt virtutes, quæ quandam affinitatem & conjunctionem habent cum alia virtute, sicuti potentiæ cum anima; neque tamen perfectè participant ejus rationem, sicuti nec potentiæ participant rationem ipsius animæ; sed tamen ei in proprio suo actu inserviunt, sicuti potentiæ inserviunt animæ. Inter has Justitiæ particularis partes *potentiales* potest non incommode referri *Justitia ultrix, vindicatrix, punitiva.*

(a) Gravis quæstio est ad quam Justitiæ speciem pertineat Justitia Vindicatrix, quæ exercetur in pœnis irrogandis, nam quia pœnarum irrogatio à Magistratu instituitur, videtur pertinere ad Justitiam distribuentem, hanc enim administrare Magistratus est, non privati; quia tamen inter pœnam & delictum intercedit proportio Arithmetica, i. e. omnimoda æqualitas, & quia servari debet hic medium Rei, non Rationis, videtur ad Justitiam Commutantem, quæ proportionem exigit Arithmeticam, & medium Rei: itaque, si respiciatur proportio & mediocritas servanda inter pœnam & delictum, locum habebit Justitia commutans: si respiciatur vero persona, quæ pœnam infligit, quia illa publica est, nempe Magistratus, locum hic videtur habere Justitia distribuens; sic ut ad neutram directè, ad utramque Justitiæ speciem ex parte pertineat.

(b) Partes propriè assignantur substantiis corporeis, non vero spiritibus, aut accidentibus, ideoque cum Justitia, & virtus sit accidens, impropriè ei tribuuntur partes; quia tamen usus sic obtinuit, etiam partes assignari solent omni Virtuti: primò quidem *Integrantes*, quæ significant illas actiones, quæ requiruntur ad uniuscujusque perfectionem, quemadmodum exiguntur membra ad perfectionem totius integrantis: secundò, partes quædam virtutis vocantur *Subjectæ*, sc. virtutes aliæ, quæ huic aut illi virtuti, tanquam generi, subjiciuntur, ut species: Tertio, partes quædam sunt virtutis uniuscujusque *Potentiales*, quæ sic vocantur, quia sese habent ad virtutem unamquamque, uti potentiæ ad animam; quemadmodum enim potentiæ naturales animæ non sunt ipsa anima, ad eam tamen referuntur, ita quædam virtutes referuntur ad hanc aut illam propter affinitatem, ac cognationem: & sic Justitia ultrix refertur ad Justitiam particularem, tum distribuentem, tum commutantem.

IX. Justitia *Commutans* seu *Corrigens* in contractibus, tam spontaneis quam invitis, singulorum res spectat & æquale illud, quod est *(a) proportionis, non Geometricæ sed Arithmeticæ*; cum enim nulla hìc personæ dignitas, sed simpliciter rerum, quæ permutantur, æqualis inter id, quod plus est & minus, spectetur distantia, satis liquet proportionem hic esse Arithmeticam: sicuti enim ejus hæc est natura, ut simpliciter numerorum inter se distantiam spectet, ita & hæc justitia medium quærit & æqualitatem in sola distantia à lucro & damno, facitque, ut contractus omnis æqualiter utrimque absit. At justitia distribuens, quæ ordinem dicit ad Remp. quia meritum spectat & cujusque dignitatem personæ, pro-

portio-

portionem servat *Geometricam*: quemadmodum enim ista in eo est posita, ut, sicuti sese habet numerus primus ad secundum, ita tertius ad quartum; sic æqualitas distributionis in eo consistit, ut, (*b*) sicuti sese habet unius civis persona ad personam alterius, respectu meritorum in Remp. ita præmium unius aut bonum à Rep. distribuendum respondeat bono aut præmio alterius: atque hac ratione, res, quæ distribuuntur, sunt æquales, pariter ac personæ, inter quas distribuuntur, & ipsa distributio est æqua: cum alioqui, si simpliciter rem spectes, uti inter personas, ita & inter præmia, magnum discrimen esse possit. Atque ex hisce omnibus liquet, in quo differant *Justitia Distribuens & Commutans*, duæ Justitiæ particularis partes: & quod non detur membrum tertium. Nam omnis æqualitas, vel ex dignitate, i. e. meritis in Remp. personarum æstimatur, vel ex rerum ipsarum modo ac mensurâ: tertium non datur.

(*a*) Proportio Arithmetica dicit æqualitatem differentiarum, Geometrica rationum, utraque inter quatuor numeros: differentia apud Arithmeticos significat distantiam duorum numerorum à se invicem; ratio notat, quoties unus numerus alterum in se includat: inter quinarium & septenarium differentia est quinarius, quia distant à se invicem per duo; sed quinarius non continetur bis in septenario, ideoque inter illos non est ratio; at inter quinarium & denarium est ratio, quia denarius est duplum quinarii, & quinarius est dimidium denarii, denarius enim bis in se continet quinarium, non tamen à quinario per duo differt, sed per quinque: proportio Geometrica, significat æqualem intercedere differentiam inter bis binos numeros, i. e. ex quatuor numeris inter sese collatis, bis bini æquali utrumque distantia à se invicem distare deprehendentur, v. c. ut 2. ad 4. ita 6. ad 8. differentia inter 2. & 4. aut distantia qua à se invicem distant est binarius, sed ut 6. differunt & distant ab 8. per binarium; verum inter hosce numeros non est proportio Geometrica, quæ significat æquali ratione ac modo ex numeris 4. bis binos discrepare inter se, neque enim ut sunt 4. duplum duorum, ita 8. sunt duplum 6. neque ut binarius est dimidium quaternarii, ita senarius est dimidium octonarii: sed exemplum proportionis Geometricæ est hoc, ut 4. ad 8. ita 12. ad 24. quia uti 8. sunt duplum τῶν 4. ita 24. sunt duplum τῶν 12. & ut 4. sunt dimidium τῶν 8. ita 12. sunt dimidium τῶν 24. at hic non est proportio Arithmetica, neque enim æqualis est differentia, qua distant 4. & 8 qua distant 12. & 24. differentia enim inter 4. & 8. est quaternarius, at distantia inter 12. & 24. est 12. sed 4. & 12. non sunt numeri iidem: si id, quod in numeris est declaratum, applicetur rebus & personis, deprehendetur in justitia commutante semper servari æqualitatem differentiarum ac proportionem Arithmeticam, ut utraque pars contrahens æqualiter distet à damno & lucro; sed in justitia distribuente conspicietur æqualitas rationum & proportio Geometrica.

(*b*) Exemplum proportionis Geometricæ servatæ, & quoad res, & quoad personas, in justitia distribuente videre est inter Ajacem & Ulyssem, & inter arma Patrocli & Achillis; nempe, quæ est ratio meritorum Ulyssis ad merita Ajacis in Rempublicam Græcorum, eadem debet esse ratio armorum Patrocli ad arma Achillis, quoad valorem & dignitatem ut præmiorum illis distribuendorum, h. e. si Ulysses duplo plus meritus est de Republica Græcorum quam Ajax, oportet ipsi donetur duplo majus præmium præmio Ajacis, & quia arma Achillis duplo sunt digniora armis Patrocli, exigit justitia distribuens, ut arma Achillis cedant Ulyssi, & Patrocli cedant Ajaci: hic proportio est sita in æqualitate rationum, & quoad personas, & quoad res inter se comparatas; ut enim se habet persona Ulyssis ad personam Ajacis respectu meritorum in Remplicam, ita se habent arma Achillis ad arma Patrocli, præmia illis distribuenda, & ut Ulysses se habet ad arma Achillis, ita Ajax ad arma Patrocli: atque hic æqualitas est utrimque & armorum, quæ distribuuntur, & Ajacis & Ulyssis, inter quos distribuuntur: at si quis extra comparationem illam ac distributionem arma spectet simpliciter, certe magna interest inæqualitas, nam arma Achillis longe sunt præstantiora armis Patrocli; quemadmodum quoque si simpliciter spectentur merita Ulyssis & Ajacis, illa quoque valde sunt inæqualia, nam Ulysses prudenti suo consilio longe plus meritus est de Republica Græcorum quam Ajax suis armis.

X. Nobilis hic sese offert quæstio, sed difficilis. (*a*) *Quæ proportio sit servanda in pœnis irrogandis, an Geometrica, an Arithmetica?* Resp. Pœnas non posse irrogari proportione

Geometricâ. 1. Quia hæc exigit, ut pro inæqualitate personarum inæqualia sint onera: & sic pro eodem delicto, nobilis ac liber mitiores, ignobilis & servus acriores ferret pœnas. 2. Distributio secundum proportionem Geometricam tum justa est, etiam cum quis non tantum consequitur, quantum merebatur, sed quantum pro ratione circumstantiarum potest redundare: ita, si præda sit dividenda inter milites, & non satis magna sit ut uniuscujusque merito & virtuti respondeat, nihilominus distributio justa erit, cum quis tantum capit, quantum pro rato capere potest. At pœnæ non irrogantur justè, si infra meritum irrogentur. Et hæc sententia videtur esse congruentior *Aristoteli*, qui *l. 5. Ethic. ad Nicom. c.* 4. docet, *jus, quod in commerciis est servandum, esse æquum proportione Arithmeticâ*. Non autem distinguit istic loci inter commercia, quæ sponte faciunt homines, & quæ invitis ipsis efficiuntur: sed de commerciis loquitur in genere. At emendare contractus invitos, quidnam est aliud, quam delicta punire? Ergo & in delictis puniendis servanda est proportio Arithmetica, quod erat demonstrandnm.

(a) In pœnis irrogandis habenda est ratio distantiæ æqualis inter delictum & supplicium, ut non inferatur delinquenti plus pœnæ, quam peccatum ejus meruit, nec etiam minus: interim non est necesse servari in omnibus Personis semper eandem speciem pœnæ, modo servetur idem gradus, V. C. Si aliquis Princeps, aut ex Magistratu & optime meritus de Rep. idem committat delictum quod vir plebejus, non est necesse, ut eodem supplicii genere afficiatur, quo afficitur plebejus, modo servetur eadem ratio, & proportio; nam potest plebejus fustigari, aut virgis cædi ob delictum idem, propter quod Princeps abdicetur suo officio: hic tamen servata fuerit proportio Arithmetica, nam tam magna pœna est Principi aut Magistratui, moveri suo munere, quam plebejo est cædi virgis, aut fustigari.

DISPUTATIONUM PRACTICARUM

TRIGESIMA-PRIMA & ULTIMA,

DE

AMICITIA.

THESIS I.

EXcussæ sunt *disputationibus* ante habitis *virtutes* omnes & singulæ, quæ media sunt, quibus ad felicitatem, summum hominis in hac vita bonum, pervenitur: superest, ut agamus de *Amicitia*, quæ, si virtus non est, cum virtute tamen cognationem habet summam, &, si non est acquirendæ felicitatis supremæ, ejus tamen conservandæ, est medium, & virtutum explicatarum quoddam quasi effectum & usus: ut vero effectum sequitur causam, & usus rem ipsam, ita *virtutibus* explicatis recte subjungitur *Amicitiæ* explicatio: cujus necessitatem *Arist. l.* 8. *Eth. c.* 1. ostendit in omni vitæ statu, quam & potentioribus, & pauperioribus, & Senibus, & Juvenibus, convenire, ibidem docet. *Vid. text.* Agit vero *Philosophus* de *Amicitia l.* 8. *&* 9. Quæ ibi fuse persequitur, nos summatim hac disputatione comprehendimus, exorsi, ut solemus, à voce.

II. *Amicitiæ* vocabulum significat, 1. *generalissime*, rerum omnium συμπάθειαν, qualis consensio est inter oleam & vitem, magnetem & ferrum: de qua consensione & συμπαθείᾳ multa habet *Erasmus* in *Colloquio*, cui titulus, *Amicitia*. 2. *generatim*, quemlibet appetitum societatis, qualis etiam in bruta cadit. 3. *speciatim*, mutuam benevolentiam, quæ intercedit inter homines quosvis, sive probi sint sive improbi, sive noti sive ignoti, sive cives sive peregrini. 4. *specialissime*, pro honestorum & proborum hominum inter se

benevolentia, quam conciliat virtus, utilitas, voluptas.

III. *Amicitia*, ſenſu quarto, definiri poteſt, *Benevolentia vera, nota, aperta, & actuoſa quorundam inter ſeſe mutuo, ob bonum honeſtum, utile, aut jucundum.* Atque huic prout triplex eſt Amicitiæ *objectum*, ita triplex ponitur vulgo *Amicitia*, (*a*) *honeſta, utilis, jucunda. Honeſta*, propter ſolam honeſtatem & virtutem: *utilis*, propter quæſtum aut lucrum: *jucunda*, propter voluptatem inſtituitur. *Ariſt. l. Eth.* 8. *c.* 3. Harum *Amicitiæ* ſpecierum *prima, honeſta* ſcilicet, per ſe & proprie eſt digna nomine Amicitiæ, quippe quæ ſola eſt perfecta, conſtans, ſtabilis, ac genuina: reliquæ *duæ* improprie & per accidens *Amicitiæ* dicuntur, quippe quæ imperfectæ, inſtabiles, inconſtantes, & ſpuriæ magis ſunt dicendæ. In amicitia perfecta amicum, propter ſeipſum & propter virtutem: in imperfecta propter aliud, ſive utilitas ſit, ſive voluptas, eum amamus. Sed *definitionem* Amicitiæ & allatam *diviſionem* per partes explicemus.

(*a*) Diviſio Amicitiæ in *Honeſtam*, *Iucundam*, & *Vtilem*, non eſt diviſio generis perfecti, vel univoci, quod ex æquo ſuis competit ſpeciebus, ſed eſt diviſio generis imperfecti, ſeu analogi, quod ſpeciebus convenit inæqualiter, uni magis, alteri minus, & uni per & propter alteram, quale genus eſt ens reſpectu ſubſtantiæ, & accidentis; accidens enim non eſt ens, niſi per & propter ſubſtantiam: ſic amicitia non dicitur æquali modo de *Honeſta*, *Iucunda*, & *Vtili*, ſed primario de *Honeſta*, ſecundario de *Vtili* & *Iucunda*, quatenus hæ aliquid participant de conditionibus amicitiæ *Honeſtæ*: atque hæc etiam faciunt ad intelligendam theſin ſextam numero.

IV. Amicitiæ *genus* ponimus *Benevolentiam*, quæ ſignificat, propenſionem voluntatis & amoris in alterum, qua bene ei cupimus & volumus. Errant, qui *Virtutem* pro genere ponunt: nam 1. Virtus eſt fundamentum, cui Amicitia ſuperſtruitur: fundamentum autem rei, quo nititur, non eſt res ipſa: nihil enim ſui ipſius fundamentum eſt. 2. Amicitia eſt effectus virtutis, Ergo non ipſa virtus: nam nulla cauſa, quatenus cauſa, eſt idem cum effectu: ſic enim idem eſſet cauſa ſui ipſius. 3. Virtus cum ſuis actionibus in noſtra eſt poteſtate, eſt ἐφ᾽ ἡμῖν: eſt enim habitus electivus: at electio noſtræ eſt voluntatis. Sed Amicitia non eſt ἐφ᾽ ἡμῖν, non eſt in noſtra poteſtate. Ergo. Prob. min. Quia requirit amorem & conſenſum mutuum, qui non eſt in noſtra poteſtate. Nemo enim dominus eſt alterius voluntatis. 4. Virtus (*a*) bonum eſt internum, ad inſtar habituum aliorum. Amicitia vero eſt bonum externum, *Ariſt.* 9. *Eth. c.* 9. τοὺς φίλους, τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν μέγιστον, inter externa bona maximum, appellat. Si dicas, *Amicitiam eſſe laude dignam & ſervare medium inter duo extrema*: inde non ſequitur, ejus eſſe genus virtutem: Nam & affectus quidam & actiones virtutem antecedentes laudem merentur ac ſervant medium inter duo extrema: nec tamen ſunt virtutes.

(*a*) Bonum internum eſt, quod intra poteſtatem hominis eſt ſitum; Bonum externum non item.

V. *Differentia*, poſt genus, reliquis in definitione verbis proponitur. *Amicitia* eſt benevolentia *vera*: ut diſtinguatur à ſimulata & ficta, quæ aliud lingua promit, aliud corde premit: uti virtus ipſa non verborum eſt aut linguæ ſed operum ac cordis, ita & amicitia, virtutis fructus. *Nota*: ut Amicitia diſtinguatur à benevolentia, qua ignotos complectimur, requiritur in Amicitia, ut Amico affectum & amorem noſtrum exponamus, ac detegamus: poſſumus Chriſtianis, longe remotis à nobis, bene velle, ſed non poſſumus eſſe amici illis, quia nec nos illi, nec illos nos novimus. *Aperta*: ut excludamus amorem, quo quis occulte fertur in aliquem: poteſt quis recondito affectu & amore alium proſequi, quem nunquam ei aperuerit, atque hactenus nondum amicus eſt: Amicitia enim non latentem ſed patentem exigit amorem. *Actuoſa*: ut ipſo actu Amicitia ſeſe exerat & affectum mutet in effectum, ut non tantum bene velit ſed & bene faciat. *Mutuo exercita*: ut ſignificetur, in Amicitia exigi *amorem* & *activum* & *paſſivum*: & φίλησιν & ἀντιφίλησιν: & φιλεῖν & φιλεῖσθαι: magis tamen conſiſtit Amicitia ἐν τῷ φιλεῖν quam ἐν τῷ φιλεῖσθαι, in amore

amore activo quam passivo, præstantius enim est amare quam amari. Amor itaque, quo ferimur, in hostes, à nobis aversos, in res inanimatas, in animatas anima vegetante & sentiente, ut in pecunias, agros, hortos, plantas, canes, equos, &c. amicitia dici nequit, quia ista non redamant. Porro dicitur Amicitia, *quorundam inter se*, puta *hominum:* bestiæ enim non sunt subjectum amicitiæ idoneum: nec Angeli, quia de hominum virtutibus pertractat Ethica, quarum usus ac fructus est Amicitia. Denique, *ob bonum honestum, utile, ac jucundum*; quibus verbis ratio impellens & motiva Amicitiæ innuitur.

VI. Tres Amicitiæ *species*, honesta, utilis, jucunda, sub Amicitia continentur, (a) ut *genere, non univoco, sed analogo aut æquivoco*, prout istæ voces vel distinguuntur vel confunduntur: Nam Amicitia honesta sola vera est & per se Amicitia: utilis & jucunda spuriæ potius sunt species, & κατ' συμβεβηκός, amicitiæ: jucunda interim amicitia magis propius ad honestam accedit quam utilis, quia magis est ingenua & homine libero ac liberali dignior: sed in specie quædam de singulis videamus.

(a) Genus univocum dicitur, cujus & nomen & definitio ex æquo speciebus conveniunt: sed amicitiæ definitio ac nomen non ex æquo conveniunt, honestæ, jucundæ atque utili amicitiæ; cum enim amicitia sit virtutis effectum, sola honesta vera est amicitia, non item utilis aut jucunda, quia hæ in virtute non semper fundantur, nec ab ea causantur: genus æquivocum dicitur melius vox æquivoca, quia ejus nomen solum commune est, sic homo posset dici genus æquivocum hominis picti & vivi: sed amicitia utilis & jucunda plus habet commune cum amicitia honesta quam nomen, non tamen æquali modo amici ia aut ejus definitio prædicatur de honesta, utili & jucunda, ideoque amicitia illarum est genus analogum, quod vocant, cum non tantum nomen sed & definitio generis competit speciebus, verum non ex æquo, nec ob easdem causas.

Nam quidam Philosophorum illud genus, quod inæqualiter convenit suis speciebus, vocant analogum, non æquivocum; alii vocant æquivocum, non item analogum: quidam utroque appellant modo.

VII. *Amicitia utilis & jucunda* sunt εὐδιάλυτοι, i. e. facile dissolvuntur utilitas enim & voluptas sunt bonum instabile & facile cessant: non sic honesta, quæ solidiori innititur fundamento, sc. virtute. Amicitia utilis plerumque cadit inter *senes*, quia sunt φιλοχρήματοι lucripetæ, & in *vulgus*, quia *vulgus amicitias utilitate probat.* Amicitia *jucunda* potissimum inter *juvenes* viget, quia, cum affectibus multum indulgeant, fere voluptates sectantur & quod jucundum est. *Honesta* Amicitia, quia propter virtutem suscipitur, tantum est bonorum, ideoque valde rara est. *Rari quippe boni: vix sunt numero totidem, quot Thebarum portæ, vel divitis ostia Nili.* Hæc stabilior est, quia virtus bonum est stabile. Hæc omnia φιλητά, amabilia, complectitur, (a) quippe virtus & honesta, & utilis, & jucunda est, tum sibi tum amicis: nam virtus mira jucunditate probos perfundit, & ipsa sibi pretium est. Sed & alias Amicitiæ divisiones expendamus.

(a) Hinc liquet divisionem Boni in *Honestum, Utile & Jucundum* non esse divisionem generis in species, quia species oppositæ nunquam possunt prædicari de eodem: sed bonum honestum, utile & jucundum dicuntur de eadem virtute pro diverso respectu; ideoque hæc divisio boni, est divisio subjecti per adjuncta.

VIII. *Amicitia* est vel *æqualis* vel *inæqualis*: *illa* colitur inter æquales, v. c. inter duos Senatores, Collegas, servos, aut quoscunque in eodem officio & dignitate constitutos: *hæc* colitur inter inæquales, vel *ætate*, uti inter juvenem & senem, vel *dignitate*, uti inter herum & servum, Magistratum & subditum: estque vel *privata* vel *publica*: *Privata*, quæ inter homines privatam vitam viventes colitur: estque vel *consuetudinaria*, quæ inter duos privatos, sed potentia, ætate, donis, vitæ conditione, dispares initur: vel *consanguinea*, quæ est, vel *patria*, inter parentes & liberos, vel *fraterna*, inter fratres & sorores, vel *conjugalis*, inter maritum & uxorem: *publica*, quæ inter personas colitur publicas, estque, vel *Ecclesiastica*, inter concionatores & auditores. vel *politica*, inter Magistratum & subditos: atque hæc, vel *sagata*, inter duces & milites, vel *togata*, inter senatores & cives, &c.

IX. Extat & alia *Amicitiæ* diviſio apud *Ariſtotelem l. 9. Eth.* Quædam Amicitiæ ſunt ὁμοειδεῖς, *homogeneæ*, in quibus utrobique eædem ſunt amoris cauſæ: ut ſi uterque amet alterum propter virtutem, aut utilitatem, aut voluptatem mutuam: ita Theologus Theologum, Philoſophus Philoſophum, miles militem, mercator mercatorem, amat propter eorundem ſtudiorum ſimilitudinem: Quædam ſunt ἀνομοειδεῖς, *heterogeneæ*: ut ſi alter propter voluptatem, alter propter utilitatem bene amico velit: ſed in *cauſas* Amicitiæ penitius inquirere operæ fuerit pretium.

X. *Cauſæ* ſunt Amicitiæ, vel *procreantes*, vel *conſervantes*, vel *finales*. *Efficiens*, eſt vel *prima*, *Deus*, qui hominem condidit animal ſociale, & ad amicitias colendas propenſum: vel *ſecunda*, quæ vel *remota eſt*, vel *occaſionalis*, vel *propinqua*: *remota eſt*, natura, dum fundamenta amicitiæ ſuppeditat, inclinationem, amorem, ſimilitudinem morum, vitæ, actorum ac factorum: & eſt hominibus quædam quaſi innata ad amicitiam propenſio: *occaſionalis*, *procatarctica* aliis, eſt indigentia, qua ad uſus noſtros amicis indigemus, eoſque quærimus: propinqua, eſt vel *generalis*, vel *ſpecialis*: *generalis*, eſt æqualitas & ſimilitudo, ſive vitæ, ſive morum, ſive ætatis, ſive muneris, ſive ſtudiorum: eſt enim amicitia iſtic, ubi aliqua eſt æqualitas; (*a*) in amicitia æqualium eſt *æqualitas* κατὰ τὸ ποσὸν, *numeri*: in amicitia inæqualium eſt *æqualitas* κατ' ἀξίαν, *dignitatis*, cum animi utrimque convenientia & accipiunt & reddunt. In amicitia æqualium eſt *æqualitas Arithmetica*, quia officiorum utrinque & vitæ conditionis eſt paritas. In amicitia inæqualium eſt *æqualitas Geometrica*, quia in ſtatuum diſparitate quæritur ibi æqualitas in proportione rationum, quæ conſiſtit in eo, ut convenienti officiorum proportione perſonarũ compenſetur inęqualitas: ſic, cum parentes liberis victum ſuppeditant, illi id compenſant parentibus obſquiũ præſtando: cum Magiſtratus ſubdito benefacit, ille cultu & veneratione reſpondet benefacto, &c. *Specialis cauſa* amicitiæ *procreans* eſt, tum converſatio ac conſuetudo, qua alterius mores explorantur, tum admiratio virtutis in altero, tum actus officii & beneficii præſtitus, tum cognatio & affinitas, tum noſtra utilitas aut voluptas, &c. *Cauſæ conſervantes* ſunt, convictus, familiaritas, beneficia, & officia mutuo exhibita. *Finales cauſæ* ſunt, gloria Dei, felicitas civilis, noſtra & amici ſalus, &c.

(*a*) Æqualitas numeri dicitur in amicitia, cum inter duos amicos æquales æqualia omni modo beneficia conferuntur mutuo, unde hic dicitur ſervari proportio Arithmetica: Æqualitas dignitatis, cum inter amicos inęquales, ſeu ætate, ſeu dignitate, beneficia conferuntur mutuo, non ęque ſemper magna, digna, aut pręſtantia, ſed ſervatur tantum proportio Arithmetica, qua officium redditur pro officio, minus interdum pro majori, quod tamen ad majus aliquam dicit proportionem, quia Perſona reddens eſt minor accipiente.

XI. *Effecta* Amicitiæ, ſeu *adjuncta*, ſeu *officia*, ſunt *amare & benefacere*. *Amandus* eſt amicus *ſincere*, *impenſe*, *conſtanter*: *ſincerè*, ne amor in ore aut lingua natet, ſed in corde & opere habitet: *impenſe*, quia ames eum neceſſe eſt ſicuti te ipſum; at teipſum maximè amas: *conſtanter*, ne quovis vento excutiatur aut levi de causâ diſſolvatur amicitia. Ama tanquam nunquam oſurus. *Benefaciendum* quoque eſt Amico, quo factis conſtet ipſi de noſtro affectu & benevolentia.

XII. Amicitiæ *oppoſita* ſunt vel *contraria* vel *privativa*. *Contraria*, ſunt omnes res amicitiæ adverſantes; quæ cum plures ſunt, vel *directè* naturam amicitiæ diſſolvunt vel *conſequenter*. *Priori modo* id facit, inæqualitas morum, ſtudii, animique diſparitas, &c. Cum ſc. alter quidem amat ſed non redamatur ab altero: ſic in ſpecie, diſſolvitur amicitia utilis & jucunda, cum non eſt par voluptatis retributio, & officii non æqualis redditio; & honeſta, cum non eſt æqualitas virtutis, cum alter virtutem extollit, quam alter imminuit: *poſteriori modo* ac *conſequenter* amicitiam diſſolvunt, dignitatis variatio, locorum a diſtanti, diuturna abſentia, vitia naturæ; ut ſurditas, cæcitas, & moralia, ut ſuperbia, diſſimulatio, adulatio, contentio, querelæ, criminatio, vituperium, ſuſpicio, menda-

mendacia, &c. (*a*) *privative opposita* Amicitiæ sunt, quæ amicitiam ad extrema vel *in excessu* vel *in defectu* deflectere faciunt, & eam privant sua rectitudine. *Excessus* est nimium amcitiæ studium, πολυφιλία, cum passim obvii in amicos & valde multi in amicos recipiuntur- *Defectus*, ἀφιλία, cum reipsa omnes amici insuper habentur. Sed quæ de *Amicitia* ulterius disputari possunt, exhibent, quæ subjunguntur.

(*a*) Quamvis in amicitia detur excessus, & defectus, & sua quædam etiam mediocritas, non tamen ideo est virtus, quia hęc tria cadunt quoque in affectus; at affectus quoque virtutes non sunt.

ANNEXA.

1. *An vir bonus seipsum magis quam alium amare debeat? Aff.*

2. *An aliquando veritatem Amici causa deserere liceat? Neg.*

3. *An vitam Amici nostræ præferre & pro salute ejus certam mortem eligere debeamus? Neg.*

4. *An benefactores impensius ament beneficiarios? Aff.*

5. *An in omni fortuna opus sit Amicis? Aff.*

6. *An in prospera vel adversa fortuna magis egeamus Amicis? Dist.*

7. *An Amicitia sit præferenda cognationi sanguinis? Dist.*

8. *An Amicus Amico dona maxima optare, &, si possit, procurare debeat? Aff.*

9. *An Amicitia vera ac perfecta sit obnoxia calumniis, & injuriis & querelis? Neg.*

10. *An amicitia vera ac perfecta possit esse inter malos? Neg.*

FINIS.

